

**Міністерство освіти і науки України
Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»
Факультет соціо-психологічної діяльності, реабілітації
та професійної освіти**

СОЦІАЛЬНА РОБОТА ТА ПСИХОЛОГІЯ: ОСВІТА І НАУКА

НАУКОВО-ПРАКТИЧНИЙ ТА ОСВІТНЬО-МЕТОДИЧНИЙ ЖУРНАЛ

Випуск 2

Видавничий дім
«Гельветика»
2026

Журнал «Соціальна робота та психологія: освіта і наука» засновано в 2023 році.

Виходить 2 рази на рік.

Реєстрація суб'єкта у сфері друкованих медіа:

Рішення Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення № 1183 від 11.04.2024 року.

Ідентифікатор медіа: R30-03947

Суб'єкт у сфері друкованих медіа: Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут» (вул. Годованця, буд. 13,
м. Кам'янець-Подільський Хмельницької обл., 32300, kр-peti@ukr.net, тел. (068) 176-96-17)

Фахова реєстрація (категорія «Б»): Наказ МОН № 1721 від 10.12.2024 р.

(Додаток 3) – спеціальність 110 Соціальна робота та консультування

Мова видання: українська, англійська, польська.

Рекомендовано Вченою радою НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут»
(протокол № 10 від 16.05.2026 р.)

Редакційна колегія:

Головний редактор:

Палилюцько О. М. – кандидат історичних наук, доцент, декан факультету соціо-психологічної діяльності, реабілітації та професійної освіти, Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут», Україна

Члени редакційної колегії:

Акімякова Беата (Akimjakova Beata) – PhD, доцент, викладач університету, доцент, Католицький університет у Ружомберку, Словаччина

Василенко О. М. – кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки, Хмельницький національний університет, Україна

Завадська І. М. – кандидат історичних наук, доцент кафедри інклюзивної освіти, реабілітації та гуманітарних наук, Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут», Україна

Марчак Т. А. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри психології, реабілітації та адаптації, Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти Кам'янець-Подільський державний інститут, Україна

Олійник К. С. – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки, Хмельницький національний університет, Україна

Попелюшко Р. П. – доктор психологічних наук, професор, професор кафедри теоретичної та консультативної психології, Український державний університет імені Михайла Драгоманова, Україна

Романовська Л. І. – доктор педагогічних наук, кандидат психологічних наук, професор, професор кафедри соціальної роботи, психології та соціокультурної діяльності ім. Т. Сосновської, Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут», Україна

Хансен Наталія (Hanssen Natallia) – PhD, професор, професор спеціальної педагогіки, Університет Норд, Буде, Норвегія

Янка Бурсова (Janka Bursova) – PhD, доцент, викладач університету, доцент, Католицький університет у Ружомберку, Словаччина

Редакція не завжди поділяє думку автора. Відповідальність за достовірність фактів, власних імен, географічних назв, цитат, цифр та інших відомостей несуть автори публікацій.

Відповідно до Закону України «Про авторське право і суміжні права», при використанні наукових ідей та матеріалів цього випуску посилення на авторів і видання є обов'язковим.

Передрук і переклади дозволяються лише зі згоди автора та редакції.

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату
за допомогою програмного забезпечення AntiPlagiarism.net.

ЗМІСТ

Біленька В. В. ТЕХНОЛОГІЇ ЗАЛУЧЕННЯ ВОЛОНТЕРІВ ДО НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	7
Бойко О. М. ТЕХНОЛОГІЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ПСИХОСОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ НАСЕЛЕННЯ В ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАДАХ.....	14
Габа І. М., Паламарчук О. М. СОЦІАЛЬНІ ІННОВАЦІЇ В ГРОМАДІ ЯК ОБ'ЄКТ СУЧАСНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ.....	21
Гуріч В. О. ВПЛИВ СТАНУ ЗДОРОВ'Я НА ОНЛАЙН-НАВЧАННЯ: ІНКЛЮЗІЯ ЦИФРОВИХ ОСВІТНІХ ПЛАТФОРМ.....	27
Демиденко Т. М., Яценко Н. Є. ВИДИ ГРУПОВИХ КАЗКОТЕРАПЕВТИЧНИХ ЗАНЯТЬ ТА ЇХ ПОТЕНЦІАЛ У РОБОТІ З ДІТЬМИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАКЛАДАХ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ.....	33
Захаріна Т. І. АРТ-ТЕРАПЕВТИЧНІ ПРАКТИКИ У СИСТЕМІ ПСИХОСОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ ОСОБИСТОСТІ.....	39
Купновицький Н. С. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОСТУПУ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ ВНАСЛІДОК ВІЙНИ ДО СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ: МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ПІДХОДИ ТА УКРАЇНСЬКА ПРАКТИКА.....	46
Лехолетова М. М., Дуля А. В. ПРОЦЕДУРА ГРОМАДСЬКИХ СЛУХАНЬ ЯК МЕХАНІЗМ УЧАСТІ ГРОМАДЯН В УПРАВЛІННІ РОЗВИТКОМ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ.....	50
Лісовець О. В., Кириченко Н. А., Суханов І. В. ПРОФЕСІЙНА АВТОНОМІЯ ПРАЦІВНИКА ПРОБАЦІЇ ЯК СУБ'ЄКТНИЙ РЕСУРС РЕСОЦІАЛІЗАЦІЇ ПІДЛІТКІВ.....	58
Мальцева О. В. ЦИФРОВИЙ ФАНДРЕЙЗИНГ ТА PR У ДІЯЛЬНОСТІ НЕДЕРЖАВНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ СОЦІАЛЬНОГО СПРЯМУВАННЯ: ПРИКЛАДНІ ТЕХНОЛОГІЇ ЗАЛУЧЕННЯ РЕСУРСІВ.....	65
Матрос О. О. СИСТЕМА ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ ВЕТЕРАНАМ ВІЙНИ ТА ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИМ ОСОБАМ В УКРАЇНІ.....	73
Мойсеюк В. П. ЕТИЧНІ ДЕЛЕМИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ В ПРОЦЕСІ ВПРОВАДЖЕННЯ ІНКЛЮЗИВНИХ ПРАКТИК.....	78
Нохріна І. С. ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ МІЖНАРОДНИХ І ВІТЧИЗНЯНИХ ПРАКТИК ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ УСПІШНОСТІ СТУДЕНТІВ В ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ УНІВЕРСИТЕТУ.....	83
Петришин Л. Й., Сорока О. В., Калаур С. М. ІННОВАЦІЙНІ НАПРЯМИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З УЧАСНИКАМИ БОЙОВИХ ДІЙ У ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАДАХ.....	90

Санжаровець В. М., Коваль Г. В. СТРАТЕГІЧНІ КОМУНІКАЦІЇ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПОДОЛАННЯ ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ У СОЦІАЛЬНІЙ СФЕРІ.....	100
Чайка І. Ю., Маловічко О. В., Цокур Є. Г. ПАРТИЦИПАТОРНИЙ ДИЗАЙН ЯК ТЕХНОЛОГІЯ ОПТИМІЗАЦІЇ ПРОЦЕСУ ВДОСКОНАЛЕННЯ ОСВІТНІХ ПРОГРАМ ЗА СПЕЦІАЛЬНІСТЮ «СОЦІАЛЬНА РОБОТА ТА КОНСУЛЬТУВАННЯ».....	106
Чернякова А. В. СОЦІАЛЬНИЙ ОПТИМІЗМ ЯК РЕСУРС СТІЙКОСТІ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ.....	113
Волощук М. Б. МЕТОДИКА CLIL В ФОРМУВАННІ ІНШОМОВНИХ КОМУНІКАТИВНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ У СОЦІАЛЬНІЙ СФЕРІ.....	119
Комарніцька Л. М. РИВАЛИТЕТ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ ФЕНОМЕН: АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ.....	125
Николаєва В. І., Малярчук Н. Г., В'ячеславова С. А. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ ГЕНДЕРНО ОРІЄНТОВАНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ЖІНКАМИ-ВПО В УКРАЇНІ.....	130
Палилюцько О. М., Гуменюк І. М., Сторожук Н. Р. АКАДЕМІЧНА ДОБРОЧЕСНІСТЬ І ПРОФЕСІЙНА ЕТИКА В ПІДГОТОВЦІ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ СФЕРИ.....	138
Попадинець О. А. ГЕНДЕРНО ОРІЄНТОВАНЕ КАР'ЄРНЕ КОНСУЛЬТУВАННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПРОФЕСІЙНОЇ РЕСОЦІАЛІЗАЦІЇ ЖІНОК.....	143
Шевчук О. В. ЦИФРОВА ІНКЛЮЗІЯ ЯК НАПРЯМ СУЧАСНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ В ГРОМАДІ	149

CONTENTS

Bilenka V. V. TECHNOLOGIES FOR ENGAGING VOLUNTEERS IN THE PROVISION OF SOCIAL SERVICES UNDER MARTIAL LAW.....	7
Boiko O. M. TECHNOLOGIES FOR ORGANIZING PSYCHOSOCIAL SUPPORT FOR THE POPULATION IN TERRITORIAL COMMUNITIES.....	14
Haba I. M., Palamarchuk O. M. SOCIAL INNOVATIONS IN THE COMMUNITY AS AN OBJECT OF MODERN MANAGEMENT.....	21
Gurich V. O. THE IMPACT OF HEALTH ON ONLINE LEARNING: INCLUSION OF DIGITAL EDUCATIONAL PLATFORMS.....	27
Demydenko T. M., Yatsenco N. Ye. TYPES OF GROUP FAIRY TALE THERAPY SESSIONS AND THEIR POTENTIAL IN WORKING WITH PRESCHOOL-AGED CHILDREN IN PRESCHOOL EDUCATION INSTITUTIONS.....	33
Zakharina T. I. ART THERAPY PRACTICES IN THE SYSTEM OF PSYCHOSOCIAL SUPPORT OF THE INDIVIDUAL..	39
Kupnovytskyi N. S. ENSURING ACCESS OF PERSONS WITH WAR-RELATED DISABILITIES TO SOCIAL SERVICES: INTERNATIONAL LEGAL APPROACHES AND UKRAINIAN PRACTICE.....	46
Lekholetova M. M., Dulia A. V. PUBLIC HEARINGS PROCEDURE AS A MECHANISM FOR CITIZENS' PARTICIPATION IN THE MANAGEMENT OF THE DEVELOPMENT OF A TERRITORIAL COMMUNITY.....	50
Lisovets O. V., Kyrychenko N. A., Sukhanov I. V. THE PROFESSIONAL AUTONOMY OF PROBATION OFFICERS AS A KEY RESOURCE FOR THE RESOCIALIZATION OF ADOLESCENTS.....	58
Maltseva O. V. DIGITAL FUNDRAISING AND PR IN THE ACTIVITIES OF NON-GOVERNMENTAL ORGANIZATIONS OF SOCIAL ORIENTATION: APPLIED TECHNOLOGIES OF RESOURCE MOBILIZATION.....	65
Matros O. O. LEGAL AID SYSTEM FOR WAR VETERANS AND INTERNALLY DISPLACED PERSONS IN UKRAINE.....	73
Moiseiuk V. P. ETHICAL ISSUES OF SOCIAL WORK IN THE PROCESS OF IMPLEMENTING INCLUSIVE PRACTICES.....	78
Nokhrina I. S. COMPARATIVE ANALYSIS OF INTERNATIONAL AND DOMESTIC PRACTICES OF FORMING STUDENTS' SOCIAL SUCCESS IN THE EDUCATIONAL ENVIRONMENT OF THE UNIVERSITY.....	83
Petryshyn L. Yo., Soroka O. V., Kalaur S. M. INNOVATIVE APPROACHES TO SOCIAL WORK WITH COMBAT VETERANS IN LOCAL COMMUNITIES.....	90

Sanzharovets V. M., Koval G. V. STRATEGIC COMMUNICATIONS AS A TOOL FOR OVERCOMING GLOBAL CHALLENGES IN THE SOCIAL SPHERE.....	100
Chaika I. Yu., Malovichko O. V., Tsokur Ye. H. PARTICIPATORY DESIGN AS A TECHNOLOGY FOR OPTIMIZING THE PROCESS OF IMPROVING EDUCATIONAL PROGRAMS IN THE SPECIALTY “SOCIAL WORK AND COUNSELING”.....	106
Chernyakova A. V. SOCIAL OPTIMISM AS A RESOURCE FOR RESILIENCE OF SOCIAL SPHERE PROFESSIONALS.....	113
Voloshchuk M. B. CLIL METHODOLOGY IN DEVELOPING FOREIGN LANGUAGE COMMUNICATIVE COMPETENCIES OF FUTURE SOCIAL PROFESSIONALS.....	119
Komarnitska L. M. RIVALRY AS A SOCIO-PSYCHOLOGICAL PHENOMENON: ASPECTS OF RESEARCH.....	125
Nykolaieva V. I., Maliarchuk N. H., Viacheslavova S. A. CONCEPTUAL FOUNDATIONS OF GENDER ORIENTED SOCIAL WORK WITH INTERNALLY DISPLACED WOMEN IN UKRAINE.....	130
Palyliulko O. M., Humeniuk I. M., Storozhuk N. R. ACADEMIC INTEGRITY AND PROFESSIONAL ETHICS IN THE TRAINING OF SPECIALISTS IN THE SOCIO-PSYCHOLOGICAL SPHERE.....	138
Popadynets O. A. GENDER RESPONSIVE CAREER COUNSELING AS A TOOL FOR THE PROFESSIONAL RESOCIALIZATION OF WOMEN.....	143
Shevchuk O. V. DIGITAL INCLUSION AS A DIRECTION OF MODERN COMMUNITY SOCIAL WORK.....	149

УДК 364+364.4

DOI <https://doi.org/10.32782/3041-1351/2026-2-1>

Біленька Вікторія Вікторівна

здобувачка вищої освіти,

ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»

bilenkya_v_v@pstu.edu

ORCID ID: 0009-0002-7697-4728

ТЕХНОЛОГІЇ ЗАЛУЧЕННЯ ВОЛОНТЕРІВ ДО НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Вступ. У статті здійснено систематизацію технологій залучення волонтерів до надання соціальних послуг в умовах воєнного стану та визначено напрями їх удосконалення з опорою на зарубіжний досвід управління волонтерськими ресурсами в кризах. Теоретико-методологічну основу становлять нормативно-правовий і порівняльний аналіз, а також узагальнення практик органів влади, міжнародних організацій і громадського сектору. Показано, що воєнний стан в Україні (введений 24.02.2022) актуалізує потребу у швидких, доступних і орієнтованих на комплексні потреби населення соціальних послугах, а також посилює значення механізмів координації дій державних/комунальних надавачів, громадських організацій і волонтерських спільнот.

Мета роботи. Особливу увагу приділено екстремим (кризовим) послугам та переходу до ведення випадку після стабілізації ситуації, що вимагає побудови міжсекторальних маршрутів перенаправлення і мультидисциплінарної взаємодії. Розкрито набір ключових технологій залучення: потребоорієнтоване планування волонтерства; цифровий рекрутинг і матчинг; інституціоналізація співпраці через договори/протоколи; мережеві громадські хаби; компетентнісне навчання й сертифікація; інтеграція волонтерів у ведення випадку; технології безпеки та «duty of care» для волонтерів.

Наукова новизна. Наведено українські кейси (зокрема платформи для мобілізації волонтерів, практики психосоціальної підтримки, догляду вдома, розвиток центрів життєстійкості) як емпіричні підтвердження ефективності зазначених технологій. Запропоновано інноваційні напрями модернізації технологій залучення волонтерів: протоколи роботи зі спонтанними волонтерами, цифрові мікрокваліфікації, аналітика потреб і навантаження, посилення психосоціальної підтримки волонтерів та стандартизація якості.

Висновки. Таким чином, ключові технології залучення волонтерів у воєнний час: потребоорієнтоване планування; цифровий рекрутинг і матчинг; інституціоналізація взаємодії через договори і локальні протоколи; мережеві хаби (зокрема центри життєстійкості); компетентнісне навчання й сертифікація; інтеграція волонтерів у ведення випадку / мультидисциплінарні команди; технології безпеки й психосоціальної підтримки волонтерів. Перспективи подальших досліджень доцільно пов'язати з: розробленням показників якості та результативності волонтерської участі у соціальних послугах Українські кейси.

Ключові слова: соціальні послуги, воєнний стан, волонтерство, волонтерський менеджмент, соціальна робота, технології залучення волонтерів, цифрові платформи.

Bilenka Viktoriia Viktorivna

Applicant for higher education,

Education Institution «Pryazovskyi State Technical University»

TECHNOLOGIES FOR ENGAGING VOLUNTEERS IN THE PROVISION OF SOCIAL SERVICES UNDER MARTIAL LAW

Introduction. The article systematizes technologies for engaging volunteers in the provision of social services under martial law and identifies directions for their improvement based on international experience in managing volunteer resources in crisis contexts. The theoretical and methodological framework is grounded in regulatory and legal analysis, comparative analysis, and the generalization of practices of public authorities, international organizations, and the civil society sector. It is demonstrated that martial law in Ukraine (introduced on February 24, 2022) intensifies the need for rapid, accessible, and needs-oriented social services, as well as enhances the importance of coordination mechanisms among state/municipal providers, non-governmental organizations, and volunteer communities.

Objective of the article. Particular attention is paid to emergency (crisis) services and the transition to case management after stabilization, which requires the development of intersectoral referral pathways and multidisciplinary cooperation. The study identifies a set of key engagement technologies: needs-based volunteer planning; digital recruitment and matching; institutionalization of cooperation through agreements and protocols; network-based community hubs; competency-based training and certification; integration of volunteers into case management; and safety technologies and the “duty of care” approach for volunteers.

Scientific novelty. Ukrainian case studies (including volunteer mobilization platforms, practices of psychosocial support, home care services, and the development of resilience centers) are presented as empirical evidence of the effectiveness of these technologies. Innovative directions for modernization are proposed for volunteer recruitment technologies, including protocols for managing spontaneous volunteers, digital micro-credentials, analytics of needs and workload, strengthening psychosocial support for volunteers, and quality standardization.

Results. Thus, the key strategies for engaging volunteers during wartime include: needs-based planning; digital recruitment and matching; institutionalizing collaboration through agreements and local protocols; network hubs (particularly resilience centers);

© Біленька В. В., 2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

competency-based training and certification; integrating volunteers into case management/multidisciplinary teams; and technologies for volunteer safety and psychosocial support. Prospects for further research should be linked to: the development of quality and effectiveness indicators for volunteer participation in social services; Ukrainian case studies.

Key words: *social services, martial law, volunteering, volunteer management, social work, volunteer recruitment technologies, digital platforms.*

Вступ. Воєнний стан в Україні, введений Указом Президента від 24 лютого 2022 року, станом на початок 2026 р. має усі ознаки перетворення на довготривалий режим функціонування держави та суспільства. Під час подій з цим пов'язаних, різко підвищилася частота і масштаби складних життєвих обставин (СЖО) для населення, зокрема через бойові дії, вимушене внутрішнє переміщення, втрату житла, розрив соціальних зв'язків, травматизацію та інші наслідки війни.

У законодавчому визначенні чинників СЖО прямо фіксується шкода від воєнних (бойових) дій, збройного конфлікту, тимчасової окупації, примусового переміщення/депортації, вимушеного внутрішнього переміщення, а також інші форми шкоди, пов'язані зі збройною агресією проти України [7].

Масштаб виклику підтверджується даними про внутрішнє переміщення: на платформі операційних даних УВКБ ООН для ситуації в Україні наведено оцінку 3 712 000 внутрішньо переміщених осіб (станом на 25.12.2025 р.) [16], натомість дані наведені на дашборді ІОЦ станом на 20.02.2026 р. засвідчують кількість таких осіб в 4609 тис. [1]. Така кількість осіб, що потрапила в СЖО означає істотне зростання потреб у тимчасовому розміщенні, супроводі, послугах догляду, підтримки психічного здоров'я, юридичному консультуванні, сприянні працевлаштуванню та інших соціальних послугах. Така ситуація обумовлює активний ріст запитів на «швидкі» сервісні рішення. Методичні підходи, які використовуються органами місцевого самоврядування [5], фіксують, що в умовах бойових дій соціальні послуги часто доцільно надавати екстрено (кризово), із невідкладним рішенням (не пізніше однієї доби) та безоплатністю, а після стабілізації – повертатися до технології ведення випадку.

У цій ситуації саме волонтерство стає не «додатком» до державної системи, а критично важливим ресурсом її стійкості. У зв'язку з цим на урядовому рівні проблема описується як потреба інституціоналізації та нарощування системного залучення громадян до волонтерської діяльності за європейськими практиками, а також як необхідність посилення інституційної спроможності організацій і координаційних інструментів. Концепція державної програми розвитку волонтерства до 2030 року прямо вказує на дефіцит координації, брак сталого партнерства між державою/громадами/бізнесом та потребу підвищувати компетентність управління волонтерськими ресурсами [8].

Відповідно актуальність обраної теми зумовлена необхідністю дослідження технологій залучення волонтерів до надання соціальних послуг. кризах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій засвідчує суттєве зростання ролі волонтерської діяльності

у системі надання соціальних послуг в умовах воєнного стану в Україні, що обумовлено масштабними гуманітарними викликами, збільшенням кількості внутрішньо переміщених осіб та підвищенням потреб у соціально-психологічній підтримці населення [1; 16].

Нормативно-правову основу функціонування системи соціальних послуг та волонтерської діяльності в Україні становлять Закон України «Про соціальні послуги» [7] та Закон України «Про волонтерську діяльність» [6], які визначають правові засади організації, надання та координації відповідних видів діяльності. Подальший розвиток державної політики у цій сфері відображено у Концепції Державної цільової соціальної програми з розвитку волонтерської діяльності до 2030 року [8], що акцентує увагу на необхідності інституціоналізації волонтерського руху та підвищення ефективності його інтеграції у систему соціальних послуг.

Важливим джерелом для розуміння практичних аспектів організації соціальної допомоги є аналітичні матеріали міжнародних організацій, зокрема посібник Програми розвитку Організації Об'єднаних Націй, який розкриває особливості менеджменту соціальних послуг в умовах війни, підкреслюючи необхідність гнучкості, міжсекторальної взаємодії та використання інноваційних підходів до залучення людських ресурсів [5]. Рекомендації для органів місцевого самоврядування щодо організації надання соціальних послуг [10] також свідчать про зростання ролі територіальних громад як ключових суб'єктів у координації діяльності волонтерів та забезпеченні доступності послуг для вразливих категорій населення.

Практичні кейси функціонування цифрових платформ, зокрема «Волонтерська платформа» [2] та державної ініціативи «СпівДія» [3], демонструють ефективність застосування інформаційно-комунікаційних технологій у процесі мобілізації волонтерських ресурсів, координації допомоги та адресного надання соціальних послуг.

Дослідження потреб вразливих груп населення, зокрема внутрішньо переміщених осіб, представлено у звіті «Карітас-Україна» [4], акцентує увагу на зростанні попиту на соціально-консультативні та психосоціальні послуги, що значною мірою реалізуються за участю волонтерів. У цьому контексті діяльність Товариства Червоного Хреста України [11] виступає прикладом ефективно організації волонтерського руху, який забезпечує широкий спектр соціальних послуг, включаючи гуманітарну допомогу, психологічну підтримку та соціальний супровід.

Сучасні наукові дослідження також підкреслюють важливість формування професійних спільнот практики та систем підтримки волонтерів.

Зокрема, у праці М. Школяр та В. Вус [17] доведено ефективність використання спільнот практики для забезпечення сталості психосоціальної підтримки в кризових умовах. Міжнародні рекомендації, зокрема матеріали Міжнародної федерації товариств Червоного Хреста та Червоного Півмісяця [19] та Федерального агентства з надзвичайних ситуацій [18], визначають стандарти управління волонтерами, включаючи питання їх підготовки, підтримки, безпеки та координації в умовах надзвичайних ситуацій.

Окрему увагу в сучасних дослідженнях приділено розвитку інституційних механізмів залучення волонтерів, зокрема через створення центрів життєстійкості [13] та впровадження програм підготовки з волонтерського менеджменту [12], що сприяють підвищенню якості надання соціальних послуг. Водночас питання правового оформлення співпраці між органами місцевого самоврядування та волонтерами, зокрема укладення відповідних договорів [14], розглядається як важливий елемент забезпечення ефективності та прозорості цієї діяльності.

Водночас, попри значний обсяг досліджень, залишається актуальною потреба у систематизації технологій залучення волонтерів та адаптації кращих міжнародних практик до умов воєнного стану в Україні.

Метою дослідження є наукове обґрунтування та систематизація технологій залучення волонтерів до надання соціальних послуг в умовах воєнного стану, а також визначення напрямів удосконалення цих технологій на основі українських практик і релевантного зарубіжного досвіду управління волонтерськими ресурсами в кризових ситуаціях.

Виклад основного матеріалу дослідження. Варто звернути увагу на те, що Закон України «Про волонтерську діяльність» визначає волонтерську діяльність як добровільну, соціально спрямовану, неприбуткову діяльність, що здійснюється шляхом надання волонтерської допомоги; передбачено також, що волонтерська допомога може здійснюватися в онлайн-режимі через інтернет та інші телекомунікаційні мережі [6].

Надзвичайно важливо, що напрями волонтерської діяльності безпосередньо перетинаються із ядром соціальних послуг: підтримка осіб у складних життєвих обставинах, догляд за хворими, людьми з інвалідністю та людьми похилого віку, допомога постраждалим унаслідок дії правового режиму воєнного стану, внутрішньо переміщеним особам тощо. Тобто, на нормативному рівні волонтерство «вбудоване» у соціальну підтримку в кризових умовах.

При цьому закон встановлює організаційні запобіжники, що безпосередньо впливають на якість і безпеку надання соціальних послуг за участю волонтерів. Зокрема, організації та установи, які залучають волонтерів, повинні бути неприбутковими та внесеними до реєстру неприбуткових установ; вони зобов'язані забезпечувати волонтерам безпечні умови, здійснювати їх підготовку, а волонтер зобов'язаний дотримуватися правового режиму інформації з обмеженим доступом. Такі норми акту-

алізують потребу в технологіях управління волонтерськими ресурсами (від відбору до супроводу та етики).

Яскравим прикладом необхідності залучення волонтерів до надання соціальних послуг є діяльність Товариство Червоного Хреста України у напрямі «догляд вдома»: організація прямо позиціонує роботу соціальних помічників. Перелік повсякденних завдань (закупівля продуктів і ліків, гігієнічні процедури, прибирання, супровід до лікаря тощо) фактично збігається з полем соціально-побутових та доглядових послуг. При цьому Червоний хрест розгортає активності у більшості регіонів, організовує роботу облаштованих просторів, а також навчання волонтерів і співробітників навичкам першої психологічної допомоги та базової психосоціальної підтримки [11]. Тобто волонтерська участь може бути не лише «допоміжною», а й технологічно організованою, стандартизованою та масштабованою.

Саме тому на сьогодні поступово набирає обертів волонтерський менеджмент як керована система залучення, координації, мотивації та побудови тривалих відносин із людьми, що дає можливість змістовної участі у поліпшенні життя громади і допомозі іншим; формуються моделі взаємодії з волонтерами, що концептуально наближає волонтерство до управлінського ресурсу соціальної сфери і створює базу для опису технологій залучення [5].

У контексті соціальної роботи та управління соціальними послугами технологію залучення волонтерів пропонуємо трактувати як відтворювану систему процедур і інструментів, що забезпечує повний цикл роботи з волонтерським ресурсом: від визначення потреб і формування ролей – до рекрутингу, підготовки, супроводу, оцінювання внеску та утримання волонтерів. У волонтерській політиці Міжнародного руху Червоного Хреста та Червоного міжнародного руху підкреслюється, що розвиток волонтерства має бути проактивним, інклюзивним, безпечним і інноваційним, а управління – вимірюваним (облік, визнання, безпека, навчання) [19].

Спробуємо систематизувати ключові технології залучення волонтерів, які є найбільш релевантними для соціальних послуг у воєнний час.

По-перше варто звернути увагу на технологію потребоорієнтованого планування залучення волонтерства. В її основі лежить принцип: волонтерів залучають не «взагалі», а під конкретні групи потреб, ролі та маршрути допомоги. Ця технологія базується на положеннях Закону України «Про соціальні послуги» [7]. Технологія включає:

1) визначення потреб населення громади у соціальних послугах (у т.ч. вразливих груп та осіб у складних життєвих обставинах) як управлінську процедуру;

2) опис волонтерських ролей, меж відповідальності та вимог до компетенцій;

3) оцінку ризиків (безпека, конфіденційність, контакт із особами, які потрапили в складні життєві обставини, логістичні ризики);

4) план рекрутингу, навчання і супервізії;

5) механізми перенаправлення і інтеграції в існуючі сервіси (щоб уникати дублювання).

З цього можна зробити висновок, що для волонтерів мають бути спроектовані окремі ролі «навігації» та «асистента перенаправлення», які зменшують фрагментацію допомоги [4]. Отже, волонтерство, орієнтоване на потреби отримувачів допомоги, не суперечить базовій логіці системи соціальних послуг; воно може стати інструментом її більш гнучкого масштабування.

Наступною технологією є цифровий рекрутинг, матчінг та дистанційне волонтерство. Мета цієї технології – зменшити транзакційні витрати залучення волонтерів (пошук, перевірка, комунікація), прискорити підбір під конкретні завдання та створити прозорий облік внеску. Технологія зазвичай включає:

- 1) цифрові профілі волонтерів і організацій;
- 2) публікацію волонтерських можливостей, фільтри за містом/онлайн, компетенціями і часовими рамками;
- 3) комунікаційні канали й модулі навчання;
- 4) інструменти фіксації годин (активностей) і формування сертифікатів;
- 5) правила роботи з персональними даними та конфіденційною інформацією.

Цікавим українським кейсом, який активно працює з цією технологією – платформа «Країна волонтерів», що пропонує організаціям кабінети для пошуку волонтерів, можливості за локацією або онлайн, навчання для волонтерів, мережу локальних каналів та сертифікати з волонтерськими годинами [2]. На сторінці платформи наведено показники охоплення (зокрема кількість людей, які скористалися ресурсом, кількість організацій, що шукають волонтерів, обсяг зареєстрованих на можливості волонтерів і сукупні години допомоги).

Інший кейс – державна гуманітарна платформа «СпівДія», запущена за участі органів виконавчої влади: у описі платформи зафіксовано напрям «волонтери» (як компонент екосистеми), «діти» (простори з психологічною допомогою) та організацію волонтерської доставки медикаментів [3].

Важливим є й нормативний аспект: Закон України «Про соціальні послуги» прямо дозволяє здійснювати волонтерську допомогу онлайн, що відкриває можливості для дистанційних форматів (консультування, інформаційна підтримка, модерація груп підтримки, цифрова комунікація, переклад, робота з даними тощо) за умови дотримання вимог конфіденційності. Окремий «цифровий пласт» формує державна інфраструктура реєстрів та е-сервісів: Реєстр надавачів та отримувачів соціальних послуг та можливість отримувати витяги онлайн через «Соціальний портал» створюють додаткові умови для прозорого партнерства між органами влади, надавачами та залученими волонтерами (наприклад, у частині верифікації надавача послуг, планування співпраці, соціального замовлення) [9].

Варто звернути увагу і на технологію інституціоналізації взаємодії волонтерів з органами влади та надавачами через договори, меморандуми і локальні

протоколи. У воєнний час ризики зростають, а отже підвищується значення правових і процедурних рамок: хто ставить завдання, які межі відповідальності, як компенсувати витрати, як забезпечити безпеку та інструктаж. Чинне законодавство (Закон України «Про волонтерську діяльність») регулює такий інструмент, як договір про провадження волонтерської діяльності і визначає обов'язки організацій щодо безпечних умов і підготовки волонтерів, а також права й обов'язки волонтера (включно з дотриманням режиму інформації з обмеженим доступом) [6].

Прикладом практичної «інституціоналізації» є рекомендації програми U-LEAD з Європою щодо укладання договорів органами місцевого самоврядування з волонтерами [14]. Такий договір фіксує завдання, захищає права сторін і може дозволяти відшкодовувати певні витрати волонтеру без оподаткування; також органи місцевого самоврядування можуть виступати стороною договору, оскільки мають статус неприбутковості. Для технології залучення це означає можливість створювати «локальні протоколи» співпраці громади з волонтерами під завдання соціальних послуг (логістика натуральної допомоги, підтримка людей похилого віку, супровід осіб з інвалідністю, кризові інтервенції тощо).

В Україні активно використовується технологія мережевих громадських хабів і сервісних осередків як інфраструктури залучення волонтерів до соціальної роботи. В українських умовах важливою інституційною формою таких осередків стали центри життєстійкості як простори психосоціальної підтримки та соціальної консультації, а також як інструмент посилення волонтерського руху і соціальної згуртованості [13].

Так, прикладом може бути запуск навчання фахівців центрів життєстійкості за програмою «Волонтерський менеджмент» за участю Міністерства соціальної політики, Української Волонтерської Служби та за підтримки ЮНІСЕФ [12]. Відповідно центр життєстійкості стає прикладом застосування технології, де «хаб» (центр) і «цикл управління волонтерами» формують стійку модель соціальної послуги, а не разову акцію. Акцент при цьому робиться на інструментах залучення, підтримці мотивації, адаптації волонтерів та побудові партнерств.

В умовах воєнного стану ризик «неякісної доброчинності» (коли допомога завдає шкоди через непередбаченість) зростає, тому навчання стає обов'язковим елементом технологій залучення. Тому ще однією технологією є технологія компетентнісного навчання, сертифікації та супроводу волонтерів. Закон України «Про волонтерську діяльність» прямо встановлює обов'язок організацій здійснювати підготовку волонтерів і підкреслює вимогу до безпечних умов, що передбачає інструктажі, правила виконання завдань та межі компетенції. Закон також вводить механізм визнання компетентностей, здобутих у результаті волонтерської діяльності, у порядку визнання результатів неформальної та інформальної освіти [6].

В якості прикладу використання такої технології можна назвати платформу «Країна волонтерів», яка поєднує пошук можливостей із навчальним компонентом та інструментами сертифікації годин [2]. Такий формат важливий для масштабування низькопорогових форматів (онлайн-волонтерство, мікрозавдання, короткі залучення) і водночас для накопичення «портфеля компетенцій» волонтера, що підвищує якість участі в соціальних послугах.

Поступово зростає в Україні увага і ще до однієї технології – інтеграції волонтерів у ведення випадку та мультидисциплінарні команди. Однією з найскладніших (але найперспективніших) технологій є використання волонтерів як «контурів підтримки» в кейс-менеджменті: волонтери не замінюють соціального менеджера, але підсилюють процеси збору первинної інформації, комунікації, супроводу, допомоги у доступі до сервісів і дотримання індивідуального плану підтримки.

Остання технологія, на яку варто звернути увагу – технологія безпеки, добробуту та підтримки волонтерів. Воєнний стан підвищує ризики як для отримувачів послуг, так і для волонтерів – від фізичної небезпеки до емоційного виснаження та вторинної травматизації. Українське законодавство закріплює базові вимоги: організації мають забезпечити безпечні умови та підготовку волонтерів; волонтери мають дотримуватися вимог щодо інформації з обмеженим доступом, а в окремих випадках – проходити медичні огляди та подальшу підготовку, що створює юридичний «мінімум» для технологій безпеки.

Міжнародні настанови у сфері психосоціальної підтримки підкреслюють, що персонал і волонтери в кризах працюють у складних і небезпечних середовищах, можуть бути глибоко вражені стражданням, а підтримка волонтерів через командне лідерство, підтримку колег, визнання і спеціальні зустрічі є елементом забезпечення стійкості організації та якості послуг [15]. Такий підхід у соціальних послугах є не «опцією», а умовою запобігання вигоранню та втраті волонтерського ресурсу. В українських умовах така ситуація частково вирішується включенням тем мотивації, адаптації, формування спільноти та партнерств у програму навчання з волонтерського менеджменту для центрів життєстійкості. Тобто підтримка волонтерів розглядається як керований процес, а не індивідуальна відповідальність самих волонтерів.

Якщо звернутися до міжнародного досвіду залучення волонтерів, то варто відзначити сплеск волонтерського руху призвів до виникнення технології управління спонтанними (неафілійованими) волонтерами та виникнення протоколів «центру прийому волонтерів».

Для воєнних криз типовим є сплеск спонтанного волонтерства, який без координації може створювати ризики (дублювання, небезпечні задачі, витоки даних, конфлікти з професійними службами). У зарубіжній практиці управління кризовим волонтерством широко використовуються протоколи організації «Центр прийому волонтерів» – місця,

де волонтери реєструються, проходять первинний скринінг, отримують безпековий інструктаж і розподіляються за завданнями. У керівництві Федеральної системи управління волонтерською та донорською допомогою акцентовано увагу на необхідності підтримки управління масовими потоками неафілійованих волонтерів і донорських ресурсів – саме як окремої функції реагування [18].

Для України інноваційним кроком може стати стандартизація «пунктів прийому волонтерів» у громадах як частини центрів життєстійкості/центрів надання соціальних послуг або як мобільних модулів під час евакуацій та хвиль переміщення. Така стандартизація добре узгоджується з урядовим баченням про нестачу координаційних інструментів і потребу інституціоналізувати системне волонтерство.

Для України актуальним видається накопичення досвіду «платформ-оголошень» як інструменту залучення волонтерства та поступовий перехід до «платформ-управління якістю» (облік, ролі, навантаження, результативність). Українські цифрові платформи вже демонструють масштаб і потенціал вимірюваності (реєстрації, години, сертифікати). Наступний крок – впровадження на платформному рівні: стандартизованих описів ролей під соціальні послуги (догляд вдома, супровід до лікаря, навігація у послугах, допомога з документами, підтримка батьківства тощо); ризик-скринінгу (категоризація завдань і допуск за рівнем підготовки); інтеграції з локальними маршрутами перенаправлення.

Логіка такого дизайну узгоджується з міжнародними підходами, де волонтерський менеджмент розглядається як цикл із підбором, навчанням, супервізією та оцінкою результатів.

Ще одним напрямом удосконалення в Україні є мікрокваліфікації та визнання компетентностей як механізму професіоналізації волонтерства без бюрократизації. Законодавство України вже містить норму про визнання компетентностей, здобутих у волонтерстві, через механізми неформальної / інформальної освіти. У воєнний час доцільно розвинути це в систему коротких модулів («мікрокваліфікацій») під конкретні соціальні послуги: базова психосоціальна підтримка, правила комунікації з людьми в гострому стресі, супровід осіб з інвалідністю, етика і конфіденційність, первинна навігація у соціальних сервісах громади. Практичне підґрунтя для такого підходу вже наявне у формах навчання для фахівців/координаторів центрів життєстійкості та у методологічних посібниках з волонтерського менеджменту, що

Висновки і перспективи подальших досліджень. На підставі аналізу джерел і українських практик систематизовано ключові технології залучення волонтерів у воєнний час: потребоорієнтоване планування; цифровий рекрутинг і матчінг; інституціоналізація взаємодії через договори і локальні протоколи; мережеві хаби (зокрема центри життєстійкості); компетентнісне навчання й сертифікація; інтеграція волонтерів у ведення випадку / мультидисциплінарні команди; технології безпеки й психосоціальної підтримки волонтерів. Українські кейси

(платформні рішення, догляд вдома, психосоціальна підтримка, навчальні програми для координації волонтерів) демонструють практичну результативність цих технологій.

Перспективи подальших досліджень доцільно пов'язати з: розробленням показників якості та результативності волонтерської участі у соціальних послугах (на рівні громади/надавача/послуги).

Список літератури:

1. Внутрішньо переміщені особи. URL: <https://www.ioc.gov.ua/analytics/dashboard-vpo> (дата звернення 26.03.2026).
2. Волонтерська платформа. URL: <https://platforma.volunteer.country/> (дата звернення 26.03.2026).
3. Запуск платформи «СпівДія». URL: <https://dsp.kyivcity.gov.ua/news/ministerstvo-molodi-ta-sportu-ukraini-spolno-z-koordinatsiyim-shtabom-z-gumanitarnikh-ta-sotsialnikh-pitan-ofisu-prezidenta-ukraini-ministerstvom-okhoroni-zdorovya-ukraini-ministerstvom-z-pi> (дата звернення 26.03.2026).
4. Звіт за результатами дослідження потреб «Соціально-консультативні центри і психосоціальне консультування для ВПО та вразливого населення в Україні 2023-24». URL: https://caritas.ua/wp-content/uploads/2024/10/doslidzhennya-potreb_v-mezhah-proyektu-soczialno-konsultatyvni-czentry-i-psyhosoczialne-konsultuvannya-dlya-vpo-ta-vrazlyvogo-naselennya-v-ukrayini-2023-24.pdf (дата звернення 26.03.2026).
5. Менеджмент соціальних послуг в умовах війни. URL: https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2023-03/Посібник_Менеджмент%20соціальних%20послуг_0.pdf (дата звернення 26.03.2026).
6. Про волонтерську діяльність: Закон України від 19.04.2011 р. № 3236-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3236-17#Text> (дата звернення 26.03.2026).
7. Про соціальні послуги: Закон України від 17.01.2019 р. № 2671-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#n6> (дата звернення 26.03.2026).
8. Про схвалення Концепції Державної цільової соціальної програми з розвитку волонтерської діяльності на період до 2030 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 15.07.2025 р. № 715-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/715-2025-%D1%80#Text> (дата звернення 26.03.2026).
9. Реєстр надавачів та отримувачів соціальних послуг. URL: <https://www.msp.gov.ua/reyster-nadavachiv-i-otrymuвачiv> (дата звернення 26.03.2026).
10. Рекомендації громадам щодо організації надання соціальних послуг в умовах воєнного стану. URL: <https://auc.org.ua/novyna/rekomendaciyi-gromadam-shchodo-organizaciyi-nadannya-socialnyh-poslug-v-umovah-voennogo> (дата звернення 26.03.2026).
11. Український червоний хрест. URL: <https://redcross.org.ua/> (дата звернення 26.03.2026).
12. Фахівці Центрів життєстійкості розпочали навчання за програмою «Волонтерський менеджмент». URL: <https://www.msp.gov.ua/press-center/news/fakhivtsi-tsentriv-zhyttestiystki-rozpochaly-navchannya-za-programoyu-%22volonterskyu-menedzhment%22> (дата звернення 26.03.2026).
13. Формування центрів життєстійкості в громадах. URL: <https://decentralization.ua/social/resilience> (дата звернення 26.03.2026).
14. Як та навіщо ОМС укладати договори з волонтерами? URL: <https://u-lead.org.ua/news/446> (дата звернення 26.03.2026).
15. Guidelines for Caring for Staff and Volunteers in Crises. URL: <https://pscentre.org/wp-content/uploads/2020/01/Guidelines-for-supporting-volunteers-2.pdf> (дата звернення 26.03.2026).
16. Internally Displaced Persons in Ukraine. URL: <https://data.unhcr.org/en/country/ukr> (дата звернення 26.03.2026).
17. Shkoliar M., Vus V. Leveraging Communities of Practice to Sustain Mental Health and Psychosocial Support in Crisis Contexts. *Mental Health: Global Challenges Journal*. 2025. № 7. P. 48–59.
18. Volunteer and Donations Management Support Annex. URL: https://www.fema.gov/sites/default/files/2020-07/fema_nrf_support-annex_volunteer.pdf (дата звернення 26.03.2026).
19. Volunteering policy. August 2022. URL: https://www.ifrc.org/sites/default/files/2022-10/20220822_IFRC-Volunteering-Policy-EN.pdf (дата звернення 26.03.2026).

References:

1. Vnutrishno peremishcheni osoby (2026) [Internally displaced persons]. Retrieved from: <https://www.ioc.gov.ua/analytics/dashboard-vpo> [in Ukrainian].
2. Volonterska platforma (2026) [Volunteer platform]. Retrieved from: <https://platforma.volunteer.country/> [in Ukrainian].
3. Zapusk platformy «SpivDiia» (2026) [Launch of the «SpivDiia» platform]. Retrieved from: <https://dsp.kyivcity.gov.ua/news/ministerstvo-molodi-ta-sportu-ukraini-spolno-z-koordinatsiyim-shtabom-z-gumanitarnikh-ta-sotsialnikh-pitan-ofisu-prezidenta-ukraini-ministerstvom-okhoroni-zdorovya-ukraini-ministerstvom-z-pi> [in Ukrainian].
4. Caritas Ukraine (2024). Zvit za rezultatamy doslidzhennia potreb «Sotsialno-konsultatyvni tsentry i psyhosotsialne konsultuvannya dlia VPO ta vrazlyvoho naselennia v Ukraini 2023–24» [Report on the results of the needs assessment «Social advisory centers and psychosocial counseling for IDPs and vulnerable populations in Ukraine 2023–24»]. Retrieved from: https://caritas.ua/wp-content/uploads/2024/10/doslidzhennya-potreb_v-mezhah-proyektu-soczialno-konsultatyvni-czentry-i-psyhosoczialne-konsultuvannya-dlya-vpo-ta-vrazlyvogo-naselennya-v-ukrayini-2023-24.pdf [in Ukrainian].
5. United Nations Development Programme (2023). Menedzhment sotsialnykh poslug v umovakh viiny [Management of social services in wartime]. Retrieved from: https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2023-03/Посібник_Менеджмент%20соціальних%20послуг_0.pdf [in Ukrainian].

6. Pro volontersku diialnist: Zakon Ukrainy № 3236-VI (2011, April 19) [On volunteer activity: Law of Ukraine № 3236-VI]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3236-17#Text> [in Ukrainian].
7. Pro sotsialni posluhy: Zakon Ukrainy № 2671-VIII (2019 January 17) [On social services: Law of Ukraine № 2671-VIII]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#n6> [in Ukrainian].
8. Pro skhvalennia Kontseptsii Derzhavnoi tsilovoi sotsialnoi prohramy z rozvytku volonterskoi diialnosti na period do 2030 roku: Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy № 715-r (2025 July 15) [On approval of the Concept of the State target social program for the development of volunteering until 2030: Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine № 715-r]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/715-2025-%D1%80#Text> [in Ukrainian].
9. Reiestr nadavachiv ta otrymuvachiv sotsialnykh posluh (2026) [Register of providers and recipients of social services]. Retrieved from: <https://www.msp.gov.ua/reiestr-nadavachiv-i-otrymuvachiv> [in Ukrainian].
10. Rekomendatsii hromadam shchodo orhanizatsii nadannia sotsialnykh posluh v umovakh voiennoho stanu (2026) [Recommendations for communities on organizing social services in wartime]. Retrieved from: <https://auc.org.ua/novyna/rekomendaciyi-gromadam-shchodo-organizaciyi-nadannya-socialnyh-poslug-v-umovah-voyennogo> [in Ukrainian].
11. Ukrainian Red Cross Society (2026) [Ukrainian Red Cross]. Retrieved from: <https://redcross.org.ua/> [in Ukrainian].
12. Fakhivtsi tsestriv zhyttiistykosti rozpochaly navchannia za prohramoiu «Volonterskyi menedzhment» (2026) [Specialists of resilience centers started training in «Volunteer management»]. Retrieved from: <https://www.msp.gov.ua/press-center/news/fakhivtsi-tsestriv-zhyttestykosti-rozpochaly-navchannya-za-prohramoyu-%22volonterskyi-menedzhment%22> [in Ukrainian].
13. Formuvannia tsestriv zhyttiistykosti v hromadakh (2026) [Formation of resilience centers in communities]. Retrieved from: <https://decentralization.ua/social/resilience> [in Ukrainian].
14. Yak ta navishcho OMS ukkladaty dohovory z volonteramy? (2026) [How and why should local governments conclude agreements with volunteers?]. Retrieved from: <https://u-lead.org.ua/news/446> [in Ukrainian].
15. Guidelines for Caring for Staff and Volunteers in Crises (2020). Retrieved from: <https://pscentre.org/wp-content/uploads/2020/01/Guidelines-for-supporting-volunteers-2.pdf>
16. Internally Displaced Persons in Ukraine (2026). Retrieved from: <https://data.unhcr.org/en/country/ukr>
17. Shkoliar, M., Vus, V. (2025). Leveraging Communities of Practice to Sustain Mental Health and Psychosocial Support in Crisis Contexts. *Mental Health: Global Challenges Journal*, 7, 48–59.
18. Federal Emergency Management Agency (2020). Volunteer and Donations Management Support Annex. Retrieved from: https://www.fema.gov/sites/default/files/2020-07/fema_nrf_support-annex_volunteer.pdf
19. International Federation of Red Cross and Red Crescent Societies (2022). Volunteering policy. Retrieved from: https://www.ifrc.org/sites/default/files/2022-10/20220822_IFRC-Volunteering-Policy-EN.pdf

Дата першого надходження статті до видання: 30.03.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 24.04.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026

УДК 364-7:316.6

DOI <https://doi.org/10.32782/3041-1351/2026-2-2>**Бойко Ольга Миколаївна**

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи,
Уманський державний педагогічний університет
імені Павла Тичини
olha.boyko@udpu.edu.ua
ORCID ID: 0000-0002-6746-3304

ТЕХНОЛОГІЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ПСИХОСОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ НАСЕЛЕННЯ В ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАДАХ

Вступ. В умовах сучасних соціальних викликів, зумовлених воєнними подіями, внутрішнім переміщенням населення, економічною нестабільністю та зростанням рівня психоемоційного напруження, особливої актуальності набуває проблема організації ефективної психосоціальної підтримки населення в територіальних громадах. Значна кількість громадян потребує своєчасної психологічної допомоги, соціального супроводу, відновлення внутрішніх ресурсів та адаптації до нових життєвих умов. У зв'язку з цим зростає потреба у впровадженні сучасних технологій соціальної роботи, здатних забезпечити доступність, комплексність, безперервність і якість психосоціальних послуг для різних категорій населення. Особливого значення набуває створення локальних моделей підтримки, які враховують специфіку громади, її ресурсний потенціал та актуальні потреби мешканців.

Метою роботи є обґрунтування та систематизація технологій організації психосоціальної підтримки населення в територіальних громадах, а також визначення особливостей їх впровадження в умовах сучасних соціальних трансформацій. У дослідженні проаналізовано основні підходи до надання психосоціальної допомоги, визначено роль соціальних служб, закладів охорони здоров'я, освітніх установ і громадських організацій у формуванні єдиного підтримувального середовища.

Наукова новизна дослідження полягає в узагальненні та систематизації сучасних підходів до організації психосоціальної підтримки на рівні територіальної громади, уточненні змісту й структури відповідних технологій, а також у визначенні ролі міжвідомчої взаємодії, партнерства та мультидисциплінарного підходу у забезпеченні ефективності надання послуг. Особливу увагу приділено можливостям інтеграції інноваційних методів соціальної роботи у практику діяльності фахівців соціальної сфери.

Висновки. У результаті дослідження встановлено, що ефективна організація психосоціальної підтримки в територіальних громадах передбачає впровадження комплексних технологій соціальної роботи, розвиток партнерської взаємодії між суб'єктами соціальної сфери та орієнтацію на індивідуальні потреби отримувачів послуг. Це сприяє підвищенню психологічної стійкості населення, зміцненню соціальної згуртованості громади, формуванню безпечного соціального середовища та загальному покращенню якості життя населення.

Ключові слова: психосоціальна підтримка, територіальна громада, соціальна робота, технології соціальної роботи, організація соціальних послуг.

Boiko Olha Mykolaivna

PhD of Pedagogical Sciences,
Associate Professor at the Department of Social
Pedagogy and Social Work,
Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University

TECHNOLOGIES FOR ORGANIZING PSYCHOSOCIAL SUPPORT FOR THE POPULATION IN TERRITORIAL COMMUNITIES

Introduction. The article examines modern technologies for organizing psychosocial support for the population in territorial communities under conditions of social transformations and increasing psycho-emotional stress. The relevance of developing effective approaches to providing psychosocial assistance as a component of the social protection system is substantiated, particularly in the context of crisis situations, including wartime challenges and internal displacement.

The theoretical and methodological foundations of psychosocial support are analyzed, and its essence, principles, and functions at the level of the territorial community are defined. Key technologies for organizing psychosocial support are outlined, including intervention, interagency cooperation, mobile teams of social and psychological assistance, group and individual forms of work, as well as digital tools for service provision. Particular attention is paid to the role of multidisciplinary teams in ensuring a comprehensive approach to addressing the problems of service recipients.

The peculiarities of implementing psychosocial technologies in the practice of community social services are determined, taking into account resource capacities, human resources potential, and the needs of different population groups. The importance of developing partnerships between governmental, non-governmental, and international organizations to improve the quality and accessibility of services is emphasized.

It is generalized that the effective organization of psychosocial support in territorial communities contributes to increasing social cohesion, psychological resilience of the population, and the restoration of social well-being. The results of the study can be used in the practical activities of social work professionals, as well as in the development of local social support programs.

In the context of contemporary social challenges, including wartime events, internal displacement, and increased levels of psychosocial stress, the issue of organizing effective psychosocial support in territorial communities is becoming particularly relevant. There is a growing need to implement innovative social work technologies capable of ensuring accessibility, comprehensiveness, and quality of services for various population groups.

Purpose and objectives of the article. The purpose of the article is to substantiate and systematize technologies for organizing psychosocial support for the population in territorial communities, as well as to determine the features of their implementation in the context of modern social transformations.

Scientific novelty. The scientific novelty of the study lies in the generalization and systematization of modern approaches to organizing psychosocial support at the level of the territorial community, clarification of the content and structure of relevant technologies, as well as in determining the role of interagency cooperation and a multidisciplinary approach in ensuring the effectiveness of service provision.

Results. The study has shown that the effective organization of psychosocial support in territorial communities requires the implementation of comprehensive social work technologies, the development of partnership interaction among social sector stakeholders, and a focus on the needs of service recipients. This contributes to enhancing psychological resilience, strengthening social cohesion, and improving the overall quality of life.

Key words: *psychosocial support, territorial community, social work, social work technologies, organization of social services.*

Вступ. В умовах сучасних суспільних викликів, зокрема воєнних дій, внутрішнього переміщення населення та посилення психоемоційного навантаження, особливої значущості набуває питання організації дієвої психосоціальної підтримки на рівні територіальних громад. Зростає необхідність упровадження інноваційних підходів у соціальній роботі, які здатні забезпечити доступність, комплексність і належну якість послуг для різних груп населення.

Психосоціальна підтримка виступає важливою складовою функціонування будь-якої громади, сприяючи адаптації її членів до змін і кризових ситуацій. Упродовж історичного розвитку її зміст і форми трансформувалися залежно від суспільного ладу, економічних умов і рівня культурного розвитку.

Сутність психосоціальної підтримки полягає у наданні допомоги, що забезпечує психологічну стабільність та сприяє соціальній інтеграції особистості. На відміну від суто психологічної допомоги, вона має комплексний характер і поєднує емоційну, інформаційну, матеріальну та організаційну складові. Водночас громада виступає як середовище, у якому відбувається консолідація ресурсів для підтримки її членів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значення психосоціальної розглядають у своїх працях: Панок В., Ткачук І., Кісарчук З., Ліщинська О., Макарова О., Туриніна О., Зливков В., Лукомська С., Федан О. та ін.

Важливість та роль соціального працівника, як посередника між об'єктом та суб'єктом соціальної допомоги представлена у працях Безпалько О., Савельчук І., Кравченко О., Ярошенко А. та ін.

Реформа децентралізації, що є характерною ознакою сучасного розвитку України, передбачала формування до 2020 року об'єднаних територіальних громад як добровільних об'єднань кількох суміжних населених пунктів в єдину адміністративно-територіальну одиницю незалежно від їхнього районного підпорядкування. У результаті змін адміністративно-територіального устрою відбувся перерозподіл повноважень і відповідальності між державою та органами місцевого самоврядування громад.

Зокрема, об'єднані територіальні громади отримали пряме фінансування з державного бюджету

не лише на розвиток інфраструктури, а й на забезпечення таких ключових сфер, як охорона здоров'я, освіта та соціальний захист населення (включаючи соціальні й адміністративні послуги соціального спрямування). У цьому контексті важливих змін зазнав Закон України «Про соціальні послуги», ухвалений у 2019 році та введений у дію з січня 2020 року.

У законі визначено, що встановлення потреб населення територіальної громади у соціальних послугах передбачає систематичний збір, узагальнення та аналіз інформації щодо наявності вразливих груп, осіб і сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах і не здатні самотійно їх подолати. На основі отриманих результатів ухвалюються управлінські рішення щодо організації та надання відповідних соціальних послуг. Відповідальність за здійснення такого аналізу покладається саме на об'єднані територіальні громади.

Ці положення конкретизуються у низці нормативно-правових актів. Зокрема, відповідно до наказу Міністерства соціальної політики України № 1911 (2018 р.), діяльність щодо реалізації державної політики у сфері соціального захисту населення, а також розроблення й виконання місцевих програм соціальної підтримки здійснюється уповноваженими структурними підрозділами або посадовими особами і включає визначення потреб громади у соціальних послугах та прийняття рішень щодо їх організації.

Крім того, стаття 11 Закону України «Про соціальні послуги» закріплює, що до повноважень органів виконавчої влади та місцевого самоврядування, зокрема рад об'єднаних територіальних громад, належить визначення потреб населення у соціальних послугах із можливим залученням надавачів недержавного сектору та забезпечення відкритості результатів такого оцінювання.

Метою дослідження є обґрунтування та систематизація технологій організації психосоціальної підтримки населення в територіальних громадах, а також визначення особливостей їх впровадження в умовах сучасних соціальних трансформацій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Війна в Україні спричинила масштабні виклики у сфері психічного здоров'я та соціального благополуччя населення. Дослідження ВООЗ (2022) свідчать, що близько 22 % людей, які пережили воєнні

дії, можуть мати різні психічні розлади – від гострих стресових реакцій до депресії чи посттравматичного стресового розладу. Особливої уваги потребують вразливі групи: внутрішньо переміщені особи, військовослужбовці та ветерани, діти, люди похилого віку та сім'ї, які втратили близьких.

Організація психосоціальної підтримки в умовах війни має подвійний характер. По-перше, вона спрямована на невідкладне реагування – надання кризової допомоги, психологічної першої допомоги, забезпечення доступу до соціальних послуг. По-друге, передбачає довгострокові стратегії – відновлення довіри в громадах, інтеграцію постраждалих у соціальне життя, створення системи стійкої підтримки.

Міжнародний досвід показує ефективність комплексних моделей відновлення. Наприклад, у Хорватії після війни 1990-х рр. було впроваджено програму «Психосоціальна підтримка на рівні громади», що базувалася на інтеграції медичних, соціальних і освітніх послуг у громадах [5, с. 120]. Подібні підходи застосовувалися в Ізраїлі, де особливий акцент робився на роботі з дітьми та молоддю, які зазнали травматичного досвіду [13, с. 532]. В Україні ці моделі можуть бути адаптовані через розвиток місцевих центрів психосоціальної підтримки при ОТГ, тісну співпрацю з неурядовими організаціями (НУО) та міжнародними організаціями [19].

Важливою особливістю українського контексту є процес децентралізації, який надає громадам більше повноважень у сфері соціального захисту. Це створює умови для формування локальних систем підтримки, орієнтованих на потреби конкретних груп. Зокрема, у багатьох ОТГ вже функціонують «гарячі лінії», мобільні бригади психологів, групи взаємодопомоги для ветеранів та сімей ВПО [3].

У післявоєнний період ключовими завданнями стане не лише лікування психотравм, а й відновлення соціального капіталу, розвиток резиліентності громад та профілактика міжпоколінної передачі травми. Для цього необхідним є поєднання державних стратегій із місцевими ініціативами, широке залучення громадянського суспільства та міжсекторальна взаємодія.

Таким чином, психосоціальна підтримка в умовах війни та післявоєнної відбудови в Україні повинна мати багаторівневий характер, включаючи інтервенцію, кризове втручання, середньострокові програми реабілітації та довгострокові заходи зі зміцнення соціальної згуртованості. Це дозволить громадам не лише подолати наслідки війни, а й сформувати потенціал для стійкого розвитку.

Згідно з Керівництвом ВООЗ, «основним питанням психосоціальних інтервенцій після пережитих є переведення постраждалих із ролі «жертв» у «тих, хто вижив». Відмінність «жертви» від «того, хто вижив» полягає в тому, що перша відчуває заручником ситуації, над якою вона зовсім не має контролю, заручником середовища або самої себе, у той час як особистість, яка вижила, відновлює відчуття контролю і стає спроможною розв'язувати складні ситуації. Жертва є пасивною і залежною

від інших; той, хто вижив, навпаки, здатен відігравати активну роль у зусиллях, яких треба докласти в допомозі громаді, і самостійно опанувати наслідки катастрофи» [20]. Конкретні цілі інтервенцій полягають у забезпеченні безпеки, спокою, належності, відновлення та резилієнс, віри у власні сили та впевненості в собі, наданні можливостей, надії та мотивації» [20]. Соціальні працівники та інші фахівці можуть також застосовувати й такі стратегії втручання, як кризове втручання, та орієнтовану на завдання модель соціальної роботи. У кризовому втручанні доцільно використовувати такі техніки підтримки: надання інформації та інструкцій (куди звертатися, де і яку допомогу можна отримати; як використовувати техніки відновлення тощо); використання малюнків, буклетів та інших засобів комунікації (дорожні карти, брошури, Інтернет); визначення можливої підтримки з боку інших людей; вербалізація емоційних станів; допомога клієнтові у визначенні можливих дій та стратегій поведінки; надання достатнього часу; використання рефлексії; визначення проблеми такою, що є складною і не має розв'язання; досягнення домовленостей щодо порядку подальшої роботи; постійний перегляд процесу роботи [11, с. 118–119]. Варто зауважити, що, застосовуючи кризове втручання, соціальний працівник не впливає на саму кризу чи психотравмуючу подію, а працює лише з її наслідками. Під час кризового втручання соціальні працівники можуть займати директивну позицію і беруть відповідальність на себе у випадках, якщо є загроза життю і фізичній безпеці людини.

Організація психосоціальної підтримки в умовах війни та післявоєнної відбудови в Україні реалізується на рівні громад через впровадження інноваційних інтервенцій, що поєднують міжнародний досвід та локальні потреби населення. В умовах обмежених ресурсів та високого рівня травматизації громади виступають не лише отримувачами, а й активними учасниками процесів підтримки.

За підтримки Міністерства соціальної політики України та міжнародних організацій у багатьох громадах функціонують мобільні бригади, які забезпечують надання кризових інтервенцій, психологічної першої допомоги, індивідуальних та групових консультацій. Діяльність таких бригад охоплює насамперед внутрішньо переміщених осіб, дітей, ветеранів та осіб, що перебувають у кризових станах. За даними ЮНІСЕФ в Україні, мобільні команди діють більш ніж у 20 областях України, охоплюючи як міські, так і сільські громади [19].

Окремого значення набули інтервенції для ветеранів та їхніх сімей, які включають психотерапевтичні сесії, арт-терапевтичні практики та групи взаємодопомоги. Ініціативи «Ветеран Хаб» та «РеХаб» орієнтовані на подолання посттравматичних стресових розладів (ПТСР), ресоціалізацію та відновлення професійної активності ветеранів.

ЮНІСЕФ в Україні та Міжнародна організація Save the Children («Врятуймо дітей») впроваджують у громадах програму «Спільно для дітей», створюю-

ючи безпечні простори для навчання, творчості та емоційного розвитку. Такі інтервенції спрямовані на нормалізацію емоційного стану дітей, профілактику вторинної травматизації та підтримку навчальної мотивації в умовах нестабільності [16].

У низці об'єднаних територіальних громад (ОТГ) створено «Простори підтримки», де жителі беруть участь у тренінгах із самодопомоги, групових заняттях із психологами, культурних та освітніх заходах. Наприклад, у громадах Чернівецької, Львівської та Полтавської областей реалізується проєкт «Місце сили», який сприяє згуртованості населення та відновленню соціальних зв'язків [16].

МОЗ України спільно з ВООЗ запроваджує програму дій із подолання прогалів у сфері психічного здоров'я (mhGAP), яка передбачає навчання сімейних лікарів і соціальних працівників базовим навичкам психосоціальної підтримки. Це дозволяє розширити доступ до допомоги у громадах, де бракує психіатрів та психологів [20].

Практика організації інтервенцій у громадах України засвідчує ефективність багаторівневого підходу, що поєднує індивідуальну, групову та комунальну підтримку. Важливими умовами їхньої успішності є:

- інтеграція у вже існуючу систему соціальних і медичних послуг;
- партнерство державних інституцій із міжнародними організаціями;
- залучення громадян до процесів взаємодопомоги та самоорганізації.

Таким чином, інтервенції стають не лише інструментом подолання психологічних наслідків війни, а й засобом відновлення соціальної згуртованості та формування стійкості громад.

Наступним, надзвичайно важливим, інструментом психосоціальної підтримки в громаді є – кризове втручання, оскільки саме цей підхід часто стає першим і найбільш дієвим етапом психосоціальної підтримки в громаді в умовах війни, надзвичайних ситуацій чи післявоєнної відбудови.

Кризове втручання визначається як короткотривалий, сфокусований на проблемі метод допомоги людині або групі людей, які переживають психоемоційну кризу та не можуть самостійно впоратися з її наслідками [7]. Воно має на меті стабілізацію емоційного стану, мобілізацію внутрішніх ресурсів та підключення соціальної підтримки, що дозволяє запобігти дезадаптації чи розвитку психічних розладів.

Кризове втручання є базовим і водночас критично важливим інструментом психосоціальної підтримки в українських громадах. Воно дозволяє зменшити гострі стани, попередити розвиток психічних розладів та посилити стійкість населення в умовах війни та соціальної нестабільності. У перспективі доцільно інтегрувати кризові інтервенції у систему охорони здоров'я та соціальних послуг громад, а також розширювати навчальні програми для соціальних працівників, психологів і волонтерів.

Кризове втручання – дія, спрямована на стабілізацію емоційного стану особи чи групи внаслідок над-

звичайних подій. В Україні цей підхід реалізується через різноманітні канали підтримки, що забезпечують швидку реакцію та доступність у кризових ситуаціях.

Кризове втручання в Україні активно впроваджується у різних формах, зокрема через мобільні бригади, гарячі лінії та спеціальні програми психосоціальної підтримки.

Одним із найбільш поширених інструментів є мобільні бригади психосоціальної допомоги, які функціонують під егідою Фонду ООН у галузі народонаселення (UNFPA). Вони складаються з психолога та соціального працівника та забезпечують доступність кризової підтримки безпосередньо в громадах [16].

Важливим напрямом стала психологічна гаряча лінія Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (UNHCR), організована у співпраці з громадською організацією «Рокада». Вона дозволяє отримати підтримку навіть людям, які з різних причин не можуть відвідувати спеціалізовані центри [18].

Особливу роль у захисті дітей виконує дитяча гаряча лінія «Ла Страда – Україна», яка лише у 2022 році надала майже 180 тисяч консультацій, включно з дзвінками з тимчасово окупованих територій [8]. У попередні роки спостерігалось поступове зростання кількості звернень: так, у 2016 році було зафіксовано близько 45 тисяч дзвінків, серед яких понад чверть стосувалася проблем психічного здоров'я [20].

З 2022 року в Україні функціонує державна програма «Ти як?», спрямована на поширення навичок психологічної першої допомоги серед представників соціальної сфери, освітян та працівників служб безпеки. Це дозволило значно розширити практику кризового втручання на рівні місцевих громад [22].

Окремої уваги заслуговує діяльність гарячої лінії Національної лінії з профілактики суїцидів та підтримки психічного здоров'я Lifeline Ukraine, яка спеціалізується на підтримці людей у стані емоційної кризи. У листопаді 2024 року оператори провели понад 4,8 тисячі консультацій, з яких значна частина була пов'язана із суїцидальними ризиками [10].

У сфері роботи з жінками, які пережили сексуальне насильство, прикладом кризового втручання є програма «Гідна» Благодійного фонду Future for Ukraine («Майбутнє для України»), яка надає безкоштовні послуги психологічної підтримки у співпраці з міжнародними партнерами [22].

Таким чином, в Україні формується багаторівнева система кризового втручання, яка охоплює як індивідуальні, так і групові форми допомоги та поступово інтегрується в структури місцевих громад.

Організація психосоціальної підтримки в громадах передбачає не лише кризове втручання, а й системні заходи середньострокового та довгострокового характеру. Ці програми орієнтовані на забезпечення стійкості громади, відновлення соціальних зв'язків і формування ресурсів для посттравматичного зростання населення.

Середньострокові заходи зазвичай розраховані на період від кількох місяців до двох років та спрямовані на стабілізацію психоемоційного стану, відновлення базових соціальних функцій і підтримку вразливих груп населення. Основними компонентами є:

- групова та індивідуальна психотерапія, орієнтована на роботу з проявами ПТСР, тривожними та депресивними розладами [14].

- програми соціальної інтеграції, що включають відновлення навчальної та професійної діяльності, адаптацію дітей у школах, працевлаштування внутрішньо переміщених осіб [1, с. 17].

- супровід родин військовослужбовців та ветеранів, з акцентом на відновлення сімейних відносин та профілактику насильства у сім'ї;

- підтримка через мобільні команди та центри психосоціальної допомоги, що діють на базі громадських та муніципальних структур [20].

Такі програми дозволяють забезпечити перехід від кризового реагування до більш стабільних форм підтримки, що сприяє зменшенню ризику хронізації психологічних розладів.

Довгострокові заходи психосоціальної підтримки

Довгострокова підтримка орієнтована на період від трьох років і більше та має на меті формування інституційної спроможності громад у сфері психосоціальної допомоги. Вона включає:

- створення системи громадських центрів ментального здоров'я, які інтегровані у первинну медико-санітарну допомогу [20];

- розробку та впровадження освітніх програм для фахівців соціальної роботи, психологів та лікарів первинної ланки з метою уніфікації стандартів психосоціальної допомоги [19];

- підтримку програм реабілітації ветеранів та членів їхніх родин, що включає довготривалу психотерапію, роботу з травмами війни та ресоціалізацію у громадах [6, с. 902];

- розвиток програм посттравматичного зростання та громадської активності, які зміцнюють соціальну згуртованість і сприяють формуванню культури взаємопідтримки [9, с.283].

У контексті післявоєнної відбудови України особливого значення набуває створення стійкої багаторівневої системи психосоціальної підтримки, що поєднує індивідуальні та колективні інтервенції. Це дозволяє не лише реагувати на наслідки травми, а й формувати підґрунтя для довготривалого розвитку громад.

Середньострокові програми психосоціальної підтримки охоплюють період від кількох місяців до двох років та спрямовані на стабілізацію психологічного стану, розвиток адаптивних механізмів та інтеграцію постраждалих у соціальне середовище. Вони є перехідною ланкою між кризовим втручанням та довгостроковою реабілітацією.

У міжнародній практиці такі програми базуються на рекомендаціях Керівні принципи Міжвідомчого постійного комітету щодо психічного здоров'я та психосоціальної підтримки в надзвичайних ситуаціях, що передбачають багаторівневу систему допо-

моги: від базових соціальних послуг до спеціалізованої клінічної підтримки. В Україні ці підходи були адаптовані міжнародними організаціями та інтегровані в діяльність місцевих громад.

Основні напрями реалізації:

Групова та індивідуальна психотерапія. Програма «Ти як?» (МОЗ України та ВООЗ) функціонує у громадах через мобільні бригади, що забезпечують психологічну допомогу ВПО та постраждалим від бойових дій [20].

Інтеграційні заходи для ВПО. Міжнародна організація з міграції (МОМ) у 2022–2023 рр. реалізувала програми, спрямовані на працевлаштування та психосоціальної адаптацію переселенців у приймаючих громадах.

Підтримка дітей та підлітків. ЮНІСЕФ у співпраці з МОН України створює «зони безпеки» у школах та центри денного перебування, що поєднують освітні та психотерапевтичні компоненти [19].

Робота з ветеранами та їхніми родинами. Громадські організації («Побратими», Громадська організація Veteran Hub («Ветеран Хаб»)) впроваджують середньострокові групові програми підтримки для профілактики ПТСР та відновлення сімейних зв'язків [22].

Довгострокові заходи (тривалістю понад три роки) спрямовані на формування сталої системи ментального здоров'я у громадах та інтеграцію психосоціальної підтримки в соціальні інститути. Вони передбачають перехід від локальних ініціатив до інституційного та державного рівня.

Ключові напрями:

- розбудова системи охорони психічного здоров'я. У 2022 р. затверджено Національну стратегію розвитку системи охорони психічного здоров'я до 2030 року, яка передбачає інтеграцію психосоціальних послуг у первинну ланку медичної допомоги, створення регіональних центрів психічного здоров'я та розвиток міжсекторальної взаємодії [4];

- підготовка кадрів. За підтримки Агентства США з міжнародного розвитку (USAID) та Всесвітньої організації охорони здоров'я (WHO) впроваджуються освітні програми з підготовки сімейних лікарів, соціальних працівників і психологів до роботи з наслідками психотравмуючих подій [19];

- комплексна реабілітація ветеранів. Національний центр психічного здоров'я та реабілітації ветеранів ім. В. Марченка впроваджує програму «Реабілітація воїнів», що поєднує психотерапію, медичні та соціально-реінтеграційні заходи [2, с. 86];

- громадські ініціативи посттравматичного зростання. Платформа «Розкажи мені» сприяє формуванню культури взаємопідтримки та підвищенню психологічної грамотності населення, що є важливою передумовою довгострокової соціальної стійкості [11, с. 182];

- програми для дітей у післявоєнний період. ЮНІСЕФ та МОН України інтегрують психосоціальну підтримку у шкільні навчальні програми, орієнтуючись на довгострокове відновлення психологічного благополуччя дітей [19].

Впровадження цих напрямків в Україні сприяє формуванню багаторівневої та сталої системи психосоціальної підтримки, яка поєднує короткострокові інтервенції з довгостроковими процесами соціальної реінтеграції.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, психосоціальна підтримка в умовах війни та післявоєнної відбудови потребує комплексного підходу,

що включає різні рівні та форми роботи з населенням.

Узагальнюючи, можна стверджувати, що лише поєднання оперативних інтервенцій, кризового втручання та програм середньо- і довгострокової підтримки створює ефективну систему психосоціальної допомоги. Така система здатна відповідати на нагальні виклики війни й забезпечувати сталі механізми відновлення в післявоєнний період.

Список літератури:

1. Кармазіна О. Соціальна інтеграція внутрішньо переміщених осіб в умовах війни. *Вісник соціальної політики*. 2022. Т. 3, № 1. С. 17–26.
2. Марченко В. *Реабілітація воїнів: досвід Національного центру психічного здоров'я та реабілітації ветеранів*. Київ, 2023. 156 с. URL: <https://ndekc.lviv.ua/pdf/15.11.2024.pdf> (дата звернення: 21.04.2026).
3. Міністерство охорони здоров'я України. *Аналіз забезпеченості психологічними послугами*. Київ : МОЗ України, 2023.
4. Міністерство охорони здоров'я України. *Національна стратегія у сфері психічного здоров'я на період до 2030 року*. Київ : МОЗ України, 2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1215-2021-p> (дата звернення: 21.04.2026).
5. Ajduković D. Social contexts of trauma and healing. *Medicine, Conflict and Survival*. 2004. Vol. 20, No. 2. P. 120–135. DOI: <https://doi.org/10.1080/1362369042000234737>
6. Bryant R. A., Nickerson A., Stein D. J. Trauma-focused therapy for war-affected populations. *The Lancet Psychiatry*. 2019. Vol. 6, No. 10. P. 902–910. DOI: [https://doi.org/10.1016/S2215-0366\(19\)30270-0](https://doi.org/10.1016/S2215-0366(19)30270-0)
7. Caplan G. *Principles of Preventive Psychiatry*. New York : Basic Books, 1964.
8. Child Helpline International. *Voices of empathy: Inspiring stories of counsellors from La Strada Ukraine*. 2022. URL: <https://childhelplineinternational.org/voices-of-empathy-inspiring-stories-of-counsellors-from-la-strada-ukraine/> (дата звернення: 20.08.2025).
9. Hobfoll S. E., Watson P., Bell C. C., et al. Five essential elements of immediate and mid-term mass trauma intervention: Empirical evidence. *Psychiatry: Interpersonal and Biological Processes*. 2007. Vol. 70, No. 4. P. 283–315. DOI: <https://doi.org/10.1521/psyc.2007.70.4.283>
10. Lifeline Ukraine. *Hotline Results November 2024*. – Lifeline Ukraine, 2024. – Режим доступу: <https://lifelineukraine.com/en/news/lifeline-ukraine-hotline-results-2024> (дата звернення: 20.08.2025).
11. Rutter M. Psychosocial resilience and protective mechanisms. In: Rolf J., Masten A. S., Cicchetti D. et al. (Eds.). *Risk and protective factors in the development of psychopathology*. Cambridge ; New York : Cambridge University Press, 1990. P. 181–214.
12. Save the Children. *Safe Spaces for Children in Crisis-Affected Communities in Ukraine*. 2023. URL: <https://www.savethechildren.net> (дата звернення: 20.08.2025).
13. Shalev A. Acute stress reactions in adults. *Biological Psychiatry*. 2002. Vol. 51, No. 7. P. 532–543. DOI: [https://doi.org/10.1016/S0006-3223\(01\)01352-0](https://doi.org/10.1016/S0006-3223(01)01352-0)
14. Tol W. A., Barbui C., van Ommeren M. Management of acute stress, PTSD, and bereavement: WHO recommendations. *JAMA*. 2011. Vol. 306, No. 5. P. 533–540. DOI: <https://doi.org/10.1001/jama.2011.1111>
15. Ukraine Crisis Media Center. *La Strada: National Child Hotline Receives 45,000 Calls in 2016*. 2017. URL: https://uacrisis.org/en/53183-la_strada (дата звернення: 20.08.2025).
16. UNFPA Ukraine. *Mobile Teams Providing Psychosocial Support*. 2022. URL: <https://ukraine.unfpa.org> (дата звернення: 20.08.2025).
17. UNFPA Ukraine. *PSS Mobile Teams*. 2023. URL: https://ukraine.unfpa.org/en/PSS_Mobile_Teams (дата звернення: 20.08.2025).
18. Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (UNHCR). *Healing Dialogues: The Psychological Hotline Offers Support to Displaced and War-Affected People in Ukraine*. 2022. URL: <https://www.unhcr.org/ua/en/62491-healing-dialogues-the-psychological-hotline-offers-support-to-displaced-and-war-affected-people-in-ukraine.html> (дата звернення: 20.08.2025).
19. Дитячий фонд ООН (UNICEF). *Mental Health and Psychosocial Support for Children Affected by War*. Київ : UNICEF, 2023. 56 р.
20. Всесвітня організація охорони здоров'я (WHO). *Strengthening Mental Health and Psychosocial Support Systems During Wartime*. Київ : WHO, 2024. 42 р.
21. Wikipedia. *Future for Ukraine Charity Foundation*. 2023. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Future_for_Ukraine_Charity_Foundation (дата звернення: 20.08.2025).
22. World Health Organization (WHO). *WHO Guidelines on Conditions Specifically Related to Stress*. Geneva : WHO, 2013. 273 р. URL: http://www.who.int/mental_health/emergencies/stress_guidelines/en (дата звернення: 20.08.2025).

References:

1. Karmazina, O. (2022). Sotsialna intehratsiia vnutrishno peremishchenykh osib v umovakh viiny [Social integration of internally displaced persons in wartime]. *Visnyk sotsialnoi polityky*, 3(1), 17–26. [in Ukrainian].

2. Marchenko, V. (2023). *Reabilitatsiia voyniv: dosvid Natsionalnoho tsentru psykhiichnoho zdorovia ta reabilitatsii veteraniv* [Rehabilitation of soldiers: Experience of the National Center for Mental Health and Veterans Rehabilitation]. [b. v.]. [in Ukrainian].
3. Ministerstvo okhorony zdorovia Ukrainy. (2023). *Analiz zabezpechenosti psykholohichnymy posluhamy* [Analysis of provision of psychological services]. MOZ Ukrainy. [in Ukrainian].
4. Ministerstvo okhorony zdorovia Ukrainy. (2022). *Natsionalna stratehiia u sferi psykhiichnoho zdorovia na period do 2030 roku* [National strategy in the field of mental health until 2030]. MOZ Ukrainy. [in Ukrainian].
5. Ajduković, D. (2004). Social contexts of trauma and healing. *Medicine, Conflict and Survival*, 20(2), 120–135.
6. Bryant, R. A., Nickerson, A., & Stein, D. J. (2019). Trauma-focused therapy for war-affected populations. *The Lancet Psychiatry*, 6(10), 902–910.
7. Caplan, G. (1964). *Principles of preventive psychiatry*. Basic Books.
8. Child Helpline International. (2022). *Voices of empathy: Inspiring stories of counsellors from La Strada Ukraine*. CHI. Retrieved August 20, 2025, from <https://childhelplineinternational.org/voices-of-empathy-inspiring-stories-of-counsellors-from-la-strada-ukraine/>
9. Hobfoll, S. E., Watson, P., Bell, C. C., et al. (2007). Five essential elements of immediate and mid-term mass trauma intervention: Empirical evidence. *Psychiatry: Interpersonal and Biological Processes*, 70(4), 283–315. [in English].
10. Lifeline Ukraine. (2024). *Hotline results November 2024*. Lifeline Ukraine. Retrieved August 20, 2025, from <https://lifelineukraine.com/en/news/lifeline-ukraine-hotline-results-2024>
11. Rutter, M. (1990). Psychosocial resilience and protective mechanisms. In J. Rolf, A. S. Masten, & D. Cicchetti (Eds.), *Risk and protective factors in the development of psychopathology* (pp. 181–214). Cambridge University Press.
12. Save the Children. (2023). *Safe spaces for children in crisis-affected communities in Ukraine*. Retrieved August 20, 2025, from <https://www.savethechildren.net>
13. Shalev, A. (2002). Acute stress reactions in adults. *Biological Psychiatry*, 51(7), 532–543.
14. Tol, W. A., Barbui, C., & van Ommeren, M. (2011). Management of acute stress, PTSD, and bereavement: WHO recommendations. *JAMA*, 306(5), 533–540.
15. Ukraine Crisis Media Center. (2017). *La Strada: National child hotline receives 45,000 calls in 2016*. UCMC. Retrieved August 20, 2025, from https://uacrisis.org/en/53183-la_strada
16. UNFPA Ukraine. (2022). *Mobile teams providing psychosocial support*. Retrieved August 20, 2025, from <https://ukraine.unfpa.org>
17. UNFPA Ukraine. (2023). *PSS mobile teams*. UNFPA Ukraine. Retrieved August 20, 2025, from https://ukraine.unfpa.org/en/PSS_Mobile_Teams
18. UNHCR Ukraine. (2022). *Healing dialogues: The psychological hotline offers support to displaced and war-affected people in Ukraine*. UNHCR. Retrieved August 20, 2025, from <https://www.unhcr.org/ua/en/62491-healing-dialogues-the-psychological-hotline-offers-support-to-displaced-and-war-affected-people-in-ukraine.html>
19. UNICEF Ukraine. (2023). *Mental health and psychosocial support for children affected by war*. UNICEF.
20. WHO Ukraine. (2024). *Strengthening mental health and psychosocial support systems during wartime*. WHO.
21. Wikipedia. (2023). *Future for Ukraine Charity Foundation*. Retrieved August 20, 2025, from https://en.wikipedia.org/wiki/Future_for_Ukraine_Charity_Foundation
22. World Health Organization. (2013). *WHO guidelines on conditions specifically related to stress*. WHO. Retrieved from http://www.who.int/mental_health/emergencies/stress_guidelines/en

Дата першого надходження статті до видання: 30.03.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 23.04.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026

УДК 378.6:[364.781.3:005.336.2]

DOI <https://doi.org/10.32782/3041-1351/2026-2-3>

Габа Ірина Миколаївна

кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри психології та соціальної роботи,
Вінницький державний педагогічний
університет імені Михайла Коцюбинського
gabaira@ukr.net
ORCID ID: 0000-0003-4606-4504

Паламарчук Ольга Миколаївна

доктор психологічних наук, професор,
професор кафедри психології та соціальної роботи,
Вінницький державний педагогічний
університет імені Михайла Коцюбинського
olgapalamarчук42@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-6783-8380

СОЦІАЛЬНІ ІННОВАЦІЇ В ГРОМАДІ ЯК ОБ'ЄКТ СУЧАСНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ

Вступ. У статті здійснено теоретичне осмислення соціальних інновацій у громаді як об'єкта сучасного менеджменту. Доведено, що в умовах суспільної нестабільності, децентралізації, воєнних викликів та зростання потреб вразливих категорій населення саме громада стає ключовим простором формування, апробації та впровадження нових соціальних рішень. Соціальні інновації розглянуто не як сукупність окремих ініціатив, а як керований процес, що включає виявлення проблем, проектування механізмів реагування, ресурсне забезпечення, міжсекторальну координацію, моніторинг та оцінювання соціального ефекту. Обґрунтовано основні функції менеджменту соціальних інновацій у громаді: діагностичну, стратегічну, організаційну, ресурсну, комунікативну, координаційну, контрольну та прогностичну. Практичний вимір проблеми розкрито на прикладі Вінницької міської територіальної громади, де соціальні інновації реалізуються у формі нових послуг для ветеранів, осіб з інвалідністю, дітей з особливими освітніми потребами, а також через розвиток підтриманого проживання, безбар'єрного середовища та партнерських сервісів. Встановлено, що ефективність соціальних інновацій безпосередньо залежить від їх інтеграції у стратегічні пріоритети громади та якості управлінського супроводу.

Мета роботи полягає у теоретичному обґрунтуванні соціальних інновацій у громаді як об'єкта сучасного менеджменту та в розкритті їх практичного виміру на прикладі Вінницької міської територіальної громади.

Наукова новизна визначається теоретичним обґрунтуванням соціальних інновацій у громаді як об'єкта сучасного менеджменту. У роботі уточнено зміст соціальних інновацій не лише як форми реагування на актуальні соціальні виклики, а як цілеспрямованого процесу соціальних змін, що потребує системного управлінського забезпечення. Виокремлено та охарактеризовано основні функції менеджменту соціальних інновацій у громаді, зокрема діагностичну, стратегічну, організаційну, координаційну, ресурсну, комунікативну, контрольну, оціночну та прогностичну. Подальшого розвитку набуло положення про взаємозв'язок інноваційності соціальної сфери з управлінською спроможністю територіальної громади. Практичну новизну становить аналіз досвіду Вінницької міської територіальної громади як прикладу інституційно оформленого впровадження соціальних інновацій у сфері підтримки вразливих категорій населення.

Висновки. Результати проведеного аналізу дали змогу встановити, що соціальні інновації в громаді є не лише формою реагування на актуальні соціальні виклики, а й важливим об'єктом сучасного менеджменту. Обґрунтовано, що їх ефективність визначається здатністю громади виявляти соціальні потреби, мобілізувати ресурси, забезпечувати міжсекторальну взаємодію та оцінювати соціальний ефект упроваджених рішень. Практичний аналіз досвіду Вінницької міської територіальної громади засвідчив, що соціальні інновації набувають результативності за умови їх інституційної підтримки, управлінського супроводу та інтеграції у систему місцевого розвитку.

Ключові слова: соціальні інновації, громада, сучасний менеджмент, територіальна громада, соціальні послуги, міжсекторальне партнерство, соціальний розвиток.

Нaba Iryna Mykolaivna

PhD of Psychological Sciences,
Associate Professor at the Department of Psychology and Social Work,
Faculty of Pedagogy, Psychology and Professional Education,
Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University

Palamarchuk Olha Mykolaivna

Doctor of Psychological Sciences,
Professor at the Department of Psychology and Social Work,
Faculty of Pedagogy, Psychology and Professional Education,
Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University

© Габа І. М., Паламарчук О. М., 2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

SOCIAL INNOVATIONS IN THE COMMUNITY AS AN OBJECT OF MODERN MANAGEMENT

Introduction. The article provides a theoretical interpretation of social innovations in the community as an object of modern management. It is substantiated that under conditions of social instability, decentralization, wartime challenges, and the growing needs of vulnerable population groups, the community becomes a key space for the formation, testing, and implementation of new social solutions. Social innovations are considered not as a set of isolated initiatives, but as a managed process that includes problem identification, the design of response mechanisms, resource provision, intersectoral coordination, monitoring, and evaluation of social impact. The main functions of social innovation management in the community are substantiated, namely diagnostic, strategic, organizational, resource, communicative, coordinating, control, and prognostic functions. The practical dimension of the issue is revealed through the example of the Vinnytsia City Territorial Community, where social innovations are implemented in the form of new services for veterans, persons with disabilities, and children with special educational needs, as well as through the development of supported living, a barrier-free environment, and partnership-based services. It has been established that the effectiveness of social innovations directly depends on their integration into the strategic priorities of the community and on the quality of managerial support.

The purpose of the study is to provide a theoretical substantiation of social innovations in the community as an object of modern management and to reveal their practical dimension through the example of the Vinnytsia City Territorial Community.

Scientific novelty is determined by the theoretical substantiation of social innovations in the community as an object of modern management. The study clarifies the content of social innovations not only as a form of response to current social challenges, but also as a purposeful process of social change that requires systematic managerial support. The main functions of social innovation management in the community are identified and characterized, in particular diagnostic, strategic, organizational, coordinating, resource, communicative, control, evaluative, and prognostic functions. Further development has been given to the idea of the interrelation between the innovativeness of the social sphere and the managerial capacity of the territorial community. The practical novelty lies in the analysis of the experience of the Vinnytsia City Territorial Community as an example of the institutionally established implementation of social innovations in the field of support for vulnerable population groups.

Conclusions. The results of the analysis made it possible to establish that social innovations in the community are not only a form of response to current social challenges, but also an important object of modern management. It has been substantiated that their effectiveness is determined by the community's ability to identify social needs, mobilize resources, ensure intersectoral interaction, and assess the social effect of implemented decisions. The practical analysis of the experience of the Vinnytsia City Territorial Community has shown that social innovations become effective provided that they are institutionally supported, managerially coordinated, and integrated into the system of local development.

Key words: social innovations, community, modern management, territorial community, social services, intersectoral partnership, social development.

Актуальність проблеми. Сучасний етап розвитку українських територіальних громад характеризується одночасним посиленням соціальних викликів і розширенням відповідальності місцевого рівня за якість життя населення. Повномасштабна війна, внутрішнє переміщення населення, зростання кількості ветеранів, осіб з інвалідністю, сімей у складних життєвих обставинах, а також потреба в нових формах психосоціальної підтримки актуалізують пошук більш гнучких, адресних і стійких механізмів соціального реагування. У цих умовах соціальні інновації набувають значення не лише як нові практики допомоги, а як важливий інструмент оновлення соціальної політики громади.

Водночас ефективність соціальних інновацій визначається не лише новизною ідеї, а й здатністю громади перетворити її на дієвий та відтворюваний механізм. Відтак посилюється значення управлінського аспекту проблеми, оскільки соціальні інновації доцільно трактувати як об'єкт сучасного менеджменту, що охоплює діагностику потреб, стратегічне планування, міжсекторальну координацію, належне ресурсне забезпечення та оцінювання результативності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасних наукових дослідженнях значна увага приділяється осмисленню соціальних інновацій як важливого чинника оновлення соціальної сфери, розвитку територіальних громад і вдосконалення механізмів соціальної підтримки населення. У зарубіжному науковому дискурсі соціальні інновації розглядаються як нові підходи до розв'язання суспільно значущих проблем, що поєднують соціальну цін-

ність, партнерську взаємодію, міжсекторальну координацію та орієнтацію на стійкі соціальні зміни. Такі підходи простежуються у працях К. Мерлен-Броньяр, Х. Нгуєн, І. Дреєр, П. Маркеша, К. Сампайо, Ж. Себаштіана та інших дослідників [7; 8; 9], які акцентують увагу на зв'язку соціальних інновацій із трансформацією публічного управління, залученням громадян до вироблення рішень і розвитком нових моделей соціальних послуг.

У вітчизняному науковому просторі проблема соціальних інновацій дедалі частіше розглядається в контексті розвитку територіальних громад, модернізації соціальної роботи, міжсекторального партнерства та пошуку нових механізмів реагування на актуальні соціальні виклики. Зокрема, питання соціального партнерства як стратегічного інструменту розвитку територіальних громад розкривають І. Візнюк, С. Долинний, Л. Токар, підкреслюючи важливість взаємодії між владою, громадськими інституціями та професійною спільнотою [5]. Окремі аспекти оновлення соціальної сфери висвітлено у працях І. Єнгаличевої, Н. Салати, О. Кравченко, у яких ідеться про впровадження нових соціальних послуг, формування життєстійкості у громадах, цифровізацію соціального обслуговування та підготовку фахівців до роботи в умовах громади [3; 4; 6].

Дослідники наголошують, що соціальні інновації не слід зводити до сукупності окремих ініціатив чи локальних практик, оскільки вони постають як процес соціальних змін, що потребує організаційної підтримки, ресурсного забезпечення, координації дій різних суб'єктів та інтеграції у стратегічні пріоритети розвитку громади. У цьому контексті соці-

альні інновації дедалі частіше осмислюються не лише як нові соціальні рішення, а і як об'єкт сучасного менеджменту. Водночас питання теоретичного обґрунтування соціальних інновацій у громаді як об'єкта сучасного менеджменту та аналіз практик їх інституційного впровадження на рівні територіальної громади потребують подальшого наукового осмислення [4].

Мета дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні соціальних інновацій у громаді як об'єкта сучасного менеджменту та в розкритті їх практичного виміру на прикладі Вінницької міської територіальної громади.

Виклад основного матеріалу дослідження. Соціальні інновації доцільно визначати як нові або істотно вдосконалені підходи, механізми, сервіси, організаційні моделі та форми взаємодії, спрямовані на ефективніше задоволення соціальних потреб, розв'язання суспільно значущих проблем і покращення якості життя окремих груп населення та спільнот. Їхня специфіка полягає в тому, що вони створюють соціальний ефект не лише через новий продукт або послугу, а й через зміну логіки взаємодії між інституціями, фахівцями, громадськими ініціативами та самими отримувачами допомоги [9;10].

На рівні територіальної громади соціальні інновації набувають особливої значущості, оскільки саме тут соціальна проблема постає не в абстрактному, а в конкретному, життєвому й адресному вимірі, безпосередньо пов'язаному з повсякденними потребами населення, умовами його життєдіяльності та доступом до ресурсів підтримки. Саме в межах громади найвиразніше проявляються як соціальні ризики й уразливості, так і реальні можливості для їх подолання, оскільки тут зосереджуються запити різних категорій населення, локальні ресурси, інституційні механізми реагування та управлінські важелі впливу. Це дає підстави розглядати громаду як природне середовище не лише для виявлення соціальних проблем, а й для апробації, адаптації та впровадження нових підходів до соціальної підтримки, здатних більш гнучко й адресно відповідати на актуальні виклики.

У цьому контексті соціальна інновація постає не лише результатом творчого пошуку або ініціативної діяльності окремих суб'єктів, а передусім формою реагування на обмеженість, інституційну інерційність чи недостатню ефективність традиційних інструментів соціальної політики. Її виникнення зумовлюється потребою у виробленні нових моделей допомоги, взаємодії та організації соціальних послуг, які були б більш чутливими до локального контексту, реальних потреб цільових груп і специфіки конкретного соціального середовища. Соціальні інновації в громаді слід розглядати як механізм оновлення соціальної практики, що поєднує адресність, гнучкість, міжсекторальну взаємодію та орієнтацію на досягнення відчутного соціального ефекту.

Показово, що в сучасних аналітичних підходах соціальна інноваційність громади пов'язується не лише з наявністю окремих ініціатив чи ресурсів, а з

якістю локального середовища, у якому ці ініціативи можуть виникати, підтримуватися та розвиватися. Зокрема, Організація економічного співробітництва та розвитку (OECD) у новітніх аналітичних матеріалах наголошує, що спроможність до соціальних інновацій безпосередньо залежить від сформованості локальних екосистем, розвиненості партнерських зв'язків, наявності інституційної підтримки, відкритості до кооперації та здатності різних суб'єктів діяти узгоджено задля досягнення спільного соціального результату [8]. Отже, чим вищий рівень взаємодії між владою, громадським сектором, професійними спільнотами та самими мешканцями громади, тим більше підстав говорити про наявність сприятливого середовища для продукування й упровадження соціальних інновацій.

Розгляд соціальних інновацій як об'єкта сучасного менеджменту передбачає принципову зміну оптики їх наукового осмислення: від трактування як окремих локальних ініціатив або ситуативних форм реагування – до розуміння їх як цілісного, структурованого й управлінськи опосередкованого процесу. У такому підході соціальна інновація постає не лише як новий спосіб розв'язання соціальної проблеми, а як складна динамічна система, що має власну внутрішню логіку розвитку, визначені етапи реалізації, коло суб'єктів, ресурсну основу, механізми координації, критерії результативності та потенціал до інституціоналізації й масштабування [8].

У сучасному науковому дискурсі соціальна інновація розглядається як процес цілеспрямованого формування соціальних змін, ефективність якого визначається не лише суспільною значущістю самої ідеї, а й наявністю цілісного механізму її реалізації, здатного забезпечити перехід від концептуального задуму до практичного соціального результату. У такому розумінні соціальна інновація виходить за межі спорадичної ініціативи чи окремого нововведення, натомість постає як складний багатоетапний процес, що потребує належного аналітичного, організаційного, ресурсного та координаційного забезпечення. Її успішність зумовлюється не лише актуальністю проблеми, на розв'язання якої вона спрямована, а й здатністю інтегруватися в реальний соціальний контекст громади, відповідати потребам цільових груп і бути інституційно підтриманою. У цьому сенсі йдеться про спроможність суб'єктів управління не просто реагувати на вже наявні соціальні труднощі, а своєчасно виявляти нові потреби, здійснювати їх аналітичну інтерпретацію, переводити суспільний запит у площину стратегічних цілей, формувати механізми міжсекторальної взаємодії, забезпечувати ресурсний супровід, а також здійснювати моніторинг і оцінювання соціального ефекту від упроваджених рішень. Особливого значення при цьому набуває здатність управлінської системи поєднувати стратегічне бачення із гнучкістю оперативного реагування, оскільки соціальна інновація потребує не лише планування, а й постійного коригування відповідно до змін у соці-

альному середовищі, динаміки потреб населення та результатів практичного впровадження.

Таким чином, інноваційність у соціальній сфері не може розглядатися ізольовано від управлінської спроможності громади, оскільки саме якість менеджменту визначає ступінь життєздатності, відтворюваності та суспільної значущості інноваційних практик. Інакше кажучи, без належного управлінського супроводу навіть концептуально сильна соціальна ідея ризикує залишитися фрагментарною, короткотривалою або такою, що не набуває системного впливу. Натомість у разі наявності ефективних механізмів управління соціальна інновація перетворюється на інструмент структурного оновлення соціальної політики громади, посилення її адаптивності до нових викликів та формування більш стійких моделей соціальної підтримки. Вивчення соціальних інновацій неминує передбачає аналіз управлінських умов їх виникнення, впровадження, поширення та закріплення у практиці функціонування територіальної громади. Менеджмент соціальних інновацій у громаді доцільно визначати як системно організований комплекс взаємопов'язаних управлінських дій, спрямованих на трансформацію нової соціальної ідеї у стійку, функціонально впорядковану та суспільно корисну практику або сервіс. Такий менеджмент ґрунтується на низці концептуально важливих положень: відповідності інноваційного рішення реальним потребам громади; інтеграції інновації у стратегічні документи та пріоритети місцевого розвитку; опорі на партнерство, співучасть і міжсекторальну координацію; орієнтації на соціальний результат; а також на системному моніторингу, оцінюванні та корекції управлінських дій. Ці характеристики дають змогу відмежувати сучасний менеджмент соціальних інновацій від традиційного адміністративного супроводу окремих заходів, який, як правило, не передбачає глибокої інтеграції нововведення у систему розвитку громади.

Отже, соціальні інновації в громаді постають не периферійним елементом соціальної політики, а одним із ключових об'єктів сучасного менеджменту, через який реалізуються механізми адаптації громади до нових викликів, посилення її спроможності та формування стійких моделей соціальної підтримки. Для повнішого розуміння соціальних інновацій як об'єкта сучасного менеджменту доцільно звернутися до їх практичного втілення на рівні територіальних громад.

У цьому контексті особливий інтерес становить досвід Вінницької міської територіальної громади, де соціальні інновації набувають не лише декларативного, а й інституційно оформленого, управлінського забезпеченого характеру. Офіційні матеріали міської ради засвідчують, що у 2025–2026 роках соціальний напрям розвитку громади інституційно оформлено через систему ключових пріоритетів «Безпека та оборона», «Стійкість» і «Турбота». Саме в межах пріоритету «Турбота» концентруються рішення, пов'язані з підтримкою вразливих категорій, розвитком ветеранської політики, безбар'єрністю,

новими соціальними послугами та адресними формами допомоги. На громадських слуханнях щодо програми економічного і соціального розвитку та бюджету громади на 2026 рік міська влада прямо окреслила ці напрями як базові для управлінської політики громади [1].

Показовим прикладом інноваційного управлінського реагування є поява нових соціальних послуг у 2025 році. Серед них – соціальна адаптація ветеранів війни та їхніх сімей, комплексний розвиток і догляд дітей з інвалідністю, а також супровід людей з інвалідністю при працевлаштуванні та на робочому місці. Ці рішення можна розглядати як соціальні інновації, оскільки вони спрямовані на нові або раніше недостатньо охоплені групи отримувачів, мають адресний характер і виникають у відповідь на конкретний соціальний запит громади [1].

Ще одним прикладом є розвиток соціальної послуги підтриманого та транзитного підтриманого проживання. Виконавчий комітет міської ради ухвалив рішення про створення робочої групи з питань впровадження цієї послуги, а в 2025 році відбулося окреме засідання, присвячене її розвитку і стандартизації. У матеріалах громади акцентується, що така послуга спрямована на підготовку підлітків до дорослого самостійного життя, формування побутових навичок, фінансової грамотності та соціальної автономності. Отже, йдеться про інновацію, що поєднує сервісну новизну, інституційне оформлення та стандартизацію, тобто має всі ознаки керованого соціального нововведення. Партнерська природа соціальних інновацій у громаді проявляється й у створенні інклюзивного простору «Майстерня можливостей» для дітей з особливими освітніми потребами та їхніх родин. Проект реалізовано за участі громадської організації, міської ради та благодійників. У цьому разі інновація виходить за межі традиційного бюджетного сервісу та реалізується через партнерську модель, у якій муніципальна підтримка поєднується з ресурсами громадського сектору. Саме такі формати дедалі частіше визначаються в літературі як ключова риса сучасних соціальних інновацій [2].

Отже, моніторинг Вінницької міської територіальної громади дає підстави стверджувати, що соціальні інновації функціонують як об'єкт сучасного менеджменту. Їхній розвиток спирається на стратегічне визначення пріоритетів, ресурсну підтримку, інституційне оформлення, міжсекторальну взаємодію та практику оцінювання результатів. Саме така управлінська логіка забезпечує перехід від окремих локальних ініціатив до стійких соціальних сервісів і програм.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Соціальні інновації в громаді слід розглядати як системний об'єкт сучасного менеджменту, а не як сукупність поодиноких ініціатив. Їхня сутність полягає не лише в новизні рішення, а в здатності трансформувати локальне соціальне середовище, розширювати доступ до підтримки, формувати нові практики взаємодії та зміцнювати соціальну стій-

кість громади. Теоретичний аналіз показує, що ключовими ознаками соціальних інновацій є орієнтація на суспільну цінність, співучасть різних суб'єктів, адресність і відтворюваність соціального ефекту. Практика Вінницької громади підтверджує, що ефективність соціальних інновацій прямо залежить від якості управлінського супроводу. Інтеграція нових послуг і сервісів у стратегічні пріоритети громади, розвиток партнерств, інституційне оформлення

рішень і моніторинг результатів перетворюють інновацію на реальний механізм соціального розвитку.

Перспективи подальших наукових досліджень убачаються у розробленні критеріїв і показників оцінювання соціального ефекту локальних інновацій, у вивченні механізмів їх інституціоналізації в різних типах територіальних громад, а також у порівняльному аналізі управлінських моделей упровадження соціальних інновацій в українських громадах.

Список літератури:

1. Виконавчий комітет Вінницької міської ради. Про створення робочої групи з питань впровадження надання соціальної послуги транзитного підтриманого проживання / учбова соціальна квартира (будинок) : рішення № 2390 від 10.10.2024 р. Вінниця, 2024. URL: <https://surl.li/tghsck>
2. Вінницька міська рада. «Майстерня можливостей»: у Вінниці відкрився новий інклюзивний простір для дітей з особливими освітніми потребами 2026. URL: <https://surl.li/yburub>
3. Єнгаличева І. Аналіз реалізації пілотного проєкту із запровадження соціальної послуги з формування життєстійкості у територіальних громадах. *Соціальна робота та соціальна освіта*. 2024. № 1 (12). С. 291–297. DOI: [https://doi.org/10.31499/2618-0715.1\(12\).2024.305414](https://doi.org/10.31499/2618-0715.1(12).2024.305414).
4. Кравченко О., Салата Н. Підготовка майбутніх фахівців до надання реабілітаційних послуг у громаді. *Соціальна робота та соціальна освіта*. 2023. № 1 (10). С. 94–109. DOI: [https://doi.org/10.31499/2618-0715.1\(10\).2023.282274](https://doi.org/10.31499/2618-0715.1(10).2023.282274)
5. Паламарчук О., Візнюк І., Габа І., Долинний С., Токар Л. Соціальне партнерство як стратегічний інструмент розвитку територіальних громад. *Соціальна робота та соціальна освіта*. 2024. № 2 (13). С. 97–104. DOI: [https://doi.org/10.31499/2618-0715.2\(13\).2024.316710](https://doi.org/10.31499/2618-0715.2(13).2024.316710).
6. Салата Н. Дослідження питань цифровізації соціального обслуговування в Україні. *Соціальна робота та соціальна освіта*. 2023. № 2 (11). С. 308–315. DOI: [https://doi.org/10.31499/2618-0715.2\(11\).2023.294343](https://doi.org/10.31499/2618-0715.2(11).2023.294343)
7. Організація економічного співробітництва та розвитку (OECD). Assessing the Framework Conditions for Social Innovation in Rural Areas. OECD Local Economic and Employment Development (LEED) Papers. 2024. No. 2024/4. Paris : OECD Publishing. DOI: <https://doi.org/10.1787/74367d76>.
8. Merlin-Brogniart C., Fuglsang L., Magnussen S., Peralta A., Révész É., Rønning R., Rubalcaba L., Scupola A. Social innovation and public service: A literature review of multi-actor collaborative approaches in five European countries. *Technological Forecasting and Social Change*. 2022. Vol. 182. Article 121847. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.techfore.2022.121847>.
9. Nguyen H., Drejer I., Marques P. Citizen engagement in public sector innovation: exploring the transition between paradigms. *Public Management Review*. 2024. Vol. 26, Iss. 12. P. 3622–3642. DOI: <https://doi.org/10.1080/14719037.2024.2347360>.
10. Sampaio C., Sebastião J. R. Social Innovation and Social Entrepreneurship: Uncovering Themes, Trends, and Discourse. *Administrative Sciences*. 2024. Vol. 14, Iss. 3. Article 53. DOI: <https://doi.org/10.3390/admsci14030053>.

References:

1. Vykonavchyi komitet Vinnytskoi miskoi rady. (2024). Pro stvorennia robochoi hrupy z pytan vprovadzhenia nadannia sotsialnoi posluhy tranzytnoho pidtrymanoho prozhyvannia / uchbova sotsialna kvartyra (budynok): rishennia № 2390 vid 10.10.2024 r. [On the establishment of a working group on the implementation of the social service of transitional supported living / training social apartment (house): Decision No. 2390 dated October 10, 2024]. Vinnytsia. Retrieved from <https://surl.li/tghsck> [in Ukrainian]
2. Vinnytska miska rada. (2026). «Maisternia mozhlyvostei»: u Vinnytsi vidkryvsia novyi inkluzyvnyi prostir dlia ditei z osoblyvymy osvitnimy potrebamy. [«Workshop of Opportunities»: a new inclusive space for children with special educational needs was opened in Vinnytsia]. Retrieved from <https://surl.li/yburub> [in Ukrainian]
3. Yenhalycheva, I. (2024). Analiz realizatsii pilotnoho proiektu iz zaprovadzhenia sotsialnoi posluhy z formuvannia zhyttiistiikosti u terytorialnykh hromadakh [Analysis of the implementation of the pilot project on introducing the social service for fostering resilience in territorial communities]. *Sotsialna robota ta sotsialna osvita*, 1(12), 291–297. [https://doi.org/10.31499/2618-0715.1\(12\).2024.305414](https://doi.org/10.31499/2618-0715.1(12).2024.305414) [in Ukrainian]
4. Kravchenko, O., & Salata, N. (2023). Pidhotovka maibutnikh fakhivtsiv do nadannia rehabilitatsiinykh posluh u hromadi [Training future specialists to provide rehabilitation services in the community]. *Sotsialna robota ta sotsialna osvita*, 1(10), 94–109. [https://doi.org/10.31499/2618-0715.1\(10\).2023.282274](https://doi.org/10.31499/2618-0715.1(10).2023.282274) [in Ukrainian]
5. Palamarchuk, O., Vizniuk, I., Haba, I., Dolynnyi, S., & Tokar, L. (2024). Sotsialne partnerstvo yak stratehichnyi instrument rozvytku terytorialnykh hromad [Social partnership as a strategic instrument for the development of territorial communities]. *Sotsialna robota ta sotsialna osvita*, 2(13), 97–104. [https://doi.org/10.31499/2618-0715.2\(13\).2024.316710](https://doi.org/10.31499/2618-0715.2(13).2024.316710) [in Ukrainian]
6. Salata, N. (2023). Doslidzhennia pytan tsyfrovizatsii sotsialnoho obsluhovuvannia v Ukraini [Study of issues of digitalization of social services in Ukraine]. *Sotsialna robota ta sotsialna osvita*, 2(11), 308–315. [https://doi.org/10.31499/2618-0715.2\(11\).2023.294343](https://doi.org/10.31499/2618-0715.2(11).2023.294343) [in Ukrainian]

7. Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD). (2024). Assessing the Framework Conditions for Social Innovation in Rural Areas. OECD Local Economic and Employment Development (LEED) Papers, No. 2024/4. OECD Publishing, Paris. <https://doi.org/10.1787/74367d76>
8. Merlin-Brogniart, C., Fuglsang, L., Magnussen, S., Peralta, A., Révész, É., Rønning, R., Rubalcaba, L., & Scupola, A. (2022). Social innovation and public service: A literature review of multi-actor collaborative approaches in five European countries. *Technological Forecasting and Social Change*, 182, 121847. <https://doi.org/10.1016/j.techfore.2022.121847>
9. Nguyen, H., Drejer, I., & Marques, P. (2024). Citizen engagement in public sector innovation: Exploring the transition between paradigms. *Public Management Review*, 26(12), 3622–3642. <https://doi.org/10.1080/14719037.2024.2347360>
10. Sampaio, C., & Sebastião, J. R. (2024). Social innovation and social entrepreneurship: Uncovering themes, trends, and discourse. *Administrative Sciences*, 14(3), 53. <https://doi.org/10.3390/admsci14030053>

Дата першого надходження статті до видання: 31.03.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 24.04.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026

УДК 616-056.2-043.2:[37.018.43:004]

DOI <https://doi.org/10.32782/3041-1351/2026-2-4>

Гуріч Володимир Олексійович

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри філософії, соціології та соціальної роботи,
Херсонський державний університет
v_gurich@ksu.ks.ua

ORCID ID: 0000-0002-9283-8534

ВПЛИВ СТАНУ ЗДОРОВ'Я НА ОНЛАЙН-НАВЧАННЯ: ІНКЛЮЗІЯ ЦИФРОВИХ ОСВІТНІХ ПЛАТФОРМ

Вступ. У статті здійснено аналіз трансформації освітнього ландшафту під впливом пандемії та військових дій в Україні, що зумовило перехід до онлайн-навчання. Розглядається роль цифрових платформ у доступі до освіти для осіб із хронічними захворюваннями та особливими потребами, а також виклики «цифрового розриву», спричинені недоступним дизайном середовища.

Метою дослідження є теоретичне обґрунтування впливу різних станів здоров'я на ефективність онлайн-навчання та систематизація освітніх бар'єрів відповідно до міжнародних стандартів класифікації хвороб (МКХ-11) для розробки рекомендацій з інклюзивного дизайну.

Наукова новизна полягає у систематизації освітніх бар'єрів згідно з кодами МКХ-11 (зокрема 9D90, 6A00, 6B40), що стане державним стандартом в Україні з 2027 року. Розроблено класифікаційну таблицю впливу конкретних нозологій на процес навчання.

Висновки. Дослідження висвітлює специфічні бар'єри: для здобувачів із порушеннями зору – несумісність матеріалів зі скрінрідерами; для осіб із вадами слуху – пріоритет аудіопотоку над відео; для нейрорізноманітних здобувачів (СДУГ, дислексія) – високе когнітивне навантаження та складну навігацію. Встановлено, що ШІ-інструменти можуть спричинити «когнітивне розвантаження», що за умов пасивного споживання шкодить критичному мисленню. Для осіб із руховими порушеннями та хронічними станами онлайн-формат надає необхідну гнучкість, проте вимагає адаптації цифрових інтерфейсів та подолання соціальної стигматизації.

Доведено, що вирішенням проблем є впровадження принципів універсального дизайну для навчання (УДН) та стандартів WCAG на етапі розробки платформ. Рекомендовано інтегрувати адаптивні технології ШІ, забезпечувати підтримку психічного здоров'я, підвищувати кваліфікацію персоналу та проводити регулярні аудити цифрової доступності.

Ключові слова: онлайн-навчання, цифрова доступність, МКХ-11, обмеження здоров'я, універсальний дизайн, інклюзивна освіта, когнітивне навантаження.

Gurich Volodymyr Oleksiyovych

PhD in Pedagogy, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Philosophy, Sociology and Social Work,
Kherson State University

THE IMPACT OF HEALTH ON ONLINE LEARNING: INCLUSION OF DIGITAL EDUCATIONAL PLATFORMS

Introduction. The article analyzes the transformation of the educational landscape under the influence of the pandemic and military operations in Ukraine, which led to the transition to online learning. The role of digital platforms in access to education for people with chronic diseases and special needs is considered, as well as the challenges of the «digital divide» caused by inaccessible environmental design.

Purpose and objectives of the article is to theoretically substantiate the impact of various health conditions on the effectiveness of online learning and systematize educational barriers in accordance with the international standards for the classification of diseases (ICD-11) for the development of recommendations for inclusive design.

Scientific novelty lies in the systematization of educational barriers according to ICD-11 codes (in particular 9D90, 6A00, 6B40), which will become a state standard in Ukraine from 2027. A classification table of the impact of specific nosologies on the learning process has been developed.

Results. The study highlights specific barriers: for students with visual impairments – incompatibility of materials with screen readers; for people with hearing impairments – priority of audio stream over video; for neurodiverse students (ADHD, dyslexia) – high cognitive load and complex navigation. AI tools have been found to cause «cognitive overload», which, when consumed passively, impairs critical thinking. For individuals with mobility impairments and chronic conditions, online formats provide the necessary flexibility but require adaptation of digital interfaces and overcoming social stigma.

It has been proven that the solution to the problems is the implementation of the principles of universal design for learning (UDL) and WCAG standards at the stage of platform development. It is recommended to integrate adaptive AI technologies, provide mental health support, improve staff qualifications and conduct regular digital accessibility audits.

Key words: online learning, digital accessibility, ICD-11, health limitations, universal design, inclusive education, cognitive load.

© Гуріч В. О., 2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

Вступ. Розвиток онлайн-навчання в останні десятиліття був прискорений такими глобальними подіями, як пандемія COVID-19, і помітно змінив освітній ландшафт. Така трансформація відкрила широкі можливості для доступу до освітніх ресурсів, що дозволило студентам навчатися у власному темпі та за власним розкладом. Ті, хто має особливі потреби в організації навчання, отримали перевагу гнучкості, а для студентів з хронічними захворюваннями онлайн-навчання стало ледь не єдиною формою отримання освіти. Повномасштабне вторгнення росії в Україну та вимушена міграція підсилили таку потребу та змусили прискорити відповідні процеси.

Парадоксальним, тим не менш, є те, що незважаючи на очевидні переваги, перехід до онлайн-навчання, одночасно може посилювати існуючі нерівності для вразливих груп населення. Цифрові платформи хоча і можуть покращити доступність для осіб з інвалідністю або хронічними захворюваннями, без адаптованого дизайну та підтримки перетворюються на додатковий бар'єр, поглиблюючи «цифровий розрив» [10]. Тобто, доступність в онлайн-навчанні має забезпечувати не просто фізичну присутність або відповідну технологію, а можливість повноцінної та рівноправної участі у процесі навчання.

Забезпечення безбар'єрності в онлайн-навчанні є критично важливим для успіху здобувачів, оскільки є ключовим аспектом створення інклюзивного та позитивного освітнього досвіду. Наприклад, Закон про американців з інвалідністю (ADA) у США підкреслює важливість цифрової доступності, вимагаючи, щоб веб-сайти, цифрові матеріали та онлайн-сервіси були доступними для всіх користувачів, включаючи осіб з інвалідністю: «повну доступність мультимедійних форматів, таких як відеолекції, подкасти та інтерактивні елементи, а також мобільних додатків» [2]. Правові та етичні норми цифрової доступності, закріплені, зокрема, у стандарті Web Content Accessibility Guidelines (WCAG), створюють філософію універсального дизайну, яка в кінцевому підсумку приносить користь усім, хто вчиться. Якщо контент розроблений таким чином, щоб бути сприйнятливим, керованим, зрозумілим та надійним для найрізноманітніших користувачів, це природно покращує загальний досвід, зменшуючи когнітивне навантаження, підвищуючи ясність та пропонуючи гнучкість у взаємодії. Такий підхід змінює фокус з коректування індивідуальних обмежень на проектування кращих освітніх середовищ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання цифрової трансформації освіти та забезпечення інклюзивності в онлайн-середовищі перебуває у центрі уваги багатьох сучасних дослідників. Проблематика правового та етичного регулювання цифрової доступності, зокрема вплив Закону про американців з інвалідністю на онлайн-навчання, детально розглядається у праці Ш. Ніндора, який наголошує на важливості повної доступності мультимедійних форматів [9]. Окремий пласт досліджень присвячений сенсорним порушенням у цифровому просторі.

Так, М. Хрібі досліджує шляхи створення доступного онлайн-навчання для незрячих студентів та осіб із порушеннями зору, акцентуючи увагу на сумісності контенту зі скрінрідерами [5]. Проблеми архітектури освітніх платформ та пріоритетності аудіопотоку, що створює бар'єри для студентів із порушеннями слуху, висвітлено у систематичному огляді І. Утамі, Г. Сурйоно, С. Суйарво і А. Хафід [10].

Питання нейрорізноманіття та когнітивного навантаження в онлайн-навчанні стали предметом фокус-групових досліджень Ле Кунфф, А. Джемпестро і Е. Домме, які виявили специфічні труднощі з навігацією та презентацією контенту для осіб із СДУГ та дислексією [6]. М. Герліх аналізує ризики використання інструментів штучного інтелекту, вказуючи на феномен «когнітивного розвантаження», що може негативно впливати на розвиток критичного мислення [1].

Досвід здобуття вищої освіти студентами із хронічними захворюваннями та виклики, пов'язані зі стигматизацією та браком підтримки, досліджено у працях П. Гамільтон, Дж. Халм і Е. Гарісон [2]. Питання гнучкості та переваг дистанційного навчання для осіб із фізичними обмеженнями розглядає С. Лунсманн [7]. Важливий внесок у розробку методології універсального дизайну для навчання (УДН) та його інтеграції у підготовку вчителів спеціальної освіти зробили Дж. Канг, К. Паттн і С. Гардінер-Волш, які пропонують максимізувати цифрову доступність через інклюзивне проектування курсів [4]. Попри значну кількість розробок, питання систематизації освітніх бар'єрів за допомогою нових стандартів МКХ-11 (перехід України на які заплановано на 2027 рік) залишається недостатньо висвітленим у українському науковому дискурсі.

Метою дослідження є теоретичне обґрунтування впливу різних станів здоров'я на ефективність онлайн-навчання та систематизація освітніх бар'єрів відповідно до міжнародних стандартів класифікації хвороб (МКХ-11) для розробки рекомендацій з інклюзивного дизайну.

Виклад основного матеріалу дослідження. Онлайн-навчання, незважаючи на свою гнучкість, створює індивідуальні виклики, що пов'язано із сенсорними, когнітивними, психічними, руховими та хронічними фізичними станами. Здобувачі освіти з *порушеннями зору* або *сліпотою* стикаються зі такими бар'єрами в онлайн-навчанні, як несумісність навчальних матеріалів з програмами зчитування екрана, затримки з публікацією доступних матеріалів, а також труднощі з використанням систем управління навчанням та доступом до цифрових підручників. Особливі труднощі виникають при вивченні STEM-предметів онлайн через складність графіків та рівнянь, а також при участі у синхронних лекціях на відеоконференц-платформах, де візуальна інформація може бути недоступною [5].

Критично важливо те, що цифровий розрив полягає не лише у доступі до технологій, а й у зручності використання та сумісності освітнього контенту та платформ з існуючими допоміжними технологіями.

Таким чином, проблема полягає не у порушенні зору, а у недоступному дизайні цифрового середовища. Це вимагає створення контенту, який із самого початку є доступним, а не вимагає ретроактивної корекції.

Для здобувачів з *вадами слуху* онлайн-навчання може не враховувати їхні медіа-потреби і відповідно створювати ефективні канали комунікації. Проблема базової інфраструктури академічних установ посилюється тим, що «більшість відеоконференц-продуктів надають пріоритет аудіопотоку над відео, що ускладнює перегляд сурдоперекладача, особливо коли викладачі демонструють екран або використовують інші інструменти конференц-зв'язку» [8].

Проблеми з недостатніми каналами комунікації та невідповідною базовою інфраструктурою є фундаментальним недоліком дизайну навчання, який безпосередньо впливає на здатність здобувачів з порушеннями слуху сприймати критично важливу інформацію, таку як мова жестів. Це означає, що доступність повинна бути інтегрована в основну архітектуру та функціональність онлайн-навчальних платформ з моменту їх концепції.

Для здобувачів з *когнітивними порушеннями*, такими як синдром дефіциту уваги та гіперактивності (СДУГ), розлад дефіциту уваги (РДУ) або дислексія, текстовий контент може бути надзвичайно складним для читання та розуміння. Здобувачі з числа осіб з розладами аутистичного спектру (РАС), СДУГ, дислексією, дискалькулією, диспраксією та синдромом Туретта, «відчувають вище когнітивне навантаження в онлайн-навчанні, що проявляється у труднощах з навігацією цифровими платформами, технічних проблемах, незрозумілій презентації контенту (наприклад, занадто швидкий темп, щільний текст, відсутність візуальних посібників або перерв) та неякісних субтитрах чи транскриптах» [6]. Вони також мають специфічні труднощі зі слуханням (фонівий шум, перекриття розмов), прийняттям рішень (сортування інформації), читанням (для дислексиків потрібне повторне читання тексту на екрані), переглядом/фокусуванням (довгі відеолекції викликають втому) та письмом (конспектування вимагає значних розумових зусиль) [6].

Надмірне когнітивне навантаження, особливо т. зв. «стороннє навантаження», що виникає від неефективних субтитрів, транскриптів та незрозумілої презентації контенту, залишає недостатньо робочої пам'яті для засвоєння основного матеріалу. І навпаки, залежність від інструментів штучного інтелекту може призвести до «когнітивного розвантаження, що негативно корелює з навичками критичного мислення, оскільки зменшує потребу у глибокій когнітивній залученості та розвитку навичок» [1]. Дизайн онлайн-навчальних середовищ, особливо щодо презентації контенту та інтеграції інструментів ШІ, може ненавмисно шкодити критичному мисленню. Таким чином, якщо середовище перевантажує когнітивні ресурси, а інструменти ШІ заохочують до розвантаження, то руйнується сама здатність до глибокого навчання та критичного аналізу. Вирішенням можуть стати відповідні педагогічні стратегії та

дизайн платформ, які активно сприяють когнітивній залученості та критичній взаємодії, а не пасивному споживанню або залежності від автоматизованих рішень, особливо для розвитку таких складних навичок, таких як критичне мислення.

Для здобувачів з *обмеженими дрібними моторними навичками* навіть використання комп'ютерної миші може ускладнити навігацію цифровим контентом. Проте, онлайн-навчання може бути надзвичайно корисним для осіб з *фізичними вадами*, такими як пошкодження нервів або спинного мозку, вовчак, параліч або розсіяний склероз, оскільки воно усуває фізичні бар'єри. Хоча онлайн-навчання усуває фізичні бар'єри доступності, воно вводить нові, часто недооцінені, проблеми з цифрового керування для осіб з порушеннями опорно-рухового апарату, що «вимагає зміни фокусу доступності з фізичного простору на дизайн цифрового інтерфейсу» [7]. Це означає, що просто переведення освіти в онлайн-формат недостатньо; сам цифровий інтерфейс повинен бути розроблений для різноманітних методів введення інформації, підкреслюючи принципи універсального дизайну для керуваності.

Навчання здобувачів з *хронічними станами* в онлайн-режимі надає значні переваги, дозволяючи навчатися з будь-якого місця (наприклад, лікарняне ліжко, дім) та в будь-який час, пристосовуючись до нерегулярного графіка сну, відновлення після операцій або впливу ліків на концентрацію. Це також допомагає уникнути проблем з поведінкою у групі та булінгу. Однак здобувачі з хронічними захворюваннями, що обмежують життєву енергію, часто відчувають брак підтримки, що часто є наслідком нерозуміння з боку медперсоналу; вони також неохоче розкривають свій стан через страх відторгнення або стигматизації [2]. Технологія надає засоби, але розуміння, проактивне пристосування часто відсутні, що перетворює потенційне рішення на джерело розчарування та нерівності. Це означає, що технологічні рішення повинні супроводжуватися комплексними змінами політики та культури в освітніх установах.

Міжнародна класифікація хвороб (МКХ-11) є останньою версією Міжнародної класифікації хвороб Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ), яка з 1 січня 2022 року замінила МКХ-10 як глобальний стандарт для запису медичної інформації та причин смерті [3]. Відповідно до Наказу МОЗ України № 703 від 23.04.2025 Україна переходить на МКХ-11 із 01.01.2027.

МКХ-11 розроблена з урахуванням сучасних потреб охорони здоров'я та має цифровий дизайн, що підтримується багатомовним REST API, полегшуючи інтеграцію до цифрових систем охорони здоров'я. Це означає, що дослідники тепер можуть класифікувати та аналізувати пов'язані зі здоров'ям освітні бар'єри з більшою точністю. На основі виявлених обмежень та їх впливу на онлайн-навчання можна визначити відповідні нозології та коди МКХ-11, які можуть бути використані для класифікації та подальшого дослідження (таблиця 1).

Обмеження здоров'я в онлайн-навчанні та відповідні коди МКХ-11

Категорія обмеження здоров'я	Опис впливу на онлайн-навчання	Відповідні нозології МКХ-11	Коди МКХ-11 (приклади)
Сенсорні порушення: зір	Труднощі з доступом до цифрового контенту, несумісність зі скріндерами, проблеми зі STEM-предметами, синхронними лекціями, онлайн-тестами. Потреба в індивідуальній адаптації та розширеному часі	Порушення зорових функцій; порушення зору, включаючи сліпоту; специфічні зорові дисфункції; патерни порушення поля зору	9D90 (Порушення зору, включаючи сліпоту), 9D94 (Порушення гостроти зору при пред'явленні), 9D41 (Порушення поля зору), 9D42.2 (Дефіцит периферичного поля зору)
Сенсорні порушення: слух	Бар'єри у спілкуванні, невідповідна інфраструктура, пріоритет аудіо над відео в платформах, що ускладнює перегляд сурдо-перекладача	Розлади зі слуховими порушеннями; уроджене порушення слуху; набуте порушення слуху; глухота, не уточнена	AB50 (Вроджене порушення слуху), AB51 (Набуте порушення слуху), AB51.1 (Набута сенсоневральна приглухуватість), AB52 (Глухота, не уточнена)
Когнітивні та нейророзвиткові розлади	Труднощі з читанням текстового контенту (дислексія), високе когнітивне навантаження (СДУГ, РАС), проблеми з навігацією, незрозуміла презентація, вплив на критичне мислення через «когнітивне розвантаження»	Нейрокогнітивні розлади; нейророзвиткові розлади; легкий нейрокогнітивний розлад; розлади інтелектуального розвитку; специфічні розлади розвитку навчання	6A00-6A0Z (Нейророзвиткові розлади), 6A04 (Розлад розвитку координації рухів), 6D70-6E0Z (Нейрокогнітивні розлади), 6D71 (Легкий нейрокогнітивний розлад)
Психічні та поведінкові розлади	Підвищений стрес, тривога, соціальна ізоляція, зниження мотивації, труднощі з концентрацією, вплив на академічну успішність	Психічні, поведінкові або нейророзвиткові розлади; розлади настрою; тривожні або пов'язані зі страхом розлади; розлади, специфічно пов'язані зі стресом	06 (Психічні, поведінкові або нейророзвиткові розлади), 6A60-6A8Z (Розлади настрою), 6B00-6B0Z (Тривожні або пов'язані зі страхом розлади), 6B40-6B4Z (Розлади, специфічно пов'язані зі стресом)
Порушення опорно-рухового апарату	Труднощі з використанням миші, навігацією цифровим контентом. Переваги онлайн-навчання для усунення фізичних бар'єрів у просторі	Розлад розвитку координації рухів; рухові розлади (якщо набуті); хвороби нервової системи (якщо первинна причина); хвороби кістково-м'язової системи	6A04 (Розлад розвитку координації рухів), 8A00-8A0Z (Рухові розлади)
Хронічні захворювання	Нерегулярний графік навчання, втома, біль, труднощі з концентрацією через ліки / лікування, потреба у гнучкості, ризик цькування, брак розуміння з боку персоналу	Залежить від конкретного хронічного захворювання (наприклад, онкологічні захворювання, аутоімунні захворювання, хронічний біль, міалгічний енцефаломієліт). МКХ-11 класифікує специфічні хвороби, а не загальний стан «хронічної хвороби».	Коди з відповідних розділів МКХ-11, наприклад, Розділ 02 (Новоутворення), Розділ 08 (Хвороби нервової системи), Розділ 15 (Хвороби кістково-м'язової системи).

Примітка: наведені коди МКХ-11 є прикладами та можуть вимагати додаткової деталізації (посткоординації) відповідно до клінічного контексту та специфіки використання МКХ-11.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Аналіз впливу стану здоров'я на онлайн-навчання виявляє складну кореляцію між потенційними перевагами цифрових платформ та їхніми обмеженнями для здобувачів з різними нозологіями. Онлайн-навчання, безумовно, пропонує гнучкість та доступність, усуваючи традиційні фізичні бар'єри та дозволяючи адаптувати графіки навчання до індивідуальних потреб. Однак без цілеспрямованого та інклюзивного дизайну цифрові середовища створюють нові, часто невидимі, бар'єри, поглиблюючи існуючі нерівності. Тож, доступність в онлайн-навчанні

виходить далеко за межі простої наявності технології; вона стосується фундаментальної зручності використання та сумісності контенту та платформ з допоміжними технологіями, а також врахування когнітивних, психологічних та соціальних потреб здобувачів. Системні недоліки у дизайні, такі як пріоритет аудіо над відео для студентів з порушеннями слуху або незрозуміла презентація контенту, стають фундаментальними перешкодами для навчання. Це підкреслює, що доступність повинна бути інтегрована до основної архітектури і функціональності навчальних онлайн-платформ з моменту розробки їх концепції.

Використання Міжнародної класифікації хвороб (МКХ-11) є важливим інструментом для систематизації та стандартизації даних про стан здоров'я, що впливає на онлайн-навчання. Ця стандартизація є ключовою для розробки ефективної політики та комунікації, що спрямовані на покращення інклюзивності цифрової освіти.

На основі вищезазначеного, для покращення онлайн-навчання для здобувачів з обмеженнями здоров'я, можна рекомендувати наступне:

1) застосування принципів універсального дизайну для навчання (УДН): освітні платформи та матеріали повинні бути розроблені з урахуванням УДН із самого початку, забезпечуючи сприйнятливість, керуваність, зрозумілість та надійність для всіх користувачів, незалежно від їхніх здібностей. Це включає використання альтернативного тексту для зображень, субтитрів та транскрипцій для відео, високого контрасту кольорів та гнучких методів введення інформації;

2) розвиток адаптивних технологій та інструменти ШІ, які покращують доступність (наприклад, точні скрінідери, системи розпізнавання мовлення, автоматичне генерування опису зображень). Однак важливо ретельно оцінювати вплив ШІ на когнітивне навантаження та критичне мислення, щоб уникнути надмірної залежності та сприяти глибинній когнітивній залученості;

3) комплексна підтримка психічного здоров'я: освітні установи повинні надавати доступ до психологічних ресурсів, створювати культуру відкритого спілкування та підтримки для сприяння соціальній взаємодії та співпраці в онлайн-середовищі, щоб зменшити почуття ізоляції;

4) навчання та підвищення обізнаності персоналу: викладачі та адміністративний персонал повинні пройти спеціалізоване навчання щодо потреб студентів з різними обмеженнями здоров'я [4]. Це допоможе подолати нерозуміння, зменшити стигматизацію та забезпечити належні адаптації та підтримку;

5) гнучкість та індивідуалізація: онлайн-платформи повинні дозволяти максимальну гнучкість у розкладі, темпі та методах виконання завдань, щоб враховувати індивідуальні потреби студентів, особливо тих, хто має хронічні захворювання або фізичні обмеження [7]. Важливо, щоб здобувачі могли активно брати участь у визначенні своїх потреб та необхідних адаптацій [8];

6) регулярний аудит доступності та зворотний зв'язок для ідентифікації та усунення бар'єрів.

Таким чином, забезпечення інклюзивного та ефективного онлайн-навчання вимагає скоординованих зусиль як з боку розробників платформ, так і викладачів, адміністраторів, з акцентом на людиноцентричний дизайн і постійне вдосконалення.

Список літератури:

1. Gerlich M. AI Tools in Society: Impacts on Cognitive Offloading and the Future of Critical Thinking. *Societies*. 2025. 15(1), 6. DOI: <https://doi.org/10.3390/soc15010006>
2. Hamilton P. R., Hulme J. A., & Harrison E. D. Experiences of higher education for students with chronic illnesses. *Disability & Society*. 2021. Vol. 38(1), pp. 21–46. DOI: <https://doi.org/10.1080/09687599.2021.1907549>.
3. ICD-11 Implementation. World Health Organization (WHO). URL: <https://www.who.int/standards/classifications/frequently-asked-questions/icd-11-implementation>
4. Kang Jeongae, Patton Kimberly A., & Gardiner-Walsh Stephanie J. Success for All: Maximizing Digital Accessibility in Special Education Teacher Preparation Courses through Universal Design for Learning. *Journal of Special Education Preparation*. 2024. Vol. 4(3), pp. 4-15. DOI: <https://doi.org/10.33043/4a6kfo46>
5. Khribi M. K. Toward accessible online learning for visually impaired and blind students. *Nafath*. 2022. 6(19). URL: <https://nafath.mada.org.qa/nafath-article/toward-accessible-online-learning-for-visually-impaired-and-blind-students/>
6. Le Cunff A. L., Giampietro V., & Dommert E. (). Neurodiversity and cognitive load in online learning: A focus group study. *PloS one*. 2024. Vol. 19(4), e0301932. DOI: <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0301932>
7. Lunsman Christina J. Flexible Online Education for Students with Disabilities. *UMGC*. 2023. March 06. URL: <https://www.umgc.edu/blog/flexible-education-students-disabilities>
8. Making Online Learning Accessible for Deaf Students: A Guide for Disability Services. Site National Deaf Center on Postsecondary Outcomes. URL: <https://nationaldeafcenter.org/resources/access-accommodations/coordinating-services/making-online-learning-accessible-for-deaf-students-a-guide-for-disability-services/>
9. Neendoor S. How Will the New ADA Law Impact Online Learning? *Hurix Digital*. 2025. April 29. URL: <https://www.hurix.com/blogs/how-will-the-new-ada-law-impact-online-learning/>
10. Utami Iga Setia, Surjono Herman Dwi, Sujarwo S. & Hafid A. Online Learning for Students with Hearing Impairment: A Systematic Review. *TEM Journal*. May 2025. Vol. 14, Issue 2, pp. 1762–1770. DOI: <https://doi.org/10.18421/TEM142-74>.

References:

1. Gerlich, M. (2025). AI Tools in Society: Impacts on Cognitive Offloading and the Future of Critical Thinking. *Societies*, 15(1), 6. <https://doi.org/10.3390/soc15010006>
2. Hamilton, P. R., Hulme, J. A., & Harrison, E. D. (2021). Experiences of higher education for students with chronic illnesses. *Disability & Society*, 38(1), pp. 21–46. <https://doi.org/10.1080/09687599.2021.1907549>.
3. ICD-11 Implementation. World Health Organization (WHO). Retrieved from <https://www.who.int/standards/classifications/frequently-asked-questions/icd-11-implementation>

4. Kang, Jeongae, Patton, Kimberly A., & Gardiner-Walsh, Stephanie J. (2024). Success for All: Maximizing Digital Accessibility in Special Education Teacher Preparation Courses through Universal Design for Learning. *Journal of Special Education Preparation*, 4(3), pp. 4-15, DOI: <https://doi.org/10.33043/4a6kfo46>
5. Khribi, M. K. (2022). Toward accessible online learning for visually impaired and blind students. *Nafath*, 6(19). Retrieved from <https://nafath.mada.org.qa/nafath-article/toward-accessible-online-learning-for-visually-impaired-and-blind-students/>
6. Le Cunff, A. L., Giampietro, V., & Dommett, E. (2024). Neurodiversity and cognitive load in online learning: A focus group study. *PloS one*, 19(4), e0301932. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0301932>
7. Lunsman Christina J. (2023). Flexible Online Education for Students with Disabilities. UMGC, March 06. Retrieved from <https://www.umgc.edu/blog/flexible-education-students-disabilities>
8. Making Online Learning Accessible for Deaf Students: A Guide for Disability Services. Site National Deaf Center on Postsecondary Outcomes. Retrieved from <https://nationaldeafcenter.org/resources/access-accommodations/coordinating-services/making-online-learning-accessible-for-deaf-students-a-guide-for-disability-services/>
9. Neendoor, S. (2025). How Will the New ADA Law Impact Online Learning? *Hurix Digital*, April 29. Retrieved from <https://www.hurix.com/blogs/how-will-the-new-ada-law-impact-online-learning/>
10. Utami, Iga Setia, Surjono Herman Dwi, Sujarwo, S. & Hafid, A. (2025). Online Learning for Students with Hearing Impairment: A Systematic Review. *TEM Journal*. May 2025. Volume 14, Issue 2, pp. 1762–1770. <https://doi.org/10.18421/TEM142-74>.

Дата першого надходження статті до видання: 20.03.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 17.04.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026

УДК 159.922.7:364.62:615.851

DOI <https://doi.org/10.32782/3041-1351/2026-2-5>

Демиденко Тетяна Миколаївна

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри освітнього менеджменту, артменеджменту і соціальної роботи,
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького
demydenkota@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-4864-1512

Яценко Наталія Євгенівна

вихователь,
заклад дошкільної освіти № 72 «Струмочок» Черкаської міської ради
natasha.yatsencoll@gmail.com
ORCID ID: 0009-0009-1177-0266

ВИДИ ГРУПОВИХ КАЗКОТЕРАПЕВТИЧНИХ ЗАНЯТЬ ТА ЇХ ПОТЕНЦІАЛ У РОБОТІ З ДІТЬМИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАКЛАДАХ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВИТИ

Вступ. У статті розглянуто проблему психологічної підтримки дітей дошкільного віку в закладах дошкільної освіти. Визначено доцільність використання групової форми казкотерапевтичних занять для емоційного розвантаження та стабілізації психоемоційного стану дітей. **Мета роботи** – здійснити порівняльний аналіз видів групових казкотерапевтичних занять та визначити їх терапевтичний потенціал у стабілізації психоемоційного стану дітей дошкільного віку. Методи дослідження: використано методи аналізу, порівняння, систематизації та узагальнення наукових джерел. **Наукова новизна** полягає у обґрунтуванні структури та змісту різних видів групових казкотерапевтичних занять та їх терапевтичного потенціалу у роботі з дітьми молодшого, середнього та старшого дошкільного віку. Обґрунтовано значення облаштування безпечного простору для проведення занять, підготовки декорацій, атрибутів, костюмів, музичного супроводу та ін. На основі аналізу основних видів групових казкотерапевтичних занять: слухання та аналіз казок, «казка по колу», «жива казка», спільне складання казки групою доведено, що поступове ускладнення змісту та форм організації занять забезпечує перехід від пасивного сприймання казки до активної участі дитини у її створенні, що сприяє розвитку творчого мислення, емоційної сфери, комунікативних навичок. Показано, що активна роль дитини у процесі створення казки, як в індивідуальній, так і в груповій діяльності, дає змогу не лише діагностувати потреби, труднощі дитини, а сприяє розвитку її суб'єктності та забезпечує згуртування дитячої групи. **Висновки.** Результати дослідження свідчать, що систематичне застосування різних видів групових казкотерапевтичних занять у закладах дошкільної освіти сприяє стабілізації психоемоційного стану дітей. Перспективи подальших досліджень пов'язані з розробленням казкотерапевтичних програм, що поєднують різні види занять з метою підвищення їх ефективності.

Ключові слова: казкотерапія, діти дошкільного віку, групові заняття, види групових казкотерапевтичних занять, структура казкотерапевтичного заняття.

Demydenko Tetiana Mykolaiivna

Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor at the Department of Educational Management,
Art Management and Social Work,
Bohdan Khmelnytsky Cherkasy National University

Yatsenco Nataliia Yevhenivna

Early Childhood Educator at Preschool Educational Institution № 72 “Strumochok”,
Cherkasy City Council

TYPES OF GROUP FAIRY TALE THERAPY SESSIONS AND THEIR POTENTIAL IN WORKING WITH PRESCHOOL-AGED CHILDREN IN PRESCHOOL EDUCATION INSTITUTIONS

Introduction. The article examines the problem of psychological support for preschool children in preschool education institutions. The expediency of using group fairy tale therapy sessions for emotional relief and stabilization of children's psycho-emotional state is substantiated. **Purpose of the work.** The aim of the study is to conduct a comparative analysis of types of group fairy tale therapy sessions and to determine their therapeutic potential in stabilizing the psycho-emotional state of preschool children. The research methods include analysis, comparison, systematization, and generalization of scientific sources. Scientific novelty. The scientific novelty lies in substantiating the structure and content of different types of group fairy tale therapy sessions and their therapeutic potential in working with children of younger, middle, and senior preschool age. The importance of creating a safe environment for conducting sessions, including the preparation of scenery, attributes, costumes, and musical accompaniment, is emphasized. Based on the analysis of the main types of group fairy tale therapy sessions – story listening and analysis, “story around the circle,” “living story,” and group story creation – it has been proven that the gradual complication of content and forms of organization ensures the transition from passive perception of a fairy tale to the child's active participation in its creation. This contributes to the development of creative thinking, the emotional sphere, and communication skills. It is shown that the child's active role in the process of creating a fairy tale, both in individual and group activities, not only allows for identifying the child's needs and difficulties but also promotes

© Демиденко Т. М., Яценко Н. Є., 2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

the development of their subjectivity and ensures group cohesion. **Results.** The results of the study indicate that the systematic use of various types of group fairy tale therapy sessions in preschool education institutions contributes to the stabilization of children's psycho-emotional state. Prospects for further research are associated with the development of fairy tale therapy programs that combine different types of sessions in order to enhance their effectiveness.

Key words: *fairy tale therapy, preschool children, group sessions, types of group fairy tale therapy sessions, structure of a fairy tale therapy session.*

Вступ. В умовах війни діти дошкільного віку щоденно стикаються з переживанням тривоги, страху, невизначеності та небезпеки, що негативно впливає на їх психоемоційний стан і загальний розвиток. Недостатня сформованість механізмів психологічної саморегуляції та стійкості до стресових впливів зумовлює їх підвищену вразливість до травматичних подій. Додатковим чинником є емоційний стан батьків, які часто перебувають у стані підвищеної тривожності та напруження, що опосередковано впливає на дитину. Зростання емоційної напруженості проявляється у поведінці дитини та її комунікації з однолітками і дорослими.

Це зумовлює необхідність психологічної підтримки дітей дошкільного віку, спрямованої на стабілізацію їх психоемоційного стану. Одним із ефективних методів емоційного розвантаження та психологічної підтримки є казкотерапія, яка впроваджується у практику закладів дошкільної освіти як в індивідуальній, так і в груповій формах роботи. Особливого значення набувають саме групові форми казкотерапії, оскільки вони, поряд із забезпеченням психологічної підтримки, сприяють розвитку комунікативних навичок дітей, формуванню досвіду соціальної взаємодії, емпатії та відчуття приналежності до групи. У зв'язку з цим актуальним є дослідження різних форм групової казкотерапевтичної роботи, їх можливостей і переваг використання в закладах дошкільної освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Використання казкотерапії у роботі з дітьми дошкільного віку зумовлено віковими особливостями їх психічного розвитку. В силу образного мислення дітям зрозуміла мова казки – образна і символічна. Завдяки використанню образів, символів і сюжетів казка створює безпечний простір для проживання емоцій, розвитку уяви, емоційної сфери, комунікативних навичок та саморегуляції. Це визначає можливість її використання як методу психологічної підтримки та розвитку дітей дошкільного віку, що знаходить відображення у сучасних дослідженнях.

Напрацьована потужна теоретична база у цьому напрямі досліджень: [2; 4; 5; 6]. Методичні аспекти застосування цього виду арттерапії представлені методичними посібниками, практичними розробками: казкотерапевтичними програмами, сценаріями занять, авторськими казками [1; 2; 10; 11]. Окремий напрям досліджень стосується питань підготовки майбутніх вихователів до застосування елементів казкотерапії у професійній діяльності [9].

О. Трегуб [11] підкреслює доцільність використання казок та казкотерапії у закладах дошкільної освіти, зважаючи на те, що в сучасних сім'ях недостатня увага приділяється читанню та обговоренню

казок разом з дітьми. Дослідниця виділяє декілька проблем: діти знають мало казок, не всі батьки розповідають або читають казки дітям; окремі діти проводять дозвілля переважно за комп'ютерними іграми та переглядом мультфільмів, зміст переглянутих мультфільмів не обговорюється з дітьми. Ці тенденції негативно впливають на розвиток комунікативних навичок, здатності до побудови діалогу та взаємодії з іншими дітьми.

О. Деркач, М. Замелюк [6] досліджують казкотерапію як здоров'язбережувальну технологію в навчально-виховному процесі закладу дошкільної освіти, яка позитивно впливає на збереження психічної, соціальної та духовної складових здоров'я дитини. При цьому дослідниця М. Замелюк підкреслює цінність групових казкотерапевтичних занять, під час яких кожна дитина є автором казки.

Застосуванню елементів інтегрованої арттерапії у діяльності педагогів-вихователів з метою корекції емоційно-вольової сфери дітей дошкільного віку, розвитку їх творчих здібностей присвячена робота Л. Бондар [1]. Авторка аналізує особливості проведення занять з використанням технік малювання та ліплення на оргсклі, вправ пісочної терапії, моделювання ігор-казок на піску (поєднання елементів казкотерапії та піскової терапії). На таких заняттях діти, після прослуховування казки, відтворюють її сюжет у пісочниці, будують казкову країну, населяють її казковими героями, обговорюють створену пісочну картину та прослухану казку.

О. Бурчик [3] виділяє форми і методи групової казкотерапії для дітей: розповідь нової чи відомої казки групі від третьої особи; групова розповідь казки, відомої групі (оповідачами є всі діти); розповідь казки у ролях від імені персонажів (казкових героїв або предметів); створення власної казки кожним учасником заняття та їх обговорення; групове складання або малювання казки, драматизація казок і казкова лялькова терапія.

О. Василевською, Л. Дворніченко [4] охарактеризовані прийоми роботи з казкою у груповій казкотерапевтичній роботі для діагностування потреб і проблем клієнта: пригадування відомої казки або її фрагменту (яке є діагностичним, вказує на характер проблематики клієнта), звернення до певного казкового героя (цей символічний образ виражає архетип колективного несвідомого), створення казка клієнтом (моделювання його життєвих труднощів та способів їх подолання).

Проте, недостатньо дослідженими залишаються питання систематизації видів групових казкотерапевтичних занять, їх терапевтичного потенціалу та можливостей застосування з урахуванням вікових особливостей дітей дошкільного віку.

Мета дослідження – здійснити порівняльний аналіз різних видів групових казкотерапевтичних занять з дітьми дошкільного віку та визначити їх терапевтичний потенціал.

Виклад основного матеріалу дослідження. Спираючись на дослідження Локаревої, Філь [9] щодо особливостей використання методу казкотерапії у психолого-педагогічній та соціально-педагогічній практиці, ми розглядаємо поняття “терапія” в “контексті його значення як догляду, піклування, профілактики виникнення негативних явищ та допомоги особистісному розвитку дитини”.

У межах даного дослідження під потенціалом видів групових казкотерапевтичних занять розуміємо їх можливість щодо здійснення терапевтичного, розвивального, корекційного та виховного впливу на дітей дошкільного віку.

Як показав аналіз наукової літератури [1; 4; 11], групові казкотерапевтичні заняття з дітьми дошкільного віку проводяться із застосуванням методів інтегративної арттерапії. На таких заняттях поєднуються декілька її видів: казкотерапія, образотворча терапія (ліплення, малювання), піскова, музична терапія, елементи тілесно-орієнтованої терапії.

Для більш глибокого “занурення у казку” важливе значення під час підготовки таких занять має облаштування приміщення як “казкового” середовища. Для його створення може бути використана кімната із декораціями на стінах – на полотні розписи лісової галявини, казкового міста тощо, на підлозі – декорації із картону: кушки, квіти, пеньки з грибами, вирізані з паперу квіти, гриби, які розташовані на зелених шматках тканини для створення ефекту лісових галявин, полотно блакитного кольору, що імітує лісове озеро або річку. При підготовці сценарію казкотерапевтичного заняття варто продумати музичний супровід окремих етапів: ритуалів “входження у казку” і “виходу з казки”, а також мелодії, які будуть звучати під час виконання казкотерапевтичних вправ і завдань (шум дощу, спів пташок).

Відомо, що результативність казкотерапії у роботі з дітьми дошкільного віку визначається особливостями їх психоемоційного розвитку: емоційно-чуттєвим сприйняттям оточуючого середовища та наочно-образним мисленням [2]. Саме тому у сценарій казкотерапевтичних занять включаються вправи на візуалізацію, значна увага приділяється казковій атрибутиці (чарівна паличка, клубочок, капелюшки), оформленню приміщення, декораціям, костюмам, музичному супроводу занять.

Елементи театралізації та створення безпечного “казкового” середовища відіграють значну роль у зацікавленні дітей казковим дійством, що відбувається, емоційним проживанням казки.

Як зазначають М. Марценюк, І. Фельцан [10] відбувається терапія “середовищем”, особливою казковою атмосферою, яка створює відчуття довіри і безпеки.

Терапевтичний ефект заняття виникає на різних етапах взаємодії казкотерапевта з групою дітей. Класична арттерапевтична сесія передбачає три основні

етапи: вступ – 25 % часу; основна частина (творча діяльність) – 40%; обговорення і завершення – 30%. Разом з тим структура групового казкотерапевтичного заняття може бути більш розгорнутою, залежно від мети і завдань, форми заняття:

ритуал «входження у казку, казкову країну» – уповільнення, налаштування на створення казкової історії;

1) ритуал «входження у казку, казкову країну» – уповільнення, налаштування на створення казкової історії;

2) розповідь/читання/слухання казки або процес створення казки як групового арттерапевтичного продукту;

3) обговорення з учасниками їх почуттів, переживань, думок, що виникли у процесі слухання або створення казки, її осмислення;

4) аналіз змісту прослуханої/створеної казки, роздуми над казкою;

5) елементи образотворчої терапії – створення персонажів казки;

6) створення індивідуальних або групових казок у мікрогрупах,

7) презентація створених історій або діалог між персонажами у мікрогрупах;

8) осмислення “казкових уроків”, моралі казки, їх інтеграція у реальне життя;

9) ритуал «виходу з казки».

Структура заняття (кількість та зміст його етапів) визначають чисельністю групи, віковими особливостями та потребами учасників, оскільки казкотерапевт взаємодіє з кожним учасником. У зв’язку з цим важливим є раціональне планування часу на кожний етап заняття та оптимізація кількості учасників групи.

Групові заняття починаються з привітання, ігор-забавлянок, як правило у віршованій формі (для створення ритму групи і його відчуття), які виконуються учасниками у колі. Наприклад, гра «Заховались наші ручки». Як правило, у таких іграх діти повторюють за казкотерапевтом віршовані рядки та виконують синхронні рухи, рухи в парах. Учасникам пропонується виконати масажні рухи (розігрів долоньок тощо). Ритуал “входження у казку”, по-перше, сприяє уповільненню темпу рухів, розслабленню і відпочинку. І, разом з цим, концентрує увагу дітей, допомагає зосередитись на тілесних відчуттях, налаштовує їх на заняття.

Для початку подорожі казковою країною використовують прийом відгадування групою “казкових” загадок або завдань, які пропонуються дітям від імені казкових персонажів. Ними можуть бути м’які іграшки – Ведмедик, Зайчик тощо [11].

Далі розпочинається етап слухання казки або процес її створення. При цьому учасники заняття розташовуються по колу, попередньо з’ясовується їх психоемоційний стан. “Ефект казковості” та театралізованості дійства підсилюється за рахунок образу казкотерапевта – його одягу, плавності рухів, м’якої спокійної, але виразної інтонації, звертань до аудиторії. Спокійний темп мовлення та рухів казкотера-

певта знімає напруження, тривожність, заспокоює дітей.

Заняття побудоване так, що діти спочатку слухають казку, а далі виготовляють її героїв та складають індивідуальні казки. Для складання казки учасниками групи потрібна попередня підготовка учасників – їх участь у групових казкотерапевтичних заняттях.

На етапах осмислення і обговорення казки учасники можуть продовжувати, розвивати думку один одного, підтримувати інших, що сприяє розвитку емпатії, комунікативних навичок та взаємодії у групі. Учасники аналізують назву казки, її сюжет, мотиви вчинків героїв, способи подолання ними труднощів, образи помічників, взаємодію персонажів. Важливо сконцентрувати увагу під час обговорення на різних можливих способах виходу із складних ситуацій.

Поєднання методів казкотерапії, музикотерапії, піскової терапії, драмотерапії та образотворчої терапії підсилюють терапевтичні впливи на занятті. Для закріплення терапевтичного ефекту після етапу роздумів над казкою у сценарії включають елементи образотворчої або піскової терапії, а саме виготовлення арттерапевтичного продукту – створення картини за мотивами казки, виготовлення героїв казки, які сподобались, запам'ятались. Ці види терапії, в яких використовуються різноманітні матеріали, задіюють певні канали сприйняття інформації від оточуючого світу: зоровий, слуховий, тактильний. Так, виготовляючи під час казкотерапевтичних занять героїв казки з фольги, кольорового паперу, тканини, вовни, пластиліну, глини, діти переживають різноманітні тактильні відчуття. Це сприяє розвитку у них дрібної моторики, тактильної чутливості, подоланню сенсорних бар'єрів, емоційному розвантаженню, розширює їх досвід взаємодії з різними матеріалами. Як правило, діти дають імена виготовленим героям, розповідають про їх риси, особливості поведінки.

Під час групових казкотерапевтичних занять казкотерапевт, спостерігаючи за виконанням завдань, поведінкою, комунікацією та невербальними реакціями (жести, міміка, мова тіла), проводить діагностику емоційних станів, потреб дітей. Саме у спільній взаємодії яскраво проявляються особливості та труднощі вербальної та невербальної комунікації у мікрогрупах та групі загалом.

Цікавим видом казкотерапевтичного заняття є розповідання казок у русі. Діти рухаються по колу разом з казкотерапевтом, повторюючи його рухи, міміку, жести. Всі грають однакових персонажів (пташок, метеликів, рибок, квітів, казкових персонажів – гномів). Наприклад, “Казка про гномиків” Себастьяна фон Чаммера. Враховуючи, що “казка з рухом” може будуватися лише на невербальній взаємодії учасників (1 варіант), її доцільно використовувати у казкотерапевтичній роботі з дітьми із затримкою або порушенням мовленнєвої діяльності.

У другому варіанті “казки з рухом” діти можуть повторювати разом віршовані рядки, співати, рухатись. Така форма сприяє засвоєнню певних рухів, їх координації та синхронізації з рухами інших, розвиває відчуття ритму, єдності, сприяє розвитку фан-

тазії, уяви. Розповідь казки з рухом застосовується для дітей молодшого дошкільного віку. У створенні таких казок можуть допомогти сюжети з напрацювань М. Єфименка, зокрема його “казкова фізкультура” [5].

Для дітей середнього та старшого дошкільного віку ефективним є проведення казкотерапевтичного заняття у форматі “Живої казки”- авторської методики Олени Науменко. Зазначена методика поєднує пасивну та активну форми роботи: на початковому етапі учасники працюють із готовою казкою, а потім створюють власну як творчий продукт. Крім казкотерапії, методика інтегрує елементи образотворчої терапії та імаготерапії, передбачає поетапну організацію діяльності: слухання казки та її осмислення, виготовлення персонажів з вовни, створення і представлення власної казки, обговорення результатів і рефлексію. У процесі обговорення авторських казок доцільно акцентувати увагу як на спільних, так і відмінних рис сюжетів, підкреслювати їх унікальність і створювати ситуацію успіху для кожної дитини, виховувати повагу до інших. Така організація роботи знижує психоемоційне напруження, формує відчуття впевненості, забезпечує м'яку корекцію емоційних станів дітей.

Для дітей старшого дошкільного віку доцільним є використання такого виду казкотерапевтичної роботи, як створення групової казки по колу. З метою організації цієї діяльності застосовуються опори-підказки (м'які іграшки, ляльки-рукавички, метафоричні карти) або запитання казкотерапевта. Зазначена форма сприяє розвитку емпатійних здібностей, здатності розуміти іншого та продовжувати його думку, формуванню навичок групової взаємодії, а також створенню казки як цілісного творчого продукту.

Казкотворчість виявляє не лише потреби і труднощі дітей. О. Трегуб [11] підкреслює, що “казки, складені дітьми, не тільки відображають їхню внутрішню реальність, актуальні проблеми, але й сприяють вирішенню труднощів. Помічено, що створення казок позитивно позначається на психологічному здоров'ї: дитина стає більш врівноваженою, краще справляється з життєвими труднощами”

Залучення дітей до створення власних казкових історій сприяє розвитку їх суб'єктної позиції та пошуку конструктивних способів подолання труднощів. Активна участь у створенні казкового сюжету забезпечує можливість символічного опрацювання складних життєвих ситуацій, що, сприяє підвищенню рівня самостійності та впевненості у власних можливостях.

Як зазначають О. Василевська, Л. Дворніченко [4], процес спільного створення казки або малюнка сприяє об'єднанню групи.

У таблиці 1 подано порівняльний аналіз видів групових казкотерапевтичних занять для дітей дошкільного віку. Як видно з таблиці, кожен вид казкотерапевтичного заняття має терапевтичний ефект, який доповнюється іншими: розвивальним, корекційним, виховним.

Таблиця 1

Порівняльний аналіз видів групових казкотерапевтичних занять для дітей дошкільного віку

Вид казкотерапевтичного заняття	Вікова група	Зміст діяльності	Канали сприйняття інформації	Потенціал казкотерапевтичного заняття (терапевтичний, розвивальний, виховний, корекційний ефекти)
читання і обговорення казки	молодший (4 р.), середній (5 р.), старший (6 р.) дошкільний вік	слухання і обговорення казки	слуховий, зоровий,	формування моральних цінностей, моделей поведінки, зниження рівня тривожності, розвиток мовлення
казка з рухом (1 варіант)	молодший, середній дошкільний вік	візуалізація казки, повторення рухів за казкотерапевтом	кінестетичний слуховий, зоровий	зниження психоемоційного напруження, розвиток координації рухів, відчуття ритму, невербального спілкування з однолітками
казка з рухом (2 варіант)	молодший, середній, старший дошкільний вік	візуалізація казки, повторення рухів за казкотерапевтом	кінестетичний слуховий, зоровий	зниження психоемоційного напруження, розвиток координації рухів, відчуття ритму, невербального та вербального спілкування з однолітками, мовлення
Методика “Жива казка”	середній, старший дошкільний вік	слухання і обговорення казки, створення героїв казки, створення авторської казки, створення ситуації успіху кожної дитини	тактильний зоровий слуховий кінестетичний	зниження психоемоційного напруження, розвиток мовлення, фантазії, уяви, творчого мислення, емпатії, комунікативних навичок, здатності до співпраці, накопичення емоційного досвіду
створення групової казки по колу	старший дошкільний вік	створення групової казки як творчого продукту	зоровий, слуховий, тактильний	зниження психоемоційного напруження, розвиток мовлення, фантазії, уяви, творчого мислення, емпатії, комунікативних навичок, здатності до співпраці, накопичення емоційного досвіду

Враховуючи, що стійкий терапевтичний ефект формується за умов систематичності впливу, актуалізується необхідність розроблення програм казкотерапевтичних занять, які передбачають об'єднання окремих занять у цілісну, логічно структуровану систему або їх оптимізацію.

Розробляючи програму казкотерапевтичних занять для дітей дошкільного віку, доцільно на початкових етапах використовувати прості методи та форми роботи: методи читання або розповіді казки з її обговоренням, розв'язання казкових завдань. Водночас важливо відстежувати готовність учасників до сприйняття більш складних форм та поступово залучати їх до створення казкових завдань у взаємодії з казкотерапевтом і самостійно. Отже, розробка програми казкотерапевтичних занять ґрунтується на принципі поступового переходу учасників від ролі пасивних слухачів до активних суб'єктів діяльності: програвання ролей окремих персонажів, розробників казкових завдань, авторів казок. Ця зміна ролей

відбувається у процесі активної взаємодії дошкільників з дорослими, шляхом їх спільної творчості у казкотерапії. Це досягається шляхом використання різних методів та форм казкотерапії.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, застосування системи різних форм групових казкотерапевтичних занять у закладах дошкільної освіти створює сприятливі умови для діагностування індивідуальних потреб, труднощів і проблем дітей, зокрема у сфері комунікації та взаємодії з однолітками; корекції поведінкових проявів; надання психологічної підтримки; створення ситуацій успіху, а також сприяє їх успішній адаптації та соціалізації, що в цілому забезпечує стабілізацію психоемоційного стану дітей дошкільного віку. Перспективи подальших досліджень вбачаємо у оптимізації розроблених казкотерапевтичних програм шляхом застосування різних форм групової казкотерапії у роботі з дітьми дошкільних навчальних закладів.

Список літератури:

1. Бондар Л. М. Використання методів арт-терапії в роботі з дітьми дошкільного віку. *Педагогічний пошук*. 2014. № 1. С. 54–57. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pedp_2014_1_18.
2. Бредіхіна О.А. *Казкотерапія у роботі з дітьми дошкільного віку. Авторські психотерапевтичні казки*. Метод. посіб. Нетішин, 2015. 85 с.

3. Бурчик О. В. Групова казкотерапія в особистісно орієнтованому вихованні дітей. Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. 2005. № 25. С. 203–205. URL: <https://eprints.zu.edu.ua/1376/1/05bovod.pdf>
4. Василевська О., Дворніченко Л. Казкотерапія як засіб психологічної роботи з різними віковими категоріями. Вісник Львівського університету. Серія психологічні науки. 2020. Вип. 6. С. 24–31. DOI: <https://doi.org/10.30970/2522-1876-2020-6-4>
5. Єфименко М. М. Програма з фізичного виховання дітей раннього та дошкільного віку “Казкова фізкультура”. Тернопіль: Мандрівець, 2014. 52 с.
6. Замелюк М. Казкотерапія як інноваційна здоров’язбережувальна технологія у просторі сучасного дошкільного закладу. Науковий вісник СХУ імені Лесі Українки. Серія : Педагогічні науки. Луцьк, 2017. № 2(351). С. 14–19. URL: <https://evnuir.vnu.edu.ua/handle/123456789/13760>
7. Котова Т. О. Казкотерапія як сучасний метод відновлювально-розвивального впливу на дошкільників. Логопед. 2015. № 3. С. 17–20.
8. Лісневська Н. Казкотерапія як психотерапевтичний метод впливу на психічний стан дітей дошкільного віку. Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Серія : Педагогічні науки : зб. наук. пр. Бердянськ: БДПУ, 2023. Вип. 3. С. 264–275. DOI: <https://doi.org/10.31494/2412-9208-2023-1-3-264-275>
9. Локарева Г. В., Філь О. В. Казкотерапія в підготовці соціальних педагогів до професійної діяльності: теорія і практика. Монографія. Запоріжжя: ЗНУ, 2014. 386 с.
10. Марценюк М.О., Фельцан І.М. Терапевтичні казки та казкові історії в корекційно-розвивальній роботі з дітьми та підлітками. Науковий вісник Мукачівського державного університету Гуманітарні і суспільні науки Журнал наукових праць. 2015. №19(14). С. 57-66. URL: <http://dspace-s.msu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/2957/1/n19-58-67>
11. Трегуб О. Казкотерапія в роботі практичного психолога ДНЗ. Таврійський вісник освіти. 2017. № 1. (57). С. 255–260. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tvo_2017_1_43.

References:

1. Bondar, L. M. (2014). Vykorystannia metodiv art-terapii v roboti z ditmy doshkilnoho viku [The use of art therapy methods in work with preschool children]. *Pedahohichni poshuk [Pedagogical Search]*, 1, 54–57. http://nbuv.gov.ua/UJRN/pedp_2014_1_18
2. Bredikhina, O. A. (2015). *Kazkoterapiia u roboti z ditmy doshkilnoho viku. Avtorski psykhoterapevtychni kazky* [Fairy tale therapy in work with preschool children. Author’s psychotherapeutic tales]. Netishyn, Ukraine. [in Ukrainian].
3. Burchyk, O. V. (2005). *Hrupova kazkoterapiia v osobystisno oriientovanomu vykhovanni ditei* [Group fairy tale therapy in personality-oriented education of children]. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu imeni Ivana Franka*, 25, 203–205. <https://eprints.zu.edu.ua/1376/1/05bovod.pdf>. [in Ukrainian].
4. Vasylevska, O., & Dvornichenko, L. (2020). *Kazkoterapiia yak zasib psykhologichnoi roboty z riznymy vikovymy katehoriiami* [Fairy tale therapy as a means of psychological work with different age groups]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriiia psykhologichni nauky*, [Visnyk of the Lviv University. Series Psychological science]. Issue 6. 24–31. <https://doi.org/10.30970/2522-1876-2020-6-4>. [in Ukrainian].
5. Yefymenko, M. M. (2014). *Prohrama z fizychnoho vykhovannia ditei rannioho ta doshkilnoho viku “Kazkova fizkultura”* [Program of physical education for early and preschool children “Fairy tale physical education”]. Ternopil, Ukraine: Mandrivets. [in Ukrainian].
6. Zameliuk, M. (2017). *Kazkoterapiia yak innovatsiina zdoroviazberezhualna tekhnolohiia u prostori suchasnoho doshkilnoho zakladu* [Fairy tale therapy as an innovative health-preserving technology in modern preschool education]. *Naukovyi visnyk SNU imeni Lesi Ukrainky. Seriiia: Pedahohichni nauky*, 2(351), 14–19. <https://evnuir.vnu.edu.ua/handle/123456789/13760> [in Ukrainian].
7. Kotova, T. O. (2015). *Kazkoterapiia yak suchasnyi metod vidnovliuvalno-rozvyvalnoho vplyvu na doshkilnykiv* [Fairy tale therapy as a modern method of restorative and developmental influence on preschoolers]. *Lohoped*, 3, 17–20.
8. Lisnenska, N. (2023). *Kazkoterapiia yak psykhoterapevtychnyi metod vplyvu na psykhichni stan ditei doshkilnoho viku* [Fairy tale therapy as a psychotherapeutic method of influencing the mental state of preschool children]. *Naukovi zapysky Berdianskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu. Seriiia: Pedahohichni nauky*, 3, 264–275. <https://doi.org/10.31494/2412-9208-2023-1-3-264-275> [in Ukrainian].
9. Lokarieva, H. V., & Fil, O. V. (2014). *Kazkoterapiia v pidhotovtsi sotsialnykh pedahohiv do profesiinoi diialnosti: teoriia i praktyka* [Fairy tale therapy in the training of social educators: theory and practice]. Zaporizhzhia, Ukraine: ZNU. [in Ukrainian].
10. Martseniuk, M. O., & Feltsan, I. M. (2015). *Terapevtychni kazky ta kazkovi istorii v korektsiino-rozvyvalnii roboti z ditmy ta pidlitkami* [Therapeutic tales and fairy tale stories in corrective and developmental work with children and adolescents]. *Naukovyi visnyk Mukachivskoho derzhavnoho universytetu. Humanitarni i suspilni nauky*, 19(14), 57–66. <http://dspace-s.msu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/2957/1/n19-58-67.pdf> [in Ukrainian].
11. Trehub, O. (2017). *Kazkoterapiia v roboti praktychnoho psykhologa DNZ* [Fairy tale therapy in the work of a preschool psychologist]. *Tavriiskyi visnyk osvity*, 1(57), 255–260. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tvo_2017_1_43 [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 29.03.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 23.04.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026

УДК 159.98:159.923.33]:738

DOI <https://doi.org/10.32782/3041-1351/2026-2-6>**Захаріна Тетяна Іванівна**

доктор педагогічних наук, доцент,
професор кафедри соціальної реабілітації та соціальної педагогіки,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
t.zakharina@knu.ua

ORCID ID: 0000-0003-0357-7457

АРТ-ТЕРАПЕВТИЧНІ ПРАКТИКИ У СИСТЕМІ ПСИХОСОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ ОСОБИСТОСТІ

Вступ. У статті досліджено роль арт-терапевтичних практик у системі психосоціальної підтримки особистості, зокрема ветеранів війни. Здійснено теоретичний аналіз наукових підходів до використання арт-практик у соціальній роботі та у психосоціальної підтримці. Уточнено змістовне наповнення понять «арт-терапія» та «арт-практики», окреслено їх відмінності у контексті професійної діяльності соціального працівника. Визначено наукові підходи дослідження, зокрема біопсихосоціальний, травма-орієнтований та ресурсний. Розкрито роль центрів ветеранського розвитку як інституцій психосоціальної підтримки ветеранів. Проаналізовано результати емпіричного дослідження потреб ветеранів, проведеного Українським ветеранським фондом, що підтверджують актуальність впровадження ефективних інструментів підтримки. У статті розроблено структурно-функціональну модель психосоціальної підтримки, яка інтегрує визначені наукові підходи та передбачає імплементацію арт-практик у професійну діяльність соціального працівника.

Мета роботи полягає у аналізі і систематизації наукових підходів до використання арт- практик у психосоціальної підтримці ветеранів війни.

Наукова новизна полягає у систематизації та узагальненні сучасних наукових підходів до використання арт-практик у психосоціальної підтримці ветеранів та розробленні структурно-функціональної моделі застосування арт-терапії у роботі з ветеранами на основі біопсихосоціального, травма-орієнтованого та ресурсного підходів.

Висновки. Здійснений теоретичний аналіз свідчить про важливість у сучасних умовах впроваджувати у роботу центрів ветеранського розвитку арт-практики, зокрема гончарство як інструмент психосоціальної підтримки ветеранів війни. Саме арт-практики сприяють створенню умов для самовираження, стабілізації емоційного стану, мобілізації ресурсів. Розроблена на основі біопсихосоціального, травма-орієнтованого та ресурсного підходів структурно-функціональна модель психосоціальної підтримки ветеранів сприяє реінтеграції ветеранів через арт-практики.

Ключові слова: арт-практики, психосоціальна підтримка, травматичний досвід, соціальна робота, ресурсний підхід, травма-орієнтований підхід, біопсихосоціальний підхід.

Zakharina Tetiana Ivanivna

Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Professor of the Department Social Rehabilitation and Social Pedagogy,
Taras Shevchenko National University of Kyiv

ART THERAPY PRACTICES IN THE SYSTEM OF PSYCHOSOCIAL SUPPORT OF THE INDIVIDUAL

Introduction. The article examines the role of art-therapeutic practices in the system of psychosocial support of individuals, in particular war veterans. A theoretical analysis of scientific approaches to the use of art practices in social work and psychosocial support is carried out. The content of the concepts “art therapy” and “art practices” is clarified, and their differences in the context of professional activity of a social worker are outlined. The study identifies key scientific approaches, namely the biopsychosocial, trauma-informed, and resource-oriented approaches. The role of Veteran Development Centers as institutions of psychosocial support for veterans is revealed. The results of an empirical study of veterans’ needs conducted by the Ukrainian Veterans Fund are analyzed, confirming the relevance of implementing effective support tools. The article proposes a structural and functional model of psychosocial support that integrates the identified scientific approaches and provides for the implementation of art practices in the professional activity of social workers.

Purpose and objectives of the article. The purpose of the article is to analyze and systematize scientific approaches to the use of art-therapeutic practices in the psychosocial support of war veterans.

Scientific novelty. The scientific novelty lies in the systematization and generalization of modern scientific approaches to the use of art-therapeutic practices in the psychosocial support of veterans, as well as in the development of a structural and functional model for the application of art therapy in working with veterans based on the biopsychosocial, trauma-informed, and resource-oriented approaches.

Results. The conducted theoretical analysis demonstrates the importance of implementing art practices in the activities of Veteran Development Centers under modern conditions, particularly pottery as an effective tool of psychosocial support for war veterans. Art practices contribute to creating conditions for self-expression, emotional stabilization, and resource mobilization. The developed structural and functional model of psychosocial support for veterans, based on the biopsychosocial, trauma-informed, and resource-oriented approaches, facilitates veterans’ reintegration through art practices.

Key words: art therapy, art practices, psychosocial support, traumatic experience, social work, resource-oriented approach, trauma-informed approach, biopsychosocial approach.

© Захаріна Т. І., 2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

Вступ. Сучасні трансформаційні процеси, що зумовлені воєнними діями, кризовими явищами та зростанням рівня психоемоційного напруження в суспільстві, актуалізують проблему психосоціальної підтримки особистості. Особливої уваги потребують особистості, що мають травмівний досвід, оскільки це призводить до появи цілого спектру проблем, які пов'язані із втратою сенсу життя, окресленням власного місця в соціумі, порушення емоційної рівноваги, зниження адаптаційного потенціалу. Саме у цьому контексті арт-практики виступають інноваційним інструментом психосоціальної підтримки ветеранів шляхом поєднання емоційної стабілізації та їх соціальної інтеграції.

З цих міркувань актуалізується проблема підтримки і допомоги осіб з травмівним досвідом шляхом організації ефективної психосоціальної підтримки, що спрямована на відновлення внутрішніх ресурсів особистості та сприяння успішній соціальній реінтеграції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема психосоціальної підтримки особистості із травмівним досвідом, зокрема ветеранів війни, є предметом дослідження науковців із різних галузей знань, зокрема психології, соціальної роботи, педагогіки. Науковці фокусують увагу на вивченні потенціалу арт-терапії як інструменту відновлення психоемоційного стану особистості. Автори О. Василевська та Л. Дворніченко сфокусували увагу на використанні арт-терапевтичних методів у роботі з особами, які мають травмівний досвід [6]. Водночас дослідження вчених носить переважно описовий зміст і не містить аналізу механізмів впливу арт-терапії на різні клієнтські групи. Автор О. Бальбуза сфокусував увагу на потенціалі арт-терапії у подоланні синдрому емоційного вигорання [5]. Основна ідея дослідження сфокусована на певну професійну групу і його результати не можуть бути екстрапольовані на клієнтські групи і зокрема на ветеранів війни. Основна ідея досліджень авторів Н.Калька та Г. Одинцова полягає у підготовці практичних психологів до використання арт-терапевтичних методів [2]. Авторки зробили акцент на теоретичних засадах та професійних компетентностях, якими мають володіти психологи, однак вони недостатньо розкрили проблему ефективності певних видів арт-терапевтичних практики у роботі з особистостями, що мають травмівний досвід.

Арт-терапію як засіб соціалізації і розвитку особистості розглядають В. Анголенко, Н. Печериця та Л. Смеречак. Вчені досліджували проблему використання арт-терапевтичних практик у соціально-педагогічній діяльності [1; 9]. Представлене авторами дослідження не повною мірою враховує сучасні виклики і потребу у спеціалізованих підходах.

Окремий напрям становлять дослідження, які фокусують увагу на підготовці фахівців соціальної сфери до використання арт-терапевтичних практик. Представниками даного напрямку є В. Анголенко, Т. Отрошко та Н.Печериця [1]. Водночас, не зважаючи на важливість результатів їх дослідження, у

праці недостатньо уваги приділено проблемі практичного впровадження арт-терапевтичних практики у сучасних умовах, зокрема і у роботі з ветеранами.

Отже, здійснений теоретичний аналіз наукових джерел, свідчить про наявність різнопланового наукового доробку дослідження порушеної проблеми. Натомість здійснений теоретичний аналіз переконує, що недостатня увага вчених приділяється дослідженням, які стосуються використання арт-практик у роботі з ветеранами у контексті соціальної роботи, відсутність комплексного підходу до розгляду арт-практик у системі психосоціальної підтримки особистості та недостатньо уваги приділено арт-практиці гончарства у роботі з ветеранами.

Окреслене спонукає нас до теоретичного аналізу і систематизації наукових підходів до використання арт-практик у системі психосоціальної підтримки ветеранів.

Мета дослідження полягає у аналізі і систематизації наукових підходів до використання арт-практик у психосоціальній підтримці ветеранів війни.

Об'єктом дослідження є процес психосоціальної підтримки ветеранів війни.

Предметом дослідження є теоретико-методологічні підходи до застосування арт-практик у процесі психосоціальної підтримки ветеранів війни.

Наукова новизна полягає у систематизації та узагальненні сучасних наукових підходів до використання арт-практик у психосоціальній підтримці ветеранів та розробленні структурно-функціональної моделі застосування арт-практик у роботі з ветеранами на основі біопсихосоціального, травмо-орієнтованого та ресурсного підходів.

Методи дослідження. Для досягнення мети дослідження та виконання поставлених у роботі завдань були застосовані теоретичні методи, зокрема: аналіз наукових джерел, системний підхід, синтез і узагальнення існуючих наукових підходів, класифікація та конкретизація, що визначають арт-практики у системі психосоціальної підтримки особистості. Інформаційну базу наукового пошуку склали наукові публікації учених, інформаційні матеріали.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасному соціумі зростає частка уразливих категорій населення, зокрема осіб, які мають досвід травмівних подій. У межах нашого дослідження ветерани війни розглядається як соціальна група із травмівним досвідом, що сприяє конкретизації наукового аналізу у межах визначеного об'єкта дослідження.

Досягнення поставленої мети передбачає аналіз і систематизацію наукових підходів до використання арт-практик у психосоціальній підтримці ветеранів війни. Психосоціальна підтримка, у межах нашого дослідження, розглядається як комплекс заходів, що поєднує соціальні, психологічні та педагогічні інтервенції, що спрямовані на забезпечення психоемоційного благополуччя особистості.

У контексті нашого дослідження важливим є понятійно-категоріальне узгодження понять, якими ми послуговуємося. Із цих міркувань важливим є

визначення різниці понять «арт-практика» та «арт-терапія». Арт-практика передбачає творчі активності з метою розвитку, самопізнання, профілактики стресу або групової згуртованості. Використання арт-практик не передбачає клінічного втручання. Мета арт-практик полягає у пошуку ресурсу, профілактиці, розвитку особистості. У роботі з клієнтом пріоритетна роль відводиться фасилітатору, а не терапевту. Арт-практики у роботі можуть використовувати освітяни, соціальні працівники, волонтери, тобто ті особи, які не мають психологічного фаху. У межах арт-практик можуть застосовуватися ресурсні та стабілізаційні вправа, психоедукційні групові активності, зниження тривоги через творчість (без заглиблення в причини), підтримка групової згуртованості.

Щодо арт-терапії, то це метод психотерапії, де зміцнення відбувається через творчий процес у безпечних психотерапевтичних відносинах. Арт-терапія спирається на теорії особистості та психопатології. Її основна мета полягає у діагностиці, лікуванні та реабілітації. Терапевт утримує перенесення і несвідомий матеріал. Проведення арт-терапії передбачає наявність спеціалізованого навчання. Арт-терапія передбачає клінічне розуміння символіки, роботу з флешбеками, травмами, спогадами, роботу з дисоціальними станами, з проєкціями, регресом і травмою через образ, інтеграцію досвіду.

Із огляду на зазначене, у межах нашого дослідження, ми послуговуємося поняттям «арт-практики», що зумовлено специфікою спеціальності «Соціальна робота та консультування», яка не передбачає спеціалізованої підготовки у сфері арт-терапії, проте передбачає інтеграцію окремих її методів у практику психосоціальної підтримки. Визначений нами підхід сприяє розширенню інструментів роботи соціального працівника.

Аналізуючи концептуальні засади арт-терапії вчена Я. Раєвська виокремлює підходи, що визначають методологічну основу її дослідження. Зокрема, психодинамічний підхід допомагає клієнту усвідомити та пропрацювати емоційні конфлікти, травмивний досвід. Когнітивно-поведінковий підхід акцентує увагу на усвідомленні та контролі власних емоцій та поведінки. Водночас гуманістичний підхід спрямований на усвідомлення клієнтом власного потенціалу, побудова гармонійних стосунків як із собою так і з оточуючим середовищем [8]. Визначені вченою наукові підходи дозволяють розглядати арт-практики як ефективний інструмент соціальної роботи з клієнтами, особливо тими, хто має травмивний досвід.

На основі здійснено аналізу нами визначено наукові підходи, що є теоретичною основою дослідження: біопсихосоціальний, травма-орієнтований та ресурсний.

Біопсихосоціальний підхід, представниками якого є Дж. Енджел (Engel) та Ф. Боррел-Карріо (Borrrell-Carrió) та інші, фокусує увагу на комплексному впливі арт-практик на психологічну та соціальну сфери життєдіяльності особистості [13; 14].

Відповідно до даного підходу арт-практики, зокрема гончарство, малювання, калажування сприяють сенсомоторній та когнітивній стимуляції сприяють відновленню емоційної рівноваги та зміцненню соціальних зв'язків.

У межах травмо-орієнтованого підходу, представниками якого є Дж. Херман (Herman), Б. Колк (Kolk) та інші, важливим є створення підтримуючого середовища, де особистість може комфортно себе почувати і усвідомлювати події, яка вона пережила [15; 17]. У цьому контексті, арт-практики є ефективним інструментом «вербалізації через творчість», коли емоції знаходять своє відображення у певному продукті: виробі з глини, каліжі, малюнку тощо. Зазначене сприяє зниженню рівня тривожності, мобілізації внутрішніх ресурсів та активізації потенціалу.

Ресурсний підхід, представниками якого є А. Антоновський, Д. Саллебей та інші, передбачає активізацію внутрішніх і зовнішніх ресурсів особистості [12; 16]. Арт-практики сприяють відновленню самоповаги, відчуття власної ефективності, впевненості у стосунках. Такі арт-практики, як гончарство, спільне малювання стимулюють соціальну підтримку, розвивають навички комунікації, формують почуття приналежності до групи, що є важливою складовою психосоціальної підтримки.

Визначені нами наукові підходи є важливим підґрунтям у процесі психосоціальної підтримки особистості, забезпечуючи комплексну дію шляхом впровадження арт-практик у роботу соціального працівника для відновлення психоемоційної стабільності, мобілізації ресурсів та зміцнення соціальних зв'язків особистості.

Окреслені теоретичні підходи набувають практичного значення у умовах функціонування інституційного середовища, зокрема центрів ветеранського розвитку, одним із напрямів діяльності яких є психосоціальна підтримка ветеранів та членів їх родин. Центри ветеранського розвитку (ЦВР) – це своєрідна платформа для консолідації зусиль всіх суб'єктів процесу реінтеграції ветеранів, зокрема громади, влади бізнесу та університетів з метою психосоціальної підтримки особистості. Місією ЦВР є створення умов для ефективної соціальної реінтеграції ветеранів, членів їхніх сімей та сімей загиблих воїнів в українське суспільство шляхом забезпечення кваліфікованого супроводу їх особистісно- професійного розвитку, фізичної та соціальної реабілітації і якісної науково- професійної перепідготовки в класичному університеті як ключовому осередку розвитку сучасного українського суспільства [7].

У межах функціонування ЦВР важливою постає проблема створення умов для успішного процесу соціальної реінтеграції ветеранів та пошуку ефективних методів роботи з даною соціальною групою, орієнтуючись на потреби ветеранів. У зв'язку з цим необхідною умовою діяльності ЦВР є створення підтримуючого середовища для ветеранів шляхом облаштування простору для роботи з ними, в якому вони отримають психологічну підтримку та розвиток, знизять рівень емоційної напруги і відновлять вну-

трішню рівновагу, що сприятиме ефективній соціальної та професійній реінтеграції у суспільство.

Теоретичні положення щодо ефективності впровадження арт-практик у діяльність ЦВР знаходять підтвердження у результатах емпіричних досліджень проведених Українським ветеранським фондом у жовтні-листопаді 2025 році з метою визначення потреб ветеранів. Метою дослідження є окреслити потреби та проблеми ветеранів і ветеранок та співставити їх з уявленнями всього українського суспільства [11]. Опитування проводилося серед усіх областей, крім тимчасово окупованих територій Херсонської, Харківської і Запорізької областей, а також Криму та Донбасу. Було опитано 240 респондентів та респонденток методом особистого формалізованого інтерв'ю (face-to-face) впродовж 3–15 грудня 2025 року. Дослідження має помилку репрезентативності не більше 6,3% з довірчою ймовірністю 0,95 [11].

Досить вагомим аргументом, що підкреслює важливість підтримки ветеранів шляхом створення просторів і пошуку ефективних методів роботи з ними є наступні результати отримані під час дослідження. Ветеранам було запропоновано оцінити ступінь ймовірності виникнення визначених явищ у їх житті після повернення з війни. Зауважимо, що продемонстровані нами відсотки - це сума відсотків на відповіді респондентів за критеріями «ймовірно» та «скоріше ймовірно». Результати демонструють, що психоемоційну нестабільність відчують 84% респондентів; ймовірне зловживання алкоголем буде у 79%; нерозуміння суспільства відчують 76%; проблеми з фізичним здоров'ям ймовірно будуть у 45% респондентів; відсутність роботи - у 73%; відсутність інклюзивного простору відчують ймовірно 72% респондентів; конфлікти у сім'ї ймовірно будуть у 71%; невідповідність військового досвіду для цивільного життя відчують 80% респондентів; порушення законів, участь у злочинності ймовірно буде у 41% респондентів; схильність до самогубства притаманне 48% респондентів [11].

Отримані результати демонструють високий рівень психоемоційної напруги, соціальної дезадаптації та ризиків деліктивної поведінки серед ветеранів. Психоемоційна нестабільність простежується через відсоток тих, хто ймовірно буде вживати алкоголь, матиме труднощі у міжособистісній взаємодії та проблеми із професійною реалізацією. Результати дослідження свідчать про важливість задоволення не тільки базових потреб, але і впровадження ефективних інструментів психосоціальної підтримки, що буде спрямована на стабілізацію емоційного стану, зниження рівня тривожності та активізацію внутрішніх та зовнішніх ресурсів.

У цьому контексті арт-практики набувають вагшого значення, оскільки вони сприяють задоволенню потреб ветеранів у психосоціальної підтримці.

Отже, отримані Українським ветеранським фондом результати дослідження підтверджують необхідність психосоціальної підтримки ветеранів шляхом впровадження арт-практик як одного із найбільш

ефективних інструментів реагування на окреслені потреби ветеранів. Науковці [2; 3; 6; 8; 10] виділяють такі арт-практики у роботі з особистостями у контексті їх психосоціальної підтримки, як ізотерапія, казкотерапія, маскотерапія, драмотерапія, гончарство, пісочна терапія, музикотерапія, кольоротерапія, фототерапія, кінотерапія та інші. У контексті нашого дослідження ми зацентруємо увагу на гончарстві як арт-практики психосоціальної підтримки ветеранів. Унікальність використання арт-практики гончарство полягає у тому, що вона дозволяє встановити зв'язок свідомого із підсвідомим, тобто вона виступає містком між тим, що приховано в підсвідомості [10, с. 55]. Гончарство у роботі з ветеранами має терапевтичний вплив, оскільки воно виступає засобом відновлення внутрішніх ресурсів ветеранів і мобілізації їх потенціалу шляхом поєднання творчого підходу з ручною працею.

Глина, як матеріал для роботи, сприяє перетворенню емоції у форму, що сприяє її осмисленню необхідних рішень при досягненні мети. Із-за своєї текстури глина сприяє активізації тактильних відчуттів, що сприяє виробленню позитивних емоцій. Переваги використання гончарства полягають у тому, що робота з глиною не вимагає спеціальних знань; глина, як матеріал м'який для роботи, що сприяє втіленню емоцій у різні форми; здатність сприймати глину із заплещеними очима, що сприяє вираженню емоції у формі без критики.

Гончарство, як арт-практику використовують у роботі з особистістю, коли необхідно вирішити конкретне питання і коли клієнт прагне дослідити власний внутрішній світ [10, с. 55]. Гончарство застосовується з метою корекції емоційних станів; заспокоєння, зняття психічної напруги; розвитку впевненості у собі; навчання різним способам самовираження; самоствердження, нвоого бачення життя та власного місяця у ньому [10, с. 55].

Здійснений аналіз наукових праць вчених підтверджує важливість і доцільність використання арт-практик у роботі з ветеранами оскільки: ветеран не завжди готовий вербалізувати власну проблему, стан в силу отриманого травмивного досвіду. Саме тоді арт-практики стають тим інструментом, який сприяє самовираженню ветерана, самопізнання і гармонізації внутрішнього стану; арт-практики надають ресурс ветерану, оскільки сприяє пошуку самоцілення і активізації внутрішніх ресурсів; через творчість ветеран може побачити та дослідити те несвідоме і незрозуміле, що йому притаманне, приховані ідеї, бажання, соціальні ролі, форми поведінки, що були витіснені.

Незаперечними і переконливими фактами використання гончарства у роботі з ветеранами з метою їх успішного процесу реінтеграції є:

1. Участь у заходах із гончарства сприяє зниженню рівня тривожності та стабілізації психоемоційного стану у осіб із травмивним досвідом, оскільки дотик до природного матеріалу сприяє зниженню рівня тривожності, сприяє відновленню емоційної рівноваги та вивільненню накопичених

переживань. Глина виступає ніби «провідником» емоцій, оскільки ветеранам інколи мають проблеми із вербалізацією думок, натомість власну емоцію можливо передати через глиняний виріб. У цьому контексті доречно використовувати такі арт-техніки, як «Емоція в глині», «Контейнер для переживань», «Ресурс у формі» та інші.

2. Працюючи над глиняним виробом, ветерану потрібно концентрувати увагу і бути уважним, оскільки із хаотичної маси він формує власний витвір, що потребує додаткових навичок самоконтролю та терпіння. Саме тут, гончарство виступає інструментом відновлення ветерана після травматичного досвіду отриманого у зоні бойових дій, який передбачав руйнування, смерть, безвихідь. Пропонуємо використовувати такі вправи, як «Форма з хаосу», «Повільний ритм», «Виправлення недосконалості» та інші.

3. Робота над виробом сприяє розвитку у ветерана моторики та координації рухів. Особливо важливим це є для ветеранів, які отримали фізичні травми та пережили тривалий стрес, оскільки це стає додатковим ресурсом реабілітації. Не заперечним є факт участі ветеранів у групових заняттях, що сприяє їх соціалізації, виробленню почуття приналежності до спільноти і розуміння, що середовище в якому він знаходиться є підтримуючим. Доцільним є використання таких вправ, як «Точність руху», «Синхрон у парі», «Спільний простір» та інші.

4. Важливою перевагою використання гончарства є результат, який отримує ветеран наприкінці заняття – це матеріальний виріб, який уособлює власні зусилля і досягнення, що сприяє формуванню

почуття гордості за виконану справу. Пропонуємо використовувати такі вправи, як «Мій завершений результат», «Символ моєї сили», «Виставка досягнень» та інші.

Здійснений теоретичний аналіз порушеної проблеми і результати емпіричного дослідження поведеного Українським ветеранським фондом сприяли розробленню структурно-функціональної моделі застосування арт-терапевтичних практик у роботі соціального працівника з метою психосоціальної підтримки ветеранів війни.

Розроблена структурно-функціональна модель може бути адаптована до інституційних умов, зокрема до діяльності центрів ветеранського розвитку. На відміну від існуючих підходів, запропонована модель інтегрує три методологічні підходи: біопсихосоціальний, травма-орієнтований та ресурсний. Змістовий блок визначає напрями роботи (емоційна стабілізація, самовираження, розвиток ресурсів, реінтеграція), форм роботи (індивідуальні, групові, майстер-класи), арт-терапевтичні практики (гончарство, калажування, ізотерапія, музикотерапія). Визначений нами процесуальний блок передбачає етапи реалізації моделі: діагностичний – визначення потреб ветеранів, встановлення контакту, створення безпечного середовища; стібілізаційний – зниження тривожності, використання арт-практик; ресурсно-відновлювальний – активізація внутрішнього ресурсу та потенціалу; інтеграційний – осмислення досвіду, посилення соціальних зв'язків (рис. 1).

Результативний блок передбачає досягнення очікуваних результатів: психологічних (зниження тривожності, стабілізація емоційного стану), соці-

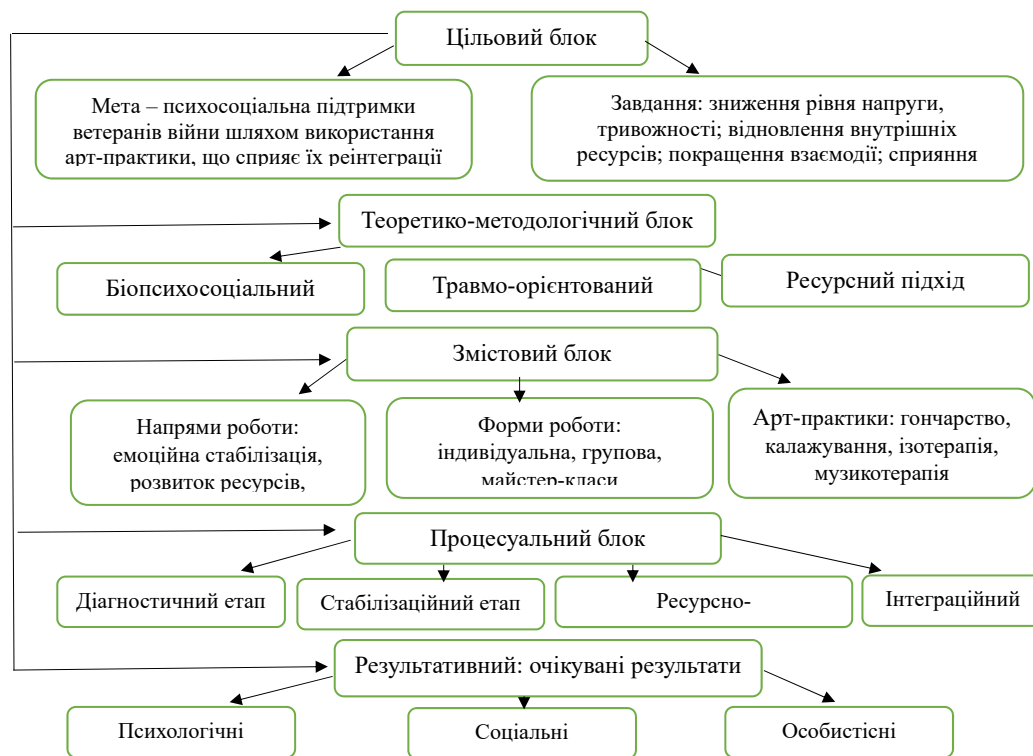

Рис. 1. Структурно-функціональна модель психосоціальної підтримки

альних (покращення комунікації, зниження соціальної ізоляції, підвищення рівня інтегрованості), особистісних (відновлення самоцінності, усвідомлення власних ресурсів та потенціалу, формування позитивної перспективи). Структурно-функціональна модель відображає логіку дослідження та підтверджує доцільність інтеграції арт-терапевтичних практик у систему психосоціальної підтримки ветеранів.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Здійснений теоретичний аналіз свідчить про важливість у сучасних умовах впроваджувати у роботу центрів ветеранського розвитку арт-практик, зокрема гончарство як інструменту психосоціальної

підтримки ветеранів війни. Саме арт-практики сприяють створенню умов для самовираження, стабілізації емоційного стану, мобілізації ресурсів. Розроблена на основі біопсихосоціального, травмоорієнтованого та ресурсного підходів структурно-функціональна модель психосоціальної підтримки ветеранів сприяє реінтеграції ветеранів через арт-практики. Наведені результати емпіричного дослідження, проведеного Українським ветеранським фондом підтверджують потребу ветеранів у психосоціальній підтримці, що і обґрунтовує необхідність впровадження арт-практик у діяльність центрів ветеранського розвитку.

Список літератури:

1. Анголенко В. В., Отрошко Т. В., Печериця Н. М. Підготовка майбутніх фахівців соціальної сфери до використання арт-терапевтичних технік у професійній діяльності. *Наукові перспективи: журнал. Серія «Педагогіка», 2024. № 3 (21). С. 495–506. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2024-3\(21\)-495-506](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2024-3(21)-495-506)*
2. Арттерапія і війна: контексти і досвід практичної роботи : колективна монографія / за заг. ред. Н. Кальки, Г. Одинцової. Львів : ЛьвДУВС, 2023. 283 с.
3. Арт-терапія у соціально-педагогічній роботі : навч.-метод. посібник / уклад. В. В. Анголенко, Н. М. Печериця. Харків, 2024. 124 с.
4. Арт-технології : навчально-методичний посібник / уклад. О. А. Мірошніченко. Житомир : ТОВ «Видавничий дім Бук-Друк», 2024. 180 с.
5. Бальбуза О. Використання методів арт-терапії у подоланні «синдрому емоційного вигорання». *Арт-терапія в роботі психолога: інноваційні підходи : збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції, м. Кропивницький, 20–27 квітня 2021 року / уклад. О. М. Молчанова; за заг. ред. О. Е. Жосана. Кропивницький : КЗ «КОІППО імені Василя Сухомлинського», 2021. С. 17–22.*
6. Василевська О., Дворніченко Л. Засоби арт-терапії в кризовому консультуванні. *Слобожанський науковий вісник. Серія: Психологія, 2024. № 2. С. 9–14. DOI: <https://doi.org/10.32782/psyspu/2024.2.2>*
7. Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Центр ветеранського розвитку. URL: <https://knu.ua/ua/departments/cvd/>
8. Раєвська Я., Бедіченко О. Концепції та методики арт-терапії: розвиток і впровадження в Україні. *Наукові праці Міжрегіональної академії управління персоналом. Психологія, 2024. Вип. 3 (64). С. 5–11. DOI <https://doi.org/10.32689/maur.psych.2024.3.1>*
9. Смеречак Л. О. Арт-терапія в роботі фахівців соціальної сфери. *Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. Серія: Педагогічні науки, 2020. Вип. 1. С. 218–223. DOI: <https://doi.org/10.31651/2524-2660-2020-1-218-223>*
10. Техніки арттерапії в роботі кризового психолога з цивільним населенням в умовах війни : навч.-метод. посібник / Т. Белігська, Г. Красіна, К. Гавриловська, Н. Гурець [та ін.]; за ред. Г. Красіної, К. Гавриловської. Харків : ФОП Захаренко В. В., 2023. 106 с.
11. Український ветеранський фонд. Портрет ветерана: 2025. URL: <https://veteranfund.com.ua/wp-content/uploads/2025/12/Portret-veterana-2025.pdf>
12. Antonovsky A. Health, stress, and coping. San Francisco : Jossey-Bass, 1980. 285 p.
13. Borrell-Carrió F., Suchman A. L., Epstein R. M. The biopsychosocial model 25 years later: principles, practice, and scientific inquiry. *Annals of Family Medicine, 2004. Vol. 2, No. 6. P. 576–582. DOI: <https://doi.org/10.1370/afm.245>*
14. Engel G. L. The need for a new medical model: a challenge for biomedicine. *Science, 1977. Vol. 196. P. 129–136. DOI: <https://doi.org/10.1126/science.847460>*
15. Herman J. L. Trauma and recovery: The aftermath of violence—from domestic abuse to political terror. New York : Basic Books, 1992. 333 p.
16. Saleebey D. The strengths perspective in social work practice: extensions and cautions. *Social Work, 1996. Vol. 41, No. 3. P. 296–305.*
17. van der Kolk B. A. The body keeps the score: Brain, mind, and body in the healing of trauma. New York : Viking, 2014. 464 p.

References:

1. Anholenko, V. V., Otroshko, T. V., & Pecherytsia, N. M. (2024). Pidhotovka maibutnikh fakhivtsiv sotsialnoi sfery do vykorystannia art-terapevtychnykh tekhnik u profesiinii diialnosti [Training future social specialists to use art therapy techniques in professional activity]. *Naukovi Perspektyvy: Zhurnal. Series "Pedahohika", 2024, No. 3 (21), 495–506. [in Ukrainian]. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2024-3\(21\)-495-506](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2024-3(21)-495-506)*
2. Kalka, N., & Odyntsova, H. (Eds.). (2023). Artterapiia i viina: konteksty i dosvid praktychnoi roboty [Art therapy and war: contexts and practical experience]. Lviv: LvDUVS. [in Ukrainian].

3. Anholenko, V. V., & Pecherytsia, N. M. (2024). Art-terapiia u sotsialno-pedahohichnii roboti: navchalno-metodychnyi posibnyk [Art therapy in social and pedagogical work: educational and methodological manual]. Kharkiv, 124 p. [in Ukrainian].
4. Miroschnychenko, O. A. (Ed.). (2024). Art-tekhnologii: navchalno-metodychnyi posibnyk [Art technologies: educational and methodological manual]. Zhytomyr: TOV "Vydavnychiy dim Buk-Druk", 180 p. [in Ukrainian].
5. Balbuza, O. (2021). Vykorystannia metodiv art-terapii u podolanni "syndromu emotsiinoho vyhorannia" [Use of art therapy methods in overcoming burnout syndrome]. In O. M. Molchanova (Ed.), O. E. Zhosan (Ed.), Art-terapiia v roboti psykholoha: innovatsiini pidkhody: Zbirnyk materialiv Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi internet-konferentsii, m. Kropyvnytskyi, 20–27 kvitnia 2021 roku (pp. 17–22). Kropyvnytskyi: KZ "KOIPPO imeni Vasylia Sukhomlynskoho". [in Ukrainian].
6. Vasylevska, O., & Dvornichenko, L. (2024). Zasoby art-terapii v kryzovomu konsultuvanni [Means of art therapy in crisis counseling]. Slobozhanskyi Scientific Bulletin. Series "Psychology", No. 2, 9–14. <https://doi.org/10.32782/psyspu/2024.2.2> [in Ukrainian].
7. Kyiv National University named after Taras Shevchenko. (n.d.). Tsentrveteran'skoho rozvytku [Center for Veteran Development]. Retrieved from: <https://knu.ua/ua/departments/cvd/> [in Ukrainian].
8. Raievska, Ya., & Bedichenko, O. (2024). Kontseptsii ta metodyky art-terapii: rozvytok i vprovadzhennia v Ukraini [Concepts and methods of art therapy: development and implementation in Ukraine]. *Naukovi pratsi Mizhreionalnoi akademii upravlinnia personalom. Psykholohiia*, Issue 3 (64), 5–11. [in Ukrainian]. DOI <https://doi.org/10.32689/maup.psych.2024.3.1>
9. Smerechak, L. O. (2020). Art-terapiia v roboti fakhivtsiv sotsialnoi sfery [Art therapy in the work of social sphere specialists]. *Visnyk Cherkaskoho Natsionalnoho Universytetu imeni Bohdana Khmelnytskoho. Series "Pedahohichni nauky"*, Issue 1, 218–223. [in Ukrainian]. DOI <https://doi.org/10.31651/2524-2660-2020-1-218-223>
10. Krasina, H., Havrylovska, K., Hurets, N., et al. (2023). Tekhniky artterapii v roboti kryzovoho psykholoha z tsyvilnym naselenniam v umovakh viiny [Art therapy techniques in the work of a crisis psychologist with civilians in wartime]. Kharkiv: FOP Zakharenko V. V., 106 p. [in Ukrainian].
11. Ukrainian Veteran Fund. (2025). Portret veterana: 2025 [Portrait of a veteran: 2025] Retrieved from: <https://veteranfund.com.ua/wp-content/uploads/2025/12/Portret-veterana-2025.pdf> [in Ukrainian].
12. Antonovsky, A. (1980). Health, stress, and coping. San Francisco: Jossey-Bass, 285 p.
13. Borrell-Carrió, F., Suchman, A. L., & Epstein, R. M. (2004). The biopsychosocial model 25 years later: principles, practice, and scientific inquiry. *Annals of Family Medicine*, 2(6), 576–582. <https://doi.org/10.1370/afm.245>
14. Engel, G. L. (1977). The need for a new medical model: a challenge for biomedicine. *Science*, 196, 129–136. <https://doi.org/10.1126/science.847460>
15. Herman, J. L. (1992). Trauma and recovery: The aftermath of violence – from domestic abuse to political terror. New York: Basic Books, 333 p.
16. Saleebey, D. (1996). The strengths perspective in social work practice: extensions and cautions. *Social Work*, 41(3), 296–305.
17. van der Kolk, B. A. (2014). The body keeps the score: Brain, mind, and body in the healing of trauma. New York: Viking, 464 p.

Дата першого надходження статті до видання: 31.03.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 23.04.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026

УДК 364

DOI <https://doi.org/10.32782/3041-1351/2026-2-7>**Купновицький Назар Степанович**аспірант кафедри соціології та соціальної роботи,
Національний університет «Львівська політехніка»
kupnovytskyinazar@gmail.com
ORCID ID: 0009-0000-1649-5202

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОСТУПУ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ ВНАСЛІДОК ВІЙНИ ДО СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ: МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ПІДХОДИ ТА УКРАЇНСЬКА ПРАКТИКА

Вступ. У статті досліджується проблема забезпечення доступу осіб з інвалідністю, спричиненою повномасштабною збройною агресією Російської Федерації проти України, до соціальних послуг у контексті міжнародно-правових стандартів та сучасної української практики. В умовах збройного конфлікту значно зростає кількість осіб, які потребують комплексної соціальної підтримки, що актуалізує питання ефективності функціонування системи соціального захисту та її відповідності міжнародним вимогам у сфері прав людини.

Мета роботи. Метою дослідження є комплексний аналіз міжнародно-правових підходів до забезпечення доступності соціальних послуг для осіб з інвалідністю, а також визначення особливостей їх реалізації в Україні в умовах воєнного стану. Для досягнення поставленої мети використано загальнонаукові та спеціально-юридичні методи дослідження, зокрема аналіз, синтез, порівняльно-правовий та системний підходи, що дозволило здійснити всебічне дослідження зазначеної проблематики.

Наукова новизна. Наукова новизна дослідження полягає у комплексному підході до аналізу доступності соціальних послуг для осіб з інвалідністю внаслідок війни, який поєднує міжнародно-правовий та соціально-практичний аспекти. У роботі уточнено зміст поняття доступності як ключового елементу реалізації прав осіб з інвалідністю, а також визначено основні чинники, що впливають на рівень фактичної доступності соціальних послуг в умовах воєнного стану.

Висновки. У результаті дослідження встановлено, що попри наявність нормативно закріплених гарантій, забезпечення доступу до соціальних послуг в Україні супроводжується низкою системних проблем, зокрема інфраструктурного, фінансового та організаційного характеру. Доведено, що ефективна реалізація міжнародних стандартів потребує не лише вдосконалення законодавчої бази, але й розвитку інституційних механізмів, підвищення рівня координації між суб'єктами соціальної політики та впровадження інклюзивних підходів у сфері надання соціальних послуг.

У висновках обґрунтовано необхідність удосконалення механізмів імплементації міжнародних стандартів, розвитку цифрових інструментів доступу до соціальних послуг, а також посилення ролі держави у забезпеченні соціального захисту осіб з інвалідністю внаслідок війни. Окреслено перспективні напрями подальших досліджень, пов'язані з оцінкою ефективності конкретних моделей надання соціальних послуг та адаптацією міжнародного досвіду до українських умов.

Ключові слова: інвалідність, соціальні послуги, доступність, міжнародне право, соціальний захист, війна.

Kupnovytskyi Nazar StepanovychPhD student at the Department of Sociology and Social Work,
National University «Lviv Polytechnic»

ENSURING ACCESS OF PERSONS WITH WAR-RELATED DISABILITIES TO SOCIAL SERVICES: INTERNATIONAL LEGAL APPROACHES AND UKRAINIAN PRACTICE

Introduction. The article examines the issue of ensuring access to social services for persons with disabilities caused by the full-scale armed aggression of the Russian Federation against Ukraine, in the context of international legal standards and contemporary Ukrainian practice. In the context of armed conflict, there has been a significant increase in the number of individuals requiring comprehensive social support, which highlights the need to assess the effectiveness of the social protection system and its compliance with international human rights standards.

Purpose and objectives of the article. The purpose of the study is to provide a comprehensive analysis of international legal approaches to ensuring the accessibility of social services for persons with disabilities, as well as to identify the specific features of their implementation in Ukraine under martial law. To achieve this goal, both general scientific and special legal research methods were applied, including analysis, synthesis, comparative legal and systemic approaches, which enabled a comprehensive study of the issue.

Scientific novelty. The scientific novelty of the research lies in a comprehensive approach to analyzing the accessibility of social services for persons with war-related disabilities through the combination of international legal and socio-practical perspectives. The study clarifies the concept of accessibility as a key element in the realization of the rights of persons with disabilities and identifies the main factors influencing the actual accessibility of social services in wartime conditions.

Results. The results of the study demonstrate that despite the existence of formally established legal guarantees, access to social services in Ukraine is accompanied by a number of systemic challenges, including infrastructural, financial, and organizational barriers. It is argued that the effective implementation of international standards requires not only improvements in the legal framework but also the development of institutional mechanisms, enhanced coordination among social policy actors, and the introduction of inclusive approaches to service provision.

© Купновицький Н. С., 2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

The conclusions substantiate the need to improve mechanisms for implementing international standards, develop digital tools for accessing social services, and strengthen the role of the state in ensuring social protection for persons with war-related disabilities. перспективні напрями further research are outlined, particularly those related to evaluating the effectiveness of specific models of social service provision and adapting international experience to Ukrainian realities.

Key words: *disability, social services, accessibility, international law, social protection, war.*

Вступ. Повномасштабна збройна агресія проти України спричинила суттєве зростання кількості осіб, які отримали інвалідність внаслідок бойових дій, що, у свою чергу, зумовлює необхідність комплексного переосмислення підходів до соціального захисту цієї категорії населення. В умовах війни система соціального забезпечення зазнає значного навантаження, оскільки виникає потреба не лише у розширенні обсягів соціальних послуг, але й у підвищенні їх якості та доступності.

Особливої актуальності набуває проблема забезпечення доступу осіб з інвалідністю до соціальних послуг, що охоплюють медичну допомогу, реабілітацію, психологічну підтримку, соціальну адаптацію та інтеграцію у суспільство. Водночас, збройний конфлікт створює додаткові бар'єри у реалізації цих прав, зокрема через руйнування інфраструктури, переміщення населення, обмеженість фінансових ресурсів та порушення стабільного функціонування державних інституцій.

У сучасних умовах питання доступності соціальних послуг виходить за межі суто юридичного регулювання та набуває комплексного характеру, поєднуючи правові, соціальні, економічні та організаційні аспекти. Йдеться не лише про формальне закріплення відповідних прав у нормативно-правових актах, але й про створення реальних умов для їх ефективної реалізації.

Крім того, актуальність дослідження зумовлена необхідністю приведення національного законодавства та практики у відповідність до міжнародних стандартів у сфері захисту прав осіб з інвалідністю, зокрема положень Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю. В умовах євроінтеграційних процесів та активної взаємодії з міжнародними організаціями Україна повинна забезпечити належний рівень доступності соціальних послуг як один із ключових елементів реалізації прав людини.

Таким чином, дослідження проблем забезпечення доступу осіб з інвалідністю внаслідок війни до соціальних послуг є надзвичайно актуальним та має важливе теоретичне і практичне значення для вдосконалення системи соціального захисту в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика захисту прав осіб з інвалідністю є предметом активного дослідження як у вітчизняній, так і в міжнародній науці. Значна увага приділяється аналізу міжнародно-правових стандартів, зокрема положенням Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю, яка визначає принцип доступності як один із ключових у забезпеченні прав людини [1].

У міжнародних дослідженнях, зокрема у доповідях Всесвітньої організації охорони здоров'я та Світового банку (*World Report on Disability*), наголошується на системному характері бар'єрів, які

перешкоджають доступу осіб з інвалідністю до соціальних послуг, включаючи фізичні, інформаційні та соціальні обмеження [5]. Аналогічні підходи відображені у звітах Програми розвитку ООН (UNDP), де акцентується увага на необхідності інтегрованих політик соціального захисту, особливо в умовах кризових ситуацій та збройних конфліктів [8].

У вітчизняній науковій літературі досліджуються питання правового забезпечення соціального захисту осіб з інвалідністю, а також проблеми імплементації міжнародних стандартів у національне законодавство. Зокрема, українські науковці звертають увагу на необхідність удосконалення механізмів забезпечення доступності соціальних послуг та підвищення ефективності державної соціальної політики [3; 4].

Водночас, попри значну кількість досліджень, недостатньо розробленим залишається питання забезпечення саме практичної доступності соціальних послуг для осіб, які отримали інвалідність внаслідок війни. Більшість наукових праць зосереджена на нормативно-правовому регулюванні, тоді як проблеми фактичної реалізації відповідних прав, зокрема в умовах воєнного стану, потребують подальшого комплексного дослідження.

Мета дослідження. Метою статті є комплексне дослідження міжнародно-правових підходів до забезпечення доступу осіб з інвалідністю до соціальних послуг, а також визначення особливостей їх реалізації в Україні в умовах збройної агресії. Досягнення поставленої мети передбачає аналіз основних міжнародних стандартів у сфері захисту прав осіб з інвалідністю, зокрема положень Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю, а також оцінку ефективності їх імплементації у національне законодавство та практику.

Крім того, у межах дослідження ставиться завдання виявити основні проблеми забезпечення доступності соціальних послуг для осіб з інвалідністю внаслідок війни, проаналізувати чинники, що впливають на рівень їх доступності, а також визначити перспективні напрями вдосконалення механізмів соціального захисту в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Міжнародно-правові підходи до забезпечення доступу осіб з інвалідністю до соціальних послуг формуються на основі концепції прав людини, яка передбачає не лише формальне закріплення прав, а й створення ефективних механізмів їх реалізації. У цьому контексті ключове значення має принцип недискримінації, що передбачає рівний доступ до послуг незалежно від фізичного стану особи.

Базовим міжнародним актом у цій сфері є Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю, яка закріплює комплексний підхід до забезпечення прав осіб з інвалідністю, зокрема через впровадження прин-

ципу доступності [1]. На відміну від традиційного підходу, що зводився до надання окремих пільг, Конвенція орієнтує держави на усунення бар'єрів, які перешкоджають повноцінній участі особи у суспільному житті.

Відповідно до статті 9 Конвенції, доступність охоплює не лише фізичне середовище, але й інформаційні, комунікаційні та соціальні системи, що дозволяє розглядати її як універсальний інструмент забезпечення прав людини [1]. У цьому аспекті соціальні послуги виступають ключовим елементом реалізації прав осіб з інвалідністю, оскільки саме через них забезпечується доступ до базових життєвих потреб.

Особливу роль у досліджуваній сфері відіграє стаття 26 Конвенції, яка передбачає право на реабілітацію та відновлення функціональних можливостей особи [1]. У сучасних умовах це положення набуває особливого значення, оскільки особи з інвалідністю, спричиненою війною, потребують довготривалої комплексної підтримки, що виходить за межі стандартних соціальних послуг.

Міжнародні стандарти також передбачають, що доступ до соціального забезпечення є складовою права на достатній життєвий рівень, закріпленого у Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права [2]. Це означає, що держава зобов'язана не лише декларувати відповідні права, але й забезпечувати їх реальну доступність через ефективні інституційні механізми.

В умовах збройного конфлікту доступ до соціальних послуг набуває специфічних ознак. Особи, які отримали інвалідність внаслідок війни, стикаються з необхідністю одночасного вирішення кількох взаємопов'язаних проблем: фізичного відновлення, психологічної адаптації та соціальної інтеграції. Це вимагає формування комплексної системи підтримки, що поєднує різні види соціальних послуг.

На національному рівні правове регулювання доступу до соціальних послуг здійснюється через відповідні законодавчі акти, зокрема Закон України «Про соціальні послуги» [3] та Закон України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні» [4]. Проте, попри наявність нормативної бази, практична реалізація цих положень залишається недостатньо ефективною.

Аналіз сучасного стану забезпечення доступності дозволяє виокремити низку системних проблем.

По-перше, існують значні **інфраструктурні обмеження**, пов'язані з недостатньою адаптацією об'єктів соціальної сфери до потреб осіб з інвалідністю. Це стосується як фізичної доступності будівель, так і транспортної інфраструктури.

По-друге, **фінансовий фактор** суттєво впливає на можливість отримання якісних соціальних

послуг. Обмеженість бюджетних ресурсів у період воєнного стану призводить до скорочення або відтермінування реалізації окремих програм.

По-третє, спостерігаються **організаційні недоліки**, зокрема недостатній рівень координації між органами державної влади та місцевого самоврядування, що ускладнює надання комплексної допомоги.

По-четверте, актуальною залишається проблема **інформаційної доступності**, оскільки значна частина осіб з інвалідністю немає достатньої інформації про наявні соціальні послуги або порядок їх отримання.

Водночас, у сучасних умовах простежуються і позитивні тенденції. Зокрема, активізується впровадження електронних сервісів, що спрощує доступ до окремих видів соціальної допомоги. Крім того, важливу роль відіграє міжнародна підтримка, яка сприяє розвитку системи реабілітації та соціального захисту.

Окремого значення набуває забезпечення психологічної підтримки, яка є необхідною умовою соціальної адаптації осіб, що зазнали травмуючого впливу війни. У цьому контексті доступ до відповідних послуг має розглядатися як невід'ємний елемент соціального захисту.

Таким чином, забезпечення доступу осіб з інвалідністю до соціальних послуг в умовах війни потребує системного підходу, який поєднує міжнародно-правові стандарти з ефективними національними механізмами їх реалізації.

Висновки і перспективи подальших досліджень. У результаті дослідження встановлено, що доступ до соціальних послуг є ключовим елементом реалізації прав осіб з інвалідністю, зокрема в умовах збройного конфлікту. Міжнародно-правові стандарти формують належну основу для забезпечення цих прав, проте їх ефективність безпосередньо залежить від рівня імплементації на національному рівні.

В Україні сформовано нормативно-правову базу у сфері соціального захисту осіб з інвалідністю, однак її практичне застосування супроводжується низкою проблем, серед яких інфраструктурні обмеження, фінансова нестабільність, організаційні труднощі та недостатня інформованість населення.

Позитивним є розвиток цифрових інструментів надання соціальних послуг, а також активна співпраця з міжнародними організаціями, що сприяє вдосконаленню системи соціального захисту.

Перспективи подальших досліджень доцільно пов'язати з аналізом ефективності конкретних моделей надання соціальних послуг, а також із вивченням зарубіжного досвіду з метою його адаптації до українських реалій.

Список літератури:

1. Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю : міжнародний документ від 13.12.2006 р. URL: <https://www.un.org/disabilities/documents/convention/convoptprot-e.pdf> (дата звернення: 31.03.2026).
2. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права : міжнародний документ від 16.12.1966 р. URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-covenant-economic-social-and-cultural-rights> (дата звернення: 31.03.2026).

3. Про соціальні послуги : Закон України від 17.01.2019 № 2671-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19> (дата звернення: 31.03.2026).
4. Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні : Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12> (дата звернення: 31.03.2026).
5. World Health Organization. World report on disability. Geneva : WHO, 2011.
6. United Nations. Disability and development report. New York : UN, 2018.
7. European Commission. Union of equality: Strategy for the rights of persons with disabilities 2021–2030. Brussels, 2021.
8. United Nations Development Programme (UNDP). Social protection in crisis situations. New York : UNDP, 2022.
9. International Labour Organization (ILO). World social protection report 2020–2022. Geneva : ILO, 2021.
10. UNICEF. Children with disabilities in emergencies. New York : UNICEF, 2020.

References:

1. Konventsiia OON pro prava osib z invalidnistiu. (2006). [Convention on the Rights of Persons with Disabilities]. Retrieved from <https://www.un.org/disabilities/documents/convention/convoptprot-e.pdf>
2. Mizhnarodnyi pakt pro ekonomichni, sotsialni i kulturni prava. (1966). [International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights]. Retrieved from <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-covenant-economic-social-and-cultural-rights>
3. Zakon Ukrainy “Pro sotsialni posluhy”. (2019). [Law of Ukraine “On Social Services”]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19>
4. Zakon Ukrainy “Pro osnovy sotsialnoi zakhyschenosti osib z invalidnistiu v Ukraini”. (n.d.). [Law of Ukraine “On Social Protection of Persons with Disabilities”]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12>
5. World Health Organization. (2011). *World report on disability*.
6. United Nations. (2018). *Disability and development report*.
7. European Commission. (2021). *Disability strategy 2021–2030*.
8. United Nations Development Programme. (2022). *Social protection in crisis situations*.
9. International Labour Organization. (2021). *World social protection report 2020–2022*.
10. United Nations Children’s Fund. (2020). *Children with disabilities in emergencies*.

Дата першого надходження статті до видання: 31.03.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 24.04.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026

УДК 352.075:342.722

DOI <https://doi.org/10.32782/3041-1351/2026-2-8>

Лехолетова Марина Миколаївна

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи,
Київський столичний університет імені Бориса Грінченка
m.lekholetova@kubg.edu.ua
ORCID ID: 0000-0003-4055-991X
Scopus ID: 57950249300

Дуля Аліна Володимирівна

доктор філософії за спеціальністю 231 Соціальна робота,
старший викладач кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи,
Київський столичний університет імені Бориса Грінченка
a.dulia@kubg.edu.ua
ORCID ID: 0000-0002-9067-4820
Scopus ID: 57208213486

ПРОЦЕДУРА ГРОМАДСЬКИХ СЛУХАНЬ ЯК МЕХАНІЗМ УЧАСТІ ГРОМАДЯН В УПРАВЛІННІ РОЗВИТКОМ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ

Вступ. Аналіз нормативних документів та наукових досліджень, щодо участі громадян у вирішенні питань місцевого значення, дозволив розкрити сутність ключових понять; процедуру громадських слухань, особливості організації й проведення громадських слухань у системі публічного врядування. Ключовими сутнісними ознаками громадських слухань є: можливість громадського контролю й залучення громадськості до вирішення питань місцевого значення з метою впливу на управлінські рішення; організація зустрічей для дискусійних обговорень питань місцевого значення; проведення зустрічей з метою узгодження управлінської діяльності з думкою громадськості, а також інформування й оприлюднення результатів такої діяльності.

Мета роботи полягає в дослідженні процедури громадських слухань як інституційного механізму участі громадян у процесі прийняття публічних рішень.

Висновки. На основі аналізу правового регулювання участі громадян у процесі прийняття публічних рішень визначено, що така участь здійснюється шляхом: громадських слухань; місцевих ініціатив; загальних зборів громадян за місцем проживання; громадської експертизи органів місцевого самоврядування; консультації з громадськістю; органи самоорганізації населення. До алгоритму організації та проведення громадських слухань віднесено наступні кроки: ініціювання громадських слухань; підготовка до проведення громадських слухань; проведення громадських слухань; впровадження результатів громадських слухань. Зроблено висновок, що шляхами підвищення ефективності громадських слухань у системі публічного врядування є: якісна підготовка до громадських слухань; вмотивованість громадян взяти участь у громадських слуханнях та їх активність під час проведення; організація проведення громадських слухань; професійність й компетентність учасників; подальше врахування результатів громадських слухань.

Ключові слова: територіальна громада, управління, громадські слухання, місцеві ініціативи, загальні збори громадян, громадська експертиза, консультації з громадськістю, органи місцевого самоврядування.

Lekholetova Maryna Mykolaivna

PhD in Pedagogy,
Associate Professor at the Department of Social Pedagogy and Social Work,
Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University

Dulia Alina Volodymyrivna

Doctor of Philosophy specialty 231 Social work,
Senior Lecturer at the Department of Social Pedagogy and Social Work,
Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University

PUBLIC HEARINGS PROCEDURE AS A MECHANISM FOR CITIZENS' PARTICIPATION IN THE MANAGEMENT OF THE DEVELOPMENT OF A TERRITORIAL COMMUNITY

Introduction. Analysis of regulatory documents and scientific research on citizen participation in resolving issues of local importance allowed us to reveal the essence of key concepts: the procedure for public hearings, the features of organizing and conducting public hearings in the public governance system. The key essential features of public hearings are: the possibility of public control and public involvement in resolving issues of local importance in order to influence management decisions; organizing meetings for deliberative discussions of issues of local importance; holding meetings to coordinate management activities with public opinion, as well as informing and publishing the results of such activities.

Purpose and objectives of the article. The purpose of the article is to study the procedure of public hearings as an institutional mechanism for citizen participation in the process of public decision-making.

Results. Based on the analysis of the legal regulation of citizen participation in the process of public decision-making, it was determined that such participation is carried out through: public hearings; local initiatives; general meetings of citizens at the place of residence; public expertise of local government bodies; consultations with the public; bodies of self-organization of the population. The algorithm for organizing and conducting public hearings includes the following steps: initiating public hearings; preparing for public hearings; conducting public hearings; implementing the results of public hearings. It was concluded that the ways to increase the effectiveness of public hearings in the public governance system are: high-quality preparation for public hearings; citizens' motivation to participate in public hearings and their activity during them; organization of public hearings; professionalism and competence of participants; further consideration of the results of public hearings.

Key words: *territorial community, administration, public hearings, local initiatives, general meetings of citizens, public expertise, public consultations, local government bodies.*

Вступ. Для покращення управлінських рішень щодо розвитку окремих територіальних громад, підвищення якості життя населення варто залучати до обговорення різні категорії населення, які проживають на даній території, а саме шляхом громадських слухань. Це сприятиме залученню громадськості до участі у суспільному житті своєї громади, бути активними її членами, мати можливість висловити свою позицію щодо нагальних проблем громади, знизити рівень напруги між членами громади і владою, впливати на прийняття рішень щодо розвитку громади (наприклад, щодо розвитку якісної освіти для дітей; організації дозвілля дітей та молоді; доступності та якості медичних і соціальних послуг в громадах; зниження рівня безробіття та вирішення проблем з працевлаштуванням; надання соціальної допомоги вразливим групам населення та ін.). Відтак, для ефективності організації та проведення громадських слухань, важливим є розуміння самої процедури цього процесу, що і стало завданням нашого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз сучасних досліджень щодо громадських слухань як форми взаємодії влади з громадськістю, показує що у полі наукових інтересів багатьох науковців є охоплення різних аспектів цього питання. Л. Наливайко, О. Савченко у своїх дослідженнях зосередили увагу на розгляді теоретико-правових засад громадського контролю за діяльністю органів державної влади; К. Татарінова вивчала громадські слухання як один із ключових інструмент локальної демократії, адже сучасні демократичні тенденції управління на місцях мають велике значення у вирішенні проблем місцевого рівня та у визначенні основних напрямів місцевого розвитку [13], а науковці Т. Букіна, М. Губа, А. Лазарева зазначають, що громадські слухання у випадку правильної організації їх проведення є ефективним механізмом участі громадян у прийнятті публічних рішень [1]. О. Бутков виокремлює форми впливу громадськості на процес підготовки та прийняття політичних рішень (безпосередня участь громадян через вибори, референдуми, громадські обговорення; опосередковане представництво інтересів громадян через депутатів усіх рівнів, виборних посадовців, політичні партії та ін. [2].

С. Макарєць, А. Некряч, С. Приходько, Т. Шаравара досліджували процес громадських слухань щодо бюджету участі, наголошуючи, що громада може розвиватись, тоді, коли до запланованих управлінцями заходів безпосередньо будуть залу-

чені мешканці громади, з можливістю громадського контролю за діяльністю влади [14]. О. Коврига вивчаючи питання взаємодії органів державної влади з громадськістю зазначає, що ефективність механізмів громадського контролю за діяльністю влади визначається, передусім, рівнем відкритості і прозорості влади завдяки інформуванню громадськості про її діяльність [5]. О. Галич та О. Демидкін досліджуючи основні засади формування ефективного механізму взаємодії місцевої влади з громадськістю роблять висновок, що для підвищення рівня співпраці органів влади з громадськістю та покращення якості управлінських рішень необхідно налагоджувати взаємодію та конструктивний діалог [3], у тому числі через організацію та проведення громадських слухань.

Мета дослідження. Дослідити процедуру громадських слухань як інституційного механізму участі громадян у процесі прийняття публічних рішень. Для досягнення мети вирішувались завдання: 1) здійснити аналіз правового регулювання участі громадян у процесі прийняття публічних рішень; 2) розглянути алгоритм організації та проведення громадських слухань; 3) визначити шляхи підвищення ефективності громадських слухань у системі публічного врядування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Правове регулювання участі громадян у процесі прийняття публічних рішень закріплене нормативною базою України. До механізмів участі віднесено: *громадські слухання* – форма участі жителів територіальної громади у вирішенні питань місцевого значення (обговорювати їх та вносити пропозиції щодо вирішення). Це публічний захід, який проводиться в межах громадських обговорень. Пропозиції, які вносяться за результатами громадських слухань, підлягають обов'язковому розгляду органами та посадовими особами місцевого самоврядування (Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні», Постанова КМУ «Порядок проведення консультацій з громадськістю з питань формування та реалізації державної політики», Статут територіальної громади, Положення про громадські слухання) [7; 10; 12]; *місцеві ініціативи*, які мають право ініціювати члени територіальної громади на розгляд у міській та селищній раді, в порядку місцевої ініціативи будь-якого питання, що не суперечить законодавству України. Місцева ініціатива оформляється у вигляді письмово викладеної пропозиції про розгляд відповідного питання чи прийняття певного рішення міською, селищною радою (Статут тери-

торіальної громади) [12]; *загальні збори громадян за місцем проживання*, є формою безпосередньої участі членів територіальної громади у вирішенні питань місцевого самоврядування (Статут територіальної громади) [12]; *громадська експертиза діяльності органів місцевого самоврядування*, яка передбачає проведення інститутами громадянського суспільства, громадськими радами оцінки діяльності органів виконавчої влади, ефективності прийняття і виконання такими органами рішень, підготовку пропозицій щодо розв'язання суспільно значущих проблем для їх врахування органами виконавчої влади у своїй роботі (Постанова «Про затвердження Порядку сприяння проведенню громадської експертизи діяльності органів виконавчої влади КМУ») [9]; консультації з громадськістю, з метою залучення громадян до участі в управлінні державними справами, надання можливості для їх вільного доступу до інформації про діяльність органів виконавчої влади, а також забезпечення гласності, відкритості та прозорості діяльності зазначених органів (Постанова КМУ «Про затвердження Порядку сприяння проведенню громадської експертизи діяльності органів виконавчої влади») [8]; *органи самоорганізації населення* є однією з форм участі членів територіальних громад сіл, селищ, міст, районів у містах у вирішенні окремих питань місцевого значення. Представницькі органи створюються жителями, які на законних підставах проживають на території села, селища, міста або їх частин (Закон України «Про органи самоорганізації населення») [11]. Таким чином, проведений аналіз правового регулювання участі громадян у процесі прийняття публічних рішень показав наявність інституційного механізму участі громадян у процесі прийняття публічних рішень. Розглянемо детальніше особливості громадських слухань, як одного з механізмів участі, для розуміння процедури їх організації та проведення.

В науковій літературі поняття «громадські слухання» розглядається ширше: «як офіційне засідання міської, селищної, сільської, районної ради чи органу місцевого самоврядування, на якому депутати та посадові особи знайомляться з думками, зауваженнями, пропозиціями мешканців населеного пункту з проблеми та питаннями, які орган влади збирається реалізувати» [4, с. 34]; як форма участі громадськості в управлінні розвитком територіальної громади (через публічне консультування місцевої влади, контроль за її діяльністю та внесення пропозицій) щодо питань місцевого значення [1]; «як форма громадського контролю, що передбачає нагляд за діяльністю місцевої влади з метою сприяння дотримання нею режиму законності» [6, с. 134]; О. Бутков вважає, що громадські слухання це «універсальний спосіб громадських обговорень, який застосовується як органами місцевого самоврядування, так і органами державної влади на всіх рівнях, оскільки низкою нормативно-правових актів передбачено проведення громадських слухань в межах громадських обговорень в органах державної влади» [2, с. 44].

Враховуючи законодавчо закріплене поняття громадських слухань та характеристику представлену в науковій літературі, до ключових сутнісних ознак громадських слухань відносимо: можливість громадського контролю й залучення громадськості до вирішення питань місцевого значення з метою впливу на управлінські рішення; організація зустрічей для дискусійних обговорень питань місцевого значення (заслуховування варіантів вирішення питань, внесення пропозицій) за участі членів територіальної громади, інститутами громадянського суспільства, органів місцевого самоврядування, органів виконавчої влади; проведення зустрічей з метою узгодження управлінської діяльності з думкою громадськості, а також інформування й оприлюднення результатів такої діяльності.

Проведення громадських слухань повинно відбуватись з дотриманням основоположних принципів (демократизму, добровільності, гласності, відкритості, рівності, регламентованості, свободи висловлювань, взаємоповаги, справедливості, врахування результату). Процедура громадських слухань наведена на рисунку 1. Для розуміння особливостей організації та проведення громадських слухань, а також визначення шляхів підвищення їх ефективності, розглянемо кожен етап детальніше.

Ініціювання громадських слухань. На цьому етапі визначаються ініціатори проведення громадських слухань. Суб'єктами ініціювання громадських слухань можуть бути: ініціативна група членів територіальної громади, які на законних підставах проживають на її території, досягли повноліття та є дієздатними особами; сільська, селищна, міська рада; сільський, селищний, міський голова; виконавчий орган сільської, селищної, міської ради; постійна депутатська комісія; орган самоорганізації населення – у межах території своєї діяльності; староста – у межах відповідного старостинського округу. Ініціативна група складається не більше ніж з 10 осіб.

Після визначення ініціативної групи подається повідомлення про ініціювання громадських слухань. Заява реєструється в органах місцевого самоврядування. У разі, якщо ініціатором громадських слухань є сільський, селищний, міський голова, то оголошення про громадські слухання здійснюється шляхом підготовки розпорядження; відповідного рішення, якщо ініціатором є міська, селищна, сільська рада; письмового звернення на ім'я сільського, селищного, міського голови, якщо ініціаторами є інші суб'єкти. На підтримку проведення громадських слухань збирають та подають: проєкт рішення або пропозиція; пояснювальна записка або опис проблеми місцевого значення; листи з потрібною кількістю підписів (залежно від кількості жителів в громаді, статуту громади та масштабу питання). Строк розгляду місцевою владою повідомлення про проведення слухань не повинен перевищувати 5 днів з моменту отримання письмового звернення. За цей термін уповноваженою посадовою особою або виконавчим органом приймається рішення про реєстра-

Рис. 1. Алгоритм організації та проведення громадських слухань

Джерело: складено авторами на основі аналізу літератури [1; 2; 3; 4; 14].

цію ініціативи (або ж можуть бути прийняті рішення повернути письмове звернення для доопрацювання змісту звернення, відмова в реєстрації ініціативи проведення громадських слухань). Потім визначається дата проведення громадських слухань, а повідомлення про скликання громадських слухань на офіційному веб-сайті публікується за 7 і більше днів до дати проведення громадських слухань [9; 10; 14].

Підготовка до проведення громадських слухань. На цьому етапі варто зосередитись на чотирьох ключових аспектах підготовки до громадських слухань, а саме: створенні робочої групи та розподіл обов'язків між її членами; розробці сценарію або плану проведення громадських слухань; залученні до слухань зацікавлених сторін; інформуванні громадськості щодо проведення громадських слухань.

Для ефективного планування варто розрахувати час на підготовку (30-40 днів до початку громадських слухань). Під час створення робочої групи та розподілу обов'язків між її членами доцільним є обговорення обов'язків кожного із дотриманням принципу добровільності. Обов'язками членів робочої групи можуть бути: підготовка презентації для громадськості (щодо теми, мети громадських слухань, висвітлення змісту ключових проблемних моментів, пропозицій їх вирішення, стратегій розвитку та ін.), інформаційних матеріалів, листівок, буклетів; пошук та взаємодія з експертами у сфері питання місцевого значення, яке виноситься на громадські слухання; комунікація з пресою; інформування громадськості стосовно ходу справи з питання місцевого значення, яке виноситься на громадські слухання; розробка

сценарію або плану проведення громадських слухань; розробка тимчасового регламенту громадських слухань; збір та обробка пропозицій громадськості щодо питання місцевого значення, яке виноситься на громадські слухання; організація технічного супроводу громадських слухань.

Відтак, до складу робочої групи можуть входити: координатор (який розроблятиме програму та регламент слухань, здійснюватиме вибір доповідачів та ведучого, налагоджуватиме контакти з органами місцевого самоврядування та громадськими об'єднаннями, займатиметься обробкою пропозицій громадськості); адміністратор (який обиратиме оптимальне місце проведення слухань, інформуватиме всіх учасників про публічний захід, здійснюватиме розповсюдження інформаційних матеріалів, займатиметься організацією технічного супроводу для спікерів громадських слухань, тих, хто братиме участь в обговореннях, а також реєструватиме учасників); прес-секретар (взаємодіятиме з пресою, складатиме й поширюватиме оголошення, прес-релізи про хід громадських слухань та про їх результати) [4].

Також робочій групі варто обговорити й спланувати важливі організаційні моменти, а саме: розробляючи сценарій проведення громадських слухань, чітко сформулювати мету, тему заходу (тема повинна бути актуальною для громадськості, враховувати інтереси переважної частини громади, бути в полі зору влади та бізнесу, громадських організацій; варто проводити консультації з усіма зацікавленими сторонами, проводити соціологічні дослідження та їх аналіз); підготувати список потенційних учасників

заходу; продумати правила проведення громадських слухань (формат проведення заходу, методи збору пропозицій, зауважень, рекомендацій від учасників); розробити медіа-план (вибір доцільних і дієвих інформаційних джерел, аналіз стратегій роботи засобів масової інформації) із описом ключового повідомлення про громадські слухання, уточненням важливості кожного учасника і прогнозом очікуваних результатів; залучити до слухань зацікавлених сторін, які підсилять характер і зміст дискусійної частини слухань, а також обговорення можливих варіантів стратегічного планування вирішення питання (представники влади, фахівці з питань місцевого значення, представники громадських організацій, бізнесу).

М. Городок рекомендує проводити із зацікавленими сторонами спільні консультації з метою поступового інформування про мету громадських слухань, які організуються. Це сприятиме налагодженню партнерської взаємодії у питанні що розглядатиметься; залученню «союзників»; формуванню позитивної думки, що вирішення питання має суспільну корисність [4]. До зацікавлених сторін відносимо також вразливі категорії населення громади, оскільки часто саме вони є цільовою аудиторією, яка потребує соціальної підтримки та об'єднання зусиль у процесі прийняття публічних рішень на користь вирішення питання.

Для належного інформаційного забезпечення науковці (М. Городок, С. Макарець, А. Некряч, С. Приходько, Т. Шаравара) радять: здійснювати розсилку прес-релізів до засобів масової інформації та інформувати редакції про важливі поточні зустрічі, круглі столи з питання винесеного на громадські слухання; налагоджувати прямі контакти з кореспондентами, редакторами засобів масової інформації для висвітлення важливих етапів роботи щодо результатів громадських слухань; у разі участі офіційних осіб у роботі громадських слухань забезпечувати офіційне висвітлення ключових результатів проведеного заходу шляхом написання статей друкованою пресою, виступів на радіостанціях та ін.; надавати вичерпну інформацію про ініціативну групу громадських слухань, координатора заходу для можливості налагодження прямих професійних й експертних контактів, діалогу із зацікавленими сторонами, потенційними учасниками громадських слухань [4; 14].

Третім етапом є безпосереднє проведення громадських слухань, яке відбувається у відкритій формі з дотриманням поетапних кроків (реєстрація учасників; відкриття заходу, оголошення порядку денного та регламенту проведення; виступи щодо змісту заявленої теми громадських слухань; участь у дискусійній частині представників органів місцевої влади, залучених експертів, жителів громад; збір зауважень і пропозицій; голосування й протоколювання слухань за результатами проведених слухань) та принципів рівності, регламентованості, свободи висловлювань, взаємоповаги, справедливості, врахування результату.

Головуючий на слуханнях на початку відкриття заходу повинен: представитись, оголосити тему й мету зустрічі; коротко озвучити попереднє рішення (у разі повторних громадських слухань з одного і того ж питання); оголошує порядок денний громадських слухань (доповіді, запитання і відповіді, обговорення й дискусії, прийняття проєкту резолюції громадських слухань, внесення поправок до проєкту, прийняття резолюції); регламент слухань, правила проведення [1; 4; 14]. В цей час або під час реєстрації можна також роздати присутнім оголошену інформацію у паперовому вигляді.

Далі відбувається представлення тих, хто відповідно до порядку денного повинен виступити щодо змісту заявленої теми громадських слухань (представники органів влади, громадських організацій, експерти).

Підтримуємо думку О. Буткова, який зазначає, що наявність чіткого регламенту і дотримання його під час проведення громадських слухань запобігає зловживанню з боку представників влади своїми повноваженнями у сфері організації та проведення цієї форми безпосередньої демократії [2]. Тому, виступи на громадських слуханнях повинні бути обмеженими у часі.

Налагодження комунікації під час проведення громадських слухань є складним процесом, особливо якщо мова йде про вирішення питань місцевого значення які містять багато дискусійних і суперечливих положень та потребують погодження, як з боку органів державної влади, так і з боку громадськості.

О. Коврига пропонує наступні принципи комунікації між владою і громадськістю, що допоможуть уникнути небажаних ситуацій та реакцій під час громадських слухань: принцип довіри (формується завдяки зусиллям держави у підтримці інтересів громадськості); принцип відповідності (коли зміст комунікації відповідає поточній ситуації з попереднім вивченням громадської думки та можливістью жителям громади повною мірою реагувати на діяльність державних установ й долучатись до прийняття рішень); принцип змістовності та простоти (ключове повідомлення для громади повинне мати для них сенс й відповідати їхнім цінностям, бути простим та зрозумілим); принцип надійності та результативності (коли комунікація відбувається виключно через перевірені людьми канали зв'язку, а інформація, яка подається є зрозумілою для аудиторії) [5, с. 111–113]. До заходів для покращення процесу взаємодії органів влади та громадськості відносять: організація органами влади механізмів підтримки активних громадян, налагодження конструктивної взаємодії влади та громадськості; підвищення поінформованості населення про проблеми територіальної громади, обговорення шляхів їх вирішення через різні форми участі громадян; доведення до всіх зацікавлених сторін результати реалізації розроблених і прийнятих рішень (проєктів, програм); підтримка громадських ініціатив, запровадження системи заохочення для тих, хто найбільш ефективно працює із громадськістю [3].

Після виступів представників відбувається участь присутніх у дискусійній частині, обговорення, а також внесення зауважень і пропозицій щодо розглянутого питання. Після участі всіх бажаючих у дискусійній частині головуєчий підводить підсумки за результатами обговорень, виводить на голосування питання щодо прийняття за основу проект підсумкового документу слухань підготовлений робочою групою, а після голосування нагадує тему, мету слухань, називає організаторів та склад учасників. Результати голосування протоколюються із зазначенням: дати й місця проведеного заходу; кількісних показників про учасників слухань; питання, що виносились на обговорення; стислий виклад змісту виступів, а також пропозицій, зауважень, рекомендацій. Протокол за результатами проведених громадських слухань повинен бути завізований головуєчим та особою, яка здійснювала запис.

Наступним етапом є *впровадження результатів громадських слухань*. Група ініціаторів громадських слухань проводить зустріч за результатами заходу, з метою аналізу виступів, активності членів громади у дискусійній частині, результативності заходу, недоліків організації та проведення. Також, важливим є робота з експертами, обробка пропозицій від членів громади та інших зацікавлених сторін. Зазвичай така робота пов'язана з аналізом і подальшою систематизацією отриманих матеріалів, аргументів щодо питань, які розглядалися на громадських слуханнях, а також опрацювання виступів експертів, фахівців в галузі, які були учасниками слухань. Після такого системного аналізу групі ініціаторів громадських слухань потрібно обговорити процедуру підготовки звіту (він може містити всі проекти, погляди, пропозиції, рекомендації, альтернативні варіанти вирішення розглянутих питань тощо), а після підготовки звіту поінформувати з результатами всіх зацікавлених сторін поширивши відповідне повідомлення на офіційних каналах.

Пакет документів, що розсилається, може включати: інформацію про організаторів; порядок денний і план проведення слухань; перелік учасників; підсумковий документ з результатами голосування; повідомлення для преси про результати слухань; стенограма [4]. Органи місцевого самоврядування розглядають результати громадських слухань в протоколи громадських слухань і аналізують кожну подану пропозицію від громадськості при прийнятті управлінських рішень щодо питання, яке винослось на слухання.

Після розгляду результатів громадських слухань органи місцевого самоврядування, їх посадові особи приймають рішення по кожній поданій пропозиції, а саме: врахувати пропозицію (зазначаються заходи для реалізації врахованої пропозиції, календарний план виконання та відповідальні посадові особи); частково врахувати пропозицію (зазначаються причини часткового врахування пропозиції; заходи для реалізації частини врахованої пропозиції; календарний план виконання та відповідальні посадові особи); відхилити пропозицію (зазначаються при-

чини відхилення пропозиції; з правом членів робочої групи оскаржити прийняте рішення) [12]. Після прийняття рішень по кожній поданій пропозиції органи влади повинні поінформувати громаду про ухвалені рішення, результати розгляду пропозицій та подальші кроки щодо вирішення питання місцевого значення, яке розглядалось на громадських слуханнях.

Ефективність та результативність громадських слухань залежить від частоти їх проведення та добровільності участі. Вони повинні проводитися декілька разів на рік та включати в себе слухання не лише ініційовані ініціативними групами представників територіальної громади, але й слухання, які в обов'язковому порядку організуються органами місцевого самоврядування [1]. Щоб підвищити довіру громадськості до органів влади та місцевого самоврядування варто висвітлювати вичерпну інформацію про свою поточну діяльність, результати прийнятих рішень; налагоджувати відкритий діалог з громадськістю щодо стратегій розвитку громад, підвищення якості життя їх жителів; сприяння участі громадськості у прийнятті рішень шляхом публічних обговорень, консультацій, громадських слухань; вести роз'яснення для громадськості щодо прийняття рішення із публікацією відповідних звітів; ініціювати проведення соціологічних досліджень з метою з'ясування нагальних проблем територіальних громад, вразливих груп населення для оперативного реагування на нові виклики.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, громадські слухання організуються за участі жителів територіальної громади й дозволяють: підвищити рівень поінформованості членів територіальної громади щодо діяльності органів виконавчої влади, місцевого самоврядування, яка планується, реалізується або вже реалізована на території громади; заручитись підтримкою громадськості, вивчити суспільну думку членів громади, їх пріоритетні потреби у процесі стратегічного планування й розробки технічної документації розвитку територіальної громади; забезпечити зворотній зв'язок (як від громадськості, так і від органів виконавчої влади, місцевого самоврядування й інших посадових осіб); підвищити обґрунтованість управлінських рішень на всіх етапах їх прийняття і реалізації, з метою уникнення конфліктних ситуацій, негативних наслідків, підвищення довіри громади до влади.

Відповідно до розглянутого алгоритму проведення громадських слухань можемо зазначити, що результативність його реалізації залежить від: якісної підготовки до громадських слухань (підбір досвідчених та професійних членів робочої групи; чіткого визначення теми і мети громадських слухань за результатами аналізу актуальних проблем і потреб жителів громади; розробка плану/сценарію проведення громадських слухань; попереднє інформування громади про проведення громадських слухань); вмотивованості громадян взяти участь у громадських слуханнях та їх активності під час

проведення; організації проведення громадських слухань (наявність чітко прописаного порядку денного та регламенту, модератора/ведучого; підтримання конструктивного діалогу під час слухань, толерантне ставлення до всіх присутніх; можливість для всіх бажаючих висловлювати свою думку; дотримання принципу компромісного прийняття рішень); професійності й компетентності учасників (участь представників органів місцевого самоврядування, держаних та громадських організа-

цій, в межах повноважень яких приймати потрібні управлінські рішення; участь експертів, дотичних до теми громадських слухань; якості публічних виступів); подальшого врахування результатів громадських слухань (чітка фіксація рекомендацій та зауважень громадськості у протоколі слухань; врахування рекомендацій у рішеннях органів влади; висвітлення інформації серед членів громади про прийняті рішення за результатами проведених громадських слухань).

Список літератури:

1. Букіна Т. В., Лазарева А. О., Губа М. І. Громадські слухання як форма взаємодії влади та громадськості: теоретичні аспекти. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2021. № 4. С. 1–9. DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2156-2021.4.31>
2. Бутков О. І. Конституційно-правові засади проведення громадських обговорень в Україні. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право». Донецький державний університет внутрішніх справ. Кропивницький, 2023. 249 с. URL: <https://dnuvs.ukr.education/wp-content/uploads/2023/12/dysertacziya-butkov-oleg-1.pdf#page=24.07> (дата звернення: 27.03.2026).
3. Галич О. А., Демидкін О. С. Особливості ресурсного забезпечення механізму взаємодії місцевої влади з громадськістю. *Публічне управління та митне адміністрування*. 2022. № 4(35). С. 28–33. DOI: <https://doi.org/10.32782/2310-9653-2022-4.5>
4. Городок М. Д. *Громадські слухання : практ. посібн.* Київ: Міжнародний республіканський інститут. 2016. 112 с. URL: <https://biloberizkaotg.gov.ua/storage/static-pages/documents/a0c2f52dcc24a4f350d01ff770415f39.pdf> (дата звернення: 27.03.2026).
5. Коврига О. С. Взаємодія органів державної влади з громадськістю в системі державного управління України. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського*. Серія: Державне управління. 2020. Т. 31(70). № 2. С. 109–114.
6. Наливайко Л. Р., Савченко О. В. *Теоретико-правові засади громадського контролю за діяльністю органів державної влади* : монографія. Київ: Хай-Тек Прес, 2017. 276 с.
7. *Порядок проведення консультацій з громадськістю з питань формування та реалізації державної політики*: Постанова Кабінету Міністрів України від 3 листопада 2010 р. № 996 (редакція від 25.03.2025). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-2010-%D0%BF#Text> (дата звернення: 30.03.2026).
8. *Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики* : Постанова Кабінету Міністрів України; Порядок, Положення від 03.11.2010 № 996 (редакція від 25.03.2025). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-2010-%D0%BF#Text> (дата звернення: 30.03.2026)
9. *Про затвердження Порядку сприяння проведенню громадської експертизи діяльності органів виконавчої влади* : Постанова Кабінету Міністрів України; Порядок від 05.11.2008 № 976 (редакція від 27.06.2023). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/976-2008-%D0%BF#Text> (дата звернення: 30.03.2026)
10. *Про місцеве самоврядування в Україні* : Закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР : станом на 26 лют. 2026 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр#Text> (дата звернення: 27.03.2026).
11. *Про органи самоорганізації населення* : Закон України від 11.07.2001 № 2625-III (редакція від 28.08.2025). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2625-14#Text> (дата звернення: 30.03.2026)
12. *Статут територіальної громади міста Києва*. Київська міська рада. Офіційний веб-сайт. URL: <https://kmr.gov.ua/uk/content/status-terytorialnoyi-gromady-mista-kyuueva> (дата звернення: 30.03.2026)
13. Татарінова К. В. Громадські слухання як інструмент локальної демократії. *Локальна демократія: роль громад та органів місцевого самоврядування* : матеріали науково-практичного круглого столу (Суми, 26 травня 2023 р.). Суми : Сумський державний університет, 2023. С. 57–60.
14. Шаравара Т. О., Некряч А. І., Макарець С. В., Приходько С. М. *Методичні рекомендації з питань децентралізації, громадських слухань і бюджету участі як запоруки успіху громад*. Полтава, 2025. 108 с. URL: <https://dSPACE.pdau.edu.ua/handle/123456789/19904> (дата звернення: 27.03.2026).

References:

1. Bukina, T. V., Lazareva, A. O., Huba, M. I. (2021). Hromadski slukhannia yak forma vzaemodii vlady ta hromadskosti: teoretychni aspekty. [Public hearings as a form of interaction between government and the public: theoretical aspects]. *Public administration: improvement and development*, (4), 1–9. <https://doi.org/10.32702/2307-2156-2021.4.31> [in Ukrainian].
2. Butkov, O. I. (2023). Konstytutsiino-pravovi zasady provedennia hromadskykh obhovoren v Ukraini. [Constitutional and legal principles of holding public discussions in Ukraine]. Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in specialty 081 «Law». Donetsk State University of Internal Affairs. Kropyvnytskyi, 2023. 249 с. Retrieved from <https://dnuvs.ukr.education/wp-content/uploads/2023/12/dysertacziya-butkov-oleg-1.pdf#page=24.07> (application date: 27.03.2026).
3. Halych, O. A., Demydkin, O. S. (2022). Osoblyvosti resursnoho zabezpechennia mekhanizmu vzaemodii mistsevoi vlady z hromadskistiu. [Features of resource provision of the mechanism of interaction between local authorities and the

public]. *Public administration and customs administration*, 4(35). 28–33. <https://doi.org/10.32782/2310-9653-2022-4.5> [in Ukrainian].

4. Horodok, M. D. (2016). *Hromadski slukhannia : praktychnyi posibnyk*. [Public hearings: a practical guide]. Kyiv: International Republican Institute. 112. Retrieved from <https://biloberizkaotg.gov.ua/storage/static-pages/documents/a0c2f52dcc24a4f350d01ff770415f39.pdf> (application date: 27.03.2026) [in Ukrainian].

5. Kovryha, O. S. (2020). Vzaiemodiiia orhaniv derzhavnoi vlady z hromadskistiu v systemi derzhavnoho upravlinnia Ukrainy. [Interaction of state authorities with the public in the public administration system of Ukraine]. *Scientific notes of the V.I. Vernadsky TNU*. Series: Public administration. T. 31(70). (2). 109–114 [in Ukrainian].

6. Nalyvaiko, L. R., Savchenko, O. V. (2017). *Teoretyko-pravovi zasady hromadskoho kontroliu za diialnistiu orhaniv derzhavnoi vlady : monohrafiia*. [Theoretical and legal principles of public control over the activities of state authorities: monograph]. Kyiv: Khai-Tek Pres, 276. [in Ukrainian].

7. *Procedure for conducting public consultations on issues of forming and implementing state policy*: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated November 3, 2010. № 996 (editorial office from 25.03.2025). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-2010-%D0%BF#Text> (application date: 30.03.2026) [in Ukrainian].

8. *On ensuring public participation in the formation and implementation of state policy*: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine, 03.11.2010 № 996 (editorial office from 25.03.2025). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-2010-%D0%BF#Text> (application date: 30.03.2026) [in Ukrainian].

9. *On approval of the Procedure for facilitating public examination of the activities of executive authorities* : Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine, 05.11.2008 № 976 (editorial office from 27.06.2023). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/976-2008-%D0%BF#Text> (application date: 30.03.2026) [in Ukrainian].

10. *On local self-government in Ukraine*: Law of Ukraine dated 21.05.1997 № 280/97-VR : as of Feb. 26. 2026 p. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр#Text> (application date: 27.03.2026) [in Ukrainian].

11. *On bodies of self-organization of the population*: Law of Ukraine of 11.07.2001 № 2625-III (editorial office from 28.08.2025). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2625-14#Text> (application date: 30.03.2026)

12. *Statute of the territorial community of the city of Kyiv*. Kyiv City Council. Official website. Retrieved from <https://kmr.gov.ua/uk/content/status-terytorialnoyi-gromady-mista-kyyeva> (application date: 30.03.2026)

13. Tatarinova, K. V. (2023). Hromadski slukhannia yak instrument lokalnoi demokratii. [Public hearings as a tool of local democracy]. *Local democracy: the role of communities and local government bodies*: materials of the scientific and practical round table (Sumy, May 26, 2023). Sumy: Sumy State University. 57–60 [in Ukrainian].

14. Sharavara, T. O., Nekriach, A. I., Makarets, S. V., Prykhodko, S. M. (2025). *Metodychni rekomendatsii z pytan decentralizatsii, hromadskykh slukhan i biudzhetu uchasti yak zaporuky uspikhu hromad*. [Methodological recommendations on decentralization, public hearings and participatory budgeting as a key to the success of communities]. Poltava, 108. Retrieved from <https://dspace.pdau.edu.ua/handle/123456789/19904> (application date: 27.03.2026) [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 31.03.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 23.04.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026

УДК 342.851

DOI <https://doi.org/10.32782/3041-1351/2026-2-9>

Лісовець Олег Васильович

доктор педагогічних наук, професор,
проректор з наукової роботи та інноваційної діяльності,
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя
lisovets.ov@ndu.edu.ua

ORCID ID: 0000-0002-4641-3121

Кириченко Наталія Анатоліївна

викладач кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи,
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя
e-mail: kyrychenko.na@ndu.edu.ua

ORCID ID: 0009-0008-9601-4349

Суханов Ігор Валерійович

здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя
sukhanov.ihor71@gmail.com

ORCID ID: 0009-0004-0847-1648

ПРОФЕСІЙНА АВТОНОМІЯ ПРАЦІВНИКА ПРОБАЦІЇ ЯК СУБ'ЄКТНИЙ РЕСУРС РЕСОЦІАЛІЗАЦІЇ ПІДЛІТКІВ

Вступ. У статті розглядається проблема трансформації служби пробації в умовах реформування правоохоронної системи України та воєнного соціуму. Актуалізується необхідність переосмислення ролі працівника пробації як ключового суб'єкта ресоціалізації підлітків, які перебувають у конфлікті із законом, з урахуванням цифровізації, міжвідомчої взаємодії та зростання складності форм підліткової делінквентності.

Метою роботи є теоретичне обґрунтування професійної автономії працівника пробації як базової умови ефективної ресоціалізації підлітків та доведення необхідності трансформації критеріїв оцінювання пробаційної діяльності від формально-бюрократичних показників до якісних індикаторів соціального благополуччя.

Наукова новизна полягає у концептуалізації професійної автономії працівника пробації як суб'єктного ресурсу ресоціалізації, обґрунтуванні феномену «професійного спротиву» як конструктивної стратегії захисту інтересів дитини, а також у розробленні підходу до оцінювання ефективності пробації на основі багатовимірних якісних індикаторів. Запропоновано трактування діяльності працівника як форми соціального інженерингу та «соціального збирання» особистості підлітка.

Методи дослідження. У дослідженні використано комплекс теоретичних методів: аналіз і узагальнення наукової літератури, нормативно-правових актів та аналітичних матеріалів; порівняльний аналіз міжнародного досвіду (зокрема норвезької та естонської моделей пробації); системний та концептуальний аналіз для обґрунтування авторських підходів до професійної діяльності працівника пробації.

Висновки. Доведено, що ефективність ювенальної пробації безпосередньо залежить від рівня професійної автономії працівника, здатності до етичного судження та міжвідомчої координації. Обґрунтовано необхідність переходу до людиноцентричної моделі пробації, що передбачає зменшення бюрократичного навантаження, впровадження цифрових інструментів та орієнтацію на якісні показники соціального благополуччя підлітка. Встановлено, що сучасна пробація трансформується у сервісно-орієнтовану систему підтримки, спрямовану на відновлення соціальних зв'язків і забезпечення сталих позитивних змін особистості.

Ключові слова: соціальна робота, служба пробації, професійна автономія, ресоціалізація підлітків, соціальний інженеринг, міжвідомча координація.

Lisovets Oleg Vasylovych

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Vice-rector for Scientific Work and Innovative Activities,
Nizhyn Mykola Gogol State University

Kyrychenko Nataliia Anatoliivna

Lecturer at the Department of Social Pedagogy and Social Work,
Nizhyn Mykola Gogol State University

Sukhanov Ihor Valeriiovych

PhD student,
Nizhyn Mykola Gogol State University

THE PROFESSIONAL AUTONOMY OF PROBATION OFFICERS AS A KEY RESOURCE FOR THE RESOCIALIZATION OF ADOLESCENTS

Introduction. This article examines the issue of transforming the probation service in the context of reforming Ukraine's law enforcement system and wartime society. It highlights the need to rethink the role of the probation officer as a key agent in the resocialization of adolescents in conflict with the law, taking into account digitalization, interagency cooperation, and the increasing complexity of forms of adolescent delinquency.

Purpose and objectives of the article is to provide a theoretical justification for the professional autonomy of probation officers as a fundamental condition for the effective resocialization of adolescents and to demonstrate the need to transform the criteria for evaluating probation activities from formal-bureaucratic indicators to qualitative indicators of social well-being.

The scientific novelty lies in conceptualizing the professional autonomy of probation officers as a subjective resource for resocialization, substantiating the phenomenon of "professional resistance" as a constructive strategy for protecting the child's interests, and developing an approach to evaluating the effectiveness of probation based on multidimensional qualitative indicators. The study proposes interpreting the probation officer's activities as a form of social engineering and "social shaping" of the adolescent's personality.

Research Methods. The study employed a range of theoretical methods: analysis and synthesis of scientific literature, regulatory and legal acts, and analytical materials; comparative analysis of international experience (in particular, the Norwegian and Estonian probation models); and systematic and conceptual analysis to substantiate the author's approaches to the professional activities of probation officers.

Results. It has been demonstrated that the effectiveness of juvenile probation directly depends on the level of professional autonomy of the officer, their capacity for ethical judgment, and interagency coordination. The necessity of transitioning to a person-centered model of probation has been substantiated, which entails reducing bureaucratic burdens, introducing digital tools, and focusing on qualitative indicators of adolescents' social well-being. It has been established that modern probation is transforming into a service-oriented support system aimed at restoring social ties and ensuring sustainable positive changes in the individual.

Key words: *social work, probation service, professional autonomy, resocialization of adolescents, social engineering, interagency coordination.*

Вступ. Сучасний стан трансформації правоохоронної системи України та її поступова інтеграція в європейський правовий простір актуалізують необхідність фундаментального та всебічного переосмислення інституту ювенальної пробації. Ми розглядаємо цей інститут не просто як сукупність регламентованих юридичних процедур, а як складну, багатогранну соціально-педагогічну систему, що має на меті не формальний контроль, а глибоку ресоціалізацію особистості. У межах сучасного підходу, орієнтованого на людину та суспільство пробація постає як стратегічна та критична точка перетину державних інтересів, спрямованих на безпеку громади, та індивідуальної траєкторії розвитку неповнолітньої особи, яка внаслідок певних чинників опинилася у конфлікті із законом. Детальний аналіз цієї проблеми дає вагомий підстави стверджувати, що підліток у системі пробації є передусім репрезентантом глибокого системного фіаско базових інститутів соціалізації. Сім'я, яка в силу різних причин не забезпечила дитині базової безпеки, емоційної підтримки та прийняття; школа, яка замість педагогічного супроводу вдалася до деструктивної стратегії виштовхування «незручного» або «складного» учня; територіальна громада, що проігнорувала потреби вразливих груп населення – усе це сукупно створює ситуацію глибокої соціальної розрізненості та відчуження. У таких обставинах працівник пробації, однією з основних задач якого на сьогодні є соціально-виховна робота, змушений долати наслідки цієї багатовекторної ізоляції, працюючи в умовах гострого дефіциту ресурсів та критичних часових обмежень. Таким чином, професійна діяльність у цьому секторі виходить далеко за межі звичайного адміністративного нагляду, трансформуючись у специфічну форму соціального інженерінгу. Ця

діяльність спрямована на комплексну реінтеграцію особистості, чий життєві зв'язки були системно розірвані у часі, просторі та ціннісно-нормативному вимірі, що вимагає від фахівця не лише виконання функцій, а й здатності до побудови нових соціальних мостів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання теоретико-методологічного обґрунтування функціонування ювенальної юстиції та соціально-педагогічного супроводу підлітків, які перебувають у конфлікті із законом, становлять предмет ґрунтовних наукових розвідок вітчизняних дослідників. Фундаментальне теоретичне підґрунтя для розуміння сутності соціальної профілактики та механізмів ресоціалізації делінквентної молоді закладено у працях О. Безпалько, І. Зверевої, А. Капської, де зазначені процеси розглядаються крізь призму комплексної соціально-педагогічної підтримки вразливих груп молоді, що є базисом для розробки сучасних реабілітаційних стратегій.

Проблематика безпосереднього впровадження інституту пробації в Україні, аналіз її юридичних аспектів та специфіка практичного застосування заходів впливу щодо неповнолітніх детально висвітлені у публікаціях О. Беци, М. Панасюка, В. Шкадюка, Д. Ягунова, О. Костенка, І. Куци, Н. Крестовської, Г. Мінковського, Г. Мошака та ін. Авторами розкрито правову природу пробації та окреслено вектори її інтеграції у правоохоронну систему.

Проте, попри значний масив напрацювань, стрімка цифрова трансформація підліткового середовища та кризовий стан воєнного соціуму станом на 2026 рік вимагають докорінного оновлення наукового погляду на професійну суб'єктність працівника пробації. У наявних дослідженнях недостатньо висвітленим залишається латентний конфлікт між

гуманістичним спрямуванням професійної діяльності та деструктивним формально-бюрократичним тиском системи управління. В умовах, коли соціокультурна дестабілізація та воєнні дії формують специфічний, багатошаровий тип травматизації підлітків, роль працівника пробації вимушено трансформується: від позиції «контролера-наглядача» до позиції ментора та системного координатора реабілітаційних послуг.

Це створює об'єктивну потребу в науковому обґрунтуванні нових підходів до професійної діяльності, де розвинена етична складова та право на автономне професійне судження мають превалювати над механістичним виконанням адміністративних регламентів. Аналіз засвідчує, що поза увагою науковців часто залишається питання професійного спротиву працівника пробації як інструменту збереження професійної гідності в умовах бюрократичного тиску. Таким чином, актуальним стає науковий пошук, спрямований на деконструкцію застарілих управлінських моделей та виокремлення чинників, що забезпечують ефективність працівника пробації в умовах сучасних соціальних викликів та системного опору середовища.

Мета дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні професійної автономії працівника пробації як базової умови ефективної ресоціалізації підлітків та доведенні необхідності трансформації критеріїв оцінювання пробаційної діяльності від формально-бюрократичних показників до якісних індикаторів соціального благополуччя дитини.

Виклад основного матеріалу дослідження. Реалізація гуманістичної місії ресоціалізації підлітків у сучасних реаліях стикається з низкою об'єктивних регуляторних та ресурсних викликів, пов'язаних з необхідністю балансування між виконанням формальних адміністративних процедур і забезпеченням індивідуалізованої соціально-виховної роботи. Незважаючи на послідовні реформи, система пробації все ще частково функціонує в умовах значного обсягу документообігу та орієнтації на кількісні показники ефективності, що іноді ускладнює повноцінну реалізацію принципів індивідуалізації, закріплених у ст. 4 Закону України «Про пробацію» [2].

У цьому контексті спостерігається феномен, який можна визначити як переважання формально-орієнтованих підходів у оцінці діяльності. Ідеально оформлена документація, своєчасна звітність та відсутність формальних рецидивів протягом іспитового строку часто виступають ключовими критеріями, тоді як нелінійна динаміка внутрішніх змін підлітка, таких як подолання травм, відновлення родинних зв'язків, формування навичок відповідальної поведінки, вимагає значно більшої уваги та гнучкості. Це створює певний тиск на працівника пробації, який змушений розподіляти обмежений час між обов'язковою звітністю та безпосередньою взаємодією з неповнолітнім.

Водночас ці виклики системно долаються завдяки державній політиці реформування. Затвердження Оперативного плану реалізації у 2025 і 2026 роках

Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року [8] передбачає активне впровадження цифрових інструментів, зокрема розробку та випробування мобільного застосунку «Е-пробація» [1], що суттєво скорочує паперовий документообіг і вивільняє час для соціально-виховної роботи.

Потужним ресурсом подолання таких викликів стала розбудова партнерської мережі: станом на 30 червня 2025 року уповноважені органи з питань пробації співпрацювали з 2670 партнерськими організаціями, які надали 6361 захід допомоги 14 361 суб'єкту пробації, у тому числі 549 неповнолітнім [5]. Ця співпраця забезпечує комплексне покриття криміногенних потреб, включаючи психосоціальну підтримку, освіту та дозволяючи працівнику пробації виступати координатором реабілітаційних послуг, а не лише виконавцем регламентів.

Такий підхід трансформує адміністративні вимоги з потенційної перешкоди в рамки, що дозволяють реалізувати професійну автономію та етичне судження. Працівник пробації отримує можливість захищати найкращі інтереси дитини в умовах воєнного соціуму та цифрових загроз, поєднуючи контроль з глибинною ресоціалізацією. Саме завдяки цим заходам професійна діяльність виходить за межі механістичного виконання, стаючи специфічною формою соціального інженерінгу, спрямованою на відновлення розірваних соціальних зв'язків підлітка. Особливої уваги та детального наукового розбору потребує розгляд ювенальної пробації як унікального вузла міжвідомчої взаємодії в громаді. Практичний досвід переконливо свідчить, що реальна ефективність ресоціалізації підлітка безпосередньо залежить від здатності працівника пробації виступати системним координатором розрізнених соціальних, медичних та освітніх сервісів, судів та правоохоронних органів. У сучасних умовах ця роль реалізується в межах послідовно впроваджуваних державних механізмів міжвідомчої координації, які дозволяють долати окремі регуляторні виклики перехідного періоду реформ.

Хоча окремі адміністративні процедури узгодження ще потребують певного часу, система активно переходить до гнучкіших і оперативніших форм взаємодії. Зокрема, затвердження Порядку взаємодії уповноважених органів з питань пробації та служб у справах дітей, органів соціального захисту населення під час здійснення пробації щодо неповнолітніх засуджених осіб до покарань, не пов'язаних з позбавленням волі під час здійснення пробації щодо неповнолітніх засуджених до покарань, не пов'язаних з позбавленням волі [9] чітко визначає механізми спільної роботи, що значно прискорює надання допомоги та унеможливує формальні затримки. Завдяки цьому працівник пробації сьогодні має змогу ефективно «зшивати» розрізнені зусилля медичних установ, центрів зайнятості, служб у справах дітей та громадських організацій, виступаючи не виконавцем формальних норм, а медіатором високого рівня та системним координатором реабілітаційних послуг. Таке «соціальне зби-

рання» особистості підлітка вимагає від працівника пробації не лише глибокої юридичної та психологічної компетентності, а й високої етичної культури та професійної ініціативи.

Саме цій здатності працівника пробації оперативно реагувати на реальні, життєво важливі потреби дитини в умовах міжвідомчої координації і присвячується наш аналіз професійної автономії. Професійна суб'єктність у сфері ювенальної пробації проявляється сьогодні як конструктивна ініціатива, що дозволяє поєднувати контрольні функції з індивідуальною ресоціалізацією в межах етичних та правових стандартів. Коли виникають ситуації, за яких формальні вимоги потребують додаткового узгодження (наприклад, при оцінці позитивної динаміки в навчанні чи припиненні вживання психоактивних речовин), працівник пробації має можливість обґрунтовано відстоювати інтереси підлітка, спираючись на дані комплексної оцінки ризиків та рекомендації партнерів. Така професійна позиція є вищою формою етичної відповідальності, що дозволяє зберегти людиноцентричну сутність пробації та посилює її ефективність у сучасних умовах.

Таким чином, міжвідомча взаємодія трансформується у потужний ресурс ресоціалізації, де працівник пробації реалізує професійну автономію задля захисту найкращих інтересів дитини. Водночас процес відновлення особистості суттєво ускладнюється радикальною зміною профілю підліткової делінквентності. Під впливом тотальної цифровізації та воєнної дестабілізації соціуму правопорушення набувають нових форм, що вимагає від фахівця значних когнітивних та часових ресурсів для ефективного реагування.

Сучасний неповнолітній у системі пробації дедалі частіше стає суб'єктом не класичних «вуличних» правопорушень, а складних форм цифрової девіації, таких як участь у безконтактних схемах наркозбуту, кібершахрайствах, онлайн-групах деструктивного спрямування чи медіавійнах, що провокують реальну агресію в офлайн-середовищі. За даними ювенальної поліції України, лише за перше півріччя 2025 року зафіксовано майже 70 випадків вербування дітей для скоєння воєнних злочинів, включаючи кіберзлочини, поширення дезінформації та участь у цифрових загрозах. Ці тенденції вимагають від системи пробації адаптації до нових викликів, де традиційні методи профілактики (бесіди, лекції) стають недостатніми, а реальні механізми залучення підлітків до девіантної діяльності лежать у площині даркнету та зашифрованих месенджерів. Разом з тим ситуація ускладнюється глибокою травматизацією неповнолітніх у кризовому стані сучасного суспільства: втрата відчуття безпеки, соціальна дезорієнтація та прямі травматичні досвіди формують реактивну агресію чи апатію як захисні механізми. Соціально-виховна робота в таких умовах не може зводитися до формального нагляду. Вона перетворюється на комплексний терапевтичний супровід, орієнтований на травму, з обов'язковим урахуванням біологічних меж відновлення психіки після тривалого стресу.

Завдяки оновленим інструментам оцінки ризиків та потреб неповнолітніх (включаючи методичні рекомендації), а також партнерським програмам психосоціальної підтримки, працівник пробації може координувати реабілітаційні послуги з урахуванням індивідуальної динаміки змін, спираючись на дані комплексної оцінки та рекомендації партнерів (служби у справах дітей, центри психологічної допомоги, громадські організації). Це дозволяє ефективно поєднувати контрольні функції з глибинною ресоціалізацією, обґрунтовано відстоюючи інтереси дитини в межах етичних і правових стандартів, без штучного порушення дефлайнів.

Важливим аспектом, що потребує наукового осмислення, є порівняльний аналіз українського досвіду ювенальної пробації з норвезькою та естонською моделями. Там пробація діє як автономна соціальна служба з високою довірою, мінімальною бюрократією та правом фахівця самостійно визначати втручання на основі моделі Risk-Need-Responsivity (RNR), яка фокусується на ризику, потребах та індивідуальних особливостях підлітка [11]. В Україні принципи RNR активно впроваджуються: розроблено та вдосконалюються методичні рекомендації з оцінки ризиків і потреб неповнолітніх, триває цифровізація інструменту для підвищення об'єктивності та зменшення паперової роботи. Це перетворює оцінку з формальності на основу індивідуалізованих програм ресоціалізації, дозволяючи працівнику пробації реалізовувати професійну автономію в межах науково обґрунтованих підходів.

Наша концепція «соціального збирання» особистості передбачає перегляд професійної взаємодії як активного створення динамічного реабілітаційного простору – з реальною підтримкою від тренерів, менторів, волонтерів та партнерських організацій. Завершуючи аргументацію нашої позиції, необхідно підкреслити, що подолання системних викликів в інституті ювенальної пробації можливе через послідовну трансформацію філософії управління – від акценту на тотальному контролі до всебічної підтримки та довіри до професійної компетентності працівника пробації. Наукове співтовариство відіграє ключову роль у обґрунтуванні професійної автономії працівника пробації, зокрема права на етичне судження в інтересах дитини, що відповідає принципам гуманізації кримінальної юстиції та міжнародним стандартам.

Стратегія реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року [10] та Операційний план її реалізації у 2025–2026 роках [8] прямо передбачають створення умов для профілактики професійної деформації та емоційного вигорання персоналу пробації, а також формування вмотивованого та високопрофесійного колективу, здатного реалізовувати ресоціалізацію на основі сучасних методів. Це включає підвищення кваліфікації, впровадження сучасних HR-підходів та забезпечення належних умов праці, що безпосередньо сприяє збереженню професійних сенсів і запобігає вигоранню. Дослідження та практика свідчать, що працівники пробації належать

до професій з високим емоційним та когнітивним навантаженням, де першочерговою причиною вигорання часто стає когнітивний дисонанс між гуманістичною місією (глибинний менторський супровід дитини) та адміністративними вимогами (уніфікована звітність). У таких умовах «активний спротив» бюрократичним обмеженням постає не як порушення, а як конструктивна стратегія захисту інтересів дитини та самозбереження працівника як професійної особистості, що узгоджується з етичними стандартами соціономічної парадигми.

Науково обґрунтована реформа вимагає впровадження альтернативної системи оцінювання діяльності, орієнтованої на якісні індикатори реального соціального благополуччя неповнолітнього. Замість бінарної моделі «рецидив / відсутність рецидиву» пропонується багатовимірна оцінка, що включає в себе рівень відновлення конструктивної родинної комунікації; ступінь залученості підлітка до освітнього чи професійного процесу; динаміку подолання психологічних травм та розвиток навичок самостійного вирішення криз без кримінальних практик.

Така методологія зміщує фокус з зовнішнього контролю на внутрішній розвиток ресурсності особистості. Реалізація можлива завдяки радикальному скороченню документообігу та наданню працівнику пробації статусу автономного соціального експерта, чие фахове судження має пріоритет над формальними звітами. Це вимагає не лише нормативних змін, а й перепідготовки управлінського складу, де розуміння складності соціальних процесів стає ключовою кваліфікаційною вимогою.

Потужним кроком у цьому напрямі є впровадження уніфікованої оцінки ризиків вчинення повторного кримінального правопорушення, що підвищує об'єктивність прогнозування та індивідуалізацію втручання, адже цифровізація пробації спрямована не на збільшення електронних звітів, а на створення інтелектуальних систем підтримки рішень, які допомагають аналізувати кейси та прогнозувати ризики.

Футурологічна візія ювенальної пробації передбачає її трансформацію в гнучку, сервісно-орієнтовану екосистему підтримки, де працівник пробації виступає визнаним лідером мультидисциплінарної команди з прямим доступом до ресурсів громади. Партнерська мережа (станом на 30 червня 2025 року – 2670 організацій, 99 % органів пробації забезпечують покриття криміногенних потреб неповнолітніх) та цифрові інструменти перетворюють професійний ентузіазм з ресурсу окремих фахівців на системну характеристику інституції. Це дозволяє ефективно захищати інтереси дитини в умовах воєнного соціуму та цифрових загроз, зберігаючи людиноцентричну сутність пробації.

Висновки і перспективи подальших досліджень. На завершення варто наголосити, що правдивий, не прикрашений аналіз реалій ювенальної пробації є актом інтелектуальної та професійної чесності науковця. Сучасна практика оцінки діяльності системи пробації, яка ще частково орієнтована на

кількісні показники, становить об'єктивний виклик перехідного періоду реформ, що вимагає подальшого вдосконалення для повної відповідності принципам гуманізації, індивідуалізації та ресоціалізації неповнолітніх осіб.

Професійна спільнота працівників пробації активно консолідується навколо ідеї посилення професійної автономії, глибокої гуманізації та дебіюрократизації пробаційного процесу. Визнання права працівника пробації на критичне професійне судження, етичну позицію та конструктивну ініціативу є ключовим шляхом до створення дійсно ефективної системи, яка здатна не лише здійснювати формальний нагляд, а реально «збирати до купи» розірвані соціальні зв'язки підлітків, повертати їм віру в справедливість соціуму, а суспільству – справжню безпеку, що ґрунтується на глибинних внутрішніх змінах особистості.

Проведений аналіз засвідчує, що ювенальна пробація в Україні сьогодні перебуває на етапі якісної трансформації. Потужним підтвердженням ефективності обраного курсу є практичні результати уніфікованої оцінки ризиків вчинення повторного кримінального правопорушення, завдяки якій із 1075 неповнолітніх, які пройшли у 2025 році через ювенальну пробацію, 97 % отримали можливість виправлення без ізоляції від суспільства. Таким чином, інститут ювенальної пробації трансформується від механістичного виконання регламентів до гнучкої, сервісно-орієнтованої екосистеми підтримки, де працівник пробації виступає визнаним лідером мультидисциплінарної команди. Саме завдяки цій трансформації пробація стає справжнім інструментом ресоціалізації, що захищає найкращі інтереси дитини в умовах нестабільності суспільства, цифрових загроз та соціокультурної дестабілізації, що викликано воєнними діями, одночасно зміцнюючи безпеку громади на основі реальних змін особистості.

Перспективи подальших досліджень мають бути спрямовані на емпіричне вивчення впливу цифровізації (зокрема, впровадження «Е-пробації» та інтелектуальних систем підтримки рішень) на ефективність соціально-виховної роботи з неповнолітніми суб'єктами пробації; розробку та апробацію багатовимірної моделі оцінки успішності ресоціалізації, що включає якісні індикатори відновлення родинних зв'язків, освітньої/професійної залученості та подолання травм; дослідження професійного вигорання та деформації працівників пробації в умовах воєнного стану, з акцентом на механізми профілактики та підтримки психічного здоров'я персоналу; вивчення ролі міжвідомчої та громадської партнерської мережі (з урахуванням понад 2670 організацій станом на 2025 рік) у покритті криміногенних потреб неповнолітніх та зниженні рівня рецидиву.

Такі дослідження дозволять науково обґрунтувати подальші кроки реформування, забезпечуючи перехід ювенальної пробації до повністю людиноцентричної, ефективної та європейсько інтегрованої системи.

Список літератури:

1. Виклик до Центру пробації правопорушник зможе отримати через мобільний додаток «Пробація в смартфоні»: які функції матиме застосунок. Громадський простір. URL: <https://www.prostir.ua/?news=vyklyk-do-tsentru-probatsiji-pravoporushnyk-zmozhe-otrymaty-cherez-mobilnyj-dodatok-probatsiya-v-smartfoni-yaki-funktsiji-matyme-zastosunok> (дата звернення: 02.03.2026).
2. Закон України «Про пробацію» від 05.02.2015 № 160-VIII. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/160-19#Text> (дата звернення: 11.03.2026).
3. Макарова О., Зінченко Д., Шевченко І. Психологічна робота з неповнолітніми, які перебувають у конфлікті із законом. *Габітус*. 2023. Вип. 52. С. 244–248. DOI: <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2023.52.41>
4. Найкращі практики роботи з підлітками: метод. посіб. / І. О. Нерубаєва, А. П. Павловський, А. В. Шебардіна. Київ, 2020. 180 с.
5. Огляд результатів діяльності ДУ «Центр пробації» за I півріччя 2025 року. Київ, 2025. URL: <https://www.probation.gov.ua/analitichna-informaciya> (дата звернення: 11.03.2026).
6. Пихтіна Н.П. Профілактика девіантної поведінки дітей і молоді: психолого-педагогічні та соціально-правові аспекти: навч. посіб. Ніжин, 2014. 399 с.
7. Про затвердження Змін до деяких нормативно-правових актів Міністерства юстиції України щодо вдосконалення діяльності уповноважених органів з питань пробації. Наказ Міністерства юстиції України від 13.03.2025 № 732/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0413-25#Text> (дата звернення: 10.03.2026).
8. Про затвердження операційного плану реалізації у 2025 і 2026 роках Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 29.10.2025 № 1188-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1188-2025-%D1%80#Text> (дата звернення: 14.03.2026).
9. Про затвердження Порядку взаємодії уповноважених органів з питань пробації та служб у справах дітей, органів соціального захисту населення під час здійснення пробації щодо неповнолітніх засуджених осіб до покарань, не пов'язаних з позбавленням волі. Наказ Міністерства юстиції України та Міністерства соціальної політики, сім'ї та єдності України від 20.11.2025 № 3179/5/601. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1736-25#Text> (дата звернення: 14.03.2026).
10. Про схвалення Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року та затвердження операційного плану її реалізації у 2022-2024 роках. Розпорядження КМУ від 16.12.2022 № 1153-р/ URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1153-2022-%D1%80#Text> (дата звернення: 14.03.2026).
11. Удосконалення інструменту оцінки ризиків вчинення повторного кримінального правопорушення неповнолітніми особами є важливою складовою євроінтеграційного шляху України. Пробація: майбутнє зараз. URL: <https://www.probation.gov.ua/news/Удосконалення-інструменту-оцінки-ри> (дата звернення: 11.03.2026).

References:

1. Vyklyk do Tsentru probatsii pravoporushnyk zmozhe otrymaty cherez mobilnyi dodatok «Probatsiia v smartfoni»: yaki funktsii matyme zastosunok. Hromadskyi prostir. (2026) [Offenders will be able to receive summonses to the Probation Center via the “Probation on Your Smartphone” mobile app: what features the app will offer. Public Space]. URL: <https://www.prostir.ua/?news=vyklyk-do-tsentru-probatsiji-pravoporushnyk-zmozhe-otrymaty-cherez-mobilnyj-dodatok-probatsiya-v-smartfoni-yaki-funktsiji-matyme-zastosunok> [in Ukrainian].
2. Zakon Ukrainy (2026) «Pro probatsiui» vid 05.02.2015 № 160-VIII. [«On Probation» dated February 5, 2015, No. 160-VIII]. Verkhovna Rada Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/160-19#Text> [in Ukrainian].
3. Makarova, O., Zinchenko, D. & Shevchenko, I. (2023) Psykholohichna robota z nepovnoletnimy, yaki perebuvaiut u konflikti iz zakonom [Work with Minors in Conflict with the Law]. *Habitus*, 52, 244–248 DOI: <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2023.52.41> [in Ukrainian].
4. Nerubaieva, I. O., Pavlovskiy, A. P. & Shebardina, A. V. (2020). Naikrashchi praktyky roboty z pidlitkamy [Best practices for working with teenagers]. Kyiv [in Ukrainian].
5. Ohliad rezultativ diialnosti DU «Tsentr probatsii» za I pivrichchia 2025 roku (2025). [Overview of the Performance Results of the State Institution “Probation Center” for the First Half of 2025]. Kyiv. URL: <https://www.probation.gov.ua/analitichna-informaciya> [in Ukrainian].
6. Pykhtina, N. P. (2014). Profilaktyka deviantnoi povedinky ditei i molodi: psykholoho-pedahohichni ta sotsialno-pravovi aspekty: navch. posib. [Prevention of Deviant Behavior in Children and Youth: Psychological, Pedagogical, and Socio-Legal Aspects: A Textbook]. Nizhyn [in Ukrainian].
7. Pro zatverdzhennia Zmin do deiakykh normatyvno-pravovykh aktiv Ministerstva yustytzii Ukrainy shchodo vdoskonalennia diialnosti upovnovazhenykh orhaniv z pytan probatsii. Nakaz Ministerstva yustytzii Ukrainy vid 13.03.2025 № 732/5. [On the Approval of Amendments to Certain Regulatory Acts of the Ministry of Justice of Ukraine Regarding the Improvement of the Activities of Authorized Probation Authorities. Order of the Ministry of Justice of Ukraine No. 732/5 dated March 13, 2025]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0413-25#Text> [in Ukrainian].
8. Pro zatverdzhennia operatsiinoho planu realizatsii u 2025 i 2026 rokakh Stratehii reformuvannia penitentsiarnoi systemy na period do 2026 roku. Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 29.10.2025 № 1188-r. [On the Approval of the Operational Plan for the Implementation in 2025 and 2026 of the Strategy for Reforming the Penitentiary System for the Period up to 2026. Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 1188-r dated October 29, 2025] URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1188-2025-%D1%80#Text> [in Ukrainian].

9. Pro zatverdzhennia Poriadku vzaiemodii upovnovazhenykh orhaniv z pytan probatsii ta sluzhb u spravakh ditei, orhaniv sotsialnoho zakhystu naseleння pid chas zdiisnennia probatsii shchodo nepovnitnikh zasudzhenykh osib do pokaran, ne poviazanykh z pozbavleniam voli. Nakaz Ministerstva yustytzii Ukrainy ta Ministerstva sotsialnoi polityky, simi ta yednosti Ukrainy vid 20.11.2025 № 3179/5/601 [On the Approval of the Procedure for Interaction Between Authorized Probation Authorities, Child Welfare Services, and Social Protection Agencies During the Probation of Juvenile Offenders Sentenced to Non-Custodial Punishments. Order of the Ministry of Justice of Ukraine and the Ministry of Social Policy, Family, and Unity of Ukraine dated November 20, 2025, No. 3179/5/601]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1736-25#Text> [in Ukrainian].

10. Pro skhvalennia Stratehii reformuvannia penitentsiarnoi systemy na period do 2026 roku ta zatverdzhennia operatsiinoho planu yii realizatsii u 2022-2024 rokakh. Rozporiadzhennia KМУ vid 16.12.2022 № 1153-r [On the Approval of the Strategy for Reforming the Penitentiary System for the Period up to 2026 and the Adoption of the Operational Plan for Its Implementation in 2022–2024. Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 1153-r dated December 16, 2022]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1153-2022-%D1%80#Text> [in Ukrainian].

11. Udoskonalennia instrumentu otsinky ryzykiv vchynennia povtornoho kryminalnoho pravoporushennia nepovnitnimy osobamy ye vazhlyvoiu skladovoю yevrointehratsiinoho shliakhu Ukrainy [Improving the tool for assessing the risk of recidivism among minors is a key component of Ukraine’s path toward European integration]. *Probatsiia: maibutnie zaraz – Probation: The Future Is Now*. URL: <https://www.probation.gov.ua/news/Удосконалення-інструменту-оцінки-ри> [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 29.00.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 20.04.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026

УДК 364.442.2:659.4:004.77

DOI <https://doi.org/10.32782/3041-1351/2026-2-10>**Мальцева Ольга Володимирівна**

доктор філософських наук, доцент,

доцент кафедри соціології та соціальної роботи,

ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»

maltseva_o_v@pstu.edu

ORCID ID: 0000-0002-1497-4098

ЦИФРОВИЙ ФАНДРЕЙЗИНГ ТА PR У ДІЯЛЬНОСТІ НЕДЕРЖАВНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ СОЦІАЛЬНОГО СПРЯМУВАННЯ: ПРИКЛАДНІ ТЕХНОЛОГІЇ ЗАЛУЧЕННЯ РЕСУРСІВ

Вступ. У статті досліджується трансформація комунікаційних стратегій недержавних організацій (НДО) соціальної сфери в умовах переходу від традиційних до цифрових моделей залучення ресурсів. Актуальність теми зумовлена необхідністю подолання ресурсного дефіциту НДО через впровадження інструментів *Web 3.0* та предиктивних технологій *Web 4.0*. Розглядається роль цифрового фандрейзингу та *PR* не просто як допоміжних маркетингових засобів, а як фундаментальних компетенцій сучасного соціального працівника, що забезпечують сталість соціальних сервісів в умовах затяжної кризи та війни.

Мета роботи. Метою статті є теоретичне обґрунтування та практичний аналіз еволюції фандрейзингових парадигм, виявлення психологічних механізмів впливу цифрового контенту на поведінку донорів, а також розробка прикладних рекомендацій щодо використання *P2P*-технологій та етичного сторітелінгу в діяльності НДО соціального спрямування.

Наукова новизна. У роботі вперше запропоновано компаративну модель еволюції цифрового залучення ресурсів (від парадигми *2.0* до *4.0*), що базується на зміні ролі донора від пасивного реципієнта до проактивного амбасадора («інтелектуального мецената»). На основі аналізу кейсів провідних українських фондів («Таблеточки», «Повернись живим») доведено ефективність переходу від «естетики шоку» до «естетики резильєнтності», що дозволяє збільшити *LTV* донора на 30–45%. Обґрунтовано концепцію «комунікативної солідарності» як мережевого механізму подолання втоми від співчуття (*Compassion Fatigue*). Опрацьовано статистичні дані платформи *Dobro.ua* та звіту *World Giving Index 2024*, що підтверджують домінацію мобільного трафіку (82%) у структурі сучасного благодійного сегмента України.

Висновки. Доведено, що синергія *PR*-технологій та методів соціальної роботи забезпечує капіталізацію довіри через цифрову присутність НДО. Встановлено, що ключовим активом недержавної організації у *Web 3.0* стає семіотичний капітал та репутація, а не просто база контактів. Сформульовано деонтологічні межі використання ШІ та *Big Data* у соціальному *PR*, де пріоритетом залишається дигітальний гуманізм та захист гідності клієнта. Результати дослідження можуть бути використані для оптимізації комунікаційних стратегій НДО соціальної сфери та підвищення їхньої фінансової стійкості.

Ключові слова: цифровий фандрейзинг, *PR*-стратегії, недержавні організації, соціальна робота, дигітальний гуманізм, *P2P*-технології, комунікативна солідарність, сторітелінг.

Maltseva Olha Volodymyrivna

Doctor of Philosophical Sciences, Associate Professor,

Associate Professor at the Department of Sociology and Social Work,

State Higher Educational Institution “Priazovskyi State Technical University”

DIGITAL FUNDRAISING AND PR IN THE ACTIVITIES OF NON-GOVERNMENTAL ORGANIZATIONS OF SOCIAL ORIENTATION: APPLIED TECHNOLOGIES OF RESOURCE MOBILIZATION

Introduction. The article examines the transformation of communication strategies of non-governmental organizations (NGOs) in the social sphere during the transition from traditional to digital models of resource mobilization. The relevance of the topic is due to the need to overcome the resource deficit of NGOs through the implementation of *Web 3.0* tools and *Web 4.0* predictive technologies. The role of digital fundraising and *PR* is considered not just as auxiliary marketing tools, but as fundamental competencies of a modern social worker, ensuring the sustainability of social services in conditions of a protracted crisis and war.

Purpose and objectives of the article. The purpose of the article is the theoretical substantiation and practical analysis of the evolution of fundraising paradigms, the identification of psychological mechanisms of digital content's influence on donor behavior, and the development of applied recommendations for the use of *P2P* technologies and ethical storytelling in the activities of socially oriented NGOs.

Results. For the first time, the work proposes a comparative model of the evolution of digital resource mobilization (from paradigm *2.0* to *4.0*), based on changing the donor's role from a passive recipient to a proactive ambassador (“intellectual patron”). Based on the analysis of cases of leading Ukrainian foundations (“Tabletochki”, “Come Back Alive”), the effectiveness of the transition from the “aesthetics of shock” to the “aesthetics of resilience” is proven, allowing an increase in donor *LTV* by 30–45%. The concept of “communicative solidarity” is substantiated as a network mechanism for overcoming compassion fatigue. Statistical data from the *Dobro.ua* platform and the *World Giving Index 2024* report are processed, confirming the dominance of mobile traffic (82%) in the structure of the modern charitable segment of Ukraine.

It is proved that the synergy of *PR* technologies and social work methods ensures the capitalization of trust through the digital presence of the NGO. It is established that the key asset of a non-governmental organization in *Web 3.0* is semiotic capital and

© Мальцева О. В., 2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

reputation, rather than just a contact database. Deontological boundaries for the use of *AI* and *Big Data* in social *PR* are formulated, where the priority remains digital humanism and protection of the client's dignity. The research results can be used to optimize the communication strategies of social sector NGOs and enhance their financial sustainability.

Key words: *digital fundraising, PR strategies, non-governmental organizations, social work, digital humanism, P2P technologies, communicative solidarity, storytelling.*

Вступ. Трансформація соціальної структури сучасного суспільства в умовах глобальної цифровізації та локальних воєнних конфліктів актуалізує роль недержавного сектору як динамічного суб'єкта соціальних змін. Недержавні організації (НДО) соціального спрямування сьогодні виступають партнерами держави у наданні соціальних послуг і стають основними операторами інноваційних соціальних технологій. Проте стійкість таких організацій безпосередньо залежить від їхньої спроможності залучати ресурси – фінансові, людські, інформаційні – у висококонкурентному медіасередовищі. Цифровий фандрейзинг та *PR* перестають бути допоміжними інструментами в соціальній роботі, трансформуючись у базові компетенції фахівця соціальної сфери, що потребує ґрунтовного наукового переосмислення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичний ландшафт дослідження проблеми цифрового фандрейзингу та *PR* у недержавному секторі структурований за трьома тематичними кластерами:

1. *Кластер соціально-технологічної мобілізації.* Сюди відносяться праці Е. Сарджента (*Adrian Sargeant*) та Д. Шанга (*Jun Shang*) [1], які є фундаторами наукового підходу до філантропічного маркетингу, та Б. Бріз (*Beth Breeze*), чиї дослідження цифрового дарування розкривають трансформацію поведінки донорів у мережі [2]. Серед українських дослідників цей напрям розвиває Л. Харченко, аналізуючи фандрейзинг як специфічну технологію соціальної роботи [3].

2. *Кластер медіатизації та комунікативної етики.* Фундаментом тут є роботи М. Кастельса (*Manuel Castells*) щодо мережевого суспільства [4] та Г. Вертнера (H. Werthner), Е. Према (E. Prem), Е. А. Лі (E. A. Lee), К. Геззі (C. Ghezzi) щодо дигітального гуманізму та етичних викликів цифровізації [5]. В українському науковому просторі вагомим є доробок Г. Почепцова, який досліджує стратегічні комунікації та інструменти впливу в інформаційному просторі [6].

3. *Кластер інституціоналізації НДО.* Дослідження Н. Кабаченко [7] та О. Безпалько [8] фокусуються на ролі недержавного сектору у наданні соціальних послуг та професіоналізації управління в НДО. Питання прозорості та звітності (*accountability*) у цифрову епоху ґрунтовно опрацьовані у працях М. Едвардса (*Michael Edwards*) [9].

Теоретичним фундаментом для нашого дослідження є концепція «мережевого суспільства» М. Кастельса та аналіз динаміки «мереж обурення та надії». Кастельс доводить, що в епоху цифрових комунікацій влада зміщується від ієрархічних інституцій до мережевих структур, де ключовим ресурсом стає здатність до програмування мережі та управління інформаційними потоками [4]. Для НДО

соціальної сфери це означає, що їхня життєздатність залежить не від матеріальних активів, а від включеності у глобальні мережі солідарності.

Паралельно з цим, ми спираємося на теорію комунікативної дії, солідарності та етики дискурсу Юргена Габермаса (*Jürgen Habermas*). Його ідея про «життєвий світ», який колонізується «системою» (ринком та бюрократією) [10, с. 148], є надзвичайно актуальною для НДО. Соціальна робота в недержавному секторі через інструменти *PR* та фандрейзингу намагається відвоювати цей життєвий світ, створюючи простір для вільного, неспотвореного спілкування та взаємодопомоги. Комунікативна солідарність, за Габермасом, стає тим соціальним клеєм, який тримає громаду навколо актуальних проєктів НДО, коли державні механізми виявляються занадто ригідними.

Роль комунікативної складової соціальної діяльності розкрито у працях В. Різуна, який заклав підвалини теорії масової комунікації в Україні [11]. Проблеми професійної підготовки соціальних працівників та їхньої адаптації до сучасних умов цифровізації висвітлені у дослідженнях Т. Семигіної [12].

Разом з тим, прикладні аспекти поєднання цифрового фандрейзингу та *PR* з деонтологічними вимогами соціальної роботи в умовах НДО залишаються недостатньо вивченими, особливо в контексті протидії «втомі від співчуття».

Мета дослідження. Метою статті є аналіз прикладних *PR*-технологій та цифрового фандрейзингу як засобів сталого розвитку НДО соціальної сфери, а також розкриття механізмів їхньої взаємодії з класичними методами соціальної роботи. Для досягнення поставленої мети було визначено такі завдання:

1. Проаналізувати теоретичний генезис функціонування НДО соціальної сфери в умовах цифрової трансформації суспільства.

2. Здійснити компаративну верифікацію офлайн та онлайн технологій залучення ресурсів, виокремивши переваги моделі *Web 3.0*.

3. Детермінувати еволюційні етапи розвитку цифрового фандрейзингу та відповідні їм зміни у психології донорської поведінки.

4. Експлікувати прикладні механіки *P2P*-технологій та візуального сторітелінгу на основі аналізу кейсів провідних українських фондів.

5. Окреслити деонтологічні виклики застосування *Big Data* та штучного інтелекту (ШІ) в медіапросторі соціальної сфери.

Методологія та методи дослідження. Методологічну основу статті становить системний підхід, що дозволяє розглядати *PR* та фандрейзинг не як ізольовані маркетингові інструменти, а як органічні складники екосистеми соціальної роботи. У процесі дослідження використано комплекс методів:

– *теоретичний аналіз та синтез* – для дефініції понять «дигітальний гуманізм» та «комунікативна солідарність» у контексті НДО;

– *компаративний аналіз* – для порівняння традиційних та цифрових інструментів залучення ресурсів;

– *кейс-метод (case study)* – для аналізу успішних комунікаційних стратегій провідних українських НДО;

– *вторинний аналіз статистичних даних* – з метою опрацювання звітів *World Giving Index* та внутрішніх звітів платформ *Dobro.ua* та *RazomforUkraine* за 2023–2025 рр.

Дослідження базується на принципах *дигітального гуманізму*, що розглядається нами як методологічний фільтр. Це дозволяє аналізувати цифрові технології не як нейтральні інструменти, а як ціннісно-орієнтовані системи, що або посилюють людську суб'єктність (*Empowerment*), або, у разі етичних порушень, призводять до дегуманізації об'єктів соціальної допомоги.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Роль НДО в системі соціального захисту характеризується високим рівнем мобільності, інноваційності та адресності. На відміну від державних інституцій, НДО здатні впроваджувати пілотні проєкти та тестувати новітні методики втручання значно швидше [3]. Однак проблема ресурсного дефіциту змушує організації шукати шляхи до «цифрового виживання». Сьогодні *PR* та фандрейзинг стають базовими професійними компетенціями соціального працівника в НДО, оскільки залучення ресурсів тепер неможливе без створення якісного медіапродукту. Цифровізація соціальної сфери ознаменувала перехід від «пасивної допомоги» (очікування бюджетного фінансування) до активного соціального маркетингу, де клієнт та його проблема стають центром комунікаційної стратегії, спрямованої на пошук донора.

Наразі *PR*-стратегії виступають як інструмент адвокатури інтересів клієнтів НДО. Концепція «Голосу вразливих» передбачає використання медіатехнологій для легітимізації потреб ВПО, людей з інвалідністю чи дітей-сиріт у публічному просторі. Технологія сторітелінгу в соціальній роботі є тонким інструментом, що вимагає дотримання балансу між створенням емпатії та захистом персональних даних. Етичні аспекти тут є першочерговими: соціальний працівник має гарантувати анонімність клієнта там, де публічність може зашкодити, одночасно формуючи бренд НДО як надійного посередника. Репутація організації у цифровому світі безпосередньо конвертується у безпеку її клієнтів та довіру великих донорів.

Для ефективної адвокатури інтересів клієнтів НДО має розбудувати багаторівневу комунікаційну модель, яку ми пропонуємо візуалізувати у вигляді схеми (рис. 1).

Представлена концептуальна схема детермінує синергію медіатехнологій та соціальної етики.

1. *Центральне ядро (Бренд НДО та Довіра)*. Це статичний елемент, який є акумулятором репутації. Без довіри жодна технологія не працює.

2. *Вхідний потік (Сторітелінг та Прозорість даних)*. Це сфера вразливості та ресурсу. НДО перетворює «історію прохання» (сторітелінг) на «дані про результат» (прозорість), забезпечуючи етичне свідчення.

3. *Ядро процесу (CRM та Етична медіація)*. Це технологічне та деонтологічне осердя. *CRM*-система сегментує аудиторію, а протоколи етичної медіації фільтрують контент, запобігаючи дегуманізації клієнта.

4. *Вихідний імпакт (Резильєнтність та Емпатія)*. Результатом є не просто збір коштів, а формування стійкої емпатійної спільноти навколо НДО,

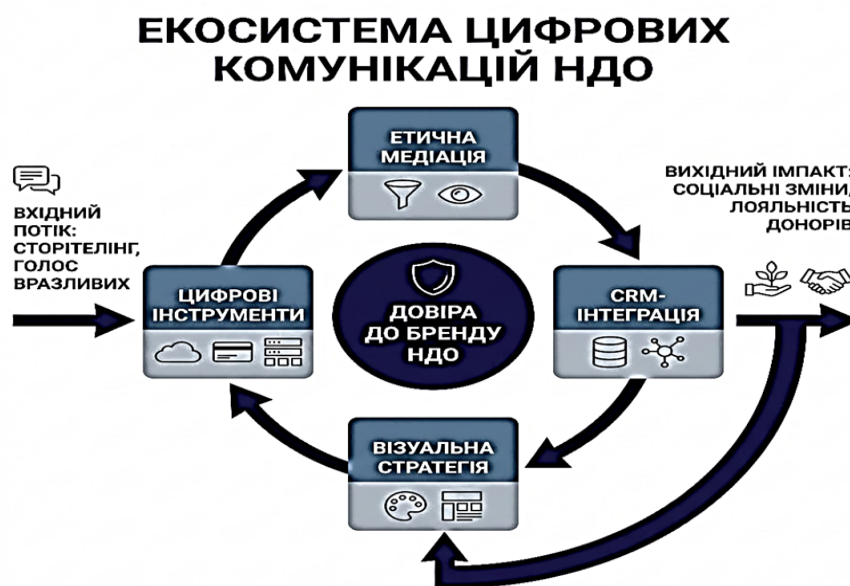

Рис. 1. Екосистема цифрового PR в НДО соціальної сфери

Джерело: розроблено автором.

що й забезпечує сталість соціальних сервісів. Схема працює як замкнений цикл, де кожна подяка донору стає підґрунтям для нової історії успіху.

Цифровий фандрейзинг є прикладним інструментом для соціальних проєктів. Сучасні краудфандингові механіки (використання платформ *Razom, Dobro.ua*) дозволяють реалізовувати капіталоємні проєкти, такі як створення соціальних хабів чи закупівля дорогого обладнання. Особливого значення набуває P2P-фандрейзинг (*Peer-to-Peer*), коли прихильники організації стають її амбасадорами, збираючи кошти серед свого оточення. Гейміфікація (благодійні стріми, цифрові челенджі) залучає молоду аудиторію, перетворюючи акт донації на інтерактивний соціальний досвід.

Для розуміння природи змін у ресурсному забезпеченні НДО варто звернутися до порівняння моделей взаємодії з донорами. Еволюція залучення ресурсів у соціальній сфері відображає загальний прогрес інформаційних технологій. Ми пропонуємо диференціювати цей процес за чотирма етапами, де кожен наступний рівень кардинально змінює роль донората і ступінь його залученості.

Порівняльний аналіз традиційних та інноваційних підходів до залучення ресурсів (див. табл. 1) дозволяє констатувати зміну самої онтології фан-

дрейзингу. Якщо у традиційній моделі соціальна робота НДО була обмежена часовими та географічними рамками, то технології *Web 3.0* перетворюють її на безперервний процес генерації комунікативної солідарності. Визначальним наразі стає не фізичний збір ресурсів, а капіталізація довіри через цифрову присутність.

Прикладом успішного переходу від традиційних до *Web 3.0* технологій є кейс фонду «Повернись живим», де використання платформи *Patreon* та власних віджетів для рекурентних платежів дозволило сформуванню сталу «фінансову подушку», незалежну від ситуативних сплесків емпатії. Психологічна валідність цієї моделі базується на переході від разового донорства (відповідь на шок) до інституційної підтримки (свідома участь у місії). Це підтверджує нашу тезу про те, що цифрові інструменти конвертують емоційний імпульс у системну соціальну дію.

Аналіз, наведений у таблиці 1, демонструє фундаментальний розрив між аналоговими та цифровими методами соціальної взаємодії. Однак для повного розуміння динаміки залучення ресурсів у сучасному НДО недостатньо просто констатувати факт переходу в онлайн-середовище. Цифрова архітектура сама по собі не є статичною; вона пройшла шлях від

Таблиця 1

Компаративний аналіз традиційних та цифрових технологій залучення ресурсів (*Web 3.0*)

Параметр порівняння	Традиційний фандрейзинг (Офлайн / Web 1.0)	Цифровий фандрейзинг (Web 3.0)	Вплив на стратегічну сталість НДО
Швидкість та логістика транзакції	Низька швидкість. Використання паперових рахунків, поштових переказів, фізичне інкасування скриньок. Значний часовий розрив між імпульсом та дією.	Миттєва швидкість. Інтеграція платіжних систем <i>Apple Pay, Google Pay, LiqPay</i> , криптогаманців. Транзакція здійснюється в один клік у момент емоційного залучення.	Мінімальні операційні втрати; здатність акумулювати ресурси в режимі реального часу під час кризових подій.
Модель та архітектура комунікації	Вертикальний монолог. НДО виступає єдиним транслятором через ТБ, пресу чи зовнішню рекламу. Відсутність миттєвого зворотного зв'язку.	Горизонтальний полілог. Багатосторонній обмін змістами через коментарі, стріми, чат-боти. Донор стає співавтором контенту (<i>UGC</i>).	Формування лояльної екосистеми та мережевої спільноти, яка самостійно масштабує меседж організації.
Рівень прозорості та верифікації	Статичний та відтермінований рівень прозорості та верифікації. Квартальні чи річні друковані звіти. Складність перевірки цільового використання для окремого мікродонора.	Динамічний та миттєвий рівень прозорості та верифікації. Онлайн-дашборди, блокчейн-експлорери, відеозвіти в реальному часі (<i>Stories</i>). Прямий доступ до результату.	Радикальне зниження бар'єру недовіри. Прозорість стає автоматичною технічною характеристикою процесу.
Масштабованість та охоплення	Локально-детерміноване охоплення. Обмеженість зоною мовлення ЗМІ чи фізичною локацією волонтерів. Висока вартість залучення одиниці ресурсу.	Глобально-орієнтоване охоплення. Повна відсутність кордонів. Можливість миттєвого залучення діаспори, міжнародних фондів та іноземних філантропів.	Можливість реалізації глобальних адвокаційних кампаній при мінімальних витратах на дистрибуцію контенту.
Фундаментальний актив організації	База адрес (<i>Database</i>). Списки для прямої розсилки (<i>Direct mail</i>) та телефонних дзвінків. Акцент на володінні контактом.	Семіотичний капітал (<i>Trust & Reputation</i>). Рівень довіри до цифрового бренду, віральність нарративів та якість мережевої репутації.	Трансформація НДО з «бенефіціара допомоги» на «генератора соціальних сенсів», що легітимізує її діяльність у публічному полі.

Джерело: розроблено автором.

простого копіювання офлайн-механік до створення автономних децентралізованих систем солідарності.

Ефективність НДО в цифровому середовищі визначається не стільки наявністю інструментів Web 3.0, скільки здатністю організації синхронізувати етичні стандарти з темпоральною логікою цифрових транзакцій. У цій оптиці відбувається принципове зміщення: якщо традиційна модель ґрунтувалася на володінні ресурсом, то цифрова – на управлінні потоками уваги як ключовим дефіцитним активом.

Для деталізації цього процесу варто розглянути внутрішню еволюцію цифрових парадигм. Кожен наступний етап (від 2.0 до 4.0) не просто додає новий технічний інструмент, а докорінно змінює психологічну дистанцію між донором та клієнтом соціальної служби. У цьому контексті перехід до рівня 3.0 означає зміну ролі донора з «благодійника-спостерігача» на «активного суб'єкта соціального проектування». Така трансформація суб'єкт-об'єктних відносин у фандрейзингу детермінує необхідність диференціації етапів цифрового розвитку, що представлено у таблиці 2.

Емпіричне підтвердження викладених теоретичних положень знаходимо у практиці провідних українських недержавних інституцій, які в умовах війни продемонстрували здатність до стрімкого розвитку через медіатизацію соціальних проблем. Релевантність тези про пріоритетність цифрових інструментів засвідчують результати нашого вторинного аналізу звітів ключових фандрейзингових платформ України (2022–2024 рр.). Дані свідчать про експоненційне зростання мікродонацій (до 500 грн) через цифрові інтерфейси. Зокрема, за даними платформи *Dobro.ua*, обсяг залучених коштів через мобільні платежі (*Apple Pay*, *Google Pay*) у 2023 році зріс на 340% порівняно з довоєнним 2021 роком, а частка мобільного трафіку в реалізації соціальних проєктів досягла 82% [13]. Це фундаментально змінює роль соціального працівника НДО, який тепер має бути мобільним контент-менеджером, адже «соціальна робота перемістилася в смартфон клієнта та донора».

Аналіз внутрішніх звітів фонду *Razom for Ukraine* за 2023–2025 рр. підтверджує ефективність P2P-фандрейзингу (взаємодії «рівний-рівному»). У 2024 році понад 60% ресурсів на соціальні хаби для ВПО було залучено не через прямі заклики організації, а через персональні кампанії амбасадорів фонду в соціальних мережах [14]. Це ілюструє синергію технології CRM та соціального капіталу особистості.

Глобальний контекст підтверджується даними *World Giving Index 2024*. Україна за часів війни здійснила унікальний стрибок, посівши 2-ге місце у світі за рівнем залученості населення до благодійності (після Індонезії). Дослідження показує, що 78% дорослих українців допомагають незнайомцям, а 70% роблять грошові донати, причому 92% цих донатів проводяться через цифрові канали [15]. Ця статистика є підґрунтям для нашого твердження, що цифровий фандрейзинг в НДО соціальної сфери України перетворився з інструменту націлювання на вузьку аудиторію на механізм масової соціальної солідарності.

Далі проведемо емпіричний аналіз мікросоціальних технологій залучення ресурсів НДО соціального спрямування. Для верифікації запропонованої еволюційної моделі розглянемо трансформацію стратегій двох найбільших українських фондів. Наведені кейси демонструють перехід від простого збору коштів (*Web 2.0*) до формування ціннісних екосистем (*Web 3.0*). Перехід від парадигми *Web 2.0* до *Web 3.0* найкраще ілюструється через трансформацію візуальних та поведінкових стратегій провідних українських НДО, якщо простежити механіку процесу, психологічний аспект змін та результати інновацій.

Кейс БФ «Таблеточки»: зміна візуального коду як психотехнологія. Традиційна для соціальної сфери «естетика шоку» (використання образів страждання для маніпуляції провинною) поступово вичерпує свій ресурс через ефект «втоми від співчуття» (*Compassion Fatigue*). Дослідження комунікаційних

Таблиця 2

Еволюція парадигм цифрового залучення ресурсів у діяльності НДО

Етап еволюції	Домінуючі цифрові інструменти	Комунікаційна модель та роль донора	Психологічний тригер та тип солідарності
Рівень 2.0 (Становлення)	Вебсайти-візитки, статичні платіжні кнопки (<i>LiqPay/PayPal</i>), розсилки електронною поштою.	Реактивна модель. Донор виступає як пасивний отримувач заклику. Комунікація завершується в момент транзакції.	Транзакційна солідарність. Почуття полегшення після виконання морального обов'язку («відкуп»).
Рівень 3.0 (Сучасність)	Рекурентні платежі (підписки), P2P-платформи, NFT-арт, краудфандингові хаби (<i>Dobro.ua, Razom</i>).	Проактивна модель. Донор стає амбасадором («інтелектуальним донором»), створюючи власні кампанії на користь НДО.	Ідентифікаційна солідарність. Допомога як елемент стилю життя та соціального статусу донора.
Рівень 4.0 (Перспектива)	III-предиктивна аналітика, децентралізовані автономні організації (<i>DAO</i>), смарт-контракти.	Інтегрована модель. Донор делегує III пошук соціальних проєктів згідно з власними цінностями. Повна прозорість через блокчейн.	Превентивна солідарність. Системне вирішення проблем до моменту їх перетворення на гуманітарну катастрофу.

Джерело: розроблено автором.

кампаній фонду дозволяє виокремити перехід від «маркетингу жалю» до «маркетингу співучасті».

Механіка процесу: НДО радикально змінила візуальний код; реалізовано відмову від монохромних фото з акцентом на дефіцитарності (хворобі) на користь яскравої, вітальної естетики («Змінювати світ – не дитяча справа»).

Психологічний аспект: використання ефекту резильєнтності. Коли потенційний донор бачить образ дитини-героя, у нього активується не механізм емоційної втечі (захист від болю), а механізм приєднання до успіху. Донор хоче асоціювати себе не з болем, а з успіхом та одужанням. Це забезпечує стійкість рекурентних платежів – людина залишається з фондом роками, бо відчуває себе частиною «спільноти переможців».

Результат: інновація підвищує середній чек донату на 30–45%, оскільки донатація сприймається не як разовий «відкуп від провини», а як «інвестиція в перемогу». Це мінімізує ризик «втоми від співчуття», забезпечуючи сталий приплив ресурсів. Так було збільшено *LTV (Lifetime Value)* донора – люди частіше підписуються на щомісячні внески, бо хочуть бути частиною успішної історії одужання, а не короткочасно тамувати власний біль від вигляду страждань.

Кейс фондів «Повернісь живим» / «Razom for Ukraine»: P2P-фандрейзинг як соціальний капітал довіри. Досвід акції «Мій день народження на користь фонду» (Birthday Fundraising) демонструє технологію перетворення персонального свята на суспільне надбання.

Механіка процесу: користувач (амбасадор) створює персональну сторінку збору на ресурсі НДО. Він стає медіатором між фондом та своїм закритим колом контактів. Донор довіряє не стільки бренду НДО, скільки особистому вибору свого друга (іменинника). Іменинник здійснює «семіотичний трансфер», передаючи свою довіру від кола друзів до організації.

Психологічний аспект: використання соціального доказу (*Social Proof*). Бар'єр недовіри до організації знімається особистим авторитетом іменинника. Друзі донують не «фонду», а «другу». Це суто семіотична операція: іменинник делегує частину своєї репутації НДО.

Результат: конверсія таких зборів у 5 разів вища за традиційну таргетовану рекламу, оскільки повідомлення надходить із довіреного джерела. Для НДО це «безкоштовний» PR. Вартість залучення одного донора (*Customer Acquisition Cost*) у таких кампаніях дійсно прямує до нуля, оскільки медіаволонтером виступає сам клієнт мережі. Це і є перехід до *Web 3.0*, де громада самостійно генерує ресурси всередині себе, адже донор перетворює особисте свято на акт комунікативної солідарності. Фактично соціальна мережа іменинника стає ресурсною базою для НДО.

Соціальна реклама в медіа як ресурс в арсеналі НДО соціальної спрямованості також має історичну динаміку – від інформування до мобілізації. Трансфор-

мація соціальної реклами в цифрову епоху полягає у переході від широкомовного інформування до вузько-спрямованої таргетованої комунікації. Використання рекламних кабінетів *Meta (Facebook, Instagram)* та *Google Ads* дозволяє НДО соціальної сфери вирішувати специфічні завдання: від пошуку вузькопрофільних волонтерів (юристів, реабілітологів) до залучення донорів для конкретних кейсів. Як зазначає О. Курбан, ефективність сучасних інформаційних операцій у соціальній сфері залежить від точності сегментації аудиторії та релевантності візуального меседжу [16, с. 90].

Особливого значення набуває зміна візуальних стандартів. Сучасна соціальна реклама НДО дедалі частіше відмовляється від експлуатації образу «жертви» (*victim-blaming* чи *poverty porn*), що раніше вважалося дієвим інструментом фандрейзингу. Натомість впроваджується модель *Empowerment* – представлення клієнта як «агента змін», що володіє внутрішнім ресурсом для подолання кризи за підтримки громади. Це корелює з теорією дигітального гуманізму, де медіаконтент має на меті не викликати миттєвий шок, а вибудувати тривалу емпатійну взаємодію.

Впровадження цифрових інструментів у діяльність організації соціального спрямування потребує переходу від статичного інформування до динамічного залучення ресурсів. Ефективність прикладних цифрових технологій НДО прямо залежить від стратегічних колаборацій з інфлюенсерами, які виступають медіаторами довіри та забезпечують легітимізацію соціальних ініціатив [9] через психологічний механізм «перенесення авторитету» на діяльність організації. Залучення лідерів думок дозволяє трансформувати сухий звітний контент у віральні повідомлення, що за рахунок емоційного тригера та високої релевантності запускають ефект «цифрового сарафанного радіо». Такий підхід масштабує охоплення фандрейзингових кампаній і конвертує пасивну аудиторію соцмереж у дієву спільноту донорів, інтегровану в екосистему соціальної допомоги.

Колаборація з медіаплатформами та лідерами думок (інфлюенс-маркетинг) стає технологією легітимізації соціальних проблем. Інтеграція меседжу НДО у контент блогера дозволяє подолати «банерну сліпоту» молодіжної аудиторії. Проте, як застерігає Б. Потятиник, така дифузія смислів вимагає від НДО жорсткого контролю за контекстом, аби соціальна проблема не стала елементом розважального контенту, втративши свою змістовну гостроту [17, с. 168].

В умовах цифровізації дотримання професійної етики та профілактика вигорання донорів стають запорукою успішності фандрейзингових проєктів НДО соціальної спрямованості. Затяжна криза спричинила феномен *Compassion Fatigue* (втома від співчуття), що є одним із найбільших викликів для цифрового фандрейзингу, оскільки масштабує соціальну вразливість та сприяє ретравматизації. Постійний потік трагічного медіаконтенту призводить до емоційного вигорання аудиторії та зниження донорської активності. «Токсичний фандрейзинг», заснований на маніпуляції почуттям провини, стає контрпродуктивним [1]. Соціальна робота в НДО має базуватися на принципах прозорості та підзвітності, що реалізуються через цифрові інструменти: онлайн-даш-

борди витрат, регулярні відеозвіти та інтерактивні мапи реалізованих проєктів [18].

Зворотний зв'язок у соціальній рекламі трансформується з формальної подяки у технологію «співучасті». Донор є зацікавленим бачити реальну траєкторію змін у житті клієнта. Т. Семигіна наголошує на важливості деонтологічного супроводу медіаактивності: соціальний працівник зобов'язаний виступати медіатором, який захищає приватність клієнта, не дозволяючи перетворити його історію на товар для продажу в медіапросторі [12, с. 24].

Етика медіаінтервенції зачіпає питання деонтологічних меж соціального PR. Розвиток технологій *Web 4.0* ставить перед НДО виклики, пов'язані з алгоритмізацією емпатії, як от:

– *проблема «токсичного фандрейзингу»*: використання великих даних (*Big Data*) дозволяє ШІ враховувати психотип донора і тиснути на найвразливіші тригери. Професійна етика вимагає від НДО відмови від маніпуляцій на користь раціональної солідарності.

– *прозорість 3.0*: цифрові звіти та онлайн-дашборди (наприклад, інтерактивна звітність фонду «Разом») є не просто технічним інструментом, а засобом підтримки довгострокових відносин. Це перетворює донора з випадкового спонсора на сталого партнера.

Отже, синергія PR та етики соціальної роботи дозволяє створювати «наративи стійкості», які не виснажують, а навпаки – посилюють комунікативну солідарність суспільства; розробляти інноваційні механізми, у яких афективна реакція заміщується нормативною участю: донор діє не тому, що відчуває, а тому, що визнає свою включеність у спільний порядок відповідальності.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Проведене дослідження дозволяє констатувати, що цифрові технології PR та фандрейзингу сьогодні є не просто допоміжними засобами, а стра-

тегічним інструментарієм, який забезпечує сталий розвиток НДО соціальної сфери. В умовах перманентного ресурсного дефіциту саме синергія сучасних медіакомунікацій та класичних методів соціальної роботи стає тим фундаментом, що гарантує інституційну стійкість недержавної організації. Ця стійкість, своєю чергою, на пряму залежить від здатності НДО конвертувати складні соціальні виклики у зрозумілий та етично вивіреним медіапродукт. Такий підхід дозволяє перетворити ситуативну емпатію донора на системну підтримку, де кожен залучений ресурс стає свідомою інвестицією у збереження людського капіталу України.

Проте технологізація залучення ресурсів неминує ставити питання про збереження ціннісної основи соціальної допомоги. Впровадження принципів дигітального гуманізму стає необхідним етичним фільтром, що запобігає дегуманізації бенефіціарів у цифровому середовищі. Використання інструментів позитивного сторітелінгу та прозорих механізмів звітності дозволяє ефективно протидіяти втомі від співчуття та вибудувати нову модель довіри між організацією та громадою. У такому контексті цифрова трансформація постає не як технічне оснащення, а як фундаментальна зміна філософії взаємодії, де цифрові інструменти інтегруються в класичну систему соціальної роботи для створення унікального механізму резильєнтності.

Подальша життєздатність третього сектору залежатиме від того, наскільки вправно НДО соціальної сфери зможуть балансувати між технологічною ефективністю новітніх засобів, зокрема штучного інтелекту, та етичною глибиною своєї місії. Перспективи майбутніх розвідок у цьому напрямі лежать у площині вивчення алгоритмізації фандрейзингових процесів, що ставить перед спільнотою соціальних працівників та медіафахівців нові виклики щодо персоналізації допомоги та захисту персональних даних у цифрову епоху.

Список літератури:

1. Sargeant A., Shang J. *Fundraising Principles and Practice* (2nd ed.). Wiley. 2017.
2. Breeze B., Scaife W. *Digital Fundraising: Just Much More of the Same or Something Fundamentally Different? The Routledge Companion to Philanthropy*. London: Routledge, 2016. P. 234–248.
3. Харченко Л. П. Фандрейзинг як технологія соціальної роботи. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. Серія 11. Соціальна робота. Соціальна педагогіка. 2019. Вип. 25. С. 34–41.
4. Castells M. *Networks of Outrage and Hope: Social Movements in the Internet Age*. 2nd ed. Cambridge: Polity Press, 2015. 320 p.
5. *Perspectives on Digital Humanism* / ed. by H. Werthner, E. Prem, E. A. Lee, C. Ghezzi. Vienna: Springer Nature, 2022. 325 p. DOI: 10.1007/978-3-030-86144-5.
6. Почепцов Г. Г. *Стратегічні комунікації*. Київ: Альтерпрес, 2008. 440 с.
7. Кабаченко Н. В. *Методи та технології соціальної роботи: навчальний посібник*. Київ: ПУЛЬСАРИ, 2018. 320 с.
8. Безпалько О. *Соціальне проектування: навч. посіб.* Київ: Центр учбової літератури, 2010. 128 с.
9. Edwards M. *Civil Society*. 4th Edition. Cambridge: Polity Press, 2019. 192 p.
10. Habermas J. *The Theory of Communicative Action*. Vol. 2: *Lifeworld and System: A Critique of Functionalist Reason*. Boston: Beacon Press, 1981. 457 p.
11. Різун В. В. *Теорія масової комунікації: підручник для студ.* Київ: Просвіта, 2008. 260 с.
12. Семигіна Т. В. *Сучасна соціальна робота*. Київ: Академія, 2020. 212 с.
13. Звіт про діяльність платформи Dobro.ua за 2023 рік. Цифрові платежі в благодійності. URL: <https://dobro.ua/uk/reports/2023> (дата звернення: 11.03.2026).

14. Razom for Ukraine: Annual Report 2024. P2P Fundraising and Emergency Response. URL: <https://www.razomforukraine.org/annual-reports> (дата звернення: 12.03.2026).
15. CAF World Giving Index 2024. URL: <https://www.cafonline.org/about-us/publications/caf-world-giving-index-2024> (дата звернення: 10.03.2026).
16. Курбан О. В. Сучасні інформаційно-комунікаційні технології в соціальній роботі. *Вісник ХНУ ім. В. Каразіна*. Серія «Соціологічні дослідження пріоритетних проблем сучасного суспільства». 2021. Вип. 15. С. 88–94. DOI: 10.26565/2227-183X-2021-15-10.
17. Потятиник Б. В. Медіа: ключі до розуміння. Львів: ПАІС, 2004. 312 с.
18. Сардак С. Е., Кононець О. А. Фандрейзинг як інструмент залучення ресурсів для реалізації соціальних проєктів. *Економіка та суспільство*. 2017. Вип. 11. С. 445–451.

References:

1. Sargeant, A., & Shang, J. (2017). *Fundraising Principles and Practice* (2nd ed.). Wiley. 704 p.
2. Breeze, B., & Scaife, W. (2016). Digital Fundraising: Just Much More of the Same or Something Fundamentally Different? In *The Routledge Companion to Philanthropy* (pp. 234–248). London: Routledge.
3. Kharchenko, L. P. (2019). Fandreizynh yak tekhnolohiia sotsialnoi roboty [Fundraising as a technology of social work]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. Seriiia II. Sotsialna robota. Sotsialna pedahohika*, Kyiv, (25), 34–41. [in Ukrainian]
4. Castells, M. (2015). *Networks of Outrage and Hope: Social Movements in the Internet Age* (2nd ed.). Polity Press. 320 p.
5. Werthner, H., Prem, E., Lee, E. A., & Ghezzi, C. (Eds.). (2022). *Perspectives on Digital Humanism*. Cham: Springer Nature. 325 p. <https://doi.org/10.1007/978-3-030-86144-5>
6. Pocheptsov, H. H. (2008). *Stratehichni komunikatsii* [Strategic communications]. Kyiv: Alterpres. 440 p. [in Ukrainian]
7. Kabachenko, N. V. (2018). *Metody ta tekhnolohii sotsialnoi roboty* [Methods and technologies of social work]. Kyiv: PULSARY. 320 p. [in Ukrainian]
8. Bezpalko, O. V. (2010). *Sotsialne proektuvannia* [Social projecting]. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury. 128 p. [in Ukrainian]
9. Edwards, M. (2019). *Civil Society* [Civil Society] (4th ed.). Cambridge: Polity Press. 192 p.
10. Habermas, J. (1981). *The Theory of Communicative Action. Vol. 2: Lifeworld and System: A Critique of Functionalist Reason*. Boston: Beacon Press. 457 p.
11. Rizun, V. V. (2008). *Teoriia masovoi komunikatsii* [Theory of mass communication]. Kyiv: Prosvita. 260 p. [in Ukrainian]
12. Semygina, T. V. (2020). *Suchasna sotsialna robota* [Modern social work]. Kyiv: Akademiia. 212 p. [in Ukrainian]
13. Dobro.ua. (2024). *Zvit pro diialnist platformy Dobro.ua za 2023 rik. Tsyfrovi platezhi v blahodiinosti* [Activity report of the Dobro.ua platform for 2023. Digital payments in charity]. Kyiv. <https://dobro.ua/uk/reports/2023> [in Ukrainian]
14. Razom for Ukraine. (2025). *Razom for Ukraine: Annual Report 2024. P2P Fundraising and Emergency Response*. New York. <https://www.razomforukraine.org/annual-reports>
15. Charities Aid Foundation. (2024). *CAF World Giving Index 2024*. London. <https://www.cafonline.org/about-us/publications/caf-world-giving-index-2024>
16. Kurban, O. V. (2021). Suchasni informatsiino-komunikatsiini tekhnolohii v sotsialnii roboti [Modern information and communication technologies in social work]. *Visnyk KhNU im. V. Karazina. Seriiia Sotsiolohichni doslidzhennia priorytetnykh problem suchasnoho suspilstva*, Kharkiv, (15), 88–94. <https://doi.org/10.26565/2227-183X-2021-15-10> [in Ukrainian]
17. Potyatynyk, B. V. (2004). *Media: kliuchi do rozuminnia* [Media: keys to understanding]. Lviv: PAIS. 312 p. [in Ukrainian]
18. Sardak, S. E., & Kononets, O. A. (2017). Fandreizynh yak instrument zaluchennia resursiv dlia realizatsii sotsialnykh proektiv [Fundraising as a tool for attracting resources for the implementation of social projects]. *Економіка та суспільство*, (11), 445–451. [in Ukrainian]

Дата першого надходження статті до видання: 31.03.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 23.04.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026

УДК [349.3:355.1-057.36-057.75+349.3-053.73](045)

DOI <https://doi.org/10.32782/3041-1351/2026-2-11>

Матрос Ольга Олександрівна

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної педагогіки, соціальної роботи та консультування,
Уманський національний університет

oljmatros@gmail.com

ORCID ID: 0000-0001-6541-1941

СИСТЕМА ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ ВЕТЕРАНАМ ВІЙНИ ТА ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИМ ОСОБАМ В УКРАЇНІ

Вступ. У статті здійснено комплексний аналіз системи правової допомоги ветеранам війни та внутрішньо переміщеним особам в Україні в умовах сучасних соціально-політичних викликів. Розкрито нормативно-правові засади функціонування механізмів надання правової допомоги зазначеним категоріям населення, зокрема охарактеризовано основні законодавчі акти, державні програми та інституції, що забезпечують реалізацію їхніх прав і свобод.

Метою роботи є комплексний аналіз системи правової допомоги ветеранам війни та внутрішньо переміщеним особам в Україні, визначенні її основних складових, особливостей функціонування, проблем реалізації та перспектив удосконалення в сучасних умовах. Методологія дослідження передбачає використання комплексу загальнонаукових і спеціальних методів наукового пізнання, а саме: формально-юридичного, системно-структурного, аналітичного, порівняльно-правового та методу узагальнення, що дало змогу всебічно дослідити правові засади, механізми та практичні аспекти надання правової допомоги ветеранам війни та внутрішньо переміщеним особам в Україні. Зокрема, для вивчення наукових підходів і нормативно-правової бази щодо правової допомоги ветеранам війни та внутрішньо переміщеним особам; для розкриття структури системи правової допомоги та взаємозв'язку її елементів; для дослідження змісту правових норм, що регулюють порядок надання правової допомоги; для формулювання висновків і визначення напрямів удосконалення системи правової допомоги в Україні.

Висновки. Результати дослідження полягають у тому, що було проаналізовано нормативно-правові засади функціонування системи правової допомоги ветеранам війни та внутрішньо переміщеним особам в Україні, визначено її основні складові, суб'єкти надання та особливості реалізації. У процесі дослідження встановлено, що система правової допомоги в Україні має комплексний характер і охоплює діяльність органів державної влади, системи безоплатної правничої допомоги, органів місцевого самоврядування, центрів надання адміністративних послуг, а також громадських організацій. Сформульовані у дослідженні висновки та узагальнення можуть бути корисними для вдосконалення механізмів надання правової допомоги, підвищення її доступності та ефективності, а також для розроблення практичних рекомендацій щодо захисту прав зазначених категорій осіб.

Ключові слова: *правова допомога, безоплатна правнича допомога, ветерани війни, внутрішньо переміщені особи, соціальний захист, правовий захист, права ветеранів, права ВПО, державна підтримка, Україна.*

Matros Olha Oleksandrivna

PhD in Pedagogy, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Social Pedagogy, Social Work and Counseling,
Uman National University

LEGAL AID SYSTEM FOR WAR VETERANS AND INTERNALLY DISPLACED PERSONS IN UKRAINE

Introduction. The article provides a comprehensive analysis of the legal aid system for war veterans and internally displaced persons in Ukraine in the context of modern socio-political challenges. The regulatory and legal principles of the functioning of the mechanisms for providing legal aid to the specified categories of the population are disclosed, in particular, the main legislative acts, state programs and institutions that ensure the implementation of their rights and freedoms are characterized.

Particular attention is paid to the role of the free legal aid system, the activities of state authorities, local governments and public organizations in ensuring access to legal services. Key problems in the field of legal protection for war veterans and internally displaced persons are identified, including insufficient awareness, the complexity of the procedures for obtaining assistance, as well as limited resource provision.

Purpose and objectives of the article. The purpose of the study is a comprehensive analysis of the legal aid system for war veterans and internally displaced persons in Ukraine, identifying its main components, features of functioning, implementation problems and prospects for improvement in modern conditions. The research methodology involves the use of a complex of general scientific and special methods of scientific knowledge, namely: formal-legal, system-structural, analytical, comparative-legal and generalization methods, which made it possible to comprehensively investigate the legal principles, mechanisms and practical aspects of providing legal aid to war veterans and internally displaced persons in Ukraine. In particular, to study scientific approaches and the regulatory and legal framework for providing legal aid to war veterans and internally displaced persons; to reveal the structure of the legal aid system and the relationship between its elements; to study the content of legal norms that regulate the procedure for providing legal aid; to formulate conclusions and determine areas for improving the legal aid system in Ukraine.

Results. The results of the study are that the regulatory and legal principles of the functioning of the legal aid system for war veterans and internally displaced persons in Ukraine were analyzed, its main components, entities providing it and features of implementation were identified. The study found that the legal aid system in Ukraine is complex and encompasses the activities of state

© Матрос О. О., 2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

authorities, the free legal aid system, local governments, administrative service centers, and public organizations. The conclusions and generalizations formulated in the study may be useful for improving the mechanisms for providing legal aid, increasing its accessibility and effectiveness, and for developing practical recommendations for protecting the rights of the above categories of persons.

Key words: *legal aid, free legal aid, war veterans, internally displaced persons, social protection, legal protection, veterans' rights, IDPs' rights, state support, Ukraine.*

Вступ. В умовах повномасштабної війни в Україні питання правового захисту ветеранів війни та внутрішньо переміщених осіб набуло особливої актуальності. Саме ці категорії громадян найчастіше стикаються з проблемами оформлення статусу, отримання соціальних гарантій, житлових прав, пенсійного забезпечення, компенсацій, пільг, відновлення документів та захисту порушених прав у суді. У зв'язку з цим в Україні сформовано систему правової допомоги, яка поєднує державні інституції, спеціалізовані органи, систему безоплатної правничої допомоги та механізми цифрового доступу до послуг. Основою цієї системи є Закон України «Про безоплатну правничу допомогу», який визначає зміст права на таку допомогу, порядок її надання та коло суб'єктів, що мають право на відповідні послуги [7].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика системи правової допомоги ветеранам війни та внутрішньо переміщеним особам в Україні є актуальним напрямом сучасних наукових досліджень.

Зокрема, питання доступу до правосуддя вразливих груп населення в умовах воєнного стану досліджується у працях І. Гнатюка [2], а дослідник Н. Ковальчук [4], у своїх працях акцентує увагу на захисті прав внутрішньо переміщених осіб, наголошуючи на наявності низки суперечностей у чинному законодавстві щодо надання державної допомоги ВПО, що призводить до нерівності у доступі до соціальних і правових гарантій та потребує подальшого вдосконалення нормативно-правової бази. Л. Петренко розглядає у своїй праці правове забезпечення соціального захисту ветеранів війни в Україні [6].

Аналіз сучасних наукових досліджень і публікацій свідчить про підвищений інтерес до проблем правового забезпечення ветеранів війни та внутрішньо переміщених осіб. Водночас, незважаючи на наявність значної кількості наукових напрацювань, питання удосконалення системи правової допомоги, підвищення її ефективності та доступності в умовах воєнного стану залишаються недостатньо дослідженими та потребують подальшого наукового осмислення.

Мета дослідження – дослідити особливості функціонування системи правової допомоги ветеранам війни та внутрішньо переміщеним особам в Україні, охарактеризувати її нормативно-правові засади, виявити основні проблеми реалізації та окреслити перспективи розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Правова допомога ветеранам війни та ВПО базується на положеннях Конституції України, Закону України «Про безоплатну правничу допомогу» [7], а також на спеціальному законодавстві, що регулює статус ветеранів війни, соціальний захист військово-

вослужбовців, права внутрішньо переміщених осіб та порядок отримання державних послуг. Закон про безоплатну правничу допомогу встановлює, що в Україні діє система первинної та вторинної правничої допомоги. Первинна допомога включає надання правової інформації, консультацій і роз'яснень, а вторинна – захист, представництво інтересів у суді та складання процесуальних документів.

Для ветеранів війни важливу роль відіграє також діяльність Міністерства у справах ветеранів України [5], яке координує державну політику щодо надання статусів, соціального захисту, реабілітації, психологічної підтримки та доступу до послуг. На офіційному порталі міністерства окремо винесені сервіси щодо надання статусів ветеранів війни, медичного забезпечення, реабілітації та інших форм підтримки.

Ключовим елементом системи є **система безоплатної правничої допомоги України**. Закон про безоплатну правничу допомогу визначає, що безоплатна правнича допомога – правнича допомога, що гарантується державою та повністю або частково надається за рахунок коштів Державного бюджету України, місцевих бюджетів та інших джерел. Правнича допомога – надання правничих послуг, спрямованих на забезпечення реалізації прав і свобод людини і громадянина, захисту цих прав і свобод, їх відновлення у разі порушення. Держава забезпечує доступ громадян до юридичних консультацій, письмових роз'яснень, допомоги у підготовці заяв, скарг та інших документів, а в передбачених законом випадках, і до представництва в суді. Звернутися по допомогу можна телефоном, онлайн або через бюро правничої допомоги. Офіційний контактний номер системи – 0 800 213 103 [11].

Центри з надання безоплатної правничої допомоги є неприбутковими організаціями, які фінансуються з Державного бюджету України та забезпечують надання всіх видів правничих послуг первинної і вторинної правничої допомоги. На 2026 рік, відповідно до Закону України «Про Державний бюджет України на 2026 рік» [8], передбачено 612 581,6 тис. грн на реалізацію бюджетної програми «Забезпечення формування та функціонування системи безоплатної правничої допомоги», а також на бюджетну програму «Забезпечення надання безоплатної вторинної правничої допомоги та послуг з медіації» 558 990,7 тис. грн.

Окрім системи БПД, у наданні правової допомоги ветеранам війни та ВПО беруть участь: державні органи виконавчої влади; органи місцевого самоврядування; Міністерство у справах ветеранів України; структурні підрозділи соціального захисту населення; центри надання адміністративних послуг; громадські та благодійні організації, які спеціалізу-

ються на захисті прав ветеранів, військовослужбовців і переселенців [9].

Така багаторівнева модель дозволяє поєднати юридичний супровід, адміністративні послуги та соціальну підтримку. Це особливо важливо для осіб, чії проблеми мають комплексний характер: наприклад, коли ветерану або ВПО одночасно потрібно відновити документи, оформити статус, отримати житлову допомогу та оскаржити неправомірну відмову органу влади.

Ветерани війни є категорією осіб, які часто потребують спеціального правового супроводу. Найпоширеніші питання, з якими вони звертаються, стосуються: надання або підтвердження статусу учасника бойових дій, особи з інвалідністю внаслідок війни, учасника війни чи члена сім'ї загиблого; отримання пільг, компенсацій і соціальних виплат; пенсійного забезпечення; медичного забезпечення, реабілітації, протезування; отримання психологічної допомоги; захисту трудових, житлових та сімейних прав.

Важливим є й те, що багато прав ветеранів реалізуються не автоматично, а через звернення, подання документів, підтвердження фактів, проходження комісій або оскарження відмов. Саме тому правова допомога для ветеранів має не лише інформаційний, а й практичний характер: юрист допомагає особі пройти процедуру, правильно оформити документи та захистити свої права у разі спору. Такий висновок впливає з характеру послуг системи БПД і переліку ветеранських сервісів, оприлюднених державними органами [3].

Внутрішньо переміщена особа після втрати житла та документів звертається до системи безоплатної правничої допомоги. Завдяки юридичному супроводу вона відновлює паспорт та ідентифікаційні документи; оформлює довідку ВПО; отримує доступ до соціальних виплат; подає заяву на компенсацію за зруйноване житло.

У цьому випадку правова допомога виконує комплексну функцію і тому, вона не лише вирішує юридичні питання, а фактично відновлює базові умови існування людини та її соціальну включеність.

Аналогічна ситуація характерна для ветеранів війни. Наприклад, військовослужбовець після поранення стикається з труднощами у підтвердженні статусу особи з інвалідністю внаслідок війни. За наявними аналітичними даними, близько 77% поранених ветеранів мають труднощі з оформленням статусу, тоді як серед непоранених цей показник становить близько 53%. Це свідчить про наявність додаткових бар'єрів для найбільш вразливої групи [2].

Міністерство соціальної політики, сім'ї та єдності України напрацювало зміни до постанови, яка регулює порядок надання допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам. Вони передбачають розширення категорій отримувачів, щоб не залежно від доходу родини, діти ВПО отримали допомогу на проживання та нові можливості для непрацевдатних людей. Відповідну ініціативу підтримав Кабінет Міністрів України. Важливо, що такі зміни допоможуть підтримати дітей та родини з дітьми, які

втрапили все через війну та відновлюють питання соціальної справедливості. Нарахування виплати для дітей ВПО, незалежно від доходу батьків, здійснюватиметься з 1 лютого 2026 року, за умови подачі заяви до 1 травня 2026 року.

Ще одна важлива зміна торкнеться непрацевдатних осіб з числа ВПО. У зв'язку із підвищенням прожиткового мінімуму, внутрішньо переміщені особи, яким припинили виплату на проживання через перевищення граничного доходу, відтепер можуть подати документи на перегляд виплат. Нарахування виплат з 1 січня 2026 року відбудеться за умови подачі заявки до 1 травня 2026 року.

Якщо документи для перерахунку буде подано пізніше 1 травня 2026 року, виплати будуть нараховуватись з місяця подачі заяви про допомогу.

Також збільшено тривалість допомоги. Максимальну кількість шестимісячних періодів виплат подовжено з чотирьох до п'яти. Це дозволить найбільш вразливим категоріям переселенців отримувати державну підтримку на півроку довше [5].

Окремі сервіси для ВПО дедалі частіше інтегруються у цифрові механізми держави. Наприклад, у 2025 році Міністерство у справах ветеранів повідомило про подання заявок на житловий ваучер через застосунок «Дія» для ветеранів і ветеранок, які одночасно мають статус ВПО з тимчасово окупованих територій. Це показує, що сучасна система допомоги будуватиметься не лише через фізичні установи, а й через електронні сервіси.

Для ВПО правова допомога особливо важлива через велику кількість бюрократичних процедур та часті зміни нормативного регулювання. У таких умовах безоплатна правничка допомога забезпечує не просто консультацію, а реальний механізм доступу до захисту прав [9].

Система БПД виконує в Україні важливу соціальну функцію, оскільки робить юридичну допомогу доступною для вразливих категорій населення. Для ветеранів війни та ВПО це особливо суттєво, бо багато з них перебувають у складному матеріальному, психологічному або соціальному становищі. Через бюро правничої допомоги, гарячу лінію, онлайн-консультації та довідкові ресурси громадяни можуть отримати підтримку навіть тоді, коли не мають фінансової можливості звернутися до приватного адвоката [1].

Практичне значення цієї системи полягає в тому, що вона: забезпечує реальний доступ до правосуддя; зменшує правову ізоляцію вразливих груп; допомагає правильно оформлювати звернення та документи; сприяє оскарженню незаконних рішень; посилює соціальну захищеність ветеранів війни та ВПО.

26 березня 2026 року Кабінет Міністрів України на своєму засіданні схвалив внесення зміни до закону «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії». Головна ідея змін – дати Уряду більше повноважень визначати особливості застосування державних соціальних нормативів щодо ветеранів, ветеранок та членів їх сімей. Для

цього до чинного закону пропонується додати нову статтю.

Зокрема, Кабінет Міністрів України зможе встановлювати: особливості застосування державних соціальних нормативів для доступу ветеранів, ветеранок і їхніх сімей до соціальних, медичних, реабілітаційних, освітніх, інших послуг; пріоритетність в отриманні цих послуг; додаткові критерії якості, щоб послуги були доступнішими та ефективними.

Такі зміни допоможуть зробити державну підтримку більш адресною – тобто такою, що краще враховує потреби конкретних людей. Чіткі правила і пріоритетність у доступі до послуг означають належну підтримку для тих, хто її найбільше потребує та дозволять ефективніше використовувати державні ресурси та створять правові передумови для здійснення моніторингу якості соціальних стандартів щодо ветеранської спільноти [10].

Попри розвиток системи правової допомоги, в Україні залишаються певні проблеми. Серед них – перевантаження системи через велику кількість звернень, складність законодавства, потреба у ще більшій спеціалізації юристів у питаннях ветеранської політики та захисту прав ВПО, а також необхідність кращої координації між різними державними органами.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, система правової допомоги ветеранам війни та внутрішньо переміщеним особам в Україні є важливою складовою державної політики соціального захисту та відновлення справедливості. Її основу становлять норми законодавства про безоплатну правничу допомогу, діяльність спеціалізованих державних органів, насамперед Міністерства у справах ветеранів України, а також мережа бюро, центрів і цифрових сервісів. Для ветеранів війни та ВПО така система має не лише юридичне, а й соціальне значення, оскільки дозволяє реалізовувати права, отримувати пільги, компенсації та захист у складних життєвих обставинах. Подальший розвиток цієї системи пов'язаний із її доступністю, спеціалізацією, цифровізацією та міжвідомчою взаємодією.

Перспективним напрямом є посилення інтеграції між правовою, соціальною, психологічною та адміністративною допомогою. Для ветеранів війни й ВПО ефективною є не фрагментарна, а комплексна модель підтримки, коли людина може в одному місці або через одну систему отримати консультацію, супровід і доступ до суміжних послуг.

Список літератури:

1. Безоплатна правнича допомога : офіц. вебсайт. URL: legalaid.gov.ua/ (дата звернення: 15.03.2026).
2. Гнатюк І. Р. Доступ до правосуддя вразливих груп населення в умовах воєнного стану. *Актуальні проблеми держави і права*. 2025. № 98. С. 33–40.
3. Допомога на проживання для ВПО: Мінсоцполітики відновлює виплати для дітей та розширює підтримку для непрацездатних осіб : офіц. вебсайт. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/dopomoha-na-prozhyvannia-dlia-vpo-minsotspolityky-vidnovliuie-vyplaty-dlia-ditei-ta-rozshyruie-pidtrymku-dlia-nepratsezdatnykh-osib> (дата звернення: 24.03.2026).
4. Ковальчук Н. М. Захист прав внутрішньо переміщених осіб: сучасні виклики. *Юридична наука*. 2023. № 2. С. 88–95.
5. Міністерство у справах ветеранів України : офіц. вебсайт. URL: mva.gov.ua/ (дата звернення: 15.03.2026).
6. Петренко Л. В. Правове забезпечення соціального захисту ветеранів війни в Україні. *Вісник соціальної роботи*. 2024. № 1. С. 112–119.
7. Про безоплатну правничу допомогу : Закон України від 02.06.2011 № 3460-VI. URL: zakon.rada.gov.ua/go/3460-17 (дата звернення: 15.03.2026).
8. Про Державний бюджет України на 2026 рік: Закон України від 03.12.2025 № 4695-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/4695-20> (дата звернення: 30.03.2026).
9. Про систему БПД. Безоплатна правнича допомога : офіц. вебсайт. URL: legalaid.gov.ua/pro-systemu-bpd/ (дата звернення: 15.03.2026).
10. Уряд ініціює визначення особливостей застосування державних соціальних нормативів щодо ветеранів, ветеранок та членів їх сімей : офіц. Веб-портал: від 26 березня 2026 року. URL: <https://www.kmu.gov.ua/> (дата звернення: 21.04.2026).
11. Як отримати безоплатну правничу допомогу. Безоплатна правнича допомога : офіц. вебсайт. URL: legalaid.gov.ua/kliyentam/yak-otrymaty-bpd/ (дата звернення: 15.03.2026).

References:

1. Bezoplatna pravnycha dopomoha [Free legal advice]. Retrieved from legalaid.gov.ua/ [in Ukrainian].
2. Hnatiuk, I. R. (2025). Dostup do pravosuddia vrazlyvykh hrup naseleння v umovakh voiennoho stanu [Access to justice for vulnerable groups in martial law]. *Aktualni problemy derzhavy i prava – Current problems of state and law*, 98, 33–40 [in Ukrainian].
3. Dopomoha na prozhyvannia dlia VPO: Minsotspolityky vidnovliuie vyplaty dlia ditei ta rozshyruie pidtrymku dlia nepratsezdatnykh osib [Housing assistance for IDPs: Ministry of Social Policy restores payments for children and expands support for people unable to work]. Retrieved from <https://www.kmu.gov.ua/news/dopomoha-na-prozhyvannia-dlia-vpo-minsotspolityky-vidnovliuie-vyplaty-dlia-ditei-ta-rozshyruie-pidtrymku-dlia-nepratsezdatnykh-osib> [in Ukrainian].
4. Kovalchuk, N. M. (2023). Zakhyst prav vnutrishno peremishchenykh osib: suchasni vyklyky [Protecting the rights of internally displaced persons: contemporary challenges]. *Yurydychna nauka – Legal science*, 2, 88–95 [in Ukrainian].

5. Sait Ministerstva u spravakh veteraniv Ukrainy [Website of the Ministry of Veterans Affairs of Ukraine]. mva.gov.ua/. Retrieved from <https://mva.gov.ua/> [in Ukrainian].
6. Petrenko, L. V. (2024). Pravove zabezpechennia sotsialnoho zakhystu veteraniv viiny v Ukraini [Legal provision of social protection for war veterans in Ukraine]. *Visnyk sotsialnoi roboty – Bulletin of Social Work*, 1. 112–119 [in Ukrainian].
7. Pro bezoplatnu pravnychu dopomohu: Zakon Ukrainy [Law of Ukraine About free legal aid]. 3460-VI vid 02.06.2011 r. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/go/3460-17> [in Ukrainian].
8. Pro Derzhavnyi biudzheth Ukrainy na 2026 rik: Zakon Ukrainy [Law of Ukraine About the State Budget of Ukraine for 2026]. 4695-IX vid 03.12.2025 r. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/go/4695-20> [in Ukrainian].
9. Pro systemu BPD. Bezoplatna pravnycha dopomoha [About the BPD system. Free legal assistance]. Retrieved from legalaid.gov.ua/pro-systemu-bpd/ [in Ukrainian].
10. Uriad initsiiuie vyznachennia osoblyvostei zastosuvannia derzhavnykh sotsialnykh normatyviv shchodo veteraniv, veteranok ta chleniv yikh simei [The government initiates the definition of the specifics of the application of state social standards for veterans and their family members]. Retrieved from <https://www.kmu.gov.ua/> [in Ukrainian].
11. Yak otrymaty bezoplatnu pravnychu dopomohu. Bezoplatna pravnycha dopomoha [How to get free legal aid. Free legal aid]. Retrieved from legalaid.gov.ua/kliientam/yak-otrymaty-bpd/ [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 30.03.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 23.04.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026

УДК 364.442.2:364.13:174

DOI <https://doi.org/10.32782/3041-1351/2026-2-12>**Мойсеюк Василь Петрович**

кандидат педагогічних наук,
викладач кафедри соціальної роботи
та соціокультурної діяльності ім. Т. Сосновської,
Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»
moyseuk02@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-4366-2402

ЕТИЧНІ ДЕЛЕМИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ В ПРОЦЕСІ ВПРОВАДЖЕННЯ ІНКЛЮЗИВНИХ ПРАКТИК

Вступ. Впровадження інклюзивних практик у соціальну роботу створює простір складного етичного вибору, де стандартні протоколи часто вступають у конфлікт із правами конкретної людини на самовизначення та приватність. Професійна діяльність фахівця в таких умовах вимагає не лише технічних навичок, а й глибокої ціннісної рефлексії для балансування між безпекою клієнта, вимогами громади та принципами соціальної справедливості. Аналіз типових моральних дилем дозволяє виробити дієві стратегії підтримки, які мінімізують ризики професійних помилок і забезпечують реальну, а не формальну інклюзію.

Особлива роль у цьому процесі належить формуванню етичної стійкості фахівця, що дозволяє впевнено діяти в умовах правової та соціальної невизначеності. Розширення меж інклюзії вимагає не просто механічного виконання посадових інструкцій, а переосмислення самої філософії соціальної підтримки, де інтереси особистості стають центральним орієнтиром. Систематизація накопиченого досвіду та виокремлення дієвих стратегій етичного реагування створюють надійне підґрунтя для розбудови безбар'єрного простору, де кожен учасник взаємодії почувається захищеним і визнаним.

Мета статті полягає у теоретичному обґрунтуванні та систематизації основних етичних дилем, що виникають у діяльності соціальних працівників під час впровадження інклюзивних практик, а також у визначенні стратегій їх розв'язання на засадах прав людини та соціальної справедливості.

Наукова новизна дослідження полягає у визначенні механізмів розв'язання етичних дилем, що виникають під час впровадження інклюзії.

Висновки. Узагальнено, що етичний вимір є засадничим чинником успішності інклюзивних процесів у соціальній роботі. Систематизовано основні етичні дилеми, що виникають у площині конфліктів між автономією клієнта та опікою, а також конфіденційністю та мультидисциплінарною взаємодією. Обґрунтовано стратегії подолання моральних колізій через впровадження моделей «практичної мудрості», діалогічної взаємодії та супервізійної підтримки. Визначено, що подальші розвідки мають бути спрямовані на емпіричну перевірку цих стратегій у діяльності мультидисциплінарних команд та розробку програм деонтологічної підготовки фахівців.

Ключові слова: соціальна робота, інклюзивні практики, етичні дилеми, професійна етика, соціальна справедливість.

Moiseiuk Vasyly Petrovych

Candidate of Pedagogical Sciences,
Lecturer at the Department of Social Work, Psychology
and Sociocultural Activity named after T. Sosnovska,
Educational and Rehabilitation Institution of Higher Education
"Kamianets-Podilskyi State Institute"

ETHICAL ISSUES OF SOCIAL WORK IN THE PROCESS OF IMPLEMENTING INCLUSIVE PRACTICES

Introduction. The introduction of inclusive practices into social work creates a space of complex ethical choices, where standard protocols often conflict with the rights of a particular person to self-determination and privacy. Professional activity of a specialist in such conditions requires not only technical skills, but also deep value reflection to balance between client safety, community requirements and principles of social justice. Analysis of typical moral dilemmas allows developing effective support strategies that minimize the risks of professional errors and ensure real, rather than formal, inclusion.

A special role in this process belongs to the formation of ethical stability of a specialist, which allows him to act confidently in conditions of legal and social uncertainty. Expanding the boundaries of inclusion requires not just the mechanical execution of job descriptions, but a rethinking of the very philosophy of social support, where the interests of the individual become the central reference point. Systematization of accumulated experience and identification of effective strategies of ethical response create a reliable basis for building a barrier-free space, where each participant in the interaction feels protected and recognized.

The **purpose** of the article is to theoretically substantiate and systematize the main ethical dilemmas that arise in the activities of social workers during the implementation of inclusive practices, as well as to identify strategies for resolving them on the basis of human rights and social justice.

The **scientific novelty** of the study lies in identifying mechanisms for resolving ethical dilemmas that arise during the implementation of inclusion.

Conclusions. It is generalized that the ethical dimension is a fundamental factor in the success of inclusive processes in social work. The main ethical dilemmas that arise in the area of conflicts between client autonomy and care, as well as confidentiality and multidisciplinary interaction, are systematized. Strategies for overcoming moral conflicts through the implementation of models of «practical wisdom», dialogical interaction and supervisory support are substantiated. It is determined that further research should be aimed at empirically testing these strategies in the activities of multidisciplinary teams and the development of deontological training programs for specialists.

Key words: social work, inclusive practices, ethical dilemmas, professional ethics, social justice.

Актуальність проблеми. Сучасний етап розвитку українського суспільства характеризується активним впровадженням інклюзивної моделі, що передбачає створення рівних можливостей для всіх громадян, незалежно від їхніх індивідуальних особливостей. Соціальна робота є ключовим інструментом цього процесу, оскільки саме фахівці соціальної сфери забезпечують супровід інклюзивних практик у закладах освіти, територіальних громадах та соціальних службах. Однак на практиці інклюзія часто стикається з низкою суперечностей, які виходять за межі чисто технічних чи організаційних питань, переходячи у площину етичного вибору.

Попри наявність ґрунтовної теоретичної бази, залишається недостатньо висвітленим питання конкретних етичних дилем, що виникають у безпосередній взаємодії соціального працівника з отримувачами послуг в умовах інклюзії. Часто фахівці опиняються перед вибором між дотриманням формальних інструкцій, забезпеченням приватності клієнта та необхідністю адаптації середовища, що породжує внутрішні конфлікти та ризики професійного вигорання. Потреба у систематизації цих дилем та розробці дієвих стратегій їх подолання зумовлює вибір теми даної статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми професійної етики та впровадження інклюзії в соціальну сферу перебувають у центрі уваги багатьох сучасних дослідників. Теоретико-методологічні засади соціальної роботи та етичні стандарти діяльності фахівців аналізували такі українські науковці, як О. Безпалько, І. Зверева, Н. Назаренко, Т. Семигіна. Питання створення інклюзивного середовища та соціально-педагогічного супроводу осіб з особливими потребами ґрунтовно досліджені у працях І. Іванової, А. Колупаєвої, Н. Софій та О. Таранченко.

Серед зарубіжних дослідників, які заклали фундамент розуміння етичних дилем через призму прав людини та соціальної справедливості, варто відзначити Ш. Бенкс, яка детально описує етику практичної соціальної роботи, Ф. Раймера, відомого своїми розробками щодо розв'язання моральних колізій у професійній діяльності, а також М. Олівера, який обґрунтував соціальну модель інвалідності як основу інклюзивних практик. Попри значну кількість напрацювань, динамічні зміни у суспільстві створюють нові типи етичних викликів, що потребують подальшого вивчення та систематизації.

Мета статті полягає у теоретичному обґрунтуванні та систематизації основних етичних дилем, що виникають у діяльності соціальних працівників під час впровадження інклюзивних практик, а також у

визначенні стратегій їх розв'язання на засадах прав людини та соціальної справедливості.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасна трансформація системи соціальних послуг в Україні вимагає докорінного переосмислення ролі професійної етики. Вона більше не може розглядатися як статичний звід декларативних правил чи формальний перелік заборон, зафіксований у посадових інструкціях. Навпаки, етика має стати динамічним інструментом, «живим» регулятором, що дозволяє фахівцю гнучко реагувати на складні та мінливі суспільні відносини.

Як слушно зазначає Т. Семигіна, етична складова виступає тим самим «живим» механізмом, який забезпечує реальну, а не задекларовану людиноцентричність. У трикутнику взаємодії «фахівець – клієнт – громада» саме етичні орієнтири дозволяють зберегти фокус на інтересах особи, особливо в умовах інклюзивного середовища, де потреби клієнтів є надзвичайно специфічними та багатограними [6]. Науковець Н. Назаренко доповнює цю думку, акцентуючи на тому, що етична компетентність сучасного працівника соціальної сфери – це не просто знання теорії, а здатність до розв'язання гострих ціннісних конфліктів. У практичній діяльності постійно виникають нестандартні ситуації, де:

Формальні інструкції можуть бути занадто жорсткими або застарілими;

Реальні потреби особистості вимагають індивідуального підходу, який іноді вступає у суперечність із загальними протоколами;

Моральний вибір фахівця стає вирішальним фактором, який визначає якість та людяність наданої допомоги [5].

Трансформація професійної етики з набору формальних правил у живий механізм дозволяє фахівцю ефективно діяти в ситуаціях моральної дилеми, де пріоритетом стає реальна потреба людини. Такий підхід перетворює етичну компетентність на фундамент інклюзивної взаємодії, де професійна відповідальність переважає над сухим дотриманням посадових інструкцій.

Важливий внесок у розробку стратегій інклюзивного розвитку зробив В. Бондар, який у своїх публікаціях з корекційної педагогіки обґрунтовує необхідність гармонізації етичних норм та дидактичних вимог. Це означає, що під час супроводу осіб з особливими освітніми потребами фахівець не може керуватися лише сухими навчальними методиками. Процес навчання та реабілітації має бути глибоко гуманістичним, де методи впливу (дидактика) завжди узгоджуються з повагою до гідності особи (етика) [1, с. 8]. Науковець О. Столяренко також

акцентує увагу на важливості деонтологічної підготовки майбутніх фахівців. Він доводить, що саме ціннісні орієнтири соціального працівника – його внутрішні переконання, емпатія та почуття обов'язку – є вирішальними у подоланні соціальної ексклюзії. Адже бар'єри в інклюзії часто є не лише архітектурними чи фінансовими, а передусім ментальними. Без щирої готовності фахівця прийняти клієнта як рівноправного члена суспільства, будь-які формальні заходи залишатимуться малоефективними [7, с. 115].

Таким чином, деонтологічна підготовка стає дієвим інструментом подолання бар'єрів, оскільки вона формує у фахівця внутрішню готовність до етичного супроводу осіб з особливими потребами. Усвідомлення цих ціннісних орієнтирів дозволяє не просто виконувати професійні обов'язки, а створювати умови для реальної соціальної інтеграції, мінімізуючи ризики відчуження особистості.

Етична складова соціальної роботи та реабілітації базується на постійному пошуку балансу між професійними стандартами, законодавчими нормами та індивідуальними потребами особи. Основними вузлами напруги в цьому процесі виступають три ключові дилеми:

1. Конфлікт автономії особи та професійним опікунством. Першочерговим викликом є дотримання балансу між правом клієнта на самовизначення та обов'язком фахівця забезпечити його безпеку. Як зазначає теоретик Ф. Раймер, соціальний працівник не має права повністю перебирати на себе відповідальність за життя клієнта, оскільки це нівелює його особистісну суб'єктність [10]. Професор А. Шевцов акцентує, що в процесі трудової реабілітації надмірна протекція (захист) може зашкодити розвитку незалежності особи. Ключова мета тут: знайти ту межу, де підтримка фахівця допомагає клієнту стати самостійним, а не створює нову форму залежності [8, с. 90].

2. Дилема конфіденційності у командній роботі. Ця дилема є однією з найскладніших у сучасній соціальній практиці, оскільки вона вимагає одночасного дотримання двох суперечливих принципів: максимальної поінформованості фахівців для надання якісної допомоги та абсолютної приватності клієнта для збереження його довіри. Експертка з питань командної взаємодії І. Іванова підкреслює, що коректність у поведженні з інформацією є запорукою довіри клієнта. Якщо людина відчуває, що її особисті таємниці стають предметом загального обговорення в колективі без вагомих причин, «робочий союз» руйнується, а клієнт замикається, що робить подальшу реабілітацію малоефективною [2]. Науковець Г. Майборода звертає увагу на етичні межі міждисциплінарної комунікації. Дилема полягає у визначенні обсягу даних: яка інформація є «необхідною для справи», а яка – «надлишковою». Наприклад, соціальному працівнику важливо знати про стан здоров'я клієнта, але не обов'язково знати інтимні подробиці його минулого, якщо вони не впливають на поточний процес допомоги [4, с. 48].

3. Реалізація принципів розподільної справедливості. Третя дилема виникає в умовах обмежених ресурсів системи соціального захисту. Згідно з підходами А. Колупасової, фахівець постійно стикається з необхідністю пріоритезації послуг. Основою для цього має бути принцип «розумного пристосування» – тобто надання ресурсів тим, хто їх найбільше потребує для досягнення рівних можливостей з іншими. Це вимагає від спеціаліста високої об'єктивності, щоб уникнути фаворитизму чи дискримінації. Ключова мета тут: забезпечити прозорий розподіл допомоги, керуючись потребами клієнта та соціальною справедливістю, а не бюрократичними чи особистими факторами. [3].

Для вирішення зазначених дилем світова практика пропонує перехід від жорсткого деонтологічного підходу до концепції «практичної мудрості».

Зокрема, відома британська дослідниця етики соціальної роботи Ш. Бенкс доводить, що в складних інклюзивних практиках рідко існують однозначно правильні чи універсальні рішення, які б підходили для кожного випадку. Кожна ситуація унікальна, тому фахівець не може покладатися лише на інструкції; він повинен майстерно інтегрувати професійний обов'язок із особистою моральною відповідальністю. Це означає, що соціальний працівник бере на себе роль не просто виконавця алгоритмів, а морального агента, який здатен оцінити наслідки своїх дій для життя конкретної людини [9]. Ефективними стратегіями реагування у такому контексті вбачаються:

1. Етична рефлексія: деконструкція внутрішніх упереджень. Ця стратегія передбачає не просто роздуми, а систематичний критичний аналіз фахівцем власних світоглядних позицій. У процесі впровадження інклюзивних практик важливо виявляти приховані стереотипи щодо можливостей осіб з інвалідністю або інших вразливих груп. Рефлексія дозволяє розмежувати професійні стандарти та особистісні установки («життєвий досвід»), що запобігає перенесенню власних страхів чи обмежень на клієнта. Вона перетворює кожен складну ситуацію на простір для професійного самовдосконалення.

2. Спільне прийняття рішень: суб'єкт-суб'єктна взаємодія. Традиційна патерналістська модель («фахівець знає краще») замінюється партнерством. Залучення отримувача послуг як активного учасника означає надання йому повної інформації про можливі ризики та варіанти вирішення етичної дилеми. Це забезпечує право на самовизначення та автономію клієнта. Спільний аналіз ситуації дозволяє розподілити відповідальність за результати втручання та робить процес інклюзії більш прозорим і прийнятним для самої особи.

3. Супервізійна підтримка: подолання професійної ізоляції. Етичні дилеми часто супроводжуються високим рівнем стресу та відчуттям безвиході. Використання супервізії (індивідуальної або групової) дозволяє поглянути на проблему «зі сторони». Колегіальне обговорення допомагає мінімізувати суб'єктивізм, виявити «сліпі плями» у сприйнятті

ситуації та знайти альтернативні шляхи вирішення, що відповідають професійному кодексу етики. Це не лише інструмент контролю якості роботи, а й дієвий механізм профілактики емоційного вигорання фахівця.

Зазначені стратегії формують цілісну систему етичної професійної діяльності, яка ґрунтується на балансі між індивідуальною відповідальністю, клієнтоцентрованістю та колективною експертизою. Використання цих інструментів дозволяє фахівцеві не лише мінімізувати суб'єктивні помилки, а й перетворює процес розв'язання етичних дилем на прозорий партнерський діалог. Це забезпечує вищий рівень захищеності як для отримувача послуг, так і для самого професіонала, сприяючи зміцненню довіри в межах інклюзивного середовища.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Результати проведеного дослідження дають підстави констатувати, що етичний вимір є фундаментальним чинником успішності впровадження інклюзивних моделей у сучасну систему соціальної роботи. Систематизація ключових етичних дилем засвідчила, що основна напруга професійної діяльності зосереджена у площині суперечностей між правом клієнта на самовизначення та обов'язком

фахівця щодо забезпечення його безпеки, а також між вимогами конфіденційності та необхідністю відкритої мультидисциплінарної взаємодії. Визначено, що в умовах високої ціннісної невизначеності етична компетентність соціального працівника має базуватися на принципах «практичної мудрості» та людиноцентризму, що дозволяє уникати формалізму та забезпечувати реальну захищеність прав особистості в інклюзивному середовищі.

Обґрунтовано, що пріоритетними стратегіями розв'язання етичних колізій є впровадження діалогічних моделей взаємодії з отримувачами послуг, активне використання супервізійної підтримки для подолання суб'єктивізму та неухильне дотримання принципу «розумного пристосування» у соціально-комунікативному просторі.

Перспективи подальших розвідок полягають в емпіричній перевірці ефективності запропонованих етичних стратегій у діяльності мультидисциплінарних команд. Пріоритетними напрямками є розробка тренінгів із деонтологічної підготовки фахівців та аналіз впливу етичної рефлексії на профілактику їхнього професійного вигорання. Подальшого вивчення також потребує досвід нормативного регулювання етичних дилем для його адаптації до вітчизняної практики інклюзії.

Список літератури:

1. Бондар В. І. Інклюзивне навчання як соціально-педагогічна проблема. *Актуальні питання корекційної освіти*. 2021. Вип. 17. С. 5–14. DOI: <https://doi.org/10.32626/2413-2578.2021-17.5-14>
2. Іванова І. Б. Соціальна робота з людьми з інвалідністю: підручник. Київ: Слово, 2021. 320 с.
3. Колупаєва А. А., Таранченко О. М. Навчання дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивному середовищі. Харків: Ранок, 2019. 192 с.
4. Майборода Г. Я. Соціально-педагогічний супровід сімей в умовах інклюзивної освіти: етичні виклики. *Соціальна робота та соціальна освіта*. 2023. № 1. С. 45–52. DOI: [https://doi.org/10.31499/2618-0715.1\(10\).2023.282161](https://doi.org/10.31499/2618-0715.1(10).2023.282161)
5. Назаренко Н. М. Етичні засади соціальної роботи: навчальний посібник. Дніпро: ДНУ, 2020. 156 с.
6. Семигіна Т. В. Сучасна соціальна робота. Київ: Академвидав, 2022. 272 с.
7. Столяренко О. В. Етико-деонтологічні аспекти підготовки соціальних працівників до діяльності в інклюзивному просторі. *Вісник університету імені Альфреда Нобеля*. 2022. № 1 (23). С. 112–118. DOI: <https://doi.org/10.32342/2522-4115-2022-1-23-13>
8. Шевцов А. Г. Освітні та реабілітаційні технології в інклюзивному середовищі. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. 2020. Вип. 35. С. 88–95. DOI: <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series19.2020.35.15>
9. Banks S. *Ethics and Values in Social Work*. 5th ed. London: Palgrave Macmillan, 2020. 288 p.
10. Reamer F. G. *Social Work Ethics and Values*. 5th ed. New York: Columbia University Press, 2018. 312 p.

References:

11. Bondar V. I. (2021). Inklusyivne navchannia yak sotsialno-pedahohichna problema. [Inclusive education as a socio-pedagogical problem]. *Current issues of correctional education*. Issue 17. P. 5–14. DOI: <https://doi.org/10.32626/2413-2578.2021-17.5-14>. [in Ukrainian].
12. Ivanova I. B. (2021). Sotsialna robota z liudmy z invalidnistiu: pidruchnyk. [Social work with people with disabilities: a textbook]. Kyiv: Slovo. 320 p. [in Ukrainian].
13. Kolupaeva A. A., Taranchenko O. M. (2019). Navchannia ditei z osoblyvymy osvitynymi potrebamy v inkluzyivnomu seredovyschi. [Teaching children with special educational needs in an inclusive environment]. Kharkiv: Ranok. 192 p. [in Ukrainian].
14. Mayboroda G. Ya. (2023). Sotsialno-pedahohichniy suprovod simey v umovakh inkluzyvnoi osvity: etychni vyklyky. [Socio-pedagogical support of families in the context of inclusive education: ethical challenges]. *Social work and social education*. No. 1. P. 45–52. DOI: [https://doi.org/10.31499/2618-0715.1\(10\).2023.282161](https://doi.org/10.31499/2618-0715.1(10).2023.282161). [in Ukrainian].
15. Nazarenko N. M. (2020). Etychni zasady sotsialnoi roboty: navchalnyi posibnyk. [Ethical principles of social work: a textbook]. Dnipro: DNU. 156 p. [in Ukrainian].
16. Semigina T. V. (2022). Suchasna sotsialna robota. [Modern social work]. Kyiv: Akademvydav. 272 p. [in Ukrainian].
17. Stolyarenko O. V. (2022). Etyko-deontolohichni aspekty pidhotovky sotsialnykh pratsivnykiv do diialnosti v inkluzyivnomu prostori. [Ethical and deontological aspects of training social workers for activities in an inclusive space].

Bulletin of the Alfred Nobel University. No. 1 (23). P. 112–118. DOI: <https://doi.org/10.32342/2522-4115-2022-1-23-13>. [in Ukrainian].

18. Shevtsov A. G. (2020). Osvitni ta reabilitatsiini tekhnolohii v inkliuzyvnomu seredovyshchi. [Educational and rehabilitation technologies in an inclusive environment]. *Scientific journal of the NPU named after M. P. Dragomanov*. Issue 35. P. 88–95. DOI: <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series19.2020.35.15>. [in Ukrainian].

19. Banks S. (2020). *Ethics and Values in Social Work*. 5th ed. London: Palgrave Macmillan. 288 p.

20. Reamer F. G. (2018). *Social Work Ethics and Values*. 5th ed. New York: Columbia University Press. 312 p.

Дата першого надходження статті до видання: 22.03.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 20.04.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026

УДК 378.013.42:316.61]:005.642.4

DOI <https://doi.org/10.32782/3041-1351/2026-2-13>

Нохріна Ірина Сергіївна

викладач кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи,
здобувачка третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
Київський столичний університет імені Бориса Грінченка
i.nokhrina@kubg.edu.ua
ORCID ID: 0009-0004-3955-4489

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ МІЖНАРОДНИХ І ВІТЧИЗНЯНИХ ПРАКТИК ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ УСПІШНОСТІ СТУДЕНТІВ В ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ УНІВЕРСИТЕТУ

Вступ. Соціальна успішність студентської молоді є стратегічним ресурсом людського потенціалу та дедалі вагомим предметом наукової рефлексії в дискурсі сучасної вищої освіти. В умовах повномасштабного збройного вторгнення та масового вимушеного переміщення населення зазначена проблема набула принципово нових форм і масштабів, актуалізуючи необхідність переосмислення підходів до інституційної підтримки здобувачів та розроблення стандартизованих інструментів оцінювання їхніх соціальних компетентностей.

Метою роботи є здійснення порівняльного аналізу підходів до формування соціальної успішності студентів у західноєвропейській, англо-американській та вітчизняній системах вищої освіти, виявлення міжнародних моделей та обґрунтування пріоритетних напрямів їх адаптації в університетському середовищі України.

Наукова новизна. Систематизовано міжнародні моделі формування соціальної успішності студентів, які не набули системного застосування у вітчизняній вищій освіті: розбудова соціального капіталу, чотирирівнева взаємна підтримка студентів, змішане навчання для розвитку гнучких навичок, гріт-програми та розвиток емоційного інтелекту, тривірнева системна модель, проблемно-орієнтоване навчання з рольовими симуляціями і самопідсилювальний цикл першого семестру. Здійснено порівняльний аналіз підходів у системах вищої освіти Фінляндії, Нідерландів, Німеччини, Великої Британії, Ірландії, США, Канади та України за показниками ключових концептів, основних форм підтримки, позиції студента та механізмів оцінювання результатів.

Висновки. Встановлено, що соціальна успішність є операційним, вимірюваним і педагогічно керованим феноменом, цілеспрямоване формування якого передбачає системне проєктування університетського освітнього середовища. Спільним знаменником усіх ефективних міжнародних моделей є три принципи: суб'єктна позиція студента як запорука автентичної самореалізації, системність педагогічного проєктування університетського середовища та доказовість і вимірюваність результатів. Вітчизняна педагогічна традиція, попри значний виховний потенціал, потребує концептуального оновлення в напрямі посилення суб'єктності здобувачів у конструюванні власної освітньої траєкторії, запровадження стандартизованих інструментів діагностики соціальних компетентностей і розбудови цілісних інституційних механізмів супроводу студентів у закладах вищої освіти.

Ключові слова: соціальна успішність, студентська молодь, студентська залученість, результативність, освітнє середовище університету.

Nokhrina Iryna Serhiivna

Lecturer at the Department of Social Pedagogy and Social Work,
PhD candidate (educational and scientific level of higher education),
Boris Grinchenko Kyiv Metropolitan University

COMPARATIVE ANALYSIS OF INTERNATIONAL AND DOMESTIC PRACTICES OF FORMING STUDENTS' SOCIAL SUCCESS IN THE EDUCATIONAL ENVIRONMENT OF THE UNIVERSITY

Introduction. The social success of students is a strategic resource in terms of human capital and an increasingly significant subject of academic reflection within the discourse of contemporary higher education. Against the backdrop of a full-scale armed invasion and mass forced displacement of the population, this issue has taken on fundamentally new forms and dimensions, highlighting the need to rethink approaches to institutional support for students and to develop standardised tools for assessing their social competencies.

Purpose and objectives of the article. The purpose of the study is to conduct a comparative analysis of approaches to promoting the social success of students in Western European, Anglo-American, and domestic higher education systems, identify international models, and substantiate priority areas for their adaptation in the university environment of Ukraine. Scientific novelty. International models for fostering students' social success, which have not yet been systematically applied in Ukrainian higher education, have been systematised: social capital development, four-dimensional peer support for students, blended learning for the development of flexible skills, grit programmes and the development of emotional intelligence, a three-level systemic model, problem-based learning with role-playing simulations, and the self-reinforcing cycle of the first semester. A comparative analysis of approaches in the higher education systems of Finland, the Netherlands, Germany, the United Kingdom, Ireland, the USA, Canada and Ukraine was carried out based on key concepts, main forms of support, the student's position and mechanisms for assessing outcomes.

Results. It has been established that social success is an operational, measurable and pedagogically controllable phenomenon, the purposeful development of which requires the systematic design of the university educational environment. The common denominator of

© Нохріна І. С., 2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

all effective international models is three principles: the student's subjectivity as a guarantee of authentic self-realisation, the systematic pedagogical design of the university environment, and the verifiability and measurability of outcomes. The domestic pedagogical tradition, despite its significant educational potential, requires conceptual renewal aimed at strengthening students' agency in shaping their own educational trajectory, introducing standardised tools for assessing social competences, and developing comprehensive institutional mechanisms for supporting students in higher education institutions.

Key words: *social success, students, student engagement, psychological resilience, university learning environment.*

Вступ. Питання соціальної успішності студентської молоді набуває дедалі більшої актуальності в контексті розвитку сучасної вищої освіти. Університетське середовище є не лише простором здобуття знань, а й ключовим полем формування особистості, здатної до ефективної соціальної взаємодії, самореалізації та побудови стійких міжособистісних стосунків. Соціальна успішність студента постає, як інтегративна характеристика особистісного розвитку, що відображає міру її відповідності викликам сучасного суспільства та визначає якість людського потенціалу загалом.

Згідно до Закону України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 № 1556-VII та Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 роки питання соціальної успішності студентів набуває особливого значення в контексті євроінтеграційних планів держави. Зближення вітчизняних освітніх практик із провідними міжнародними стандартами, з одного боку, та травматичний досвід повномасштабної збройної агресії, вимушене переміщення й соціальна нестабільність з іншого, гостро актуалізують потребу у формуванні психологічної стійкості, розгалуженої мережі соціальних зв'язків і здатності до самореалізації в умовах підвищеної невизначеності [1; 2].

Водночас актуальними залишаються завдання нормативної концептуалізації поняття соціальної успішності, розбудови цілісних інституційних механізмів супроводу студентів та запровадження стандартизованих інструментів оцінювання соціальних компетентностей [4; 7], що зумовлює необхідність порівняльного аналізу міжнародного й вітчизняного досвіду як підґрунтя для науково обґрунтованого вдосконалення університетського освітнього середовища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Концептуальні засади феномену студентського успіху ґрунтовно досліджено у працях С. Гібсона, С. Ренкіна та Т. Йорка [17], які охарактеризували конструкт «student success» як багатовимірну категорію, що інтегрує академічні досягнення, особистісний розвиток і громадянську залученість студента. В аналітичному огляді Б. Бріджес, Дж. Баклі, Дж. Гаска та Дж. Кінзі [11]. Емпірично підтверджено, що найвищий прогностичний вплив на соціальну успішність здобувачів вищої освіти справляють програми, які залучають студентів до позааудиторної та суспільно корисної діяльності. К. Макфарлейн [12] поглибив зазначену проблематику, довівши вирішальну роль професійної та особистісної ідентичності здобувача в процесі успішного переходу між освітніми рівнями і соціальними ролями.

У площині інноваційних педагогічних підходів особливого значення набувають дослідження

Р. Брауна, М. Карейро, С. Кончевої, Дж. Купермідта, Л. Остін, М. Парнес, Дж. Родса та С. Шварца [14], які в умовах контрольованого педагогічного експерименту підтвердили результативність програми «Teaching to Fish» – метафоричної моделі цілеспрямованої розбудови соціального капіталу студентів. В. Вінарні, Д. Лесмана, Г. Хапіп та Ю. Юліаваті [18] систематизували доказову базу щодо впливу чотиривимірної взаємної підтримки (peer social support) на навчальну та соціальну успішність студентської молоді. Вагомий внесок у розроблення досліджуваної проблематики зробили Дж. Арко-Тірадо, М. Ервас-Торрес та Д. Франциско Фернандес-Мартін [8], у якій крізь призму систематичного огляду досліджено феномен «grit» – наполегливості та цілеспрямованості як чинника і водночас результату освітньої, фахової та особистісної успішності.

Серед українських наукових розвідок особливого значення набуває праця Ж. Петрочко [3], в якій соціальну успішність визначено як «здатність особистості досягати поставлених цілей, виконувати соціальні ролі та здобувати суспільне визнання» – трактування, що засвідчує концептуальну єдність вітчизняного та міжнародного наукового дискурсу. О. Карпенко [1] аналізує соціальне середовище закладу вищої освіти як визначальну умову розвитку студентської активності та суб'єктності, тоді як О. Міхеєва і Л. Мишак [2] досліджують трансформації соціокультурного оточення сучасної студентської молоді в контексті суспільних змін. О. Патряк та Ю. Щербяк [4] розглядають адаптацію першокурсників до університетського середовища як самостійну соціально-педагогічну проблему, безпосередньо пов'язану зі становленням соціальної успішності особистості.

Мета дослідження – здійснити порівняльний аналіз підходів до формування соціальної успішності студентів у західноєвропейській, англо-американській та вітчизняній системах вищої освіти, вивчення та визначення міжнародних моделей і окреслення пріоритетних напрямів їх адаптації в університетському середовищі України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз наукової літератури засвідчує, що різні педагогічні традиції по-різному осмислюють феномен соціальної успішності студентів, однак одноставно визнають його багатовимірність і нерозривний зв'язок з університетським середовищем. С. Гібсон, С. Ренкін та Т. Йорк [17] описали конструкт «academic success» як поняття, що охоплює досягнення, розвиток і залученість, а також набуття компетентностей для навчання впродовж життя та відповідального громадянства. У зарубіжній науці соціальна успішність корелює з поняттями «student

wellbeing» (добробут студента), «social-emotional learning» (соціально-емоційне навчання), «student engagement» (залученість студента) та «social competence» (соціальна компетентність) [11; 12].

Варто зазначити, що визначення соціальної успішності, запропоноване Ж. Петрочко «здатність особистості досягати поставлених цілей, виконувати соціальні ролі та здобувати суспільне визнання» за своїм сутнісним змістом узгоджується з провідними підходами міжнародної наукової літератури, водночас акцентуючи ціннісно-смысловий та нормативний виміри, притаманні вітчизняній соціально-педагогічній традиції [3, с. 51]. Така концептуальна суголосність є підставою для висновку про те, що соціальна успішність є операційним, вимірюваним і педагогічно керованим феноменом, цілеспрямоване формування якого передбачає системне проєктування університетського освітнього середовища з урахуванням його інституційних, міжособистісних та індивідуально-особистісних складників [1; 9].

У практиці вищої освіти країн Західної Європи підтримка соціальної успішності студентів ґрунтується на принципах рівного доступу та соціальної включеності. Університети Німеччини, Нідерландів і Фінляндії активно впроваджують моделі проблемно-орієнтованого навчання (Problem-Based Learning) та навчання у спільнотах практики (Communities of Practice), що забезпечують цілеспрямоване формування соціальних компетентностей через залучення здобувачів до реальних фахових середовищ і професійних спільнот. Особливе місце посідає фінська концепція «hyvinvointi» («добробут», «благополуччя»), інституційно закріплена на всіх рівнях національної освітньої системи: її сутність полягає у створенні рівних умов для академічного та особистісного розвитку кожного студента незалежно від соціального походження [16].

Університети Великої Британії та Ірландії вибудували системну підтримку соціальної успішності на засадах transition pedagogy – педагогіки переходів, яка розглядає кожен етап зміни освітнього або соціального статусу здобувача як самостійний об'єкт педагогічного супроводу [12]. Інструментом індивідуалізації слугує персональний план розвитку (PDP), а моніторинг ефективності здійснюється через National Student Survey, результати якого мотивують університети до постійного вдосконалення якості освітнього середовища. Американсько-канадська модель ґрунтується на концепції I-E-O А. Астіна, ключовим операційним конструктом якої є «student engagement» – цілісна залученість здобувача до академічної та позааудиторної діяльності [11]. Практичним механізмом її реалізації є університетські центри студентського успіху (student success centers), peer mentoring та service learning [7; 16].

Аналіз розглянутих міжнародних та вітчизняних підходів засвідчує, що попри відмінності в інституційному оформленні та культурно-освітньому контексті, усі провідні моделі об'єднує спільна методологічна основа: орієнтація на цілісний роз-

виток особистості здобувача, системне формування соціальних компетентностей та забезпечення рівного доступу до інституційних ресурсів підтримки. Результати порівняльного аналізу представлено в табл. 1.

Узагальнення даних таблиці 1 дозволяє констатувати, що в усіх розглянутих системах вищої освіти соціальна успішність студента розглядається як багатовимірний феномен, що інтегрує академічні досягнення, розвиток особистості, соціальних навичок та активної громадянської позиції. Вітчизняна система вищої освіти також передбачає відповідні форми роботи зі студентами, зокрема, інститут кураторства, студентське самоврядування та волонтерську діяльність, однак їх реалізація здебільшого зумовлена інституційною специфікою конкретного закладу та ініціативою окремих педагогічних працівників, а не закріплена у загальноуніверситетській стратегії підтримки соціальної успішності. Крім того, діагностика соціального розвитку здобувачів залишається несистематичною: стандартизовані інструменти оцінювання соціальних компетентностей перебувають на етапі розроблення, що ускладнює моніторинг результативності наявних практик [4; 7].

Серед виявлених інноваційних моделей особливої уваги заслуговують підходи, що довели свою результативність в умовах контрольованих педагогічних експериментів. Програма «Teaching to Fish» [14] ґрунтується на свідомому включенні нетворкінгу та наставництва до навчального плану як повноправних компетентностей. Чотирирівнева модель peer social support [18] системно охоплює емоційний, інформаційний, інструментальний та оцінний виміри взаємодопомоги. Трирівнева модель Ф. Вери [16] наголошує на органічній інтеграції розвитку соціальних компетентностей у навчальний процес, тоді як модель самопідсилювального циклу першого семестру [10] доводить, що взаємодія між академічною інтеграцією, мотивацією та самооцінкою є надійним предиктором подальшої соціальної самореалізації студента. Для систематизації цих підходів у таблиці 2 представлено їх порівняльну характеристику.

За результатами аналізу таблиці 2 можна констатувати, що представлені моделі охоплюють різні рівні університетського середовища від індивідуального розвитку студента до організаційних змін на рівні закладу – та пропонують конкретні, емпірично верифіковані інструменти формування соціальної успішності. Спільною рисою всіх моделей є розуміння соціальних компетентностей не як додаткового елементу освітнього процесу, а як його невід'ємної складової, що потребує системного інституційного забезпечення.

Концептуальні засади соціальної успішності у вітчизняній науковій традиції розглядаються в нерозривному зв'язку із соціальною активністю та самовизначенням особистості [3]. О. Карпенко [1] розглядає соціальне середовище закладу вищої освіти як визначальну умову розвитку соціальної

Порівняльний аналіз міжнародних і вітчизняних підходів до формування соціальної успішності студентів у різних системах вищої освіти

Показники	Зах. Європа (Фінляндія, Нідерланди, Німеччина)	Велика Британія / Ірландія	США / Канада	Україна
Ключовий концепт	Добробут і розвиток ключових компетентностей студента, як умова його успішності	Підтримка студента в момент переходу між освітніми рівнями та соціальними ролями «transition pedagogy»	Активна залученість студента до університетського життя як рушій його успішності student engagement	Соціальна успішність та соціальна активність студента в освітньому середовищі
Основні форми підтримки	Проблемно-орієнтоване навчання (<i>Problem-Based Learning</i>) та спільноти практики (<i>Communities of Practice</i>) забезпечують спільне розв'язання реальних фахових завдань в умовах рівноправної взаємодії студентів і викладача.	Персональний план розвитку (PDP) – студент самостійно визначає освітні цілі та відстежує власний прогрес; індивідуальне наставництво з боку викладача або фахівця служби підтримки	Університетські центри студентського успіху (student success centers); наставництво студентів старших курсів (peer mentoring); навчання через суспільне служіння (service learning)	Наявність куратора академічної групи; студентське самоврядування; волонтерська діяльність; виховні заходи в позааудиторний час
Позиція студента	Активний суб'єкт навчання з високим рівнем автономії та відповідальності за власний розвиток	Партнер університету у плануванні власної освітньої та соціальної траєкторії	Центральна фігура освітнього процесу; висока залученість до академічного та позааудиторного життя	Переважно виконавська роль; ступінь реальної суб'єктності залежить від конкретного закладу та педагога
Оцінювання результатів	Систематичний моніторинг соціальних компетентностей та емоційного інтелекту як складників освітньої якості	Загальнонаціональне опитування студентів (National Student Survey); показники якості освітнього середовища (KPI)	Стандартизована діагностика наполегливості (grit), емоційного інтелекту та соціальних навичок (soft skills)	Фрагментарна діагностика окремих показників (соціальна активність, адаптація); системні інструменти оцінювання соціальної успішності перебувають на етапі розроблення

Джерело: складено автором на основі аналізу джерел [3;5; 8; 11; 12;13; 16; 17].

активності здобувачів. О. Міхєєва та Л. Мишак [2] фіксують суттєву трансформацію соціокультурного середовища сучасної студентської молоді, зумовлену цифровізацією та соціальною нестабільністю воєнного часу. І. Горячок та ін. [9] апробували модель, що поєднує проблемно-орієнтоване навчання з рольовим відтворенням реальних соціальних ситуацій. Ю. Зубцова та ін. [19] довели ефективність змішаного навчання для розвитку соціальних навичок, що набуває особливої значущості в умовах дистанційного навчання воєнного часу.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Здійснений порівняльний аналіз дозволяє сформулювати такі наукові висновки.

По-перше, соціальна успішність студентів є операційним, вимірюваним і педагогічно керуваним феноменом. Концептуальний консенсус між вітчизняними та міжнародними дослідниками щодо багатовимірності цього явища є надійним підґрунтям для розроблення інтегрованої моделі інституційної підтримки.

По-друге, виявлено сім інноваційних міжнародних моделей, які ще не отримали системного застосування в Україні: розбудова соціального капіталу (Teaching to Fish), чотирирівнева взаємна підтримка студентів, змішане навчання для розвитку гнучких навичок, гріт-програми та розвиток емоційного інтелекту, трирівнева системна модель, проблемно-орієнтоване навчання з рольовими симуляціями і самопідсилювальний цикл першого семестру.

По-третє, спільним знаменником ефективних моделей є три принципи: суб'єктна позиція студента як запорука справжньої самореалізації; системність педагогічного проєктування університетського середовища; вимірюваність і доказовість результатів.

По-четверте, вітчизняна педагогічна традиція пропонує самотутній підхід із потужним виховним потенціалом, однак потребує концептуального оновлення в напрямі забезпечення академічної мобільності та суб'єктності студентів.

Перспективи подальших досліджень можуть бути спрямовані на: (1) розроблення інтегрованої

Міжнародні моделі формування соціальної успішності студентів

Модель / підхід	Концептуальна основа	Механізм реалізації	Доведена ефективність
«Teaching to Fish» – розбудова соціального капіталу [17]	Соціальний капітал як академічний ресурс студента	Включення нетворкінгу та наставництва до навчального плану	Зростання соціальної мережевої активності та академічної мобільності
Чотиривимірна взаємна підтримка студентів [16]	Peer social support як багатовимірний феномен взаємодії	Підтримка за 4 напрямками: емоційна, інформаційна, інструментальна, оцінна	Підвищення навчальних досягнень і рівня соціальної залученості
Змішане навчання для розвитку соціальних навичок [15]	Blended learning як середовище формування соціальних компетентностей	Інтеграція онлайн і офлайн форматів з акцентом на командну взаємодію	Суттєве зростання комунікативних і командних умінь студентів
Розвиток наполегливості (grit) та емоційного інтелекту [7; 5]	Витримка та емоційний інтелект як передумови і результати успішності	Цілеспрямоване формування стійкості й емоційної саморегуляції	Позитивна кореляція між стійкістю, емоційним інтелектом та успішністю
Трирівнева системна модель [14]	Системна інтеграція соціальних компетентностей на всіх рівнях середовища	Охоплення індивідуального, міжособистісного та організаційного рівнів	Комплексний розвиток соціальних компетентностей у поєднанні з фаховою підготовкою
Проблемне навчання з рольовими симуляціями [12]	Problem-Based Learning як засіб розвитку соціальної компетентності	Поєднання розв'язання фахових завдань із відтворенням соціальних ситуацій	Підвищення рівня соціальної компетентності студентів
Самопідсилювальний цикл першого семестру [18]	Перший семестр як ключовий етап формування соціальної успішності	Взаємодія академічної інтеграції, мотивації та самооцінки студента	Визначальний вплив першого семестру на подальшу освітню траєкторію

Джерело: складено автором на основі аналізу джерел [5; 6; 8; 9; 10; 14; 16; 18; 19].

моделі інституційної підтримки соціальної успішності в українських закладах вищої освіти; (2) адаптацію стандартизованого інструментарію вимірювання соціальних компетентностей до українського

контексту; (3) емпіричне дослідження результативності гріт-програм та взаємної підтримки студентів в умовах воєнного часу; (4) розроблення програм підготовки фахівців із студентського розвитку.

Список літератури:

- Карпенко О. Соціальне середовище закладу вищої освіти як умова розвитку соціальної активності студентів. *Вісник гуманітарних наук*. 2024. № 3. С. 54–59. DOI: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.3.8>
- Міхєєва О. Ю., Мищак Л. М. Нові умови соціокультурного середовища студентської молоді. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота*. 2023. Вип. 1 (52). С. 115–118. DOI: <https://doi.org/10.24144/2524-0609.2023.52.115-118>
- Петрочко Ж. В. Соціальна активність, життєвий оптимізм, соціальна успішність та соціальне самовизначення як взаємообумовлені параметри особистості в сучасних умовах. *Науковий часопис Українського державного університету імені Михайла Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи*. 2024. Вип. 99. С. 50–55. DOI: <https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series5.2024.99.10>
- Щербяк Ю., Патряк О. Адаптація першокурсників до нових умов освітнього середовища у закладах вищої освіти як соціально-педагогічна проблема. *Трансформаційні процеси соціально-гуманітарної сфери суспільства*. 2023. С. 85–98. DOI: <https://doi.org/10.54937/2023.9788056110096>
- Alhur A. A. The Role of Emotional Intelligence in Academic Success: A Review of Contemporary Studies. *World Journal of Advanced Research and Reviews*. 2025. Vol. 27, No. 1. P. 1027–1032. DOI: <https://doi.org/10.30574/wjarr.2025.27.1.2616>
- Baczko-Dombi A., Wyszulek I. Determinants of Success in Public Opinion in Poland. *Polish Sociological Review*. 2015. Vol. 3, No. 191. P. 278–293. URL: <https://polish-sociological-review.eu/pdf-119905-48645?filename=Determinants-of-Success-i.pdf>
- Chen S., Lee S. W. Enhancing University Students' Soft Skills: A Quantitative Study on Problem-Solving and Social Competence. *Journal of Ecohumanism*. 2024. Vol. 3, No. 7. P. 4440–4454. DOI: <https://doi.org/10.62754/joe.v3i7.4554>
- Francisco Fernandez-Martin F. D., Arco-Tirado J. L., Hervás-Torres M. Grit as a predictor and outcome of educational, professional and personal success: A systematic review. *Psicologia Educativa*. 2020. Vol. 26, No. 1. P. 164–173. DOI: <https://doi.org/10.5093/psed2020a11>
- Horiachok I., Ostapiovskiy O., Vasylenko I., Snisar O., Kukhniuk O. Development of social competence in university students: an innovative pedagogical approach. *Amazonia Investiga*. 2024. Vol. 13, No. 74. P. 218–232. DOI: <https://doi.org/10.34069/AI/2024.77.05.16>

10. Jamil N. K. H., Latfi A. F. A. The Impact of Student Integration, Academic Motivation, and Self-Esteem on Academic Performance: A Conceptual Model for Malaysian Universities. *International Journal of Research and Innovation in Social Science*. 2025. Vol. 9, Issue 11. P. 1334–1340. DOI: <https://doi.org/10.47772/IJRISS.2025.91100107>
11. Kuh G. D., Kinzie J. L., Buckley J. A., Bridges B. K., Hayek J. C. What Matters to Student Success: A Review of the Literature. Washington, D.C. : National Postsecondary Education Cooperative, 2006. 151 p. URL: <https://www.yorku.ca/retentn/rdata/whatmatterstostudentsuccess.pdf>
12. MacFarlane K. Higher education learner identity for successful student transitions. *Higher Education Research & Development*. 2018. Vol. 37, No. 6. P. 1201–1215. DOI: <https://doi.org/10.1080/07294360.2018.1477742>
13. Mustaqim G. P., Wahjoedi T. Effectiveness of Student Participation in Campus Organizations. *INCOME: Innovation of Economics and Management*. 2024. Vol. 3, No. 3. P. 29–35. DOI: <https://doi.org/10.32764/income.v3i3.5034>
14. Schwartz S., Parnes M., Browne R., Austin L., Carreiro M., Rhodes J., Kupersmidt J., Kanchewa S. Teaching to fish: Impacts of a social capital intervention for college students. *American Educational Research Journal*. 2023. Vol. 60, No. 5. P. 986–1022. DOI: <https://doi.org/10.3102/00028312231181096>
15. Sipi V., Deshchenko O., Honcharova N., Hrytsenko A., Hrytsiuk O. Analysis of the prospects for the development of soft skills in future education: trends and risks. *Conhecimento & Diversidade*. 2024. Vol. 16, No. 42. P. 107–128. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/742893/1/12035_Sipi_et_al_ANALYSIS_OF_THE_PROSPECTS_FOR_THE_DEVELOPMENT.pdf
16. Vera F. Infusing Soft Skills in Higher Education: Key to the Development of Advanced Human Capital. *Transformar*. 2023. Vol. 4, No. 2. P. 47–65. URL: <https://revistatransformar.cl/index.php/transformar/article/view/92>
17. York T. T., Gibson C., Rankin S. Defining and Measuring Academic Success. *Practical Assessment, Research & Evaluation*. 2015. Vol. 20, No. 5. P. 1–21. DOI: <https://doi.org/10.7275/hz5x-tx03>
18. Yuliawati Y., Winarni W., Lyesmaya D., Hapipah H. Peer Social Support and Academic Achievement: A Systematic Literature Review. *Proceedings of the 5th ICEHoS 2025*. Atlantis Press, 2025. P. 357–372. DOI: https://doi.org/10.2991/978-2-38476-450-1_23
19. Zubtsova Y., Derstuganova N., Butenko V., Ponomarenko N., Gura O. Enhancing students' soft skills via blended learning methods. *Multidisciplinary Reviews*. 2024. Vol. 8. P. 1–9. DOI: <https://doi.org/10.31893/multirev.2024spe073>

References:

1. Karpenko, O. (2024). Sotsialne seredovyshe zakladu vyshchoi osvity yak umova rozvytku sotsialnoi aktyvnosti studentiv [Social environment of higher education institutions as a condition for developing students' social activity]. *Vvichlyvist. Humanitas*, (3), 54–59. <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.3.8> [in Ukrainian]
2. Mikheieva, O. Yu., & Myshchak, L. M. (2023). Novi umovy sotsiokulturnoho seredovysheha studentskoi molodi [New conditions of the socio-cultural environment of student youth]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu: Pedagogika. Sotsialna robota*, 1(52), 115–118. <https://doi.org/10.24144/2524-0609.2023.52.115-118> [in Ukrainian]
3. Petrochko, Zh. V. (2024). Sotsialna aktyvnist, zhyttievyi optymizm, sotsialna uspishnist ta sotsialne samovyznachennia yak vzaïmoobumovleni parametry osobystosti v suchasnykh umovakh [Social activity, life optimism, social success and social self-determination as interdependent personality parameters in modern conditions]. *Naukovyi chasopys Ukrainkoho derzhavnogo universytetu imeni Mykhaila Drahomanova. Seriya 5. Pedagogichni nauky: realii ta perspektyvy*, (99), 50–55. <https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series5.2024.99.10> [in Ukrainian]
4. Shcherbiak, Yu., & Patriak, O. (2023). Adaptatsiia pershokursnykiv do novykh umov osvitnoho seredovysheha u zakladakh vyshchoi osvity yak sotsialno-pedagogichna problema [Adaptation of first-year students to new educational environment conditions in higher education institutions as a socio-pedagogical problem]. *Transformatsiini protsesy sotsialno-humanitarnoi sfery suspilstva*, 85–98. <https://doi.org/10.54937/2023.9788056110096> [in Ukrainian]
5. Alhur, A. A. (2025). The Role of Emotional Intelligence in Academic Success: A Review of Contemporary Studies. *World Journal of Advanced Research and Reviews*, 27(1), 1027–1032. <https://doi.org/10.30574/wjarr.2025.27.1.2616>
6. Baczko-Dombi, A., & Wyszulek, I. (2015). Determinants of Success in Public Opinion in Poland. *Polish Sociological Review*, 3(191), 278–293. <https://polish-sociological-review.eu/pdf-119905-48645?filename=Determinants-of-Success-i.pdf>
7. Chen, S., & Lee, S. W. (2024). Enhancing University Students' Soft Skills: A Quantitative Study on Problem-Solving and Social Competence. *Journal of Ecohumanism*, 3(7), 4440–4454. <https://doi.org/10.62754/joe.v3i7.4554>
8. Francisco Fernandez-Martin, F. D., Arco-Tirado, J. L., & Hervas-Torres, M. (2020). Grit as a predictor and outcome of educational, professional and personal success: A systematic review. *Psicologia Educativa*, 26(1), 164–173. <https://doi.org/10.5093/psed2020a11>
9. Horiachok, I., Ostapiovskyi, O., Vasylenko, I., Snisar, O., & Kukhniuk, O. (2024). Development of social competence in university students: an innovative pedagogical approach. *Amazonia Investiga*, 13(74), 218–232. <https://doi.org/10.34069/AI/2024.77.05.16>
10. Jamil, N. K. H., & Latfi, A. F. A. (2025). The Impact of Student Integration, Academic Motivation, and Self-Esteem on Academic Performance: A Conceptual Model for Malaysian Universities. *International Journal of Research and Innovation in Social Science*, 9(11), 1334–1340. <https://doi.org/10.47772/IJRISS.2025.91100107>
11. Kuh, G. D., Kinzie, J. L., Buckley, J. A., Bridges, B. K., & Hayek, J. C. (2006). *What Matters to Student Success: A Review of the Literature*. National Postsecondary Education Cooperative. <https://www.yorku.ca/retentn/rdata/whatmatterstostudentsuccess.pdf>
12. MacFarlane, K. (2018). Higher education learner identity for successful student transitions. *Higher Education Research & Development*, 37(6), 1201–1215. <https://doi.org/10.1080/07294360.2018.1477742>

13. Mustaqim, G. P., & Wahjoedi, T. (2024). Effectiveness of Student Participation in Campus Organizations. *INCOME: Innovation of Economics and Management*, 3(3), 29–35. <https://doi.org/10.32764/income.v3i3.5034>
14. Schwartz, S., Parnes, M., Browne, R., Austin, L., Carreiro, M., Rhodes, J., Kupersmidt, J., & Kanchewa, S. (2023). Teaching to fish: Impacts of a social capital intervention for college students. *American Educational Research Journal*, 60(5), 986–1022. <https://doi.org/10.3102/00028312231181096>
15. Sippii, V., Deshchenko, O., Honcharova, N., Hrytsenko, A., & Hrytsiuk, O. (2024). Analysis of the prospects for the development of soft skills in future education: trends and risks. *Conhecimento & Diversidade*, 16(42), 107–128. https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/742893/1/12035_Sippii_et_al_ANALYSIS_OF_THE_PROSPECTS_FOR_THE_DEVELOPMENT.pdf
16. Vera, F. (2023). Infusing Soft Skills in Higher Education: Key to the Development of Advanced Human Capital. *Transformar*, 4(2), 47–65. <https://revistatransformar.cl/index.php/transformar/article/view/92>
17. York, T. T., Gibson, C., & Rankin, S. (2015). Defining and Measuring Academic Success. *Practical Assessment, Research & Evaluation*, 20(5), 1–21. <https://doi.org/10.7275/hz5x-tx03>
18. Yuliawati, Y., Winarni, W., Lyesmaya, D., & Napipah, H. (2025). Peer Social Support and Academic Achievement: A Systematic Literature Review. In *Proceedings of the 5th ICEHoS 2025* (pp. 357–372). Atlantis Press. https://doi.org/10.2991/978-2-38476-450-1_23
19. Zubtsova, Y., Derstuganova, N., Butenko, V., Ponomarenko, N., & Gura, O. (2024). Enhancing students' soft skills via blended learning methods. *Multidisciplinary Reviews*, 8, 1–9. <https://doi.org/10.31893/multirev.2024spe073>

Дата першого надходження статті до видання: 28.03.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 22.04.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026

УДК 37.014. 13(477)

DOI <https://doi.org/10.32782/3041-1351/2026-2-14>**Петришин Людмила Йосипівна**

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри соціальної роботи та соціальної педагогіки,
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка
ludmyla.petryshyn@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-4506-1523

Сорока Ольга Вікторівна

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри соціальної роботи та соціальної педагогіки,
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка
sorokaolga175@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-1483-8974

Калаур Світлана Миколаївна

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри соціальної роботи та соціальної педагогіки,
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка
svitlanakalaur@gmail.com
ORCID ID: 0000-0001-8099-9392

ІННОВАЦІЙНІ НАПРЯМИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З УЧАСНИКАМИ БОЙОВИХ ДІЙ У ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАДАХ

Вступ. У складних умовах ведення військових дій упровадження інноваційних напрямів у соціальну роботу з учасниками бойових дій та ветеранами в умовах територіальних громад зумовлена сучасними соціальними проблемами, пов'язаними з наслідками війни, зростанням кількості УБД та ветеранів та ускладненням їхніх потреб. Повернення до мирного життя супроводжується не лише фізичними та психологічними труднощами, але й проблемами соціальної реадaptaції та ресоціалізації, працевлаштування, відновлення соціальних зв'язків і життєвих орієнтирів. У цих умовах традиційні підходи до соціальної підтримки та допомоги виявляються недостатніми, оскільки вони часто мають фрагментарний характер і не враховують комплексності потреб ветеранів. Саме тому виникає необхідність у впровадженні інноваційних моделей соціальної роботи, які забезпечують інтегрований, міждисциплінарний та клієнтоорієнтований підхід до надання соціальної підтримки і допомоги. Особливого значення набуває роль територіальних громад як базового рівня організації соціальної підтримки та допомоги, де відбувається безпосередня взаємодія УБД та ветеранів із соціальним середовищем. Саме на рівні громади формується простір для реінтеграції, соціальної участі та відновлення активної життєвої позиції особистості.

Мета роботи полягає у поглибленому аналізі та науковому обґрунтуванні інноваційних напрямів соціальної роботи з УБД і ветеранами у територіальних громадах, а також визначення їх функціонального значення для підвищення ефективності професійної діяльності соціальних працівників.

Наукова новизна. Наукова новизна дослідження полягає у комплексному осмисленні інноваційних напрямів соціальної роботи з учасниками бойових дій та ветеранами в умовах територіальних громад як цілісної системи взаємопов'язаних підходів. У роботі вперше систематизовано інтервенційно-психосоціальний, ком'юніті-орієнтований, соціально-підприємницький, реінтеграційно-організаційний, персоналізовано-індивідуальний (кейс-менеджмент) та міжсекторальний напрями як ключові складові інноваційної моделі соціальної підтримки УБД та ветеранів. Уточнено зміст та функціональне наповнення зазначених напрямів у контексті діяльності територіальних громад, подальшого розвитку набули положення щодо застосування соціального підприємництва як інструменту економічної самореалізації та соціальної реінтеграції УБД та ветеранів, а також обґрунтовано доцільність використання кейс-менеджменту як механізму індивідуалізації соціальної підтримки та доведено значення міжсекторальної взаємодії як умови забезпечення комплексності та безперервності соціальної допомоги. Загалом, отримані результати розширюють теоретико-методологічні засади соціальної роботи з учасниками бойових дій та створюють підґрунтя для впровадження інноваційної моделі соціальної підтримки у територіальних громадах.

Висновки. Констатовано, що імплементація інноваційних напрямів соціальної роботи з УБД та ветеранами, зокрема інтервенційно-психосоціального, ком'юніті-орієнтованого, соціально-підприємницького, реінтеграційно-організаційного, персоналізовано-індивідуального та міжсекторальної взаємодії, у практику підтримки та супроводу учасників бойових дій і ветеранів створює передумови для формування цілісної та ефективної системи допомоги. Вони забезпечують перехід до більш гнучкої, адаптивної та людиноцентрованої інноваційної моделі підтримки, яка враховує індивідуальні потреби ветеранів і сприяє їх повноцінній реінтеграції у суспільство.

Ключові слова: інновації соціальні, учасники бойових дій, ветерани, соціальне забезпечення, соціальна підтримка, територіальна громада, соціальна робота, модель, соціальні працівники.

Petryshyn Liudmyla Yosypivna

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Professor at the Department of Social Work and Social Pedagogy,
Volodymyr Hnatiuk Ternopil National Pedagogical University

Soroka Olha Viktorivna

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Professor at the Department of Social Work and Social Pedagogy,
Volodymyr Hnatiuk Ternopil National Pedagogical University

Kalaur Svitlana Mykolaivna

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Professor at the Department of Social Work and Social Pedagogy,
Volodymyr Hnatiuk Ternopil National Pedagogical University

**INNOVATIVE APPROACHES TO SOCIAL WORK WITH COMBAT VETERANS
IN LOCAL COMMUNITIES**

Introduction. In the challenging conditions of ongoing military operations, the implementation of innovative approaches in social work with combatants and veterans at the level of territorial communities is driven by contemporary social challenges associated with the consequences of war, the increasing number of combatants and veterans, and the growing complexity of their needs. The transition to civilian life is accompanied not only by physical and psychological difficulties but also by challenges related to social readaptation and resocialization, employment, restoration of social ties, and the re-establishment of life orientations. Under such circumstances, traditional approaches to social support and assistance prove to be insufficient, as they are often fragmented and fail to address the comprehensive nature of veterans' needs. Therefore, there is a pressing need to introduce innovative models of social work that ensure an integrated, interdisciplinary, and client-centered approach to the provision of social support and services. Particular importance is attached to the role of territorial communities as the primary level for organizing social support and assistance, where direct interaction between combatants, veterans, and the social environment takes place. It is at the community level that a conducive space for reintegration, social participation, and the restoration of an active life position is formed.

Purpose and objectives of the article. The purpose of this study is to provide an in-depth analysis and scientific substantiation of innovative directions in social work with combatants and veterans within territorial communities, as well as to determine their functional significance for enhancing the effectiveness of professional social work practice.

Scientific novelty. The scientific novelty of the study lies in the comprehensive conceptualization of innovative directions of social work with combatants and veterans in territorial communities as an integrated system of interrelated approaches. For the first time, the study systematizes intervention-psychosocial, community-oriented, social entrepreneurship-based, reintegration-organizational, personalized (case management), and intersectoral approaches as key components of an innovative model of social support for combatants and veterans. The content and functional characteristics of these approaches have been further specified in the context of territorial community practice. In addition, the study advances the understanding of social entrepreneurship as a tool for economic self-realization and social reintegration of veterans. It also substantiates the feasibility of case management as a mechanism for individualizing social support and demonstrates the importance of intersectoral cooperation as a prerequisite for ensuring the comprehensiveness and continuity of social assistance. Overall, the findings expand the theoretical and methodological foundations of social work with combatants and provide a basis for the implementation of an innovative model of social support in territorial communities.

Results. It has been established that the implementation of innovative directions in social work with combatants and veterans, including intervention-psychosocial, community-oriented, social entrepreneurship-based, reintegration-organizational, personalized, and intersectoral approaches, into the practice of support and case management creates the conditions for developing a coherent and effective system of assistance. These approaches ensure the transition to a more flexible, adaptive, and person-centered model of support that takes into account the individual needs of veterans and facilitates their full reintegration into society.

Key words: *social innovations, combatants, veterans, social security, social support, territorial community, social work, model, social workers.*

Вступ. В умовах тривалої військової агресії проти України значно зростає кількість учасників бойових дій (далі УБД), що актуалізує потребу у створенні ефективної системи їх соціальної адаптації та реінтеграції. Повернення ветеранів до життя у територіальних громадах супроводжується комплексом викликів, які охоплюють психологічні травми, труднощі працевлаштування, трансформацію соціальних ролей і нерідко – порушення соціальних зв'язків. У цих умовах традиційні підходи до соціальної роботи, що базуються переважно на наданні стандартних соціальних послуг, виявляються недостатніми, саме тому територіальна громада як базовий рівень соціальної організації суспільства стає ключовим простором, де відбувається реальна інтеграція УБД та ветеранів, а соціаль-

ний працівник має можливість не лише реагувати на проблеми, але й запобігати їх виникненню, що обумовлює необхідність впровадження соціальних інновацій – нових підходів, інструментів і практик, які дозволять більш гнучко та ефективно відповідати на потреби УБД [4].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні наукові дослідження у сфері соціальної роботи з УБД та ветеранами засвідчують зростання інтересу до проблем їх соціальної реадaptaції, ресоціалізації та реінтеграції. У наукових працях наголошується, що традиційна модель соціального забезпечення, орієнтована на пільги та матеріальну підтримку, не забезпечує повноцінної інтеграції УБД та ветеранів у громаду, натомість акцент зміщується на розвиток психосоціальної підтримки, активіза-

цію внутрішніх ресурсів особистості та формування соціального капіталу [6].

Вивченню сучасних програм та технологій підтримки УБД, як вітчизняних так і зарубіжних, присвячені роботи Джуган Р., Джуган В., Самотовка Р., Кравченко О., Бриндікова Ю. [3; 4; 6] які досліджували методи впровадження інноваційних підходів у соціальну роботу з ветеранами. Особливо важливим є вивчення технологій соціальної підтримки в процесі адаптації ветеранів до мирного життя, яке здійснювали Макар М., Фера С., Шапошникова І., Шевченко Р. [11; 12; 13] та інші, підкреслюючи комплексність підходів, що поєднують психологічну, соціальну та правову допомогу, та Ломоносова Н., Хелашвілі А., Назаренко Ю. що висвітлюють особливості надання соціальних послуг для ветеранів і УБД у громадах [8]. Суттєвого значення у роботі з УБД та ветеранами набуває також використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій. Шапошникова І., Макар М. зазначають, використання інноваційних соціальних технологій, для підтримки учасників бойових дій, зокрема телемедицина, мобільні додатки для ментального здоров'я, онлайн-спільнот для соціальної підтримки, та інтерактивних платформ для професійної орієнтації та навчання; впровадження інтерактивних онлайн-курсів, мобільних застосунків та цифрових платформ сприяє підвищенню доступності освітніх і соціальних послуг, а також розширює можливості для безперервної підтримки ветеранів незалежно від місця їх проживання [12].

Окрему увагу приділено аналізу сучасних підходів до психологічної реабілітації військовослужбовців, а також вивченню інноваційних програм і технологій соціальної підтримки в умовах функціонування Збройних Сил України, що знайшло відображення у працях Фери С. Дослідниця наголошує, що психологічна допомога, включаючи індивідуальні консультації, різні форми психотерапії (групову й індивідуальну) і тренінгові заняття, показує значні результати в роботі з учасниками бойових дій [8, с. 103].

Разом з тим, дослідник Шевченко Р. у своїх дослідженнях наголошує інновації у соціальному захисті УБД та ветеранів відображають тенденцію до врахування індивідуальних потреб та різноманіття їхніх ситуацій, а такий підхід сприятиме персоналізації послуг та наданню точної допомоги, що відповідає унікальним вимогам кожного ветерана [13, с. 184].

У сучасних умовах трансформації системи соціального захисту УБД та ветеранів особливої актуальності набуває впровадження інноваційних підходів та розроблення і реалізація спеціалізованих програм, спрямованих на відновлення психологічного стану, соціальних зв'язків і життєвих стратегій УБД. У наукових дослідженнях також узагальнюється міжнародний досвід впровадження інноваційних стратегій соціального захисту ветеранів, що дозволяє визначити ефективні практики та адаптувати їх до національного контексту. Так Шудовські Л. та Баллан М. запропонували до впровадження проєкт повернення

та можливостей в освіті ветеранів (PROVE), як інноваційну модель польової освіти в галузі соціальної роботи, що готує стажерів-аспірантів першого року навчання для роботи зі студентами-ветеранами в університетських кампусах у нетрадиційному середовищі та робить акцент на сильних сторонах та стійкість УБД і ветеранів [18, с. 121].

Водночас важливим компонентом ефективної підтримки виступає інтеграція соціальних служб, яка забезпечує узгодженість дій різних інституцій. Зарубіжні дослідники Амдур Д., Батрес А., Белісл Дж., Браун Дж. Х., Корніс-Поп М., Метьюсон-Чепмен М., Вошем Т. зазначають, що показовим є досвід Сполучених Штатів Америки, де система ветеранської допомоги базується на тісній взаємодії державних структур і організації соціальної роботи, що дозволяє реалізувати комплексний підхід до реабілітації та реінтеграції ветеранів, а також впровадженні системи програм допомоги після бойових дій Міністерства ветеранів, орієнтованих на ветеранів, яка спирається на значну участь соціальних працівників для підтримки військовослужбовців, ветеранів та їхніх сімей шляхом відновлення, реабілітації та реінтеграції в їхні рідні громади [14, с. 564].

Не менш важливим є розвиток програм, орієнтованих на формування ветеранських спільнот. Науковці Горман Дж., Аріель А., Сколіо Дж., Смолінський Дж., Руссо Е. та Дребінг Ч. наголошують, що УБД та ветерани вразливі до втрати соціальної підтримки та посилення ізоляції від своїх громад, що може загострити інші труднощі, з якими вони можуть стикатися, такі як проблеми з фізичним або психічним здоров'ям [16, с. 1189]. Організація ветеранських спільнот на їх думку, є ініціативою що створює умови для налагодження горизонтальних зв'язків між ветеранами, забезпечить простір для обміну досвідом, емоційної підтримки та взаємодопомоги, що позитивно впливатиме на процес їх соціальної адаптації [16, с. 1189].

Дослідники підкреслюють, що ефективна соціальна робота з УБД повинна базуватися на міждисциплінарному підході, який поєднує елементи психології, соціології, педагогіки та менеджменту соціальної сфери. Водночас у працях відзначається недостатній рівень координації між суб'єктами соціальної політики на рівні громад, що знижує ефективність навіть добре розроблених програм. Особливу увагу сучасні автори приділяють соціальним інноваціям як інструменту модернізації соціальної роботи, які розглядаються не лише як нові технології, а як системні зміни у підходах до організації соціальної допомоги, що передбачають активну участь самих ветеранів у процесі вирішення власних проблем [3; 4; 6; 8; 12; 13; 14].

Мета дослідження полягає у поглибленому аналізі та науковому обґрунтуванні інноваційних напрямів соціальної роботи з УБД і ветеранами у територіальних громадах, а також визначення їх функціонального значення для підвищення ефективності професійної діяльності соціальних працівників.

Виклад основного матеріалу дослідження. Інноваційні напрями у соціальній роботі з УБД та ветеранами доцільно розглядати як системну трансформацію соціальної роботи, що передбачає перехід від пасивної моделі допомоги до активної, партнерської взаємодії між соціальним працівником та УБД і ветеранами, у якому вони виступають не лише отримувачами послуг, а й активними учасниками соціальних процесів у територіальних громадах [2; 6].

У даному контексті вагомим інноваційним напрямом у роботі з УБД і ветеранами є *інтервенційно-психосоціальний напрям*, що об'єднує комплексні форми підтримки, спрямовані не лише на подолання наслідків травматичного досвіду, але й на відновлення цілісності особистості, її соціальних зв'язків та життєвих ресурсів. Сутність цього напрямку полягає у визнанні того, що травматичний досвід війни впливає не лише на психіку, але й на поведінкові моделі, систему цінностей, здатність до взаємодії з іншими людьми. Саме тому відновлення потребує не лише «лікування симптомів», але й створення умов для нового соціального досвіду, безпечної взаємодії та поступового повернення довіри до світу.

На відміну від традиційної психологічної допомоги, яка часто обмежується індивідуальним консультуванням, психосоціальні практики інтегрують психологічний і соціальний виміри, забезпечуючи більш глибокий і стійкий ефект. Однією з ключових форм психосоціальної підтримки є групи взаємопідтримки, які базуються на принципі «рівний-рівному». У таких групах ветерани мають можливість відкрито ділитися власним досвідом, переживаннями та труднощами, без страху осуду чи нерозуміння. Важливим ефектом є нормалізація переживань: учасники усвідомлюють, що їхні реакції є типовими для людей із подібним досвідом.

Не менш значущими у реалізації інтервенційно-психосоціального напрямку є створення ветеранських просторів і спеціально організованих комунікаційних середовищ, де поєднуються різні види підтримки: психологічна, соціальна, інформаційна, що виконуватимуть функцію «безпечного середовища» – де УБД та ветерани можуть поступово відновлювати соціальні навички, брати участь у спільних заходах, навчанні або просто неформальному спілкуванні, відвідувати тренінги з управління стресом, зустрічі з кар'єрними консультантами та творчі майстер-класи [8; 12].

У процесі реалізації цього напрямку важливим інноваційним інструментом є арт-терапія, яка дозволить працювати з травматичним досвідом через творче самовираження, малювання, музику, письмо, театральні практики, піскотерапію, що в свою чергу стане першим кроком вербалізації складних емоцій та до їх усвідомлення і прийняття. Тілесно-орієнтовані практики також займають важливе місце у психосоціальній роботі, оскільки травма часто «запам'ятовується» не лише на психологічному, але й на фізіологічному рівні. У цих випадках дихальні вправи, релаксаційні техніки, йога, рухова терапія, сприятимуть зниженню напруги, відновленню від-

чуття контролю над власним тілом і стабілізації емоційного стану. Комплексне застосування цих практик створюватиме умови для відновлення довіри як до себе, так і до інших людей, а взаємодія у безпечному середовищі сприятиме формуванню почуття спільності, коли УБД та ветерани перестануть відчувати себе ізольованим і «відокремленим» від суспільства та сприятиме поступовій інтеграції їх у життя громади [8; 11]. Таким чином психосоціальні практики виступають важливим інноваційним компонентом соціальної роботи з УБД, оскільки забезпечують не лише подолання наслідків травми, але й створюють передумови для активного, повноцінного життя у суспільстві.

Особливого значення у сучасній системі соціального захисту учасників бойових дій набуває *ком'юніті-орієнтований напрям*, який розглядається нами як інноваційна модель організації соціальної роботи, що виходить за межі індивідуальної допомоги і фокусується на ресурсах самої громади. Його сутність полягає у розгляді територіальної громади не лише як середовища проживання УБД та ветеранів, але як активного суб'єкта підтримки, інтеграції та відновлення. Означений напрям ґрунтується на ідеї, що ефективна реінтеграція УБД та ветеранів є неможливою без включення їх у систему формальних і неформальних соціальних зв'язків, саме тому акцент переноситься з «роботи з проблемою» на «роботу з середовищем», у якому ця проблема виникає і може бути вирішена. У процесі реалізації інноваційного ком'юніті-орієнтованого напрямку соціальний працівник повинен трансформувати свою роль, перестаючи бути лише надавачем послуг і виступити фасилітатором, модератором і посередником між різними членами груп територіальних громад. Фасилітативна функція соціального працівника реалізується через організацію взаємодії між УБД, ветеранами, членами їхніх сімей, місцевими жителями, представниками органів влади, бізнесу та громадських організацій, що в певному розумінні передбачає створення платформ для діалогу: круглих столів, громадських обговорень, спільних заходів, де відбуватиметься обмін досвідом, зниження соціальної дистанції та формування взаєморозуміння між усіма членами територіальних громад [2; 7; 9; 11].

Важливим аспектом реалізації інноваційного ком'юніті-орієнтованого напрямку є формування інклюзивного соціального середовища, зокрема такого, що враховує потреби УБД, ветеранів і реалізує їх рівноправну участь у житті громади, психологічну прийнятність, відсутність упереджень та дискримінації, а соціальний працівник, здійснюючи просвітницьку діяльність, забезпечує інформування населення про особливості досвіду УБД, руйнування стереотипів та формування толерантного ставлення.

Практична реалізація ком'юніті-орієнтованого підходу може набувати різних форм: створення відкритих майданчиків для спілкування, навчання та взаємопідтримки, що сприяє поступовій соціалізації ветеранів; організація спільних громадських ініціатив, таких як волонтерські проєкти, благоустрій

територій, освітні заходи, що змінює сприйняття УБД та ветеранів від образу «отримувача допомоги» до «активного громадянина»; впровадження програм «рівний-рівному» у межах громади, що підсилює довіру, формує горизонтальні зв'язки, які є основою соціальної згуртованості. Результатом впровадження ком'юніті-орієнтованого напрямку як інноваційного є поступове зниження стигматизації УБД і ветеранів, а також виступає стратегічним напрямом розвитку територіальних громад, орієнтованим на інтеграцію, партнерство та стійкість у складних соціальних умовах.

Безперечно наступним інноваційним напрямом у системі соціальної роботи з учасниками бойових дій є *соціально-підприємницький*, що розглядається нами як ефективний інструмент економічної та соціальної реінтеграції УБД та ветеранів. Його сутність полягає у поєднанні підприємницької діяльності із соціальною місією, що дозволяє не лише забезпечити матеріальний дохід, але й сприяти вирішенню актуальних проблем як самих УБД, так і територіальної громади загалом. Особливість соціального підприємництва у роботі з УБД та ветеранами полягає в тому, що воно орієнтоване не лише на економічний результат, але й на відновлення соціальної ролі особистості, адже після повернення з війни багато УБД зіштовхуються з втратою попереднього професійного статусу, труднощами працевлаштування та кризою ідентичності. У цьому контексті соціальне підприємництво виступає як механізм відновлення суб'єктності, здатності людини самостійно впливати на власне життя та приймати рішення, саме тому важливо підкреслити, що участь у соціальному підприємстві сприяє формуванню відчуття значущості та корисності. На сьогодні практичні моделі соціального підприємництва для УБД є різновидовими: ветеранські кав'ярні, ремісничі майстерні, фермерські господарства (агро-

проекти), ІТ-стартапи (сервісні компанії), майстерні із реабілітаційним компонентом, ветеранські освітні та навчальні простори. Соціальні ініціативи з підтримки ветеранів через бізнес-партнерство, саме у таких ініціативах часто поєднуються працевлаштування із наданням соціально значущих послуг реабілітаційних програм, освітніх курсів, підтримки та супроводу. Нижче у таблиці 1. наведено приклади моделей соціального підприємництва УБД та ветеранів у різних територіальних громадах [11; 12; 13].

Значну роль у розвитку соціального підприємництва відіграє підтримка з боку громади та держави, через грантові програми УВФ, пільгове кредитування, навчання підприємницьким навичкам, при цьому соціальний працівник у цьому процесі виступає консультантом або фасилітатором, допомагаючи УБД та ветеранам у пошуку ресурсів, підготовці бізнес-планів та налагодженні партнерств [15; 19]. У ширшому контексті розвиток соціального підприємництва як інноваційного напрямку соціальної роботи з УБД виконує інтеграційну функцію та сприяє налагодженню взаємодії між УБД, ветеранами та іншими членами громади, зменшує соціальну дистанцію, забезпечує економічну самореалізацію, відновлення соціальної активності, психологічну стабільність та повноцінну інтеграцію ветеранів у життя територіальної громади.

Вагомим на сьогодні є створення ветеранських просторів (хабів) як *реінтеграційно-організаційного* інноваційного напрямку соціальної роботи з учасниками бойових дій та ветеранами, що функціонують як безпечні простори та інклюзивні центри, де УБД та ветерани можуть не лише комунікувати, а й отримувати широкий спектр послуг: соціальних, психологічних, професійних, інформаційних та правових.

Зауважимо, що в свою чергу ветеранські хаби формують комплексну систему підтримки, що вклю-

Таблиця 1

Моделі соціального підприємництва УБД та ветеранів у територіальних громадах

№	Назва/тип підприємства	Територіальна громада	Основний соціальний ефект для УБД та ветеранів
1	Ветеранська кав'ярня	Київська, Львівська громади	Працевлаштування УБД та ветеранів, соціальна інтеграція, навчальні курси
2	Ремісничі майстерні (виготовлення сувенірів, меблів, виробів ручної роботи)	Вінницька, Харківська громади	Трудотерапія, відновлення психологічної стабільності, розвиток навичок підприємництва
3	Фермерське господарство / агропроект	Львівська громада	Психологічна реабілітація, командна взаємодія, соціальна згуртованість
4	ІТ-стартапи / сервісні компанії	Київська, Дніпровська громади	Професійний розвиток, працевлаштування, економічна самореалізація
5	Майстерні із реабілітаційним компонентом	Житомирська громада	Поєднання трудової діяльності та психологічного відновлення, формування стабільного ритму життя
6	Ветеранські освітні та навчальні простори	Київська, Львівська громади	Підвищення кваліфікації УБД та ветеранів, підготовка до самозайнятості та підприємництва
7	Соціальні ініціативи з підтримки УБД та ветеранів через бізнес-партнерство	Київська, Львівська громади	Наставництво, менторська підтримка, інтеграція УБД та ветеранів у локальну економіку

чає кілька взаємопов'язаних напрямів: соціальну реадaptaцію та інтеграцію, психологічну підтримку та реабілітацію; професійну та економічну підтримку, правову допомогу, формування нових спільнот та взаємопідтримку. Впроваджуючи у хабах групові заходи, тренінги, воркшопи, вебінари, дискусійні платформи та програми взаємопідтримки УБД та ветерани відновлюють навички соціальної взаємодії, адаптуються до цивільного життя та формують стійкі соціальні зв'язки. Окрім того у хабах реалізуються індивідуальні та групові консультації, проводиться арт- та трудотерапія, тілесно-орієнтовані практики, надаються консультації щодо соціальних гарантій, пенсій, пільг, трудових прав та відновлення юридичних документів, що допомагає знизити рівень стресу, тривожності та симптоми посттравматичного стресового розладу, у цьому випадку психологічна складова інтегрується з соціальними та професійними активностями, що підвищує ефективність ресоціалізації мінімізуючи адміністративні бар'єри та сприяє соціальній згуртованості, підвищенню рівня довіри та руйнуванню стереотипів щодо УБД та ветеранів [16; 17; 18].

Важливо наголосити, що ветеранські хаби часто інтегрують елементи соціального підприємництва та підприємницького навчання, що дозволяє УБД та ветеранам розвивати професійні навички, започатковувати власні проекти або працевлаштовуватися в соціально відповідальні бізнес-ініціативи громади, розглянемо приклади запровадження ветеранських хабів у територіальних громадах України у таблиці 2.

Таким чином, ветеранські простори (хаби) стають ключовим елементом інноваційної системи підтримки УБД, інтегруючи соціальні, психологічні, професійні, інформаційні та правові компоненти, при цьому вони забезпечують комплексну ресоціалізацію та реадaptaцію, формують інклюзивне середовище у громадах та сприяють активній участі УБД та ветеранів у житті територіальної громади.

Вважаємо, що одним із вагомих інноваційних напрямів соціальної роботи з УБД є *персоналізовано-індивідуальний напрям*, в основі якого лежить застосування кейс-менеджменту, адже однією з базових інновацій у сучасній соціальній роботі з учасниками бойових дій є впровадження кейс-менеджменту – технології індивідуального супроводу випадку, яка забезпечує цілісний, системний та безперервний підхід до надання соціальної допомоги. Застосування персоналізовано-індивідуального напрямку зумовлено необхідністю подолання фрагментарності соціальних послуг, коли різні види допомоги надаються розрізнено, без належної координації та врахування реальних потреб конкретної особи. Сутність кейс-менеджменту полягає у тому, що кожен ветеран розглядається як унікальний випадок, із власним досвідом, потребами, ресурсами та життєвими обставинами, у цьому випадку соціальна робота вибудовується не за шаблонною схемою, а на основі індивідуалізованого підходу, центральною фігурою якого виступає соціальний працівник (кейс-

менеджер), що не лише надає окремі послуги, але й координує весь процес допомоги [15; 19].

Ключовим елементом застосування кейс-менеджменту у соціальній роботі з УБД та ветеранами є координація послуг, тобто узгодження дій різних установ (соціальних служб, медичних закладів, центрів зайнятості, громадських організацій, освітніх установ) і фахівців, залучених до роботи з даною категорією. Соціальний працівник у цьому випадку виступає як посередник, забезпечуючи логічну послідовність допомоги та уникнення дублювання або втрати інформації. Важливою перевагою кейс-менеджменту є забезпечення безперервності допомоги, коли підтримка не припиняється після вирішення окремої проблеми, а триває до досягнення стабільного результату, що є особливо актуальним для УБД, оскільки процес реадaptaції є тривалим і нерівномірним та дозволяє враховувати індивідуальні особливості кожного клієнта. Загалом, впровадження кейс-менеджменту як інноваційної технології соціальної роботи забезпечує перехід від епізодичної допомоги до системної підтримки учасників бойових дій, що є необхідною умовою їх успішної соціальної реадaptaції та інтеграції у територіальну громаду.

Суттєвим елементом інновацій у системі соціального захисту учасників бойових дій та ветеранів виступає напрям *міжсекторальної взаємодії*, яку ми розглядаємо як модель узгодженої діяльності різних інституцій, спрямовану на забезпечення комплексної та цілісної підтримки УБД та ветеранів, що зумовлена багатомірністю проблем, з якими зустрічаються УБД та ветерани воєнних дій. Сутність інноваційного напрямку міжсекторальної взаємодії полягає у координації зусиль органів місцевого самоврядування, державних соціальних служб, медичних установ, освітніх закладів, громадських організацій та бізнесу з метою формування інтегрованої системи підтримки та сприяння повноцінній реінтеграції УБД та ветеранів у життя громади [2; 10].

Інноваційність такого напрямку проявляється у переході від ізольованого функціонування інституцій до налагодження партнерської моделі взаємодії, заснованої на обміні інформацією, спільному плануванні та відповідальності за результат. Як зазначають дослідники, саме міжсекторальне партнерство дозволяє досягти синергії ресурсів та підвищити ефективність соціальних послуг [6; 7]. Практична реалізація напрямку міжсекторальної взаємодії здійснюється через створення міжвідомчих команд або координаційних рад на рівні територіальної громади, що забезпечують оперативне реагування на складні життєві ситуації ветеранів [6]. У реалізації даного напрямку в соціальній роботі з УБД та ветеранами особливо важливим є залучення громадських організацій, які часто впроваджують інноваційні практики психосоціальної підтримки та мають високий рівень довіри серед учасників бойових дій та ветеранів, при цьому вони також відіграють роль каталізатора змін у територіальних громадах, сприяючи розвитку нових форм соціальної роботи [6].

Ветеранські простори (хаби) у територіальних громадах України

№	Назва хабу/ простору	Територіальна громада	Основний соціальний ефект	Правова допомога
1	Ветеранський простір – Львівський цент ветеранів (Lviv Veteran Hub); Будинок воїна, комунальний заклад Львівської обласної ради; Львівський центр надання послуг УБД, комунальна установа Львівської міської ради.	Львів	Соціальна інтеграція, навчальні курси, психологічна підтримка, розвиток спільнот; інформаційно-консультаційні, соціальні, культурно-просвітницькі заходи, здобуття нових компетенцій.	Правові послуги. Юридична, психологічна підтримка. Консультації щодо пільг, соціальних гарантій та документів.
2	Київський центр ветеранів (Veteran Hub Kyiv); «Київ мілітарі хаб»; VETERAN HUB мобільний офіс.	Київ	Інформаційна та психологічна підтримка, менторство, mediaція конфліктів, HR-консультації, підтримка при відкритті власної справи.	Юридичні консультації, допомога у відновленні документів, безкоштовна кваліфікована первинна і вторинна юридична допомога, соціальні послуги, інформацію про працевлаштування, курси підвищення кваліфікації.
3	Ветеранський простори: Центр ветеранів (Veteran Hub); «Полум'я надії»; «Територія можливостей»; «Побратим».	Вінниця	Трудотерапія, арт-майстерні, психологічна реабілітація, формування локальних спільнот.	Правові консультації щодо соціальних виплат, соціальний супровід та підтримка. Моніторинг, аналіз, підготовка аналітичних документів та організація і проведення адвокаційних кампаній для забезпечення прав цільової групи.
4	Простір ветанів Дніпра (Dnipro Veteran Space); VETERAN HUB Дніпро.	Дніпро	Підтримка підприємницьких ініціатив, освітні та культурні програми для ветеранів	Юридичні послуги та допомога ветеранам та членам родин.
5	Дім верана; Центр ветеранського розвитку ТНПУ (Veteran Development Center)	Тернопіль	Психологічна та соціальна реабілітація. Професійна підготовка, психологічний супровід, комплексна реінтеграція ветеранів	Юридична допомога. Соціальна та комплексна реабілітація, юридичний і професійний супровід на основі розвитку системи підготовки, перепідготовки й підвищення кваліфікації
	«Хаб ветеран / Твій шлях додому»	Луцьк	Соціальна адаптація, кейс-менеджмент, психологічна підтримка	Правова допомога з оформлення документів та пільг
7	Ветеранський простір Хмельниччини, «Захист.4.5.0»	Хмельницький	Інформаційна підтримка, психологічна реабілітація, кейс-менеджмент, проведення соціальних активностей.	Юридичне консультування та допомога УБД і ветеранів та їхніх родин.
8	Дім ветерана	Житомир	Психологічна допомога, робота з сім'ями загиблих, проведення заходів арт-терапії для УБД і ветеранів та членів їхніх сімей, бізнес тренінги, майданчик для волонтерських проектів.	Юридичні консультації.
9	Ветеранський центр ОДЕСА (Veterans Hub ODESA)	Одеса	Психологічна допомога, профорієнтація та допомога у відкритті власної справи, реабілітація підтримка ініціатив, арт-терапія, коворкінг.	Юридична підтримка та супровід.
10	Будинок ветеранів імені Євгена Подольчука.	Черкаси	Соціально-психологічні послуги.	Юридичні послуги.

Таблиця 3

Інтегрована таблиця інноваційних напрямів соціальної роботи з УБД у територіальних громадах

Інноваційні напрями	Основні інструменти та методи	Приклади у територіальних громадах	Соціальна спрямованість
Інтервенційно-психосоціальний	Групи взаємопідтримки, арт-терапія, тілесно-орієнтовані практики, психологічні консультації.	Групи УБД та ветеранів у Тернополі, Хмельницьку	Подолання наслідків травматичного досвіду, зниження соціальної ізоляції, відновлення психологічної рівноваги
Ком'юніті-орієнтований	Фасилітація взаємодії громади та ветеранів, залучення місцевих організацій.	Соціальні проекти у Луцьку, Вінниці	Підвищення інклюзії, формування локальних спільнот, зниження стигматизації УБД та ветеранів
Соціально-підприємницький	Соціальні підприємства, бізнес-ініціативи з реабілітаційним компонентом, навчання підприємницьким навичкам.	Ветеранські кав'ярні та майстерні у Дніпрі, фермерські господарства у Львові	Економічна самореалізація, відновлення соціальної ролі, зміцнення відчуття значущості
Реінтеграційно-організаційний (організація ветеранських просторів (хабів))	Соціальні, психологічні, інформаційні та правові послуги, цифрові платформи, дистанційне консультування.	Центр ветеранського розвитку -Veteran Development Center (Тернопіль), Хаб «Твій шлях додому»(Луцьк), «Захист.4.5.0» (Хмельницький)	Комплексна реінтеграція, психологічна стабільність, доступ до послуг, формування спільнот, правова підтримка
Персоналізовано-індивідуальний (Кейс-менеджмент)	Індивідуальна оцінка потреб, персоналізований план підтримки, координація послуг соціальних установ.	Практика у ветеранських хабах Тернополя, Луцька, Хмельницького	Безперервність та комплексність допомоги, уникнення фрагментарності послуг, підвищення ефективності соціальної підтримки
Міжсекторальної взаємодії	Спільні програми органів влади, громадських організацій, бізнесу та освіти	Локальні коаліції ветеранів у Львові, Дніпрі, Вінниці	Комплексна підтримка (медична, психологічна, соціальна, професійна), сталий розвиток громади, інтеграція УБД та ветеранів у соціальне життя

Слід відмітити, застосування інноваційних напрямів у роботі з УБД в територіальних громадах змінюють саму логіку соціальної роботи: від надання послуг до створення умов для реінтеграції та розвитку особистості у громаді.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Імплементация інноваційних напрямів соціальної роботи з УБД та ветеранами, зокрема інтервенційно-психосоціального, ком'юніті-орієнтованого, соціально-підприємницького, реінтеграційно-організаційного, персоналізовано-індивідуального та міжсекторальної взаємодії, у практику підтримки та супроводу учасників бойових дій і ветеранів створює передумови для формування цілісної та ефективної системи допомоги. Вони забезпечують перехід до більш гнучкої, адаптивної та людиноцентрованої інноваційної моделі соціальної підтримки, яка враховує індивідуальні потреби ветеранів і сприяє їх повноцінній реінтеграції у су-

спільство. Впровадження інновацій дозволяє не лише вирішувати актуальні проблеми УБД та ветеранів, але й формувати нову якість соціальних відносин у громаді, засновану на взаємній підтримці, довірі та партнерстві, посиленню ресурсного потенціалу громад, розвитку партнерських взаємозв'язків та утвердженню інклюзивного соціального середовища.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з апробацією комплексної інноваційної моделі соціальної роботи з учасниками бойових дій та ветеранами в умовах територіальних громад, з урахуванням їхніх індивідуальних потреб та ресурсного потенціалу громади. Подальшого наукового опрацювання потребують питання впровадження цифрових технологій у систему соціальної підтримки УБД та ветеранів, розвитку міжсекторальної взаємодії, а також оцінювання реалізації інноваційного ком'юніті-орієнтованого напрямку на рівень соціальної згуртованості територіальних громад.

Список літератури:

1. Адаптація ветеранів війни до мирного життя: помічник ветерана. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/adaptatsiya-veteraniv-viyny-do-mirnoho-zhyttya-pomichnyk-veterana>
2. Безпалько О. В. Ретроспективний огляд соціальної роботи в громаді // Соціальна робота в громаді: навч. посіб. для ВНЗ / О. В. Безпалько; м-во освіти і науки України, Акад. праці та соц. відносин. Київ, 2005. 164 с.
3. Бриндіков Ю. Л. Соціальна реабілітація військовослужбовців у системі соціальних служб: експлікація до проблеми професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери. Теоретичні та методичні аспекти соціальної

діяльності: монографія / відп. ред. Л. О. Данильчук, Л. І. Романовська. Хмельницький: ФОП Цюпак А. А., 2020. Т. 1. С. 45–87.

4. Джуган Р., Джуган В., Самотовка Р. Соціальні послуги для ветеран(ок)ів у територіальних громадах. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота*. 2025. № 2(57). С. 62–66. DOI: <https://doi.org/10.24144/2524-0609.2025.57.62-66>

5. Інтегровані соціальні служби: теорія, практика, інновації: навч.-метод. комплекс / за ред. І. Д. Звереві, Ж. В. Петрочко. Київ: Фенікс, 2007. 528 с.

6. Кравченко О. Міжсекторальна співпраця на рівні громади щодо комплексної реабілітації ветеранів та ветеранок. *Вісник гуманітарної науки. Серія: Humanitas*. 2025. № 2. С. 100–108. DOI: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.2.14>

7. Семигіна Т. В. Планування та реалізація соціальних програм у громаді. Робота в громаді: практика й політика / Т. В. Семигіна; нац. ун-т «Києво-Могилянська академія», Шк. соц. роботи ім. В. І. Полтавця. Київ, 2004. С. 102–137.

8. Ломоносова Н., Хелашвілі А., Назаренко Ю. Соціальні послуги для ветеранів і ветеранок у громадах: виклики та перспективи. Київ: ГО Правозахисний центр «Принцип», 2024. 130 с.

9. Світлична Т. В. Розвиток інтегрованих соціальних служб як інноваційної моделі надання соціальних послуг населенню. *Державне будівництво*. 2009. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2009_1_29

10. Циган В. Міжсекторальне партнерство у сфері професійної освіти як посилення спроможності територіальних громад. *Вісник післядипломної освіти. Серія «Управління та адміністрування»*. 2018. Вип. 7(36). С. 131–154. DOI: [https://doi.org/10.32405/2522-9958-7\(36\)-131-154](https://doi.org/10.32405/2522-9958-7(36)-131-154)

11. Фера С. Інновації в соціальній підтримці учасників бойових дій у процесі їх адаптації до мирного життя. *Наукові записки. Серія: Психологія*. 2024. № 4. С. 103–108. DOI: <https://doi.org/10.32782/cusu-psy-2024-4-15>

12. Шапошникова І. В., Макар М. М. Інноваційні соціальні технології у роботі з учасниками бойових дій. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: Педагогіка та психологія*. 2024. № 3. DOI: <https://doi.org/10.54929/2786-9199-2024-3-03-01>

13. Шевченко Р. П. Інноваційні підходи до організації соціального захисту ветеранів війни: міжнародний досвід. *Державне управління*. 2024. № 3. С. 184–188. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2024.3.184>

14. Amdur D., Batres A., Belisle J. et al. VA integrated post-combat care: a systemic approach to caring for returning combat veterans. *Social Work in Health Care*. 2011. Vol. 50. P. 564–575. DOI: <https://doi.org/10.1080/00981389.2011.554275>

15. European Training Foundation. Skills for veterans. 2020. URL: <https://www.etf.europa.eu/en>

16. Gorman J., Scoglio A., Smolinsky J. et al. Veteran coffee socials: a community-building strategy for enhancing community reintegration of veterans. *Community Mental Health Journal*. 2018. Vol. 54. P. 1189–1197. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10597-018-0288-y>

17. Selber K., Biggs M., Chavkin N., Wright M. Online training for working with student veterans: a social work elective course. *Journal of Asynchronous Learning Networks*. 2014. Vol. 19. P. 117–128. DOI: <https://doi.org/10.24059/OLJ.V19I1.480>

18. Shudofsky L., Ballan M. Project for return and opportunity in veterans' education (PROVE): an innovative clinical social work field education model. *Clinical Social Work Journal*. 2018. Vol. 46. P. 121–129. DOI: <https://doi.org/10.1007/S10615-017-0637-2>

19. UN Women Ukraine. Veteran reintegration programs. 2022. <https://ukraine.unwomen.org/en/digital-library/publications/2025/07/prezentatsiya-richnoho-zvitu-alyans-z-henderno-vidpovidalnoho-ta-inklyuzyvnoho-vidnovlennya-v-ukrayini>

References:

1. Adaptatsiia veteraniv viiny do myrnoho zhyttia: pomichnyk veterana [Adaptation of war veterans to civilian life: a veteran's assistant]. Retrieved from: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/adaptatsiya-veteraniv-viiny-do-myrnoho-zhyttya-pomichnyk-veterana> [in Ukrainian].

2. Bezpalko, O. V. (2005). Retrospektyvnyi ohliad sotsialnoi roboty v hromadi [Retrospective review of social work in the community]. *Sotsialna robota v hromadi: navch. posib. dlia VNZ / O. V. Bezpalko; M-vo osvity i nauky Ukrainy, Akad. pratsi ta sots. vidnosyn*. Kyiv. 164 s. [in Ukrainian].

3. Bryndikov, Yu. L. (2020). Sotsialna rehabilitatsiia viiskovosluzhbovtziv u systemi sotsialnykh sluzhb: eksplikatsiia do problemy profesiinoi pidhotovky maibutnykh fakhivtsiv sotsialnoi sfery [Social rehabilitation of military personnel in the system of social services: explication of the problem of professional training of future social workers]. *Teoretychni ta metodychni aspekty sotsialnoi diialnosti: monohrafiia / vidp. red. L. O. Danylchuk, L. I. Romanovska. Khmelnytskyi: FOP Tsiupak A. A. T. 1. S. 45–87* [in Ukrainian].

4. Dzhuhan, R., & Dzhuhan, V., Samotovka, R. (2025). Sotsialni posluhy dlia veteran(ok)iv u terytorialnykh hromadakh [Social services for veterans in territorial communities]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Seriya: Pedagogika. Sotsialna robota*. № 2(57). S. 62–66. DOI: <https://doi.org/10.24144/2524-0609.2025.57.62-66>. [in Ukrainian].

5. Intehrovani sotsialni sluzhby: teoriia, praktyka, innovatsii: navch.-metod. kompleks [Integrated social services: theory, practice, innovations] / za red. I. D. Zvierievoi, Zh. V. Petrochko. Kyiv: Feniks, 2007. 528 s. [in Ukrainian].

6. Kravchenko, O. (2025). Mizhsektoralna spivpratsia na rivni hromady shchodo kompleksnoi rehabilitatsii veteraniv ta veteranok [Intersectoral cooperation at the community level for comprehensive rehabilitation of veterans]. *Vichlyvist. Humanitas*. № 2. S. 100–108. DOI: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.2.14> [in Ukrainian].

7. Semyhina, T. V. (2004). Planuvannia ta realizatsiia sotsialnykh prohram u hromadi. *Robota v hromadi: praktyka y polityka* [Planning and implementation of social programs in the community] / T. V. Semyhina; Nats. un-t «Kyievo-Mohylianska akademiia», Shk. sots. roboty im. V. I. Poltavtsia. Kyiv. S. 102–137. [in Ukrainian].
8. Lomonosova, N., & Khelashvili, A., Nazarenko, Yu. (2024). Sotsialni posluhy dlia veteraniv i veteranok u hromadakh: vyklyky ta perspektyvy [Social services for veterans in communities: challenges and prospects]. Kyiv: HO «Pravozakhysnyi tsentr «Pryntsyp». 130 s. [in Ukrainian].
9. Svitlychna, T. V. (2009). Rozvytok integrovanykh sotsialnykh sluzhzb yak innovatsiinoi modeli nadannia sotsialnykh posluh naselenniu [Development of integrated social services as an innovative model of social service provision]. *Derzhavne budivnytstvo*. № 1. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2009_1_29 [in Ukrainian].
10. Tsyhan, V. (2018). Mizhsektoralne partnerstvo u sferi profesiinoi osvity yak posylnennia spromozhnosti terytorialnykh hromad [Intersectoral partnership in vocational education as strengthening the capacity of territorial communities]. *Visnyk pislidyploinoi osvity. Seriiia «Upravlinnia ta administruvannia»*. Vyp. 7(36). S. 131–154. DOI: [https://doi.org/10.32405/2522-9958-7\(36\)-131-154](https://doi.org/10.32405/2522-9958-7(36)-131-154) [in Ukrainian].
11. Fera, S. (2024). Innovatsii v sotsialnii pidtrymtsi uchasyukiv boiovykh dii u protsesi yikh adaptatsii do myrnoho zhyttia [Innovations in social support for combatants in the process of their adaptation to civilian life]. *Naukovi zapysky. Seriiia: Psykholohiia*. № 4. S. 103–108. DOI: <https://doi.org/10.32782/cusu-psy-2024-4-15> [in Ukrainian].
12. Shaposhnykova, I. V., & Makar, M. M. (2024). Innovatsiini sotsialni tekhnolohii u roboti z uchasyukamy boiovykh dii [Innovative social technologies in working with combatants]. *Problemy suchasnykh transformatsii. Seriiia: Pedahohika ta psykholohiia*. № 3. DOI: <https://doi.org/10.54929/2786-9199-2024-3-03-01> [in Ukrainian].
13. Shevchenko, R. P. (2024). Innovatsiini pidkhody do orhanizatsii sotsialnoho zakhystu veteraniv viiny: mizhnarodnyi dosvid [Innovative approaches to the organization of social protection of war veterans: international experience]. *Derzhavne upravlinnia*. № 3. S. 184–188. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2024.3.184> [in Ukrainian].
14. Amdur, D. & Batres, A., Belisle, J. et al. (2011). VA integrated post-combat care: a systemic approach to caring for returning combat veterans. *Social Work in Health Care*. Vol. 50. P. 564–575. DOI: <https://doi.org/10.1080/00981389.2011.554275>
15. European Training Foundation. Skills for veterans. (2020). URL: <https://www.etf.europa.eu/en>
16. Gorman, J., & Scoglio, A., Smolinsky, J. et al. (2018). Veteran coffee socials: a community-building strategy for enhancing community reintegration of veterans. *Community Mental Health Journal*. Vol. 54. P. 1189–1197. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10597-018-0288-y>
17. Selber, K., & Biggs M., Chavkin, N., Wright, M. (2014). Online training for working with student veterans: a social work elective course. *Journal of Asynchronous Learning Networks*. Vol. 19. P. 117–128. DOI: <https://doi.org/10.24059/OLJ.V19I1.480>
18. Shudofsky, L., & Ballan, M. (2018). Project for return and opportunity in veterans education (PROVE): an innovative clinical social work field education model. *Clinical Social Work Journal*. Vol. 46. P. 121–129. DOI: <https://doi.org/10.1007/S10615-017-0637-2>
19. UN Women Ukraine. Veteran reintegration programs. (2022). <https://ukraine.unwomen.org/en/digital-library/publications/2025/07/prezentatsiya-richnoho-zvitu-alyans-z-henderno-vidpovidalnoho-ta-inklyuzyvnoho-vidnovlennya-v-ukrayini>

Дата першого надходження статті до видання: 26.03.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 23.04.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026

УДК 364.023

DOI <https://doi.org/10.32782/3041-1351/2026-2-15>**Санжаровець Валентина Миколаївна**

кандидат філософських наук,
доцент кафедри публічного управління та адміністрування,
Державний університет економіки і технологій
valyasanj@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-5213-9093

Коваль Ганна Володимирівна

доктор наук з державного управління,
професор кафедри публічного управління та адміністрування,
Державний університет економіки і технологій
koval.gv@ukr.net
ORCID ID: 0000-0001-5317-6876

СТРАТЕГІЧНІ КОМУНІКАЦІЇ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПОДОЛАННЯ ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ У СОЦІАЛЬНІЙ СФЕРІ

Вступ. Стаття актуалізує опис результатів професійно-мовленнєвої, комунікативної діяльності майбутніх соціальних працівників освітнього ступеня магістр.

Мета роботи. Представлено дані опитування студентів щодо тих мовленнєвих якостей, якими мають володіти соціальні працівники мовленнєвих здібностей, мовленнєвих особистісних якостей, інтересів і схильностей у соціальній сфері, якими вони воліли б володіти. Результати тестування, що засвідчили уявлення про мовну специфіку діяльності соціального працівника та особливості аналізу висловлювань професійної спрямованості, встановлено передумови успішного розвитку комунікативних навичок майбутніх фахівців зазначеної галузі.

Наукова новизна. Опрацьовані наукові джерела дозволяють конкретизувати зміст супроводу, що розуміється як взаємодія соціального працівника, у середовищі, спрямованому на взаєморозуміння, підтримку та допомогу у професійному зростанні, засвоєнні норм культури мови, збагачення словникового запасу термінологічною і професійною лексикою.

Спрямованість особистості здобувача на саморозвиток та самовдосконалення в оволодінні професійними мовленнєвими вміннями, що виявляється через уміння здійснювати комунікацію у різних її видах, формах та засобах для ефективного вирішення поставлених завдань.

Висновки. Підвищенню ефективності спілкування в комунікаціях сприятиме однаковому розумінню ситуації, що стає можливим у випадку включення ділової комунікації в загальну систему діяльності соціальної роботи. Під час спілкування можливо виникнення специфічних комунікативних бар'єрів з клієнтами соціальної роботи, вони мають соціальний або психологічний характер. У зв'язку із зазначеним вище пропонується нами механізм здійснення комунікативного супроводу здобувачів спеціальності соціальної роботи передбачає організацію навчально-методичної діяльності шляхом упровадження спеціалізованого курсу циклу професійної підготовки «Стратегічні комунікації у соціальній сфері».

Ключові слова: професійна діяльність, розвиток, соціальний працівник, професійне мовлення, розуміння, стратегічна комунікація.

Sanzharovets Valentyna Mykolaivna

Candidate of Philosophy,
Associate Professor at the Department of Public Management and Administration,
State University of Economics and Technology

Koval Ganna Volodymyrivna

Doctor of Sciences of the State Administration,
Professor at the Department of Public Management and Administration,
State University of Economics and Technology

STRATEGIC COMMUNICATIONS AS A TOOL FOR OVERCOMING GLOBAL CHALLENGES IN THE SOCIAL SPHERE

Introduction. The article updates the description of the results of professional speech, communicative activity of future social workers with a master's degree. It presents data from a survey of students regarding those speech qualities that social workers should possess – speech abilities, speech personal qualities, interests and inclinations in the social sphere that they would prefer to possess. The results of the testing, which confirmed their ideas about the linguistic specificity of the social worker's activity and the features of the analysis of professional statements, established the prerequisites for the successful development of communicative skills of future specialists in the specified field. The processed scientific sources allow us to specify the content of support, which is understood as the interaction of a social worker in an environment aimed at mutual understanding, support and assistance in professional growth, assimilation of the norms of language culture, enrichment of vocabulary with terminological and professional vocabulary. The orientation of the applicant's personality towards self-development and self-improvement in mastering professional speech skills,

which is manifested through the ability to communicate in its various types, forms and means for the effective solution of the tasks set. The effectiveness of communication in communications will be enhanced by a common understanding of the situation, which becomes possible in the case of including business communication in the general system of social work activities.

During communication, specific communicative barriers may arise with social work clients, they are of a social or psychological nature. In connection with the above, the mechanism proposed by us for implementing communicative support for applicants for the specialty of social work involves the organization of educational and methodological activities through the implementation of a specialized course of the professional training cycle «Strategic Communications in the Social Sphere».

Key words: *professional activity, development, social worker, professional speech, understanding, strategic communication.*

Вступ. Одним із головних інструментів професійної діяльності соціального працівника є його спілкування з клієнтом. Використання комунікативного матеріалу фахового спрямування забезпечує принцип професійної компетентності. Завдяки цьому принципу на заняттях порушуються теми дисциплін професійної та практичної підготовки майбутніх соціальних працівників, відбувається обговорення та вирішення наукових, виробничих, соціальних, економічних, політичних проблем, моделювання життєвих ситуацій. Все це сприяє урахуванню професійних інтересів, оволодінню здобувачами мовою спеціальності, особливостями спілкування спеціалістів обраної сфери і, як наслідок, успішному оволодінню обраною професією. У процесі спілкування здійснюється контакт з клієнтом, відбувається накопичення інформації, необхідної для розв'язання з'ясованих життєвих проблем. У ході спілкування здійснюється цілеспрямований вплив на клієнта, що є складною сферою діяльності в соціальній роботі. Відомий вислів, що приписують Сократові, «Заговори, щоб я тебе побачив» свідчить про те, що високий рівень культури вербального, зокрема професійного, мовлення є яскравим свідченням високої загальної культури людини. Німецький філософ Фрідріх Ніцше говорив: «Я би хотів, щоби мене хибно розуміли, тобто розуміли неправильно, мова надається нам для того, щоби нею танцювати».

Становлення фахівця будь-якої галузі в системі суспільної сфери, що працюють з людьми, зокрема соціального працівника, характеризується певними особливостями. Насамперед, серед усіх особливих відмінностей професійного становлення фахівців спеціальності, як здатність суб'єкта професійної діяльності до комунікації, спроможність здійснювати мовленнєвий вплив і забезпечувати зворотний зв'язок. Підвищення значимості професії соціальний працівник як такої, що має певний характер щодо інших особистостей, також якісно виділяє її в аспекті компетентності цього фахівця щодо спілкування. Соціальні працівники, окрім професійних знань, умінь і навичок, фахових здібностей та особистісних властивостей, мають володіти насамперед ще й професійним мовленням і мовою професії, що забезпечують гнучкість і зрозумілість їхньої мовленнєвої поведінки, мовленнєву творчість і креативність у нестандартних ситуаціях взаємодії з клієнтами, а також при обов'язковому врахуванні індивідуальності і неповторності кожного з них, умов спілкування, причин звернення до соціального працівника. Попри підвищення значущості мовленнєвої діяльності як структурного компонента професійної

діяльності соціального працівника, як і інших «мовленнєвих» професій, наявні істотні протиріччя між підвищеними вимогами до мовленнєвої активності соціальний працівників, фаховою відповідальністю за правильність їхнього мовленнєвого впливу й цілеспрямованості відносно власного професійного й особистісного розвитку, зумовленими сучасними соціальними змінами у суспільстві, та недостатньою комунікативною підготовкою й стихійним мовленнєвим розвитком цих фахівців.

Слід зазначити, що питанням професійного становлення, розвитку та фахової діяльності соціального працівника присвячено чимало досліджень. Отримані факти дають підстави для обрання в якості проблеми дослідження передумови успішного розвитку професійно-мовленнєвої діяльності майбутніх соціальний працівників, а як предмет дослідження – стратегічні комунікації у соціальній сфері.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз проблеми засвідчує, що методику формування іншомовної комунікативної компетенції досліджували як вітчизняні так і зарубіжні вчені-методисти: О. Безпалько, Н. Заверіко, І. Зверєвої, А. Капської, Л. Коваль, Г. Лактіонової, Л. Міщик. Проаналізувавши наукові роботи І. Анненкова, Н. Горбунова, В. Гриньова, В. Лівенцова, О. Пехоти, та інші.

Аналіз досліджень і публікацій вивчення соціальної роботи з питань професійного становлення соціального працівника дає підстави зазначити наявність численних різномірних досліджень, пов'язаних з різними аспектами цієї проблеми. Серед наукових праць слід зазначити, що розвідки умов ефективної професійної комунікації соціальних працівників-початківців не досліджуються. Динаміки ціннісно-сміслової сфери особистості в процесі професійного становлення майбутніх соціальних працівників, формування гуманістичної спрямованості особистості майбутнього соціального працівника, соціальний працівник професійного розвитку; соціальний працівник професіонал; забезпечення особистісної самореалізації майбутніх соціальний працівників у процесі фахової підготовки [6, с. 32] формування професійної свідомості практичних соціальний працівників у системі вищої освіти та ін. В окремих дослідженнях з професійного становлення майбутніх соціальний працівників можна знайти фрагменти, що побіжно торкаються комунікативної сфери особистості, але й вони висвітлені в досить обмеженому обсязі.

Професіоналізм соціального працівника – це готовність і уміння використовувати знання взаємодіючи з клієнтами [6, с. 79]. Майбутній фахі-

вещ повинен розуміти, що ефективність спільної діяльності залежить від взаєморозуміння між ними. [2, с. 163] Взаєморозуміння – це вміння розуміти один одного. Професіоналізм у спілкуванні соціального працівника і клієнта передбачає позитивну позицію стосовно дій клієнта до вирішення життєвої кризи. Підвищення ефективності якості реалізації діяльності соціального працівника в творчості, що включає артистизм, тон голосу, візуальний контакт, міміка, рухи, культуру мовлення. Проблеми з комунікацією полягають в тому, що на всіх стадіях комунікативного процесу можуть виникати певні викривлення інформації з причин впливу різних перешкод, бар'єрів спілкування. Вже на етапі створення повідомлення існує небезпека неточного формулювання змісту і тексту, нелогічності, неточності, двозначності висловлювання. Навіть якщо соціальний працівник намагається висловлюватись як найточніше, може виникати розбіжність між думками і словами: одну і ту саму ідею можна виразити різними словесними формами. Існує багато слів, які мають кілька і навіть десятки значень, і їх можна зрозуміти по-різному в залежності від контексту розмови, очікувань і установок сприйняття.

Спілкування соціального працівника і клієнта соціальної служби вважається найбільш ефективним у тих випадках, коли спілкування стає не тільки інструментом професійної діяльності, але й формує продуктивні відносини між учасниками комунікативної взаємодії, а цілі комунікативної діяльності досягаються кожним учасником комунікації. Культура професійного спілкування соціального працівника – це соціально значимий показник його здібностей, вміння будувати взаємовідносини з іншими людьми, сприймати, розуміти, засвоювати, передавати зміст думок, почуттів, устремлень в процесі рішення тих задач, які виникають у ході професійної діяльності. [3, с. 174] Професійна культура не виникає спонтанно, сама по собі. Вона формується на основі певних умов здійснення професійної діяльності, вона ніби вбирає всі її особливості, виступає і важливою складовою частиною цієї діяльності і, одночасно, її засобом.

Н. Шевченко віднесла мовлення практичного психолога до головних інструментів його діяльності та форми репрезентації власної професійної свідомості, щодо мовленнєвої компетентності, то її цей науковець вважає професійно важливою якістю.

У професії типу «людина – людина» особливого значення набуває компетентність соціального працівника, яка передбачає налагодження ефективної взаємодії у суб'єкт-суб'єктних відношеннях. Підсистемою компетентності вважаємо і комунікативну (значення стратегій і методів ефективного спілкування), а компетентність є система знань про людину – індивідуума, суб'єкта, особистість й індивідуальність, включеної в міжособистісну взаємодію [4, с. 212].

О. Кокурин серед багатьох спільних для цих професій рис виокремлює й здібності, зокрема комунікативні (навички спілкування і взаємодії з людьми),

вербальні (вміння говорити ясно, чітко, виразно) й ораторські, та якості, які перешкоджають ефективності професійної діяльності: невпевненість у мовленні, ригідність мислення [1, с. 51].

Вищезазначені положення засвідчують, що дослідники не торкаються мовленнєвих аспектів соціального працівника в його майбутній діяльності. Зазначено наявність протиріччя між відсутністю навчальних дисциплін, що спрямовані на розвиток професійного мовлення майбутніх соціальних працівників, і необхідністю володіння ним як основним засобом впливу у професійній діяльності. Існує єдина українська мова, однак кожен із соціальних працівників має володіти іноземною мовою працюючи з різними групами клієнтів користуватись нею. Фахівець з соціальної роботи бере з мови все, що йому вкрай необхідне і відповідає ситуації в якій клієнт має його зрозуміти. [7, с. 205].

Соціальний працівник характеризується власним мовленням, яке є унікальним, неповторним, через різноманітні умови праці. Мова соціальної роботи – система комунікативних одиниць спілкування з клієнтом і правила функціонування в складних життєвих ситуаціях, це словник понять, який зрозумілий і використовується у відповідній ситуації. Мовлення соціального працівника – це технологія застосована мовою до клієнта, засіб спілкування при реалізації посадових обов'язків, для розуміння один одного. Особливо в сучасних умовах цивілізаційних процесів, воєнних дій, міграційних процесів [9, с. 114].

Проаналізовані дослідження, присвячені підготовці і становленню майбутніх соціальних працівників, та отримані результати також дають підстави стверджувати, що компонент майже не представлений у системі підготовки майбутніх соціальних працівників, а дослідники цього питання розвиток їхнього мовлення як знаряддя професійної діяльності замінюють поняттям «комунікація» – розглядається як спілкування. Часто без ораторських і вербальних вмінь, то не зрозуміло зовсім, як вони можуть бути сформовані при відсутності навчальних дисциплін, спрямованих на реалізацію цих завдань [8, с. 416].

Мета дослідження – представити передумови успішного розвитку професійно-мовленнєвої діяльності майбутніх соціальних працівників, які будуть здійснювати практичну діяльність у галузі соціальної роботи і консультування, що потребують вмінь фахівця здійснювати комунікативний вплив і зворотний зв'язок.

Методи і методики емпіричного дослідження. Здобувачам були запропоновані спеціально розроблені тести на комунікативну тематику з метою виявлення у них уявлень і знань про мовленнєву специфіку їхньої професійної діяльності. Здійснювалося письмове опитування, у процесі якого з'ясували, інтереси та схильності та пропонувалося виконати завдання на побудову коротких висловлювань (діалогів і монологів) професійної спрямованості: консультативний дискурс, діалог під час корекційних заходів. Здійснювався контент-аналіз, семантичний і лінгвістичний аналіз висловлювань.

Виклад основного матеріалу дослідження. Експериментом було охоплено 20 здобувачів-магістрів, котрі навчалися за спеціальністю «Соціальна робота» в КАІ і спеціальності «Психологія» ДУЕТ. За допомогою анкетування вивчалася суб'єктивна оцінка випускників щодо їхньої готовності здійснювати мовленнєвий вплив, сформованості в них комунікативних умінь роботи з клієнтами. У процесі опитування студентів з'ясувалося, що 85,7 % респондентів не назвали жодної з комунікативно-мовленнєвих якостей, які забезпечують успішність виконання професійної діяльності. Решта з них – 14,3 % респондентів – назвали комунікативні навички, як: особистісну відповідальність, увагу до людини, урівноваженість, вихованість, вимогливість, терпіння тощо. Аналіз висловлювань майбутніх соціальних працівників і психологів, здійснений за матеріалами виконаних ними завдань засвідчив таке. 50 % респондентів взагалі не змогли вступити в діалог з клієнтом, професійно вести з ним бесіду та 50 % діалогів за мовностилістичним оформленням і фаховим змістом наближалися до професійного рівня. Аналіз монологічних висловлювань опитаних майбутніх соціальних працівників та психологів де 70 % продемонстрували неусвідомленість професійно-мовленнєвих мотивів. У випускників спеціальностей розвинені операції граматичного структурування мовлення і вибору слів за формою на рівні, достатньому для комунікації, але недостатньому для здійснення професійної діяльності. Вони зазнають труднощів у плавному автоматичному виборі словосполучень, що не сприяє точному відтворенню професійних задумів.

Розгортаючи внутрішню програму висловлювання, майбутні фахівці не слідкують за повнотою реалізації свого смислу, проте, «вислуховують» в процесі говоріння, тобто вносять, хоча не завжди конструктивно, корективи в внутрішню програму в результаті спонтанного контролю. У 30 % респондентів мотиви не пов'язані зі смислоформуванням, вони не усвідомлюють причин, що зумовлюють виникнення професійного дискурсу. Майбутні фахівці соціальної сфери зазнають труднощів в оформленні речень, завершенні їх, роблять помилки в керуванні слів. Вони роблять мовленнєві паузи, не закінчивши деяких фраз, відчувають труднощі у доборі понять та їх форм, не завжди знаходять доречні лексеми.

У процесі спілкування соціальний працівник та психолог в роботі покликаний створювати відповідну комунікативну обстановку, яка б стимулювала мовленнєву активність клієнта. Важливо спонукати клієнта (військовослужбовця, внутрішньо переміщену особу, ветерана та ін.) до висловлювань зацікавленості до обміну інформацією, підкреслювати потенціал і таланти, дати можливість обдумуванню над життєвою ситуацією. Взаємодія соціального працівника і клієнта у динаміці та у пошуці спільних інтересів дасть можливість створити дієвий план втручання. Ментально направляти до власної думки і рішень проблеми, вислухавши зрозуміти співбесід-

ника. Значення комунікації в професійній діяльності соціального працівника потрібні, оскільки вплив мови на психічний розвиток людини, взаємозв'язок мови і мислення, зумовлюють дієвий вплив на клієнтів [10, с. 17].

Досліджуючи формування свідомості в діяльності людини закорінену у специфіці поведінки різних соціальних груп, фахівець має справу з процесами кодування і декодування, оскільки вони співвідносять стан повідомлень з клієнтами, де предметом можуть бути процеси висловлювань в їх співвідношенні з фізіологічним і психічним станом всіх учасників комунікації.

За допомогою комунікації у своїй професійній діяльності соціальний працівник отримує інформацію та формує методи та технології професійної діяльності, у результаті цього досягається необхідна організація дій, формується робочий процес і досягається мета. На сучасному етапі вирішальне значення набуває той факт, що здобувачі повинні володіти культурою мови як засобом комунікації, що припускає необхідність формування в них соціокультурної компетенції [11, с. 98]. Зміни, що відбуваються в нашій країні у воєнний та повоєнний періоди, а саме збільшення клієнтів соціальної роботи та надання послуг та потребують уваги, активізація процесів міграції, не могли не вплинути на значенні ефективності ролі комунікації. Реалізацію принципу активності можна здійснити шляхом надання можливості проявити особистісні якості з власним підходом до вирішення міждисциплінарних проблем. У нагоді будуть проведення опитування, підготовка соціальних проєктів, презентацій з соціального підприємництва, які здатні забезпечити соціальні сферу емоційною та мовленнєвою активністю студентів на заняттях.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отримані у емпіричному дослідженні дані дозволяють зробити певні узагальнення та пропозиції. Зафіксований незадовільний стан розвитку професійно-мовленнєвої діяльності майбутніх соціальних працівників та психологів зумовлений недоліками існуючої системи підготовки, яка залишається до цього часу не забезпеченою змістовно у комунікативному відношенні. Стратегічні комунікації у соціальній сфері, як компонента не викладається соціальним працівникам в ЗВО, відсутні дидактичні заходи щодо формування професійно-мовленнєвих умінь і навичок. Передумовами успішного розвитку професійно-мовленнєвої діяльності майбутніх соціальних працівників рекомендуємо такі: а) введення компоненти до підготовки соціальних працівників; б) розробка навчальних програм, силабусів дисципліни з урахуванням не лише теоретичної підготовки, а й практичної складової, яка забезпечить вільне і глибоко професійне спілкування з клієнтами, розвиток фахівців, носіїв елітарної мовленнєвої культури.

Перед спеціальністю «Соціальна робота і консультування» постало масштабне завдання поглиблення інтернаціоналізації та міждисциплінарності: посилення компоненти в усіх складових професійної діяльності, вихід на організацію досліджень і освіт-

ніх технологій підготовки фахівців, конкурентоспроможних на світових ринках праці; реформування за моделлю сучасної галузі лідерського типу руху стартап-проектів міждисциплінарного характеру. Необхідність підвищення рівня комунікативної професійної компетентності соціального працівника, що

зумовлює важливість удосконалення методологічної основи навчання різноманітності та красномовності для ведення діалогу. Створені сприятливі умови для вивчення особливостей застосування міждисциплінарного підходу під час вивчення словникового та понятійного запасу.

Список літератури:

1. Кокун О.М. Психологія професійного становлення сучасного фахівця: Монографія. Київ : ДП «Інформ.-аналіт. Агенство», 2012. 200 с.
2. Петренко Т., Санжаровець В. Сучасні технології у підготовці фахівців соціальної сфери. *Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Педагогіка. Психологія: зб.наук.пр.* 2018. Вип. 2 (13). 163 с.
3. Чміль Н. С. Теоретичні аспекти формування професійного мовлення у студентів. *Психолінгвістика: [зб. наук. праць ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»]. Переяслав-Хмельницький: «Видавництво КСВ», 2015. Вип. 16. С. 174–184.*
4. Холод О.М. Комунікаційні технології: підручник. – К. : «Центр учбової літератури», 2013. С. 212 с.
5. Прожога І., Петренко Т., Новікова Н. Гендерно чутлива модель психосоціальної реабілітації жінок у постконфліктних громадах у контексті європейського досвіду та українських реалій. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота». 2025. 2(57). С. 150–155. DOI: https://doi.org/10.24144/2524-0609.2025.57.150-155*
6. Іванова І. Особливості термінології в соціальній роботі. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота». 2025. 2(57). С. 79–84. DOI: https://doi.org/10.24144/2524-0609.2025.57.79-84*
7. Санжаровець В., Петренко Т., & Новікова, Н. Професійна самовизначеність як необхідна умова становлення майбутнього соціального працівника. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота». 2025. 1(56). С. 205–210. DOI: https://doi.org/10.24144/2524-0609.2025.56.205-210*
8. Попова Т. В., Ліпкан В.А. Стратегічні комунікації: [словник] за заг. ред. В. А. Ліпкана. Київ : ФОП О. С. Ліпкан, 2016. 416 с.
9. Яцко Н. PR та маніпуляції в інформаційній війні : [практ. словник]. Київ : Вадим Карпенко, 2015. 224 с.
10. Гуріна Г., Ліскович Н., Целуйко О. Стратегічні комунікації та медіація як інструменти зміцнення економічної безпеки через резильєнтність партнерств в умовах сучасних викликів. *Економіка та суспільство. 2025. № (80). С. 17–25. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-80-172*
11. Коваленко О.В. Розвиток ефективних комунікацій як запорука успішного партнерства. *Економіка та держава. 2020. № 9. С. 98–103.*

References:

1. Kokun, O. M. (2012). *Psychology of professional formation of a modern specialist: Monograph*. DP «Inform.-analit. Agenstvo». [in Ukrainian].
2. Petrenko, T., & Sanzharovets, V. (2018). Suchasni tekhnolohiyi u pidhotovtsi fakhivtsiv sotsialnoyi sfery [Modern technologies in the field of social sphere experts]. *Visnyk Natsional'noho aviatyynoho universytetu. Seriya: Pedagogika, Psykholohiia*, 2 (13), 163. [in Ukrainian].
3. Chmil, N. S. (2015). Teoretychni aspekty formuvannya profesiinoho movlennia u studentiv [Theoretical aspects of professional speech formation in students]. *Psykholinhvistyka*, (16), 174–184. [in Ukrainian].
4. Kholod, O.M. (2013). *Komunikatsiini tekhnolohii: Pidruchnyk [Communication technologies: Textbook]*. Tsentr uchbovoi literatury. [in Ukrainian].
5. Prozhoga, I., Petrenko, T., & Novikova, N. (2025). Henderno chutlyva model psykhosotsialnoi rehabilitatsii zhinok u postkonfliktnykh hromadakh u konteksti yevropeiskoho dosvidu ta ukrainskykh realii [Gender-sensitive model of psychosocial rehabilitation of women in post-conflict communities in the context of European experience and Ukrainian realities]. *Naukovyy visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Seriya: «Pedagogika. Sotsialna robota»*, 2(57), 150–155. DOI: https://doi.org/10.24144/2524-0609.2025.57.150-155 [in Ukrainian].
6. Ivanova, I. (2025). Osoblyvosti terminolohii v sotsialnii roboti [Features of terminology in social work]. *Naukovyy visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Seriya: «Pedagogika. Sotsialna robota»*, 2(57), 79–84. DOI: https://doi.org/10.24144/2524-0609.2025.57.79-84 [in Ukrainian].
7. Sanzharovets, V., Petrenko, T., & Novikova, N. (2025). Profesiina samovyznachenist yak neobkhdna umova stanovlennia maibutnoho sotsialnoho pratsivnyka [Professional self-determination as a necessary condition for the formation of a future social worker]. *Naukovyy visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Seriya: «Pedagogika. Sotsialna robota»*, 1(56), 205–210. https://doi.org/10.24144/2524-0609.2025.56.205-210 [in Ukrainian].
8. Popova, T. V., & Lipkan, V. A. (2016). *Stratehichni komunikatsii: Slovnyk [Strategic communications: Dictionary]* (V. A. Lipkan, Ed.). FOP O. S. Lipkan. [in Ukrainian].
9. Yatsko, N. (2015). *PR ta manipuliatsii v informatsiinii viini: Praktychnyy slovnyk [PR and manipulations in information warfare: Practical dictionary]*. Vadym Karpenko. [in Ukrainian].
10. Hurina, H., Liskovych, N., & Tseluiko, O. (2025). Stratehichni komunikatsii ta mediatsiia yak instrumenty zmitsnennia ekonomichnoi bezpeky cherez rezylentnist partnerstv v umovakh suchasnykh vyklykiv [Strategic communications and medi-

ation as tools for strengthening economic security through partnership resilience in the face of modern challenges]. *Ekonomika ta suspilstvo*, (80), 17–25. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-80-172> [in Ukrainian].

11. Kovalenko, O. V. (2020). Rozvytok efektyvnykh komunikatsii yak zaporuka uspishnoho partnerstva [Development of effective communications as a guarantee of successful partnership]. *Ekonomika ta derzhava*, (9), 98–103. [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 27.03.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 22.04.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026

УДК 378.091.4

DOI <https://doi.org/10.32782/3041-1351/2026-2-16>**Чайка Ірина Юрївна**

доктор філософських наук, доцент,
професор кафедри філософії, публічного управління та соціальної роботи,
Запорізький національний університет
proforientksfu@ukr.net
ORCID ID: 0000-0003-2315-7724

Маловічко Олена Владиславівна

кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри філософії, публічного управління та соціальної роботи,
Запорізький національний університет
elenamalovichko@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-4137-8953

Цокур Євген Георгійович

доктор політичних наук, доцент,
в.о. завідувача кафедри політології,
Запорізький національний університет
thcokur2004@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-7605-0114

ПАРТИСИПАТОРНИЙ ДИЗАЙН ЯК ТЕХНОЛОГІЯ ОПТИМІЗАЦІЇ ПРОЦЕСУ ВДОСКОНАЛЕННЯ ОСВІТНІХ ПРОГРАМ ЗА СПЕЦІАЛЬНІСТЮ «СОЦІАЛЬНА РОБОТА ТА КОНСУЛЬТУВАННЯ»

Вступ. Освітні програми, особливо в таких практикоорієнтованих сферах як соціальна робота, мають постійно оновлюватися, щоб відповідати суспільним та історичним викликам. Такі зміни, які мають іноді трансформаційний характер, мають ініціюватися, як зсередини освітнього середовища (перш за все здобувачами освіти, як внутрішніми стейкхолдерами), так і ззовні (передусім роботодавцями, як зовнішніми стейкхолдерами). Реалізація таких процесів можлива лише за умови запровадження принципів партисипації у процесах вдосконалення освітніх програм.

Метою роботи є обґрунтування партисипаторного дизайну як технології, використання якої сприяє оптимізації процесів взаємодії студентів, роботодавців і представників закладів вищої освіти в ході внесення змін і вдосконалення освітніх програм (ОП) за спеціальністю П10 «Соціальна робота та консультування».

Наукова новизна дослідження визначається тим, що в роботі доведено, що вдосконалення освітніх програм підготовки здобувачів за спеціальністю «Соціальна робота та консультування» має ґрунтуватися на принципах партисипації (залученості до прийняття рішень і формування ідей представниками закладу вищої освіти, студентів і роботодавців), а оптимальною технологією такого покращення ОП може бути партисипаторний дизайн.

Висновки. Залучення студентів до аналізу освітньої програми акцентує і дозволяє реалізувати принцип студентоцентризму. Спільні сесії із роботи над освітніми програмами за участі студентів, роботодавців, представників ЗВО можуть сприяти формуванню професійних комунікаційних навичок у здобувачів, які отримуватимуть досвід професійного спілкування ще до початку трудової діяльності, розвитку їхнього креативного потенціалу, активізації процесів навчання, стимулюванню інноваційного мислення здобувачів освіти. Залучення роботодавців до зазначених процесів сприяє формуванню спільної екосистеми «освіта-практика», в якій відбувається взаємне збагачення закладу вищої освіти та роботодавця. Участь роботодавців, які працюють на ринку соціальних послуг конкретної області, дозволяє сформувати унікальні характеристики освітньої програми, за якою можна здійснювати підготовку фахівця, який буде ефективним саме в цьому регіоні. Корисною такою спільною роботою може бути і задля формування прихильності роботодавців щодо закладу вищої освіти, як джерела нових кадрів з числа студентів-випускників. В ході оптимізації освітніх програм здобувачами може бути використаний метод саморефлексії. Студенти можуть аналізувати свій реальний навчальний досвід, фіксувати його, і аргументовано описувати особливості форм, методів навчання, використання технологій навчання, які їх з якихось причин не влаштовують, і мають бути змінені чи вдосконалені. Можливим є також використання під час проведення сесій партисипаторного дизайну стимулюючого наочного матеріалу для створення колажів.

Ключові слова: партисипаторний дизайн, якість освіти, внутрішні стейкхолдери, зовнішні стейкхолдери, освітня програма, соціальна робота.

Chaika Iryna Yuriivna

Doctor of Science in Philosophical Sciences, Associate Professor,
Professor at the Department of Philosophy, Public Administration and Social Work,
Zaporizhzhia National University

Malovichko Olena Vladyslavivna

Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Philosophy, Public Administration and Social Work,
Zaporizhzhia National University

Tsokur Yevhen Heorhiovych

Doctor of Science in Political Sciences, Associate Professor,
The Acting Head of the Department of Politology,
Zaporizhzhia National University

PARTICIPATORY DESIGN AS A TECHNOLOGY FOR OPTIMIZING THE PROCESS OF IMPROVING EDUCATIONAL PROGRAMS IN THE SPECIALTY “SOCIAL WORK AND COUNSELING”

Introduction. Educational programs, especially in such practice-oriented fields as social work, must be constantly updated to meet social and historical challenges. Such changes, which are sometimes transformative, must be initiated both from inside the educational environment (primarily by students, as internal stakeholders) and from outside (primarily by employers, as external stakeholders). The implementation of such processes is possible only if the principles of participation are introduced in the processes of improving educational programs. **Purpose and objectives of the article** is to substantiate participatory design as a technology, the use of which contributes to the optimization of the processes of interaction between students, employers and representatives of higher education institutions in the process of making changes and improving educational programs in the specialty I10 “Social Work and Counseling”. The scientific novelty of the study is determined by the fact that the work proves that the improvement of educational programs for the training of applicants in the specialty “Social Work and Counseling” should be based on the principles of participation (involvement of representatives of a higher education institution, students, and employers in decision-making and into the formation of ideas), and the optimal technology for such improvement of the educational programs may be participatory design. **Results.** Involving students in the analysis of the educational program emphasizes and allows to implement the principle of student-centeredness. Joint sessions on work on educational programs with the participation of students, employers, and representatives of higher education institutions can contribute to the formation of professional communication skills in applicants, who will gain experience in professional communication even before starting their work, develop their creative potential, activate learning processes, and stimulate innovative thinking of education applicants. Involving employers in these processes contributes to the formation of a common «education-practice» ecosystem, in which there is mutual enrichment of the higher education institution and the employer. The participation of employers working in the social services market of a particular region allows to form unique characteristics of the educational program, according to which it is possible to train a specialist who will be effective in this particular region. Such joint work can also be useful for forming employers’ commitment to the higher education institution as a source of new personnel from among graduate students. Applicants can use the method of self-reflection in the course of optimizing educational programs. Students can analyze their real learning experience, record it, and describe with arguments the features of forms, methods of learning, the use of learning technologies that for some reason do not suit them and should be changed or improved. It is also possible to use stimulating visual material to create collages during participatory design sessions.

Key words: *participatory design, quality of education, internal stakeholders, external stakeholders, educational program, social work.*

Вступ. Демократії сучасного світу характеризуються сьогодні не лише розвиненою політичною системою, в якій збалансований вплив всіх гілок влади, реалізацією принципу верховенства права, залученістю інституцій громадянського суспільства до прийняття суспільно важливих рішень, але й сформованою системою суспільних моральних цінностей, що визначають дієву гуманізацію суспільних відносин. Це проявляється у реалізації інклюзивного підходу, забезпеченні доступності всіх загальносуспільних ресурсів для уразливих категорій громадян. Підставою здійснення на практиці зазначених принципів є функціонування сталої та здатної до розвитку системи соціальної роботи та соціальної допомоги, що фінансується на достатньому рівні і має необхідне кадрове забезпечення. Україна прагне (маючи для цього всі підстави) стати частиною сучасної європейської політичної, економічної, безпекової інфраструктури. Реалізація таких прагнень передбачає, в тому числі і трансформацію системи соціальної роботи і соціальної допомоги в нашій державі, в

тому числі і для того, щоб вдосконалити українське суспільство, сприяючи зростанню рівня гуманізму і соціальної відповідальності в ньому, забезпечуючи формування спільного з провідними світовими демократіями світогляду. Україна сьогодні перебуває у стані війни, що формує нові виклики до системи соціального забезпечення. Наразі з’являються, і будуть виникати у майбутньому, нові категорії клієнтів соціальної роботи, і, відповідно, збільшуватиметься їхня кількість. Для вирішення їхніх проблем, дуже ймовірно, будуть формуватися нові різновиди соціальних послуг, що, своєю чергою, передбачатиме збільшення надавачів таких соціальних послуг, що мають необхідну для цього кваліфікацію.

Таким чином, актуалізується суспільна потреба у зростанні пулу дипломованих фахівців в сфері соціальної роботи, яких готують в закладах вищої освіти України за спеціальністю І10 «Соціальна робота та консультування». Не менш очевидним є і той факт, що такі майбутні фахівці мають засвоїти весь комплекс загальних та фахових компетентностей в рамках

освітніх програм, що дозволить їм здобути вміння і навички, необхідні для ефективної діяльності в сфері соціальної роботи в умовах воєнної та повоєнної України. В той же час в ситуації мінливості і невизначеності середовища, в якому функціонує наша країна, постає проблема необхідності швидко реагувати на зміни. Це стосується і сфери освіти, коли освітні програми, особливо в таких практикоорієнтованих сферах як соціальна робота, мають постійно оновлюватися, щоб відповідати черговим викликам. Такі зміни, які мають іноді трансформаційний характер, мають ініціюватися, як зсередини освітнього середовища (перш за все здобувачами освіти, як найбільш зацікавленими внутрішніми стейкхолдерами), так і ззовні (передусім майбутніми роботодавцями, як зовнішніми стейкхолдерами). Реалізація таких процесів можлива лише за умови запровадження принципів партисипації (залученості до прийняття рішень і формування ідей) у процесах вдосконалення освітніх програм підготовки здобувачів за спеціальністю І10 «Соціальна робота та консультування».

Отже, аналіз використання партисипаторних технологій, зокрема, технології партисипаторного дизайну, у процесах вдосконалення освітніх програм за спеціальністю І10 «Соціальна робота та консультування» є актуальним дослідницьким завданням.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Необхідно зазначити, що у відповідності до концептуальних підходів щодо забезпечення якості вищої освіти в Україні, представлених Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти (НАЗЯВО), у системі внутрішнього забезпечення якості кожен учасник освітнього процесу має визначену роль і сферу відповідальності [1, с. 22]. Зокрема, здобувачі вищої освіти впливають на якість через зворотний зв'язок, участь у розробці та перегляді освітніх програм, ініціативи щодо вдосконалення навчання, тощо. Тобто, необхідність партисипативного підходу до вдосконалення освітніх програм в закладах вищої освіти України визнано на рівні загальнодержавних політик. Однак, науково-практичного дискурсу щодо теоретичних аспектів чи досвіду залучення студентства до участі у внесенні змін та вдосконаленні освітніх програм, недостатньо для проведення аналізу. Натомість, дослідження залучення зовнішніх стейкхолдерів (перш за все роботодавців), які, за твердженням НАЗЯВО, «формують запит на результати навчання і компетентності випускників, допомагають зробити освіту практикоорієнтованою, актуальною для ринку праці і конкурентоспроможною» [1, с. 25], до роботи над освітніми програмами доволі ґрунтовно представлено в публікаціях українських дослідників протягом останніх років. Зокрема, Ю. Скиба стверджує, що створення спільних команд роботодавців і представників закладів вищої освіти, задля формування проєктних пропозицій для вирішення проблем і впровадження інновацій на підприємстві роботодавця, комерціалізація наукових досліджень, започаткування і використання освітніх краудсорсингових платформ, здійснення неформаль-

них заходів задля обміну знаннями та навичками представників ЗВО і роботодавців сприятиме адаптації освітніх програм та формуванню навичок і компетентностей, які відповідають вимогам ринку праці [5]. О. Кравченко та І. Карпич зазначають, що роботодавці беруть активну участь у вдосконаленні освітніх програм, надаючи пропозиції щодо програмних результатів навчання, які мають бути сформовані у здобувачів вищої освіти; створюючи відгуки та рецензії на освітні програми; як учасники робочих зустрічей співпрацюють з гарантами освітніх програм, адміністрацією; беруть участь у зустрічах з експертами НАЗЯВО [2]. Л. Масімова [4] зазначає, що якість підготовки фахівців залежить від ступеня залучення представників роботодавців до освітнього процесу. С. Криштанович зазначає, що важливо залучати роботодавців до тісної співпраці із закладами вищої освіти для розуміння потреб ринку, запитів бізнесу щодо підготовки фахівців, що сприятиме формуванню особистостей, які володіють професійними компетентностями, що дозволять їм бути конкурентними на ринку праці [3]. Отже, можна підсумувати, що в дослідженнях сучасних українських науковців визначається загальний тренд щодо безумовного визнання ролі зовнішніх стейкхолдерів (перш за все роботодавців) у вдосконаленні процесів підготовки здобувачів вищої освіти, як на рівні розробки освітніх програм, так і безпосередньо в освітньому процесі. Втім недостатньо представленими є ідеї і аналіз практик залучення до таких процесів здобувачів вищої освіти, як внутрішніх стейкхолдерів. До того ж, на нашу думку, необхідно з'ясувати перспективи використання інноваційних технологій взаємодії внутрішніх та зовнішніх стейкхолдерів із закладами вищої освіти, що ґрунтуються на партисипативних принципах. Однією з таких технологій є партисипаторний дизайн. Партисипаторний дизайн як соціальна технологія сформувався у маркетинговій сфері, однак, його використання може бути ефективним і в процесі взаємодії студентів, роботодавців і представників закладів вищої освіти під час внесення змін і вдосконалення освітніх програм за спеціальністю І10 «Соціальна робота та консультування».

Таким чином, **метою дослідження** є обґрунтування партисипаторного дизайну як технології, використання якої сприяє оптимізації процесів взаємодії студентів, роботодавців і представників закладів вищої освіти в ході внесення змін і вдосконалення освітніх програм за спеціальністю І10 «Соціальна робота та консультування».

Виклад основного матеріалу дослідження. Формування концепції партисипаторного дизайну належить до відносно новітніх наукових розробок, що виникли у 1990-х роках у контексті осмислення ефективних практик взаємодії організацій із клієнтами [15].

У межах цієї концепції відбувся перехід від клієнтоцентричного підходу, де клієнт розглядався переважно як об'єкт впливу, до моделі, в якій він виступає активним суб'єктом процесу проєктування (про

це, зокрема, писав Е. Сандерс). Такий підхід передбачає три основні форми взаємодії з користувачами: вербалізацію досвіду («казати»), участь у діяльності («робити») та безпосереднє співтворення («створювати») [14].

Ключовою перевагою партисипаторного дизайну (ко-дизайну, спільнотворення) є можливість організації спільної творчої діяльності між надавачем послуг і клієнтами, що забезпечує більш точну відповідність кінцевого продукту або послуги потребам користувачів. М. Мюллер стверджує, що застосування цього підходу сприяє поглибленню взаємного розуміння між учасниками, інтеграції їхнього досвіду, удосконаленню комунікаційних процесів, а також генерації інноваційних ідей [10].

І. Алам вважає, що залучення споживачів до розробки нових послуг має низку позитивних наслідків, зокрема: створення послуг із унікальними споживчими характеристиками та підвищеною цінністю, скорочення тривалості розробки, підготовку користувачів до ефективного використання нововведень, пришвидшення їх поширення на ринку, а також зміцнення зв'язків із громадськістю та формування довготривалих партнерських відносин [6].

У сфері охорони здоров'я Г.Коттам та С. Лідбітер [8] обґрунтували ко-дизайн, як технологію, використання якої передбачає визнання пацієнта як носія експертного знання, що ґрунтується на його індивідуальному досвіді, соціальних обставинах, поведінкових особливостях і ціннісних орієнтаціях. Відповідно, ефективне проектування медичних послуг має базуватися на інтеграції експертизи як медичних фахівців, так і пацієнтів.

У контексті надання публічних послуг С. Паркер і Дж. Хіпі [12] довели необхідність залучення громадян до процесів реформування через налагодження співпраці між представниками публічного сектору та отримувачами послуг. Така взаємодія дозволяє досягти узгодженості інтересів сторін і підвищити якість розроблених рішень.

Крім того, В. Хоер, Р. Чанді, М. Доротік, М. Крафт та С. Сінгх [9] розглянули спільнотворення як чинник підвищення ефективності та результативності діяльності організацій, оскільки воно дозволяє частково компенсувати ресурси персоналу за рахунок внеску користувачів, сприяє безперервному вдосконаленню послуг і знижує ризики їх неуспішного впровадження. Водночас орієнтація на потреби клієнтів формує більш позитивне сприйняття продуктів і зміцнює взаємовідносини між організацією та її аудиторією.

С. Бернс, Г. Коттам, С. Венстоун, Дж. Віхол [7] підкреслили, що партисипаторний (трансформаційний) дизайн стимулює розвиток креативного потенціалу учасників, активізує процеси навчання та сприяє формуванню інноваційного мислення.

Про переваги партисипаторного дизайну в контексті інноваційності писали також і Т. Розер, А. Самсон, П. Хамфріс та Е. Круз-Валдвізо [13]. Автори визначили такі переваги ко-дизайну, як доступ до досвіду клієнтів або користувачів, що покращує

генеравання ідей завдяки спільним знанням, збільшення швидкості виходу на ринок, краща якість продуктів, вища задоволеність клієнтів та користувачів, підвищення лояльності клієнтів та користувачів, а також зниження витрат. Крім того, вони визначили кілька позитивних ефектів на організаційному рівні, такі як інноваційні практики та процеси, якість та швидкість прийняття рішень щодо розробки та фільтрації ідей, а також креативність на індивідуальному та груповому рівнях.

Отже, партисипаторний дизайн можна визначати як технологію оптимізації взаємодії між організацією-надавачем послуг і клієнтами, що реалізується через їхню активну участь у процесах оцінювання, удосконалення та проектування послуг з метою підвищення їхньої якості та відповідності потребам користувачів.

Доцільність використання технології партисипаторного дизайну в процесі взаємодії здобувачів вищої освіти, роботодавців і представників закладу вищої освіти в процесі роботи над змінами і вдосконаленням освітніх програм є очевидною.

По-перше, залучення студентів до аналізу освітньої програми акцентує і дозволяє реалізувати принцип студентоцентризму, який покладено сьогодні в основу філософії вищої освіти в Україні. Залучення роботодавців до зазначених процесів сприяє формуванню спільної екосистеми «освіта-практика», в якій відбувається взаємне збагачення закладу вищої освіти та роботодавця. Роботодавець виступає в такій ситуації як клієнт, який виходить на ринок праці у пошуках працівника, демонструючи свої очікування і вимоги до нього, через внесення пропозиції щодо впровадження змін до освітніх програм. З іншого боку, в процесі взаємодії із закладом вищої освіти, аналізуючи документацію, яка супроводжує навчальний процес, долучаючись до обговорення навчально-методичних видань, роботодавець збагачує власні теоретичні знання, які зможе адаптувати для використання у своїй практичній діяльності. Одночасно, представники закладу вищої освіти можуть швидко відслідковувати результати апробації власних ідей в практичній діяльності роботодавців, оцінювати їх соціальні, економічні, етичні наслідки, що є особливо важливим для соціальної роботи.

Участь роботодавців, які працюють на ринку соціальних послуг конкретної області, дозволяють сформувати унікальні характеристики освітньої програми, за якою можна здійснювати підготовку фахівця, який буде ефективним саме в цьому регіоні. Такий підхід є актуальним для українських реалій, оскільки, вимоги до практичних навичок соціального працівника, який діє у прифронтових регіонах і у віддалених від фронту, є різними.

Спільні сесії із роботи над освітніми програмами із залученням студентів, роботодавців, представників ЗВО можуть сприяти формуванню професійних комунікаційних навичок у здобувачів, які отримуватимуть досвід професійного спілкування ще до початку трудової діяльності, що є надзвичайно акту-

ально для сфери соціальної роботи, яка передбачає переважно взаємодію в системі «людина-людина».

Корисною така спільна робота може бути і задля формування прихильності роботодавців щодо закладу вищої освіти, як джерела нових кадрів з числа студентів-випускників, створення можливостей для студентів продемонструвати свої професійні задатки і отримати пропозицію щодо працевлаштування від роботодавця.

Не менш важливим є стимуляційний ефект використання партисипаторного дизайну для здобувачів освіти, які в процесі проведення заходів із роботи над коригуванням освітніх програм зможуть розвинути свій креативний потенціал, активізувати процеси навчання, стимулювати власне інноваційного мислення.

Якщо звернутися до конкретних технік, які застосовують під час роботи з клієнтами за технологією партисипаторного дизайну, сучасні практики-фахівці з ко-дизайну, необхідно зазначити, що деякі з них можуть бути використані і під час роботи стейкхолдерів і представників ЗВО над вдосконаленням освітніх програм.

Зокрема, К. Нарнійо-Бок [11] зазначає, що під час першого етапу процесу спільнотворення можна використати метод саморефлексії. Цей метод передбачає, що клієнт обмірковує свій рутинний досвід і фіксує його у щоденнику (чи електронному документі). Такий метод може бути застосований у роботі із здобувачами, коли перед початком формування пропозицій щодо вдосконалення освітньої програми, вони зможуть проаналізувати свій реальний навчальний досвід, зафіксувати його, і аргументовано описувати особливості форм, методів навчання, використання технологій навчання, які їх з якихось причин не влаштовують, і мають бути змінені чи вдосконалені.

Корисними можуть бути і формування пропозицій щодо змін до освітніх програм в процесі проведення «мозкових штурмів» за участі представників ЗВО, студентів і роботодавців.

К. Нарнійо-Бок акцентує на необхідності використання під час проведення сесій партисипаторного дизайну стимульного наочного матеріалу. На нашу думку, такий підхід дозволяє апелювати не лише до раціональної частини свідомості, а спонукати учасників до висловлення інтуїтивних ідей, що народжуються на межі раціонального і емоційного. Дослідниця пропонує організаторам таких сесій підготувати для учасників наочні матеріали, включаючи 150 зображень та слів, які ретельно відібрані та вдосконалені командою розробників й надруковані на аркушах із наліпками. Ці аркуші використовуються для створення колажів для виявлення емоцій, почуттів або бажань. Обрані зображення та слова повинні бути достатньо абстрактними, щоб спонукати учасників до спілкування. Вони є абстрактними за своєю природою та дозволяють людям виражати себе за допомогою зображень та слів, які стосуються того, як вони уявляють собі поточний або майбутній досвід [11].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, освітні програми, особливо в таких практикоорієнтованих сферах як соціальна робота, мають постійно оновлюватися, щоб відповідати суспільним та історичним викликам. Такі зміни, які мають іноді трансформаційний характер, мають ініціюватися, як зсередини освітнього середовища (перш за все здобувачами освіти, як найбільш зацікавленими внутрішніми стейкхолдерами), так і ззовні (передусім майбутніми роботодавцями, як зовнішніми стейкхолдерами). Реалізація таких процесів можлива лише за умови запровадження принципів партисипації (залученості до прийняття рішень і формування ідей) у процесах вдосконалення освітніх програм підготовки здобувачів за спеціальністю І10 «Соціальна робота та консультування». Доцільним є використання партисипаторного дизайну як технології, оптимізації взаємодії між організацією-надавачем послуг (закладом вищої освіти) і клієнтами (зовнішніми і внутрішніми стейкхолдерами – перш за все студентами і роботодавцями), що реалізується через їхню активну участь у процесах оцінювання, удосконалення та проєктування освітніх програм. Залучення студентів до аналізу освітньої програми акцентує і дозволяє реалізувати принцип студентоцентризму. Спільні сесії із роботи над освітніми програмами за участі студентів, роботодавців, представників ЗВО можуть сприяти формуванню професійних комунікаційних навичок у здобувачів, які отримуватимуть досвід професійного спілкування ще до початку трудової діяльності, розвитку їхнього креативного потенціалу, активізації процесів навчання, стимулюванню інноваційного мислення здобувачів освіти.

Залучення роботодавців до зазначених процесів сприяє формуванню спільної екосистеми «освіта-практика», в якій відбувається взаємне збагачення закладу вищої освіти та роботодавця. Участь роботодавців, які працюють на ринку соціальних послуг конкретної області, дозволяють сформувати унікальні характеристики освітньої програми, за якою можна здійснювати підготовку фахівця, який буде ефективним саме в цьому регіоні. Корисною така спільна робота може бути і задля формування прихильності роботодавців щодо закладу вищої освіти, як джерела нових кадрів з числа студентів-випускників.

Якщо звернутися до конкретних технік, які застосовують під час роботи за технологією партисипаторного дизайну, то в ході оптимізації освітніх програм здобувачами може бути використаний метод саморефлексії, що передбачає аналіз і фіксацію власного рутинного досвіду у щоденнику. Студенти можуть аналізувати свій реальний навчальний досвід, фіксувати його, і аргументовано описувати особливості форм, методів навчання, використання технологій навчання, які їх з якихось причин не влаштовують, і мають бути змінені чи вдосконалені. Можливим є також використання під час проведення сесій партисипаторного дизайну стимульного наочного матері-

алу. Передбачається, що організатори пропонують учасникам створювати колажі із заделегідь підготовлених карток, що містять слова і зображення, які стосуються того, як вони уявляють собі поточний або майбутній досвід.

Перспективи подальших досліджень можуть полягати у аналізі особливостей застосування технології партисипаторного дизайну в процесі підготовки здобувачів освіти за спеціальністю «Соціальна робота та консультування».

Список літератури:

1. Забезпечення якості вищої освіти в Україні : навчально методичний посібник [Електронне видання] / А. Бутенко, О. Єременко, О. Книш, А. Сурай, О. Требенко. Київ : Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти, 2025. 76 с.
2. Кравченко О., Карпич І. Інтеграція діяльності роботодавців та закладів вищої освіти: локальний досвід. *Міжнародний науковий журнал «Університети і лідерство»*. 2022. Вип.13. С. 37–45. DOI: <https://doi.org/10.31874/2520-6702-2022-13-37-45>.
3. Криштанович С. Вплив стейкхолдерів на якісну підготовку фахівців у закладах вищої освіти. *Соціально-економічні відносини в цифровому суспільстві*. 2023. Т. 2 (48). С. 93–103. DOI: <https://doi.org/10.55643/ser.2.48.2023.505>.
4. Масімова Л. Г. Залучення представників роботодавців до освітнього процесу (на прикладі підготовки фахівців з видавничої справи та редагування). *Інтегровані комунікації*. 2016. Вип. 2. С. 53–58.
5. Скиба Ю.А. Принципи та механізми взаємодії вищої освіти та роботодавців у контексті адаптації освітніх програм відповідно до вимог ринку праці: вітчизняний та зарубіжний досвід. *Академічні студії. Серія «Педагогіка»*. 2023. Вип. 2. С. 114–120. DOI: <https://doi.org/10.52726/as.pedagogy/2023.2.16>.
6. Alam I. An exploratory investigation of user involvement in new service development. *Journal of the Academy of Marketing Science*. 2002. № 30(3). P. 250–261.
7. Burns C., Cottam H., Vanstone C., Winhall, J. Transformation design. London: Design Council, 2006. 33 p.
8. Cottam H., Leadbeater C. Health: Co-creating services. London: Design Council. 2004. 57 p.
9. Hoyer W. D., Chandy R., Dorotic M., Krafft M., Singh S. S. Consumer cocreation in new product development. *Journal of Service Research*. 2010. № 13(3). P. 283–296.
10. Muller M. J. Participatory design: The third space in HCI. The human-computer interaction handbook: Fundamentals, evolving technologies and emerging applications In J. Jacko & A. Sears (Eds.). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, 2002, P. 1051–1068.
11. Naranjo-Bock C. Creativity-based Research: The Process of Co-Designing with Users. URL : <https://uxmag.com/articles/creativity-based-research-the-process-of-co-designing-with-users>.
12. Parker S., Heapy J. The journey to the interface: How public service design can connect users to reform. London: Demos, 2006. 62 p.
13. Roser T., Samson, A. Humphreys P., Cruz-Valdivieso E. Co-creation: New paths to value. London: Promise / LSE Enterprise, 2009. 22 p.
14. Sanders E. B. N. From user-centred to participatory design approaches. Design and the social sciences: Making connections. In J. Frascara (Ed.). London: Taylor & Francis, 2002. P. 1–7.
15. Schuler D., Namioka A. Participatory design: Principles and practices. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, 1993. 334 p.

References:

1. Zabezpechennia yakosti vyshchoi osvity v Ukraini : navchalno metodychnyi posibnyk [Ensuring the quality of higher education in Ukraine: a teaching and methodological manual] [Elektronne vydannia] / A. Butenko, O. Yeremenko, O. Knysh, A. Surai, O. Trebenko (2025). Kyiv : Natsionalne ahentstvo iz zabezpechennia yakosti vyshchoi osvity, 76 s. [in Ukrainian].
2. Kravchenko, O., Karpych, I. (2022). Intehratsiia diialnosti robotodavtsiv ta zakladiv vyshchoi osvity: lokalnyi dosvid [Integration of the activities of employers and higher education institutions: local experience]. *Mizhnarodnyi naukovyi zhurnal «Universytety i liderstvo»*, 13, 37–45. <https://doi.org/10.31874/2520-6702-2022-13-37-45> [in Ukrainian].
3. Kryshtanovych, S. (2023). Vplyv steikkholderiv na yakisnu pidhotovku fakhivtsiv u zakladakh vyshchoi osvity [The influence of stakeholders on the quality of training of specialists in higher education institutions]. *Sotsialno-ekonomichni vidnosyny v tsyfrovomu suspilstvi*. 2 (48), 93–103. <https://doi.org/10.55643/ser.2.48.2023.505> [in Ukrainian].
4. Masimova, L. H. (2016). Zaluchennia predstavnykiv robotodavtsiv do osvithnoho protsesu (na prykladi pidhotovky fakhivtsiv z vydavnychoi spravy ta redahuvannia) [Involving employer representatives in the educational process (using the example of training specialists in publishing and editing)]. *Intehrovani komunikatsii*, 2, 53–58 [in Ukrainian].
5. Skyba, Yu.A. (2023). Pryntsypy ta mekhanizmy vzaiemodii vyshchoi osvity ta robotodavtsiv u konteksti adaptatsii osvitnikh prohran vidpovidno do vymoh rynku pratsi: vitchyzniani ta zarubizhnyi dosvid [Principles and mechanisms of interaction between higher education and employers in the context of adapting educational programs to labor market requirements: domestic and foreign experience]. *Akademichni studii. Seriiia «Pedahohika»*, 2, 114–120. <https://doi.org/10.52726/as.pedagogy/2023.2.16> [in Ukrainian].
6. Alam, I. (2002). An exploratory investigation of user involvement in new service development. *Journal of the Academy of Marketing Science*, 30 (3), 250–261.
7. Burns, C., Cottam, H., Vanstone, C., Winhall, J. (2006). Transformation design. London: Design Council. 33 p.
8. Cottam, H., Leadbeater, C. (2004). Health: Co-creating services. London: Design Council. 57 p.

9. Hoyer, W. D., Chandy, R., Dorotic, M., Krafft, M., Singh, S. S. (2010). Consumer cocreation in new product development. *Journal of Service Research*, 13(3), 283–296.
10. Muller, M. J. (2002). Participatory design: The third space in HCI. In J. Jacko & A. Sears (Eds.), *The human-computer interaction handbook: Fundamentals, evolving technologies and emerging applications*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, 1051–1068.
11. Naranjo-Bock, C. Creativity-based Research: The Process of Co-Designing with Users. Retrieved from: <https://uxmag.com/articles/creativity-based-research-the-process-of-co-designing-with-users>.
12. Parker, S., Heapy, J. (2006). *The journey to the interface: How public service design can connect users to reform*. London: Demos. 62 p.
13. Roser, T., Samson, A., Humphreys, P., Cruz-Valdivieso, E. (2009). *Co-creation: New paths to value*. London: Promise / LSE Enterprise. 22 p.
14. Sanders, E. B. N. (2002). From user-centred to participatory design approaches. In J. Frascara (Ed.), *Design and the social sciences: Making connections*. London: Taylor & Francis, 1–8.
15. Schuler, D., Namioka, A. (1993). *Participatory design: Principles and practices*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates. 334 p.

Дата першого надходження статті до видання: 19.03.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 15.04.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026

УДК 316.7:141.21]:364-43

DOI <https://doi.org/10.32782/3041-1351/2026-2-17>

Чернякова Аліна Вікторівна

кандидат педагогічних наук, доцент,
старший викладач кафедри психології,
політології та соціокультурних технологій,
Сумський державний університет
alina_chernya@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-4076-4377

СОЦІАЛЬНИЙ ОПТИМІЗМ ЯК РЕСУРС СТІЙКОСТІ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ

Вступ. У статті узагальнено підходи до розуміння стійкості як інтегративного феномена, що включає особистісні, соціальні та середовищні ресурси. Проаналізовано структуру стійкості фахівців соціальної сфери. У науковій розвідці розкрито сутність соціального оптимізму як специфічного особистісного ресурсу соціальних працівників, що має когнітивний, емоційний, поведінковий та мотиваційно-ціннісний компоненти. Доведено, що соціальний оптимізм сприяє інтеграції та ефективному використанню інших ресурсів стійкості фахівців. Визначено його значення для підтримання професійної мотивації в соціальній роботі, запобігання емоційному вигоранню та забезпечення ефективної соціальної взаємодії.

Мета роботи – здійснити теоретичний аналіз стійкості фахівців соціальної сфери, виявити її структурні компоненти та ресурси, обґрунтувати соціальний оптимізм як ключовий особистісний ресурс, що сприяє підвищенню професійної ефективності в умовах викликів, стресу та невизначеності.

Наукова новизна полягає у поглибленні уявлень про стійкість фахівців соціальної сфери як динамічну систему взаємодії внутрішніх і зовнішніх ресурсів, а також у визначенні соціального оптимізму як ключового ресурсу, що забезпечує їх інтеграцію та ефективне функціонування в умовах викликів і невизначеності.

Висновки. У статті розкрито сутність стійкості фахівців соціальної сфери як динамічного процесу взаємодії особистісних, соціальних і середовищних ресурсів. Визначено, що стійкість має інтегративний характер і включає ціннісно-мотиваційну, емоційно-психологічну, когнітивну та соціальну складові.

Обґрунтовано, що соціальний оптимізм виступає особистісним ресурсом фахівців, який охоплює когнітивний, емоційний, поведінковий та мотиваційно-ціннісний компоненти. У професійній діяльності соціальних працівників соціальний оптимізм виконує низку важливих функцій: мотиваційно-підтримувальну, захисну, прогностично-перспективну, інтеракційно-партнерську, а також функцію метаресурсу, активізуючи інші ресурси стійкості, що сприяє підвищенню професійної ефективності фахівців соціальної сфери. Соціальний оптимізм як особистісний ресурс фахівців соціальної сфери функціонально забезпечує реалізацію основних напрямів соціальної роботи.

Ключові слова: соціальний оптимізм, стійкість, структура стійкості, ресурси стійкості, діяльність соціальних працівників.

Chernyakova Alina Viktorivna

PhD in Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at the Department of Psychology,
Political Science and Socio-Cultural Technologies,
Sumy State University

SOCIAL OPTIMISM AS A RESOURCE FOR RESILIENCE OF SOCIAL SPHERE PROFESSIONALS

Introduction. The article summarizes approaches to understanding resilience as an integrative phenomenon that includes personal, social and environmental resources. The structure of resilience of social workers is analyzed. The scientific investigation reveals the essence of social optimism as a specific personal resource of social workers, which has cognitive, emotional, behavioral and motivational-value components. It is proven that social optimism contributes to the integration and effective use of other resources of resilience of specialists. Its importance for maintaining professional motivation in social work, preventing emotional burnout and ensuring effective social interaction is determined.

Purpose and objectives of the article to carry out a theoretical analysis of the resilience of social work professionals, to identify its structural components, and to substantiate social optimism as a key personal resource that contributes to enhancing professional effectiveness under conditions of stress and uncertainty.

The scientific novelty lies in deepening the understanding of resilience of social sector professionals as a dynamic system of interaction between internal and external resources, as well as in identifying social optimism as a key resource that ensures their integration and effective functioning under conditions of challenges and uncertainty.

Results. The article reveals the essence of the resilience of social sphere specialists as a dynamic process of interaction of personal, social and environmental resources. It is determined that resilience has an integrative nature and includes value-motivational, emotional-psychological, cognitive and social components.

The role of the resource-based approach is substantiated, according to which the key factor is the specialist's ability to mobilize and effectively use available resources. It is proven that social optimism acts as a personal resource encompassing cognitive, emotional,

© Чернякова А. В., 2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

behavioral, and motivational-value components. It is shown that social optimism performs the function of a meta-resource, activating other resilience resources and contributing to the enhancement of the professional effectiveness of social sphere specialists.

Key words: *social optimism, resilience, structure of resilience, resilience resources, social workers' activities.*

Вступ. Сучасне українське суспільство перебуває на етапі глибоких трансформацій та модернізацій, що супроводжується численними соціальними викликами та зростанням навантаження на інституції соціальної сфери. Ефективне функціонування соціальних організацій, зокрема закладів охорони здоров'я, освіти, соціального захисту та інших установ, що надають життєво важливі послуги населенню – критично залежить від стійкості, ціннісних орієнтирів та оптимістичної налаштованості фахівців соціальної сфери. Фахівці соціальної сфери стикаються зі складними викликами, які потребують високого рівня знань, навичок соціальної роботи з уразливими групами населення, особами, які пережили травматичні події в умовах війни. Це вимагає від соціальних працівників високого рівня стійкості, ресурсності та професійної підтримки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У міждисциплінарній науковій спільноті питання соціальної стійкості стали предметом аналізу і наукових розвідок цілого ряду вчених таких, як-от: Б. Рейман, К. Рейман, О. Сухий, Ю. Пачковський [7]. Сучасні дослідження В. Балахтар [1; 2] фокусуються на вивченні структури стійкості та складових становлення особистості фахівця з соціальної роботи. Оптимізм як психологічний та соціальний феномен досліджено у працях К. Перчули [5], О. Рафікова [6], М. Шейера і Ч. Карвера [9; 10], Б. Фредріксон [11], М. Селігмана [12; 13] тощо.

Метою дослідження є узагальнення теоретичних підходів до розуміння стійкості фахівців соціальної сфери, визначення її ресурсів та обґрунтування соціального оптимізму як ключового особистісного ресурсу підвищення професійної ефективності в умовах викликів та невизначеності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вивчення стійкості фахівців соціальної сфери включає розгляд формування різних рівнів соціальної стійкості. На думку цілого ряду авторитетних вчених, зокрема Б. Рейман, К. Рейман, О. Сухого, Ю. Пачковського у сучасному науковому дискурсі формується визначена система чинників та ресурсів, задіяних у багаторівневе регулювання соціальної стійкості на особистісному, груповому (спільнотному), інституційному та суспільному рівнях [7].

Особистісний рівень соціальної стійкості, значною мірою, пов'язаний з індивідуальними якостями та механізмами, що дають змогу людям витримувати, адаптуватися та відновлюватися під час гострих конфліктів і викликів [7]. Наприклад, в умовах війни домінуючим напрямом є подолання стресових і тривожних станів у населення та формування відповідної психологічної й соціальної стійкості з урахуванням особистісних ресурсів.

Груповий рівень соціальної стійкості належить до колективної здатності спільнот протистояти зовнішнім потрясінням та збуренням, адаптуватися до них

і відновлюватися після них. Цей рівень може бути представлено громадськими гуманітарними організаціями. До гуманітарних організацій, що функціонують в Україні, належать як міжнародні структури «Врятуймо дітей» (Save the Children), «Лікари без кордонів» (Médecins Sans Frontières), «Медейр» (Medair), «Данська рада у справах біженців» (Danish Refugee Council), так і українські благодійні фонди, громадські організації та локальні ініціативи [5]. Вони надають допомогу у вигляді програм захисту психічного здоров'я та психосоціальної підтримки (Mental Health and Psychosocial Support – MHPSS) сім'ям зі статусом внутрішньо переміщених осіб та їхнім дітям, а також відновлюють постраждалі громади та соціальну інфраструктуру [5].

У досліджуваному контексті до фахівців гуманітарних організацій належать працівники, які надають соціальну і психологічну підтримку постраждалому від війни населенню, працюють у мобільних командах, виконують функції соціального супроводу, координують гуманітарні програми або здійснюють польову діяльність у громадах. У цю групу входять фахівці допоміжних професій, зокрема: мобільні психологи, соціальні працівники, кейс-менеджери, польові співробітники, координатори гуманітарних програм, а також волонтери, які працюють з вразливими категоріями населення.

Інституційний рівень соціальної стійкості. Як зазначено у колективній науковій розвідці «Соціальна стійкість українського суспільства в умовах війни: історико-світоглядні виклики» інституційний рівень передбачає здатність офіційних організацій, структур управління та систем брати на себе відповідальність, адаптуватися до викликів і підтримувати основні державні функції під час війни, в контексті професійної діяльності це здатність установ соціальної сфери забезпечувати стабільне функціонування суспільства [7].

На інституційному рівні залучені такі державні установи, як: органи соціального захисту населення, центри соціальних служб, служби у справах дітей, центри зайнятості, пенсійний фонд та заклади соціального обслуговування людей, які опинилися у складних життєвих обставинах.

Суспільний рівень соціальної стійкості відображається у здатності суспільства як складної соціальної системи адаптуватися, реагувати та зберігати функціональність під час кризових ситуацій. Коли розглядаємо цей рівень стійкості в умовах сучасної війни, йдеться про соціокультурні та ментальні чинники, що протистоять зовнішнім негативним обставинам та впливають на згуртованість суспільства перед обличчям екзистенційних загроз.

Узагальнюючи, важливо зазначити, що рівні соціальної стійкості взаємопов'язані та взаємозалежні, тому, що індивідуальний рівень формує основу і світогляд особистості фахівця, інституційний забезпе-

чує соціальну підтримку соціально вразливих груп населення, суспільний створює соціальні умови і середовище для стійкості громади в цілому.

Стійкість фахівця соціальної сфери. У зарубіжних дослідженнях з соціальної роботи Адріана Д. ван Бреда стійкість визначається як динамічний процес подолання професійних труднощів, що базується на інтеграції *особистісних* (внутрішніх), *соціальних* ресурсів (зовнішніх), також додаткових *середовищних* ресурсів (контекстуальних) [14; 15].

У своїх дослідженнях вчений *індивідуальні (особистісні) ресурси* визначив як внутрішні характеристики людини, які допомагають долати труднощі [14]: 1) оптимізм і надія; 2) смисли, цінності, переконання; 3) самоефективність (віра у власні можливості); 3) емоційна регуляція; 4) копінг-стратегії (способи подолання стресу); 4) духовність / життєві орієнтири.

До соціальних ресурсів Адріан Д. ван Бреда відносить те, що людина отримує через взаємодію з іншими та зовнішнім середовищем [14; 15]: 1) підтримка сім'ї; 2) підтримка колег і професійного оточення; 3) міжособистісні зв'язки; 4) соціальний капітал (довіра, взаємодопомога).

Важливо додати, що вчений *середовищні (контекстуальні) ресурси* пов'язував з умовами організації професійної діяльності фахівців, до них можна віднести організаційну підтримку, доступ до необхідних матеріальних та інформаційних ресурсів, наявність чітких професійних стандартів і процедур, а також загальна стабільність і безпечність соціального середовища. Ці ресурси створюють умови для реалізації потенціалу фахівця та забезпечують можливості для його професійного розвитку засобом supervізійного навчання.

У концепції А. ван Бреда стійкість формується через взаємодію індивідуальних, соціальних і середовищних ресурсів, а ключовим механізмом виступає здатність фахівця мобілізувати ці ресурси. У цьому контексті соціальний оптимізм можна розглядати як внутрішній ресурс, що активізує доступ до зовнішніх ресурсів і підсилює їх ефективність.

Уважного ставлення дослідників останнім часом вимагає питання вивчення *структури стійкості* фахівця соціальної сфери. У сучасних наукових дослідженнях проблема структури стійкості фахівця соціальної сфери розглядається як інтегративне утворення, що поєднує різні групи особистісних і професійних ресурсів. У цьому аспекті варто взяти до уваги дослідження Ю. Лялюк [3], Ю. Тептюк [8], в яких вчені розглядають стійкість як інтегративне багатокомпонентне утворення, що охоплює *когнітивні, емоційні, мотиваційні, поведінкові та соціально-професійні складові*.

Деякі українські науковці підкреслюють роль *ціннісно-мотиваційної складової* та професійної ефективності у структурі стійкості фахівця соціальної сфери. Так, згідно з результатами дослідження вченої В. Балахтар з'ясовано, що формування ціннісно-мотиваційної складової становлення особистості фахівця з соціальної роботи потребує свідомого

конструювання особистісного життя і професійної діяльності, підґрунтям яких виступають смисложиттєві та ціннісні орієнтації особистості, її плани щодо самовдосконалення і самореалізації [1; 2].

Згідно з результатами опитування проведеного за авторською методикою В. Балахтар «Ціннісне ставлення до становлення особистості фахівця у сфері соціальної роботи» було з'ясовано, що найбільшу цінність для фахівців у сфері соціальної роботи становить «соціальний захист, допомога, підтримка і піклування про людей, які цього потребують» (55,7% досліджуваних), що, на нашу думку, свідчить про сформовану позитивну установку стосовно основних завдань соціальної роботи щодо особливостей і процедури надання соціальних послуг населенню [1].

Результати здійсненого аналізу дозволяють стверджувати, що *стійкість фахівця соціальної сфери* – це динамічна інтегративна властивість особистості та професійної діяльності, що виявляється у здатності фахівця зберігати смислову цілісність, соціально орієнтовану мотивацію та ефективність взаємодії з клієнтами в умовах невизначеності, а також відновлювати та примножувати власні ресурси через рефлексію, саморегуляцію та соціальний оптимізм. Серед важливих ресурсів стійкості в умовах війни з упевненістю можна вважати соціальний оптимізм.

Далі проаналізуємо основні підходи до вивчення феномену соціального оптимізму, виокремимо його структурні компоненти, проаналізуємо функції і схарактеризуємо зв'язок соціального оптимізму з елементами стійкості працівників соціальної сфери.

Як зазначено вище, у структурі ресурсного забезпечення стійкості фахівців соціальної сфери особливе місце посідає соціальний оптимізм. Вітчизняний науковець О. Рафіков [6] у праці «Соціальний оптимізм як компонент університетської організаційної культури» переконливо обґрунтовує, що це явище відображається через соціальну довіру, спільну відповідальність, емпатію та готовність здійснювати суспільно-корисну діяльність. Соціальний оптимізм відрізняється від індивідуального тим, що стосується не лише особистих очікувань, а й оцінки суспільного майбутнього. Аналіз праці О. Рафікова [6] дозволив виокремити основні *ознаки соціального оптимізму*: віра в доброзичливість соціального середовища, готовність до взаємодії й співпраці, переконаність у можливості колективного подолання труднощів, позитивне ставлення до суспільних перетворень; активна життєва позиція.

Соціальний оптимізм це специфічний особистісний ресурс фахівця соціальної сфери, що визначає характер сприйняття соціальної реальності, професійних викликів і перспектив їх подолання.

У статті «Професійна діяльність працівників соціальної сфери: основні виклики та інструменти їх подолання в умовах сьогодення» автори О. Моренко, Д. Великжаніна, О. Казаннікова розглянули основні виклики соціальної роботи: зростання потреби у соціальних послугах, психологічне та емоційне навантаження, недостатнє фінансування і обме-

жені ресурси, різноманіття випадків і ситуацій, необхідність постійного професійного розвитку [4]. Для фахівців соціальної сфери розвиток соціального оптимізму має особливу вагу, адже саме вони щоденно взаємодіють з людьми, які перебувають у кризових станах. Від рівня їхнього власного оптимізму залежить здатність передавати клієнтам почуття впевненості, надії та віри у зміни.

Згідно з теоретичними підходами зарубіжних вчених Ч. Карвера і М. Шейера [9; 10], Б. Фредіксон [11], М. Селімана [12; 13] формування соціального оптимізму відбувається через розвиток наступних ключових компонентів: когнітивного, емоційного, поведінкового та мотиваційно-ціннісного. Далі представимо їх основні характеристики:

Когнітивний компонент – усвідомлення можливостей позитивних змін, здатність до оптимістичного прогнозування та інтерпретації складних ситуацій як таких, що мають потенціал для вирішення (Ч. Карвер, М. Шейер) [9].

Емоційний компонент – здатність зберігати доброзичливість, емпатію та віру у майбутнє, характеризується домінуванням позитивного емоційного фону, наявністю почуття надії, впевненості та емоційної підтримки власної професійної діяльності (Б. Фредіксон) [11].

Поведінковий компонент – активна участь у соціально значущій діяльності, що зміцнює довіру до спільноти, проявляється у готовності до активних дій, спрямованих на допомогу іншим, ініціативності, залученості у професійну діяльність та використанні конструктивних стратегій подолання труднощів (Ч. Карвер, М. Шейер) [10].

Мотиваційно-ціннісний компонент – це система переконань, смислів і професійних орієнтацій, які підтримують віру у значущість допомоги навіть у кризових умовах (Ч. Карвер, М. Шейер) [9].

Функції соціального оптимізму. Аналіз праць зарубіжних вчених дав можливість стверджувати, що у професійній діяльності соціальних працівників соціальний оптимізм виконує низку важливих функцій: мотиваційно-підтримувальну, захисну, прогностично-перспективну, інтеракційно-партнерську функцію. Узагальнену інформацію представлено у таблиці 1.

Отже, соціальний оптимізм виступає важливим психологічним ресурсом у професійній діяльності фахівців соціальної сфери і сприяє збереженню професійної ефективності.

Суспільно корисне значення розвитку оптимізму для фахівців соціальної сфери полягає в тому, що соціальний оптимізм підтримує мотивацію до роботи з вразливими групами, знижує ризик професійного вигорання, формує віру в результативність допомоги, сприяє емоційній стабільності та підвищує витривалість у складних умовах (війна, кризи). Розвиток соціального оптимізму підвищує якість соціальних послуг та стійкість соціальних інституцій.

Висновки і перспективи подальших досліджень. У статті здійснено теоретичний аналіз проблеми стійкості фахівців соціальної сфери в умовах підвищених професійних викликів. Встановлено, що у сучасних наукових підходах стійкість розглядається як динамічний процес взаємодії особистісних, соціальних і середовищних чинників, що забезпечують ефективну адаптацію до стресових умов професійної діяльності.

Обґрунтовано, що соціальний оптимізм є важливим особистісним ресурсом, який має інтегративний характер і включає когнітивний, емоційний, поведінковий та мотиваційно-ціннісний компоненти. На основі аналізу досліджень зарубіжних науковців Ч. Карвера, М. Шейера, М. Селімана та інших уточ-

Таблиця 1

**Функції соціального оптимізму у професійній діяльності соціальних працівників
(узагальнено зпрацями зарубіжних дослідників)**

Функція соціального оптимізму	Зміст функції	Значення для професійної діяльності	Науковці
Мотиваційно-підтримувальна	Соціальний оптимізм виступає чинником підтримання професійної мотивації, сприяє збереженню інтересу до діяльності	Забезпечує стабільність професійної активності в умовах високого емоційного навантаження та обмежених ресурсів	Ч. Карвер і М. Шейер [9; 10], М. Селіман [12; 13]
Захисна	Сприяє позитивній інтерпретації складних ситуацій (рефреймінг), знижує вплив стресових факторів	Запобігає професійному вигоранню, підвищує психологічну стійкість	М. Селіман [13]
Прогностично-перспективна	Формує орієнтацію на майбутнє, віру у результативність зусиль	Сприяє побудові реалістичних і позитивних сценаріїв розвитку та соціального відновлення клієнтів	М. Селіман [13]
Інтеракційно-партнерська	Орієнтує на конструктивну взаємодію та партнерство з клієнтами	Забезпечує ефективну комунікацію та формування довіри на основі віри у потенціал клієнта до змін	Б. Фредіксон, [11]

нено, що соціальний оптимізм виконує низку важливих функцій: мотиваційно-підтримувальну, захисну, прогностично-перспективну та інтеракційно-партнерську. Соціальний оптимізм як особистісний ресурс фахівця соціальної сфери функціонально

забезпечує реалізацію основних напрямів соціальної роботи. Перспективи подальших досліджень з окресленої теми передбачають емпіричне вивчення рівня соціального оптимізму у фахівців соціальної сфери.

Список літератури:

1. Балахтар В. Ціннісно-мотиваційна складова становлення особистості фахівця з соціальної роботи. *Організаційна психологія. Економічна психологія*. 2019. № 4 (18). С. 14–20. DOI: <https://doi.org/10.31108/2.2019.4.18.2>
2. Балахтар В. В. Психологія особистості фахівця з соціальної роботи. Київ : Талком, 2018. 384 с.
3. Лялюк Ю. Р. Основні компоненти структури емоційної стійкості особистості. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія психологічна*. 2023. № 2. С. 73–79. DOI: <https://doi.org/10.32782/2311-8458/2023-2-10>
4. Моренко О., Великжаніна Д., Казаннікова О., Гриневиц Ю. Професійна діяльність працівників соціальної сфери: основні виклики та інструменти їх подолання в умовах сьогодення. *Інклюзія і суспільство*. Кам'янець-Подільський, 2024. № 3. С. 56–63. DOI: <https://doi.org/10.32782/inclusion-society-2024-3>
5. Перчула К. Є. Соціальний оптимізм як чинник психологічної стійкості фахівців соціальної сфери. *Сучасні реалії та перспективи соціального виховання особистості в різних соціальних інституціях* : матеріали всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 13 листопада 2025 р.). Харків : ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 2025. С. 309–315.
6. Рафіков О. Соціальний оптимізм як складова організаційної культури університету. *Вісник соціальних і поведінкових наук*. 2020. № 4 (2). С. 60–68.
7. Рейман Б., Рейман К., Сухий О., Пачковський Ю. Соціальна стійкість українського суспільства в умовах війни: історико-світоглядні виклики. *Axis Europae*. 2025. № 7. С. 126–145. DOI: <https://doi.org/10.69550/3041-1467.7.333203>
8. Теплюк Ю. О. Психологічні особливості розвитку емоційно-мотиваційного компонента стресостійкості соціальних працівників різних вікових категорій. *Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія 12. Психологічні науки*. 2020. № 12 (57). С. 100–107. DOI: [https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series12.2020.12\(57\).10](https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series12.2020.12(57).10)
9. Carver C. S., Scheier M. F. Dispositional optimism. *Trends in Cognitive Sciences*. 2014. Vol. 18, No. 6. P. 293–299. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.tics.2014.02.003>
10. Carver C. S., Scheier M. F., Segerstrom S. C. Optimism. *Clinical Psychology Review*. 2010. Vol. 30, No. 7. P. 879–889. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.cpr.2010.01.006>
11. Fredrickson B. L. The role of positive emotions in positive psychology: The broaden-and-build theory of positive emotions. *American Psychologist*. 2001. Vol. 56, No. 3. P. 218–226.
12. Seligman M. *Learned optimism: How to change your mind and your life*. New York : Pocket Books, 1998. 318 p.
13. Seligman M. *The Hope Circuit: A Psychologist's Journey from Helplessness to Optimism*. New York : PublicAffairs, 2018. 448 p.
14. Van Breda A. D. Critical review of resilience theory and its relevance for social work. *Social Work (Stellenbosch. Online)*. 2018. Vol. 54, No. 1. P. 1–18. DOI: <https://doi.org/10.15270/54-1-611>
15. Van Breda A. D. Reclaiming resilience for social work: A reply to Garrett. *The British Journal of Social Work*. 2019. Vol. 49, No. 1. P. 272–276. DOI: <https://doi.org/10.1093/bjsw/bcy010>

References:

1. Balakhtar, V. (2019). Tsinnisno-motyvatytsiina skladova stanovlennia osobystosti fakhivtsia z sotsialnoi roboty [Value-motivational component of the formation of a social work specialist personality]. *Orhanizatsiina psykholohiia. Ekonomichna psykholohiia*, 4(18), 14–20. <https://doi.org/10.31108/2.2019.4.18.2> [in Ukrainian].
2. Balakhtar, V. V. (2018). *Psykholohiia osobystosti fakhivtsia z sotsialnoi roboty* [Psychology of a social work specialist personality]. Kyiv: Talkom. [in Ukrainian].
3. Lialuk, Yu. R. (2023). Osnovni komponenty struktury emotsiinoi stiikosti osobystosti [Main components of emotional resilience structure]. *Naukovyi visnyk Lvivskoho derzhavnoho universytetu vnurishnikh sprav. Seriiia psykholohichna*, (2), 73–79. DOI: <https://doi.org/10.32782/2311-8458/2023-2-10> [in Ukrainian].
4. Morenko, O., Velykzhanina, D., Kazannikova, O., & Hrynevych, Yu. (2024). Profesiina diialnist pratsivnykiv sotsialnoi sfery: osnovni vyklyky ta instrumenty yikh podolannia v umovakh sohodennia [Professional activity of social workers: challenges and tools to overcome them]. *Inkliuziia i suspilstvo*, (3), 56–63. <https://doi.org/10.32782/inclusion-society-2024-3> [in Ukrainian].
5. Perchula, K. Ye. (2025). Sotsialnyi optymizm yak chynnyk psykholohichnoi stiikosti fakhivtsiv sotsialnoi sfery [Social optimism as a factor of psychological resilience]. *In Proceedings of the All-Ukrainian Scientific Conference* (pp. 309–315). Kharkiv [in Ukrainian].
6. Rafikov, O. (2020). Sotsialnyi optymizm yak skladova orhanizatsiinoi kultury universytetu [Social optimism as a component of organizational culture]. *Visnyk sotsialnykh i povedinkovykh nauk*, 4(2), 60–68 [in Ukrainian].
7. Reiman, B., Reiman, K., Sukhyi, O., & Pachkovskiy, Yu. (2025). Sotsialna stiikist ukrainskoho suspilstva v umovakh viiny [Social resilience of Ukrainian society in wartime]. *Axis Europae*, 7, 126–145. <https://doi.org/10.69550/3041-1467.7.333203> [in Ukrainian].

8. Teptiuk, Yu. O. (2020). Psykholohichni osoblyvosti rozvytku emotsiino-motyvatsiinoho komponenta stresostiikosti [Psychological features of stress resistance development]. *Naukovyi chasopys NPU im. M. P. Drahomanova*, 12(57), 100–107. [https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series12.2020.12\(57\).10](https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series12.2020.12(57).10) [in Ukrainian].
9. Carver, C. S., & Scheier, M. F. (2014). Dispositional optimism. *Trends in Cognitive Sciences*, 18(6), 293–299. <https://doi.org/10.1016/j.tics.2014.02.003>
10. Carver, C. S., Scheier, M. F., & Segerstrom, S. C. (2010). Optimism. *Clinical Psychology Review*, 30(7), 879–889. <https://doi.org/10.1016/j.cpr.2010.01.006>
11. Fredrickson, B. L. (2001). The role of positive emotions in positive psychology. *American Psychologist*, 56(3), 218–226.
12. Seligman, M. (1998). *Learned optimism: How to change your mind and your life*. New York, NY: Pocket Books.
13. Seligman, M. (2018). *The hope circuit: A psychologist's journey from helplessness to optimism*. New York, NY: PublicAffairs.
14. Van Breda, A. D. (2018). Critical review of resilience theory. *Social Work*, 54(1), 1–18. <https://doi.org/10.15270/54-1-611>
15. Van Breda, A. D. (2019). Reclaiming resilience for social work. *The British Journal of Social Work*, 49(1), 272–276. <https://doi.org/10.1093/bjsw/bcy010>.

Дата першого надходження статті до видання: 19.03.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 21.04.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026

УДК 378.147:81'243:364-051

DOI <https://doi.org/10.32782/3041-1351/2026-2-18>

Волошук Марина Борисівна

викладач кафедри соціальної роботи та соціокультурної діяльності імені Т. Сосновської,
Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»
marinabormv@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-3600-6792

МЕТОДИКА CLIL В ФОРМУВАННІ ІНШОМОВНИХ КОМУНІКАТИВНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ У СОЦІАЛЬНІЙ СФЕРІ

Вступ. Сучасна парадигма вищої освіти в Україні, інтегрована в європейський освітній простір, вимагає від фахівців соціальної сфери не лише глибоких фахових знань, а й високого рівня іншомовної комунікативної компетентності. Це зумовлено необхідністю роботи з міжнародними гуманітарними організаціями, вивченням передового досвіду реабілітації та підтримкою вразливих категорій населення (осіб з інвалідністю, внутрішньо переміщених осіб (ВПО), ветеранів) у транскордонному контексті. Методика предметно-мовної інтегрованої грамотності (CLIL – Content and Language Integrated Learning) постає як ефективний інструмент, що дозволяє одночасно опановувати фаховий контент та іноземну мову, долаючи штучний розрив між теоретичною підготовкою та мовною практикою.

Метою дослідження є теоретичне обґрунтування основних компонентів методики CLIL, розробка альтернативних пропозицій щодо застосування у процесі формування іншомовної комунікативної компетентності майбутніх фахівців соціальної сфери (соціальних працівників, психологів), перевірка її ефективності у реальних умовах освітнього процесу закладу вищої освіти.

Наукова новизна. Проаналізовано та адаптовано компоненти дидактичних принципів CLIL (концепція «4C»: Content, Communication, Cognition, Culture) до специфіки підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери, враховуючи необхідність засвоєння професійної термінології з психосоціальної реабілітації та інклюзії. Удосконалено модель інтегрованого навчання, яка поєднує вивчення мови із кейс-методами, спрямованими на розв'язання професійно-орієнтованих завдань соціального спрямування іноземною мовою. Визначено та проаналізовано поняття іншомовної комунікативної компетентності як складника професійної ідентичності соціального працівника, що включає готовність до міжкультурної комунікації в умовах кризових ситуацій та воєнного стану.

Висновки. Впровадження методики CLIL у підготовку майбутніх фахівців соціальної сфери сприяє значному підвищенню рівня володіння іноземною мовою за професійним спрямуванням. Встановлено, що інтегроване навчання стимулює когнітивні процеси студентів, підвищує їхню мотивацію до вивчення фахових дисциплін та формує готовність до використання іноземної мови як інструменту безперервного професійного розвитку. Застосування CLIL дозволяє готувати фахівців, здатних ефективно працювати в міжнародних проєктах (наприклад, програми Erasmus+ та ін.) та впроваджувати інклюзивні цінності в українське суспільство.

Ключові слова: CLIL, професійна інклюзія, інішомовна компетентність, соціальна сфера, вища освіта, психосоціальна підтримка.

Voloshchuk Maryna Borysivna

Lecturer at the Department of Social Work and Socio-Cultural Activities
named after T. Sosnovska,
Educational and Rehabilitation Institution of Higher Education
«Kamianets-Podilskyi State Institute»

CLIL METHODOLOGY IN DEVELOPING FOREIGN LANGUAGE COMMUNICATIVE COMPETENCIES OF FUTURE SOCIAL PROFESSIONALS

Introduction. The modern paradigm of higher education in Ukraine, integrated into the European Higher Education Area, requires social sphere specialists to possess not only profound professional knowledge, but also a high level of foreign language communicative competence. This is necessitated by the need to collaborate with international humanitarian organizations, study advanced rehabilitation practices, and support vulnerable populations (namely, people with disabilities, internally displaced people (IDPs), veterans and others) within a cross-border context. Content and Language Integrated Learning (CLIL) emerges as an effective tool that allows for the simultaneous mastery of professional content and a foreign language, bridging the artificial gap between theoretical training and language practice.

The purpose of the study is to provide a theoretical substantiation of the core components of the CLIL methodology, to develop alternative proposals for its application in the process of forming the foreign language communicative competence of future social work professionals (social workers and psychologists), and to verify its effectiveness in the real-world educational process of a higher education institution.

Scientific Novelty. The components of CLIL didactic principles (the «4Cs» framework: Content, Communication, Cognition, Culture) have been analyzed and adapted to the specificities of social sphere training, considering the necessity of mastering professional terminology in psychosocial rehabilitation and inclusion. The integrated learning model has been enhanced by combining the learning of English with case-study methods aimed at solving professionally-oriented social tasks in a foreign language. The concept of foreign

© Волошук М. Б., 2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

language communicative competence is defined and analyzed as a vital component of a social worker's professional identity, including readiness for intercultural communication in crisis situations and under martial law.

Conclusions. The implementation of the CLIL methodology in the training of future social sphere specialists significantly improves the level of English for Specific Purposes (ESP) proficiency. It has been established that integrated learning stimulates students' cognitive processes, increases motivation for studying professional disciplines, and forms a readiness to use a foreign language as a tool for continuous professional development. The application of CLIL prepares specialists capable of working effectively in international projects (such as Erasmus+ programs etc.) and implementing inclusive values within Ukrainian society.

Key words: CLIL, professional inclusion, foreign language competence, social sphere, higher education, psychosocial support.

Вступ. Глобалізація соціальних процесів та активна інтеграція України до європейського співтовариства, особливо в умовах подолання наслідків війни, висувають нові вимоги до фахівців соціальної сфери. Здатність комунікувати іноземною мовою стає не просто додатковою навичкою, а професійною необхідністю для залучення міжнародного досвіду реабілітації, участі в проєктах Erasmus+ та роботи з міжнародними гуманітарними місіями. Одним із найперспективніших підходів у цьому контексті є методика CLIL (Content and Language Integrated Learning).

Аналіз останніх досліджень. Методика CLIL має широку міжнародну практику (від Західної Європи та Канади до країн Балтії), проте її інтеграція в освітній процес стикається з низкою перешкод. Ключовими проблемами є кадровий дефіцит, складність розробки дидактичних матеріалів та необхідність налагодження комунікації з батьками.

Згідно з концептуальними підходами П. Мехісто, Д. Марша та Д. Вольфа, фундамент предметно-мовного інтегрованого навчання становлять два засадничі принципи: функціонування мови як засобу осягнення знань і спілкування, а також реалізація освітньої програми через модель «4С», де потреби профільної дисципліни диктують специфіку мовного наповнення [12]. На думку Т.О.Афанасьєвої та О.А. Берегової саме модель психолого-педагогічного супроводу «сприятиме впровадженню технології предметно-мовного інтегрованого навчання в освітній процес і як результат конкурентоздатний та успішний учень» [1, с. 118].

Одним із найдієвіших інструментів формування іншомовної комунікативної компетентності сучасних студентів є методика предметно-мовного інтегрованого навчання (CLIL). Даний підхід забезпечує синергію між оволодінням іноземною мовою та опануванням фахових знань [7; 9, с. 279]. Як міждисциплінарна стратегія, CLIL базується на органічному поєднанні лінгвістичного та предметного компонентів, що дозволяє здобувачам освіти використовувати мову як прикладний засіб вивчення конкретних дисциплін [5, с. 68; 8]. В межах європейських освітніх стандартів цей підхід визнано ключовим для стимулювання багатомовності та розширення міжкультурної компетентності майбутніх фахівців [7, с. 443].

Тому, метою дослідження є теоретичне обґрунтування основних компонент методики CLIL, розробка альтернативних пропозицій щодо застосування у процесі формування іншомовної комунікативної компетентності майбутніх фахівців

соціальної сфери (соціальних працівників, психологів), перевірка її ефективності у реальних умовах освітнього процесу закладу вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. Сучасні виклики, з якими стикається Україна, зокрема, необхідність соціально-психологічної реабілітації ветеранів та підтримки ВПО, вимагають від фахівців соціальної сфери (соціальних працівників, психологів) готовності до роботи в міжнародному контексті. Інтеграція в європейський освітній простір актуалізує пошук нових дидактичних підходів, одним з яких є методика CLIL – предметно-мовно інтегроване навчання. В основі методики лежить концепція «4С» – Content (Зміст), Communication (Спілкування), Cognition (Пізнання), Culture (Культура), адаптована до специфіки соціальної роботи.

На нашу думку, важливим у впровадженні компоненту **Content (Зміст)** є опанування професійних знань (теорії соціальної роботи, психологічного консультування) безпосередньо іноземною мовою. Цей компонент є фундаментальним у методиці CLIL, оскільки він переносить акцент із вивчення мови як набору граматичних правил на її використання як релевантного інструменту для професійної діяльності.

У контексті підготовки фахівців соціальної сфери (соціальних працівників та психологів), компонент **Content** реалізується через наступні аспекти – тематичне наповнення, автентичність джерел, трансформацію ролі мови, результативність. Особливості тематичного наповнення полягають у тому, що навчальний матеріал не дублює базовий курс англійської мови, а фокусується на вузькоспеціалізованих темах, що відповідають профілю майбутнього фахівця. Зокрема, під час вивчення тем соціального спрямування вивчаються міжнародні стандарти прав людини, типи соціальної допомоги в ЄС, США, Великобританії, кейс-менеджмент. Якщо мова йде про дисципліни психологічного спрямування – важливо звернути увагу на теорії особистості, методики психосоціальної реабілітації, етичні питання в консультуванні.

Компонент **Communication (Спілкування)** у методиці CLIL є містком, який перетворює пасивне знання термінів на активну професійну компетентність. У контексті соціальної роботи це означає перехід від «вивчення слів» до «використання мови як інструменту захисту прав людини».

Варто розділити структуру компонента формування навиків комунікації на рівні. Зокрема, на прикладі вивчення документів ЄС, можна виділити етапи в засвоєнні лексики, мовлення (практичного

застосування лексики та граматики у ситуативній комунікації майбутнього соціального працівника), письма (написання офіційних листів, інші форми офіційно-ділової письмової комунікації).

Так, опанування професійного лексику передбачає замість вивчення списків слів, аналіз функціонування термінів у реченнях документів, зокрема, Стратегій. Вивчення тематики адвокації та захисту інтересів, комунікації у громаді, що пов'язана із послугами у громаді, вразливих груп населення, дозволяє акцентувати увагу студентів на конструкціях, важливих для розуміння контексту (наприклад, *to advocate for, to represent interests, to voice the concerns of*). Також робота з текстами, що описують перехід від інституцій до підтримки вдома; вивчення коректної (person-first) термінології, що відповідає етичним стандартам ЄС дозволяють закріпити та практично застосувати лексику відповідної тематики.

Офіційні тексти ЄС поділяються на декілька категорій, кожна з яких має різну вагу. Так, **регламенти та директиви** мають юридичну силу, для соціальної сфери часто стосуються стандартів доступності, прав працівників, етичних норм; **Стратегії** (наприклад, European Disability Strategy 2021-2030), визначають пріоритети фінансування (зокрема, через гранти програми Erasmus+, Horizon Europe, Interreg Europe та ін.); **Звіти** (Social Protection & Social Inclusion reports), є аналітичними даними, що демонструють прогрес держав-членів та є ідеальним джерелом актуальної статистики та «кращих практик» ЄС.

Використання офіційних документів ЄС як навчального матеріалу для студентів соціальної роботи є одним із найефективніших методів реалізації підходу CLIL. Це дозволяє поєднувати вивчення професійної англійської з опануванням актуальних європейських стандартів.

Для практичного використання лексичного матеріалу майбутніх соціальних працівників варто застосовувати різні форми засвоєння матеріалу.

Так, офіційні звіти ЄС насичені специфічною лексикою, яка є «золотим стандартом» у міжнародній соціальній роботі. Для засвоєння лексики таких документів варто використовувати **«Concept Mapping»**. Завданням студентів є обрати ключовий термін зі *Strategy for the Rights of Persons with Disabilities* (наприклад, *Accessibility, Independent Living* або *Equality Custodian*) і створити мапу асоціацій англійською мовою. Це завдання є ідеальним інструментом для переходу від простого зазубрювання слів до глибокого розуміння професійного контексту. У межах підходу CLIL вона допомагає студентам побачити, що один термін у документах ЄС – це ціла система заходів та стандартів. Дане завдання можна виконувати індивідуально і у групах, зокрема, кожна мікрогрупа (2-3 студенти) отримує або обирає один «Core Term» із тексту Стратегії; студенти випишують усі іменники, дієслова та прикметники, які асоціюються з цим терміном у тексті документа; у центрі аркуша (або цифрової

дошки) пишеться головне слово, від якого відходять гілки за категоріями:

- *Legal Framework* (Законодавча база)
- *Barriers* (Бар'єри, які треба подолати)
- *Tools/Actions* (Інструменти та дії)
- *Stakeholders* (Учасники процесу).

Якщо студенти обрали, наприклад, термін **Accessibility**, їхня мапа може виглядати так:

Core: Accessibility

Branch 1: Built Environment (Physical ramps, tactile paving, accessible housing).

Branch 2: Transport (Low-floor buses, train station assistance).

Branch 3: Digital World (Web accessibility directive, screen readers, easy-to-read formats).

Branch 4: Rights & Legislation (European Accessibility Act, UN Convention compliance).

Складання двомовного глосарію, в якому замість перекладу використовується дефініція з тексту документа (наприклад: *“Reasonable accommodation means necessary and appropriate modification...”*) є вкрай ефективним для практичного засвоєння англійської лексики.

Створення такого глосарію – це перехід від механічного перекладу до професійного мислення англійською мовою. Коли студент використовує дефініцію з офіційного документа ЄС, він засвоює юридичний та етичний стандарт, прийнятий у 27 країнах Європи.

Замість стандартної таблиці «Слово – Переклад», варто запропонувати студентам трикомпонентну модель: **Term – EU Definition – Context/Application**. Дефініції самі по собі є зразками офіційно-ділового стилю. Читаючи та випишуючи їх, студент запам'ятовує стійкі професійні конструкції (*«not imposing a burden», «to ensure equality»*).

Використання автентичних джерел у методиці CLIL для фахівців соціальної сфери є критично важливим, оскільки це дозволяє студентам працювати з живою професійною мовою та актуальними глобальними стандартами.

Робота з офіційними документами ЄС (наприклад, *European Disability Strategy* або *Social Protection & Social Inclusion reports*) дозволяє студентам:

- Вивчати термінологію стратегічного рівня: терміни як *social cohesion* (соціальна згуртованість), *mainstreaming* (врахування інтересів усіх груп), *vulnerable groups* (вразливі групи).

- Розуміти європейський контекст: студенти бачать, які соціальні стандарти є цільовими для України як кандидата на вступ до ЄС.

Замість адаптованих текстів із підручників використовуються реальні професійні ресурси, студенти опановують алгоритми надання першої психологічної допомоги (Psychological First Aid) англійською мовою; навчаються використовувати міжнародні стандарти для опису станів ментального здоров'я, що забезпечує професійну точність.

Так, замість того, щоб вчити тему «My Future Profession», студенти на занятті розбирають британ-

ську та/або американську модель соціального забезпечення або аналізують англійською мовою протоколи надання першої психологічної допомоги.

Компонент **Cognition (Пізнання)** у методиці CLIL – це рівень, на якому студенти перестають бути просто «читачами» і стають «аналітиками». Робота з документами ЄС (такими як *European Disability Strategy*) ідеально підходить для розвитку навичок мислення високого рівня, оскільки ці тексти вимагають не просто перекладу, а глибокої інтерпретації та критичного оцінювання.

Компонент пізнання може втілюватись у різномірних та різнотипних завданнях для студентів. Зокрема, розкласти документ на складники, скласти порівняльні таблиці між поточною ситуацією в Україні та цільовими показниками ЄС до 2030 року; на основі розділу про *Independent Living* розробити план перетворення локального інтернату закладу на систему підтримуваного проживання; сформулювати стратегію, використовуючи професійні конструкції («*The proposed model aims to...*», «*By integrating community-based services, we can...*»); оцінити реалістичність виконання *Social Protection report* у воєнний або післявоєнний період, адже студенти мають критично поглянути на європейські стандарти та їх адаптивність до кризових умов та ін.

Щоб когнітивне навантаження не стало надмірним через мовний бар'єр, використовуються візуальні опори. Наприклад, діаграма рівнів інклюзії допомагає студентам краще зрозуміти складну ієрархію понять, описаних у документах. Розвиток компонента **Cognition** готує студента до того, що він не просто виконує вказівки, а розуміє логіку європейських реформ. Це перетворює майбутнього соціального працівника з «виконавця» на «реформатора» та «policy-maker».

Компонент **Culture (Культура)** у контексті CLIL для соціальної роботи – це не про мистецтво чи традиції, а про систему цінностей, етику та професійну ідентичність. Працюючи з документами ЄС, студенти не просто вивчають англійську, вони занурюються у філософію прав людини, яка є фундаментом європейського суспільства. Для майбутнього соціального працівника цей компонент є критичним, оскільки він формує «культурний фільтр», через який фахівець сприймає своїх клієнтів та свою роль у громаді.

Документи ЄС (наприклад, *European Care Strategy*) базуються на правозахисному підході. Студенти вчать бачити різницю між культурами, аналіз преамбул документів ЄС, в яких декларуються принципи гідності та самовизначення.

Культура спілкування в ЄС вимагає суворого дотримання принципів недискримінації. Під час опанування компоненту **Culture** майбутні соціальні працівники вчать використовувати конструкції, зокрема, типу “*person with a disability*” замість застарілих або стигматизуючих термінів. Це виховання культури поваги через мову. Робота зі звітами про міграцію та соціальну інклюзію вчить студентів

розуміти потреби представників різних етнічних та релігійних груп. Вивчення стратегій ЄС допомагає студентам усвідомити, що соціальні проблеми (наприклад, старіння населення або безробіття молоді) є спільними для всієї Європи, але методи їх вирішення можуть відрізнятися залежно від культурного контексту країни (скандинавська модель, континентальна тощо).

Через компонент **Culture** студент починає ідентифікувати себе як *European Social Worker*. Це дає відчуття приналежності до великої професійної спільноти, де англійська мова є мовою солідарності та обміну досвідом.

Для майбутніх фахівців соціальної сфери (зокрема в закладах реабілітаційного спрямування) впровадження CLIL має свої специфічні риси, зокрема, акцент на вокабулярі, що стосується безбар'єрності, ментального здоров'я, прав людини та соціальної адвокації; використання рольових ігор (наприклад, «Консультація бенефіціара іноземною мовою») та симуляцій мультидисциплінарних команд.

Переваги CLIL для майбутніх фахівців полягають у тому, що студенти бачать практичне застосування мови в їхній професії вже під час навчання; фокус зміщується зі структури мови на зміст професійного повідомлення, що зменшує страх перед помилкою; випускники стають здатними працювати в іноземних громадських організаціях, писати грантові заявки та проходити стажування за кордоном. Методика CLIL стає не лише педагогічним прийомом, а стратегічним інструментом.

Саме методика CLIL для фахівців соціальної сфери є важливим інструментом до подолання «штучного» вивчення мови, адже для майбутніх соціальних працівників чи психологів англійська мова часто сприймається як абстрактна дисципліна, CLIL – перетворює англійську мову на інструмент. Адже, коли студент вивчає тему «*Psychosocial rehabilitation of veterans*» англійською, він одночасно засвоює міжнародні протоколи допомоги та професійну термінологію.

Подолання «штучності» у вивченні мови – це перехід від накопичення абстрактних знань до використання мови як робочого інструменту. Для фахівця вашого рівня, який працює на перетині науки, міжнародної дипломатії та соціальної допомоги, це питання є ключовим.

Висновки та перспективи досліджень. Соціальна сфера сьогодні – це глобальний ринок знань. Використання CLIL дозволяє студентам безпосередньо працювати з ресурсами ООН, ВООЗ чи звітами Європейської комісії. Це формує фахівця, який відчуває себе частиною світової професійної спільноти, а не лише локальним працівником.

Для фахівців соціальної сфери та викладачів у системі інклюзивної освіти цей процес має свої критичні точки, особливо в умовах цифрової трансформації та воєнного стану. Інтегроване навчання (CLIL) безпосередньо впливає на ідентичність фахівця соціальної сфери, адже володіння іноземною мовою дозволяє ідентифікувати себе не лише

як «місцевого соціального працівника», а як частину глобальної гуманітарної мережі; здатність вивчати оригінальні звіти Європейської комісії або протоколи ВООЗ підвищує авторитет фахівця у власних очах та очах колег.

Методика CLIL базується на принципі «подвійної спрямованості»: вивчення навчальної дисципліни (наприклад, «Основи реабілітації» чи «Соціальна інклюзія») відбувається за допомогою іноземної мови, а мова, своєю чергою, вивчається через призму професійного контенту.

Методика CLIL є ключовим інструментом модернізації іншомовної підготовки в соціальній сфері. Вона дозволяє формувати фахівця, який не просто «знає мову», а здатний використовувати її для вирішення складних соціальних завдань у цифровізованому та інклюзивному суспільстві. Подальші дослідження мають бути спрямовані на розробку спеціалізованих навчальних матеріалів CLIL, адаптованих до потреб українського контексту реабілітації та соціальної підтримки в умовах воєнного часу.

Список літератури:

1. Афанасьєва Т., Берегова О. Психолого-педагогічний супровід професійної діяльності CLIL-педагога. *Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору*, 82(IV), 2018, 109-118. URL: <https://osvita.eeipsy.org/index.php/eeip/article/view/129>
2. Байша К. Ресурси CLIL-технології у вирішенні професійних і освітніх завдань підготовки здобувачів технічних ЗВО. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2022. Вип 48, Том 3. С. 11-16. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/48-3-2>
3. Веретюк Т., Четверик В. Розвиток іншомовної професійної компетентності за допомогою CLIL. Актуальні питання вивчення германських, романських і слов'янських мов і літератур та методики викладання іноземних мов : зб. тез доп. Міжнар. наук. конф., м. Вінниця, 21-22 черв. 2024 р. Вінниця, 2024. С. 45-49. URL: <https://dspace.hnpu.edu.ua/handle/123456789/16602>
4. Гуліч О.О., Четверик В.К. Цифрова трансформація іншомовної підготовки в умовах інтернаціоналізації. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: педагогіка*. 2024. № 6. DOI: <https://doi.org/10.54929/2786-9199-2024-6-08-02>
5. Євтушенко Н.І. Використання методики предметно-мовного інтегрованого навчання (CLIL) у процесі підготовки студентів за спеціальністю «інформатика і мова» (бакалаврського рівня). *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*. 2020. № 86. С. 68-72.
6. Ломака В. Методика CLIL, що підкорила Європу: як її використовувати в Україні? *Освіторія. Медіа*. URL: <https://osvitoria.media/experience/metodyka-clil-dlyavchyteliv-inozemnoyi-movy-ta-vchyteliv-predmetnykiv-chomu-vartoprobuvaty/> (дата звернення: 10.02.2025)
7. Матвієнко О. Багатомовність у практиці європейських університетів: українська перспектива. *Edukacja zawodowa i ustawiczna*. 2016. № 1. С. 437-446. URL: https://www.aps.edu.pl/media/3404539/52_eziu_1-2016_o_matvienko.pdf
8. Четверик В.К., Веретюк Т.В. Переваги та виклики імплементації елементів методики CLIL у контексті вищої освіти. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: педагогіка*. 2024. № 4. DOI: <https://doi.org/10.54929/2786-9199-2024-4-08-01>
9. Четверик В. До питання імплементації елементів предметно-мовного інтегрованого навчання в умовах ЗВО: мета та зміст. *Науковий потенціал дослідника: філологічні та методичні пошуки : зб. наук. пр. викл. і студентів*. Глухів : Глухів. нац. пед. ун-т ім. О. Довженка, 2024. Вип. 12. С. 278–284. URL: <https://dspace.hnpu.edu.ua/handle/123456789/14869>
10. Четверик В. К. CLIL як підхід до формування іншомовної комунікативної компетентності в контексті євроінтеграції. *Сучасна філологія: теорія та практика : матеріали VII Всеукраїнської науково-практичної конференції*, м. Київ, 28 квіт. 2025 р. Київ : Національна академія СБУ, 2025. С. 253–256.
11. Четверик В. К. Ресурси зі штучним інтелектом у адаптивному навчанні іноземної мови здобувачів ЗВО. Березневий науковий дискурс 2024 на тему: «Детермінанти посилення ролі освіти у повоєнному відновленні України» : зб. матеріалів II Міжнар. наук.-практ. конф. для освітян, Київ, 29 березня 2024 р. Чернігів : Науково-освітній інноваційний центр суспільних трансформацій, 2024. С. 75–81. URL: <https://dspace.hnpu.edu.ua/handle/123456789/14763> (дата звернення: 25.04.2024).
12. Marsh D., Mehisto P., Wolff D., Jesús M., Frigols M. European Framework for CLIL Teacher Education. URL: <http://encuentrojournal.org/textos/9.%20CLILFramework.pdf>

References:

1. Afanasieva, T., Berehova, O. (2018). Psykholoho-pedahohichniy suprovod profesiinoi diialnosti CLIL-pedahoho [Psychological and pedagogical support of professional activity of a CLIL teacher]. *Vyshcha osvita Ukrainy u konteksti intehtratsii do yevropeiskoho osvitnoho prostoru*, 82(IV), 109–118. <https://osvita.eeipsy.org/index.php/eeip/article/view/129>. [in Ukrainian].
2. Baisha, K. (2022). Resursy CLIL-tekhnolohii u vyrishenni profesiinykh i osvitnikh zavdan pidhotovky zdobuvachiv tekhnichnykh ZVO [Resources of CLIL-technology in solving professional and educational tasks of training students of technical HEIs]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk*, 48(3), 11–16. <https://doi.org/10.24919/2308-4863/48-3-2>. [in Ukrainian].
3. Veretiuk, T., Chetveryk, V. (2024). Rozvytok inshomovnoi profesiinoi kompetentnosti za dopomohoiu CLIL [Development of foreign language professional competence with the help of CLIL]. *Aktualni pytannia vyvchennia*

hermanskykh, romanskykh i slovianskykh mov i literatur ta metodyky vykladannia inozemnykh mov [Current issues of the study of Germanic, Romance and Slavic languages and literatures and methods of teaching foreign languages]: Proceedings of the International Scientific Conference, June 21–22, Vinnytsia (pp. 45–49). <https://dspace.hnpu.edu.ua/handle/123456789/16602>. [in Ukrainian].

4. Hulich, O. O., & Chetveryk, V. K. (2024). Tsyfrova transformatsiia inshomovnoi pidhotovky v umovakh internatsionalizatsii [Digital transformation of foreign language training in the conditions of internationalization]. *Problemy suchasnykh transformatsii. Serii: pedahohika*, (6). <https://doi.org/10.54929/2786-9199-2024-6-08-02>. [in Ukrainian].

5. Yevtushenko, N. I. (2020). Vykorystannia metodyky predmetno-movnoho intehrovanoho navchannia (CLIL) u protsesi pidhotovky studentiv za spetsialnistiu «informatyka i mova» (bakalavrskoho rivnia) [The use of content and language integrated learning (CLIL) in the process of training students in the specialty «Informatics and Language» (Bachelor's level)]. *Vcheni zapysky TNU imeni V.I. Vernadskoho. Serii: Filolohiia. Sotsialni komunikatsii*, (86), 68–72. [in Ukrainian].

6. Lomaka, V. Metodyka CLIL, shcho pidkoryla Yevropu: yak yii vykorystovuvaty v Ukraini? [The CLIL methodology that conquered Europe: how to use it in Ukraine?]. *Osvitoria Media*. <https://osvitoria.media/experience/metodyka-clil-dlyavchyteliv-inozemnoyi-movy-ta-vchyteliv-predmetnykiv-chomu-varto-sprobuvaty/>. [in Ukrainian].

7. Matvienko, O. (2016). Bahatomovnist u praktytsi yevropeiskykh universytetiv: ukrainska perspektyva [Multilingualism in the practice of European universities: Ukrainian perspective]. *Edukacja zawodowa i ustawiczna*, (1), 437–446. https://www.aps.edu.pl/media/3404539/52_eziu_1-2016_o_matvienko.pdf. [in Ukrainian].

8. Chetveryk, V. K., & Veretiuk, T. V. (2024). Perevahy ta vyklyky implementatsii elementiv metodyky CLIL u konteksti vyshchoi osvity [Advantages and challenges of implementing CLIL methodology elements in the context of higher education]. *Problemy suchasnykh transformatsii. Serii: pedahohika*, (4). <https://doi.org/10.54929/2786-9199-2024-4-08-01>. [in Ukrainian].

9. Chetveryk, V. (2024). Do pyttannia implementatsii elementiv predmetno-movnoho intehrovanoho navchannia in umovakh ZVO: meta ta zmist [On the issue of implementation of elements of content and language integrated learning in HEI conditions: goal and content]. *Naukovyi potentsial doslidnyka: filolohichni ta metodychni poshuky*, (12), 278–284. <https://dspace.hnpu.edu.ua/handle/123456789/14869>. [in Ukrainian].

10. Chetveryk, V. K. (2025, April 28). *CLIL yak pidkhid do formuvannia inshomovnoi komunikatyvnoi kompetentnosti v konteksti yevrointehratsii* [CLIL as an approach to the formation of foreign language communicative competence in the context of European integration] [Conference presentation]. VII All-Ukrainian Scientific and Practical Conference «Modern Philology: Theory and Practice», Kyiv, Ukraine (pp. 253–256). [in Ukrainian].

11. Chetveryk, V. K. (2024, March 29). *Resursy zi sztuchnym intelektom u adaptivnomu navchanni inozemnoi movy zdobuvachiv ZVO* [Artificial intelligence resources in adaptive foreign language learning for HEI students] [Conference presentation]. II International Scientific and Practical Conference «Determinants of strengthening the role of education in the post-war recovery of Ukraine», Chernihiv, Ukraine (pp. 75–81). <https://dspace.hnpu.edu.ua/handle/123456789/14763> [in Ukrainian].

12. Marsh, D., Mehisto, P., Wolff, D., & Frigols, M. J. (2010). *European Framework for CLIL Teacher Education*. <http://encuentrojourn.org/textos/9.%20CLILFramework.pdf>

Дата першого надходження статті до видання: 20.03.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 15.04.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026

УДК 159.9: 811.111

DOI <https://doi.org/10.32782/3041-1351/2026-2-19>**Комарницька Людмила Миколаївна**

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри психології, реабілітації та адаптації,

Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти

«Кам'янець-Подільський державний інститут»

kob-1974@ukr.net

ORCID ID: 0000-0002-6742-8314

РИВАЛИТЕТ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ ФЕНОМЕН: АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

У статті розглядається ривалитет як складний соціально-психологічний феномен, що проявляється у різних сферах міжособистісної та суспільної взаємодії. Проаналізовано основні теоретичні підходи до вивчення суперництва. Акцентовано увагу на подвійній природі ривалитету, який, з одного боку, здатний виконувати адаптивну функцію, сприяючи саморозвитку, підвищенню результативності й формуванню здорових соціальних амбіцій, а з іншого – може мати деструктивні наслідки у вигляді конфліктів, емоційного виснаження та соціальної ізоляції. Особливу увагу приділено механізмам формування ривалитету на різних етапах соціалізації, його впливу на становлення особистісної ідентичності, розвиток емоційної сфери та поведінкових стратегій індивіда.

Мета дослідження – визначити психологічні особливості ривалитету як соціально-психологічного феномена та з'ясувати його значення для розвитку особистості й функціонування соціальних спільнот.

Наукова новизна. У роботі систематизовано та узагальнено сучасні підходи до аналізу ривалитету з позицій психології. Запропоновано комплексне бачення цього явища як багатовимірного феномена, що охоплює когнітивний, емоційний та поведінковий рівні, а також визначено його адаптивні й деструктивні функції у соціальних взаємодіях.

Висновки. Ривалитет є невід'ємним елементом міжособистісної та групової динаміки. Він може виконувати стимулюючу роль, сприяючи розвитку мотивації, підвищенню продуктивності та самореалізації особистості. Водночас надмірне чи деструктивне суперництво здатне призводити до конфліктів, зниження самооцінки та погіршення якості соціальних відносин. Подальші дослідження потребують зосередження на механізмах регуляції ривалитету та пошуку ефективних стратегій його конструктивного використання.

Ключові слова: ривалитет, суперництво, соціально-психологічний феномен, мотивація, особистість, соціалізація.

Komaritska Liudmyla Mykolaivna

PhD in Philology,

Associate Professor at the Department of Psychology,

Rehabilitation, and Adaptation,

Educational and Rehabilitation Institution of Higher Education

«Kamianets-Podilskyi State Institute»

RIVALRY AS A SOCIO-PSYCHOLOGICAL PHENOMENON: ASPECTS OF RESEARCH

The article examines rivalry as a complex socio-psychological phenomenon that manifests itself in various spheres of interpersonal and social interaction. The main theoretical approaches to the study of competition are analyzed. Emphasis is placed on the dual nature of rivalry, which, on the one hand, can perform an adaptive function by promoting self-development, increasing performance, and fostering healthy social ambitions, while on the other hand, it may lead to destructive consequences such as conflicts, emotional exhaustion, and social isolation. Particular attention is given to the mechanisms of rivalry formation at different stages of socialization, as well as its impact on the development of personal identity, the emotional sphere, and the behavioral strategies of the individual.

Research aim. To identify the psychological features of rivalry as a socio-psychological phenomenon and to determine its significance for personality development and the functioning of social communities.

Scientific novelty. The study systematizes and generalizes modern approaches to the analysis of rivalry from a psychological perspective. A comprehensive view of this phenomenon is proposed, considering it as a multidimensional construct encompassing cognitive, emotional, and behavioral levels. Its adaptive and destructive functions in social interactions are also outlined.

Conclusions. Rivalry is an integral element of interpersonal and group dynamics. It can play a stimulating role by fostering motivation, increasing productivity, and promoting self-realization. At the same time, excessive or destructive competition may lead to conflicts, reduced self-esteem, and deterioration in the quality of social relations. Further research should focus on mechanisms of rivalry regulation and on identifying effective strategies for its constructive use.

Key words: rivalry, competition, socio-psychological phenomenon, motivation, personality, socialization.

Актуальність дослідження. Феномен ривалитету посідає важливе місце у сучасних соціально-психологічних дослідженнях, оскільки він безпосередньо пов'язаний із процесами соціалізації, формуванням ідентичності та міжособистісними

взаємодіями. У глобалізованому та цифровізованому суспільстві ривалитет набуває нових форм і проявів: від академічного та професійного змагання до конкуренції у віртуальному середовищі. Його вплив на особистісний розвиток, емоційний стан та якість

© Комарницька Л. М., 2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

соціальних зв'язків може мати різний характер. Зростання інтересу до проблеми ривалитету зумовлене необхідністю глибшого розуміння психологічних механізмів, що регулюють суперництво, та пошуком ефективних стратегій його конструктивного використання. Вивчення цього феномена сприяє не лише розвитку психологічної науки, а й має практичне значення для освіти, професійної діяльності, медіа та соціальної політики.

Виклад основного матеріалу дослідження. Феномен ривалитету, тобто, суперництва, привертая увагу науковців ще з часів зародження психології як науки. Його витoki можна віднайти у працях античних мислителів. Зокрема, Платон і Арістотель розглядали суперництво як природну складову людської взаємодії, що може виступати як джерелом розвитку, так і причиною конфліктів.

У XIX столітті поняття суперництва активно почали вивчати в межах соціальної філософії та соціології. Чарльз Дарвін у своїй теорії еволюції підкреслював роль боротьби за існування, яка згодом була перенесена на аналіз соціальних процесів. Герберт Спенсер та інші соціологічні мислителі трактували суперництво як рушійну силу прогресу [2, с. 67].

У психології перші дослідження суперництва з'явилися наприкінці XIX – на початку XX століття. Психоаналітична школа З. Фрейда розглядала його крізь призму несвідомих потягів і конфліктів, зокрема у межах концепції «Едипового комплексу» [6]. Представники індивідуальної психології, зокрема А. Адлер, трактували суперництво як прояв прагнення до переваги та компенсації почуття меншовартості [1, с. 104].

Суттєвий внесок у розуміння феномена зробили когнітивні та біхевіористичні підходи середини XX століття. Вони розглядали суперництво у зв'язку з мотиваційними чинниками, соціальним навчанням і процесами підкріплення. У цей період з'явилися експериментальні дослідження впливу суперництва на навчальну успішність, продуктивність праці та спортивні досягнення.

У другій половині XX століття особлива увага приділялася соціально-психологічним аспектам суперництва. В межах теорії соціальної ідентичності суперництво почали розглядати як результат міжгрупової диференціації та прагнення підтримати позитивний соціальний статус своєї групи.

Сучасний етап досліджень даного феномену характеризується міждисциплінарністю: суперництво вивчають у психології, педагогіці, менеджменті, спортивних науках та навіть у контексті цифрових комунікацій. Окремі роботи присвячені гендерним відмінностям суперництва, його ролі в академічному середовищі та впливу на психічне здоров'я особистості.

Таким чином, історія вивчення феномена ривалитету демонструє поступовий перехід від філософських міркувань до систематичних емпіричних досліджень. Сьогодні він розглядається як багатовимірне явище, що поєднує в собі індивідуально-психологічні, соціокультурні та біологічні аспекти.

Варто зауважити, що суперництво є складним психологічним явищем, яке досліджується в різних теоретичних парадигмах. Основні підходи дозволяють виділити психоаналітичний, когнітивно-поведінковий, гуманістичний та соціально-психологічний підходи.

Психоаналітичний підхід розглядає суперництво як прояв несвідомих імпульсів, конфліктів та боротьби за ресурси (увагу, статус, владу). З. Фрейд акцентував на внутрішньому конфлікті між бажанням переваги та соціально прийнятними нормами, тоді як А. Адлер трактував суперництво як компенсаторний механізм подолання почуття меншовартості [6].

Когнітивно-поведінковий підхід пояснює суперництво через соціальне навчання та процеси соціального порівняння. Люди оцінюють власні досягнення відносно інших, що стимулює мотивацію досягнень і прагнення перевершити конкурентів. У цьому контексті суперництво виступає природним механізмом саморегуляції та розвитку навичок самоконтролю [5].

Гуманістичний підхід розглядає суперництво як двояке явище. Деструктивне суперництво виникає при незадоволенні базових потреб людини, тоді як конструктивне сприяє самореалізації, розвитку творчого потенціалу та внутрішньої мотивації. Гуманістичні психологи підкреслюють значення підтримки позитивного соціального середовища для формування «здорового суперництва» [7].

Соціально-психологічний підхід трактує суперництво як фактор міжгрупової динаміки та формування соціальної ідентичності. Люди прагнуть підтримати позитивний статус своєї групи у порівнянні з іншими, що призводить до появи конкуренції між колективами та індивідами. Сучасні дослідження підкреслюють, що суперництво взаємопов'язане із соціальною структурою, культурними нормами та гендерними особливостями поведінки.

Крім того, останні роботи нейропсихологів досліджують біологічні механізми суперництва, зокрема активацію систем винагороди, викид дофаміну та гормональні реакції при конкуренції. Це відкриває нові перспективи міждисциплінарних досліджень феномена.

Таким чином, теоретичні підходи до вивчення ривалитету у психології доповнюють один одного, забезпечуючи комплексне розуміння цього явища, його мотиваційних, емоційних та соціальних аспектів.

Ривалитет, як багатовимірне психологічне явище, може проявлятися у різних формах і видах залежно від контексту, індивідуальних особливостей та соціальних умов. У психології розрізняють кілька основних типів та форм суперництва.

1. Конструктивне та деструктивне суперництво. Конструктивне суперництво спрямоване на розвиток особистості, стимулює мотивацію досягнень, формує навички самоконтролю та соціальної взаємодії. Деструктивне суперництво супроводжується агресією, підвищеною тривожністю, конфліктами і

може негативно впливати на психічне благополуччя індивіда.

2. Особистісне та групове суперництво. Особистісне суперництво виникає між окремими індивідами, наприклад, у навчанні, спорті або професійній діяльності. Групове суперництво характерне для взаємодії колективів, організацій чи соціальних груп і визначається прагненням досягти переваги над іншою групою.

3. Відкрите та приховане суперництво. Відкрите суперництво проявляється у видимих формах, наприклад, у спортивних змаганнях, конкурсах або професійних відборах. Приховане суперництво маскується під співпрацю, але фактично спрямоване на досягнення переваги над іншими, часто через маніпуляції або соціальні стратегії.

4. Цифрове суперництво. Сучасні дослідження відзначають появу феномена «цифрового суперництва», коли конкуренція проявляється у соціальних мережах через порівняння лайків, підписників, публікацій та онлайн-успіху. Така форма суперництва впливає на самооцінку та емоційний стан індивіда, особливо у підлітковому віці.

Суперництво може проявлятися у різних формах залежно від цінностей, норм та очікувань конкретного соціального середовища. Дослідження психологів свідчать, що соціокультурний контекст визначає характер суперництва, його інтенсивність і наслідки.

У колективістських культурах (наприклад, східноазійські країни) суперництво часто пригнічується соціальними нормами та очікуваннями щодо гармонії у групі. Конкуренція тут зазвичай проявляється у прихованій формі і спрямована на досягнення групових цілей, а не індивідуальної переваги. В індивідуалістичних культурах (західні країни) суперництво є основним механізмом самореалізації та соціального статусу. Індивідуальні досягнення цінуються, а конкуренція часто заохочується у навчанні, професійній діяльності та спорті.

Варто відмітити, що гендерні відмінності у прояві суперництва визначаються як біологічними, так і соціокультурними чинниками. Дослідження показують, що чоловіки частіше схильні до відкритих і прямолінійних форм суперництва, спрямованих на досягнення видимих результатів і домінування у групі. Жінки, навпаки, більшою мірою проявляють приховані форми суперництва, часто опосередковані соціальними стосунками і орієнтовані на збереження міжособистісних зв'язків.

Феномен ривалитету також взаємопов'язаний із соціальним статусом, віком та соціально-економічним становищем. Наприклад, у професійних середовищах конкурентні стратегії різняться залежно від корпоративної культури та ієрархії. У навчальному середовищі конкурентна мотивація може підвищувати успішність студентів, але також провокувати стрес і конфлікти [6].

Таким чином, соціокультурні та гендерні аспекти є важливими чинниками формування та прояву ривалитету. Розуміння цих аспектів дозволяє корек-

тно оцінювати психологічні наслідки конкуренції та розробляти програми розвитку «здорового суперництва», яке стимулює мотивацію та самореалізацію без руйнівних наслідків для психічного здоров'я.

Суперництво формується під впливом різних внутрішніх і зовнішніх чинників та проявляється через специфічні механізми психологічної регуляції. Виділяють такі психологічні механізми суперництва:

- соціальне порівняння – люди оцінюють власні досягнення відносно інших, що стимулює мотивацію досягнень і прагнення перевершити конкурентів [5].

- мотивація досягнень – індивіди з високим прагненням до успіху активно шукають можливості для перевершення інших, що підвищує продуктивність і формує професійні та навчальні навички.

- формування соціальної ідентичності – суперництво використовується для підтримки позитивного статусу індивіда чи групи [9].

На інтенсивність суперництва впливають певні фактори, зокрема:

1. Індивідуальні особливості: рівень самооцінки, тривожності, емоційної стабільності та темпераменту впливають на спосіб участі у конкуренції.

2. Соціальні умови: норма конкуренції у суспільстві, корпоративна культура, сімейне виховання та освітнє середовище формують мотивацію до суперництва.

3. Ситуаційні чинники: обмеженість ресурсів, правила змагання та наявність зовнішньої оцінки стимулюють або пригнічують конкурентні дії.

Отож, психологічні механізми та фактори ривалитету взаємопов'язані і визначають інтенсивність, форми та наслідки конкуренції. Розуміння цих аспектів дозволяє прогнозувати поведінку індивіда у конкурентних ситуаціях, розробляти стратегії регуляції деструктивного суперництва та стимулювати конструктивні форми для особистісного розвитку та соціальної взаємодії.

Суперництво є універсальним феноменом, який проявляється в усіх сферах людської діяльності – від освіти та спорту до професійної діяльності, міжособистісних стосунків та соціальних мереж. Його психологічний аналіз дозволяє виявити як позитивні, так і негативні наслідки конкуренції. Зокрема, у навчальному середовищі суперництво виступає стимулом досягнень, розвитку мотивації та формування самодисципліни [3, с. 48]. Проте надмірна конкуренція може викликати стрес, тривожність та емоційне вигорання здобувачів освіти. Психологічні дослідження вказують на необхідність балансу між індивідуальною мотивацією та командною роботою.

У спортивній діяльності суперництво є центральним елементом, що стимулює фізичну та психологічну підготовку. Воно сприяє розвитку навичок самоконтролю, витривалості та стратегічного мислення. Водночас деструктивне суперництво може призводити до конфліктів у команді, травм та психологічного стресу [7].

У робочому середовищі конкуренція стимулює кар'єрне зростання, підвищення продуктивності та

професійних компетенцій. Водночас постійний тиск може викликати вигорання, агресію та зниження довіри серед колег. Психологи рекомендують впроваджувати корпоративні програми розвитку «здорового суперництва» та командної взаємодії.

У сімейному та дружньому колі суперництво може проявлятися як ревності, боротьба за увагу або соціальний статус. Конструктивне суперництво сприяє розвитку особистісних якостей та мотивації, тоді як деструктивне здатне руйнувати стосунки та формувати негативні емоційні стани [1].

У цифровому просторі суперництво проявляється в особливих формах: змаганні за кількість лайків, підписників, публікацій та рівень популярності. Таке змагання суттєво впливає на самооцінку, емоційний стан і характер соціальних взаємодій, особливо серед молодого покоління [8, с. 162].

Таким чином, суперництво проявляється у всіх сферах життя і має як позитивні, так і негативні наслідки для психічного здоров'я та соціальної взаємодії. Розуміння його проявів дозволяє розробляти психологічні та педагогічні стратегії стимулювання конструктивного суперництва та мінімізації деструктивних ефектів. Психологічний аналіз дозволяє визначити чинники, що впливають на ефективність та наслідки конкуренції.

Позитивні наслідки суперництва.

1. Стимулювання мотивації та досягнень. Конкуренція мотивує до саморозвитку, підвищення професійних і навчальних результатів, оволодіння новими навичками.

2. Розвиток особистісних якостей. Суперництво сприяє формуванню самодисципліни, витривалості, цілеспрямованості та стратегічного мислення.

3. Соціальна адаптація. Конструктивне суперництво дозволяє індивіду встановлювати соціальні зв'язки, розвивати комунікативні навички та підвищувати соціальний статус.

Негативні наслідки суперництва.

1. Психологічний стрес і тривожність. Надмірна конкуренція може викликати емоційне вигорання, тривожні стани та зниження самооцінки.

2. Конфлікти у соціальному середовищі. Деструктивне суперництво спричиняє конфлікти у колективі, сім'ї або навчальному середовищі, руйнує міжособистісні стосунки.

3. Моральні та етичні порушення. В умовах надмірної конкуренції можуть проявлятися агресивні, маніпулятивні та аморальні стратегії досягнення переваги.

Доречно наголосити, що суперництво є неоднозначним феноменом, який може як стимулювати розвиток особистості, так і створювати психологічні та соціальні ризики. Розуміння позитивних і негативних наслідків є ключовим для психологів, педагогів та менеджерів у формуванні ефективних стратегій мотивації та управління соціальною взаємодією.

Деструктивне суперництво може призводити до конфліктів, емоційного вигорання, агресії та зниження ефективності діяльності. Психологічний ана-

ліз показує, що його прояви можна регулювати та мінімізувати за допомогою різних стратегій [4, с. 76].

1. Розвиток конструктивного суперництва. Основна стратегія полягає у трансформації деструктивної конкуренції в конструктивну. Це передбачає встановлення чітких правил, позитивного підкріплення, заохочення співпраці та взаємного навчання. Конструктивне суперництво сприяє розвитку мотивації, самодисципліни та творчих здібностей.

2. Соціально-психологічне регулювання. Важливим є створення здорового соціального середовища. До стратегій належать:

- формування групових цінностей і норм, що підтримують співпрацю;
- використання командних завдань для балансування індивідуальної конкуренції;
- моніторинг конфліктів і своєчасне втручання психолога чи керівника (Tajfel, 1981; Ставицька, 2020).

3. Емоційна саморегуляція. Індивідуальні стратегії включають розвиток емоційного інтелекту, навичок самоконтролю, стрес-менеджменту та усвідомленого ставлення до конкуренції. Ці механізми допомагають зменшувати агресивні реакції та негативний емоційний вплив деструктивного суперництва.

4. Психологічне консультування та тренінги. Психологи рекомендують проводити тренінги з розвитку навичок конструктивної конкуренції, медіації та комунікативних стратегій. Консультування допомагає усвідомити причини деструктивного суперництва, розробити особисті стратегії взаємодії та підвищити соціальну компетентність.

5. Використання позитивного підкріплення та мотивації. Стимулювання досягнень через похвалу, нагороди та визнання результатів підтримує конструктивне суперництво та зменшує ризик агресивних або маніпулятивних стратегій.

Регуляція та подолання деструктивного суперництва є важливим завданням психології у навчальному, професійному та соціальному середовищі. Комплексний підхід, що поєднує розвиток конструктивного суперництва, соціально-психологічні стратегії, емоційну саморегуляцію та психологічне консультування, дозволяє мінімізувати негативні наслідки конкуренції та стимулювати позитивний розвиток особистості.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Ривалитет виступає багатограним соціально-психологічним феноменом, що охоплює когнітивні, емоційні та поведінкові компоненти особистості й виявляється у міжособистісних та групових взаємодіях. Він може виконувати як адаптивні функції, стимулюючи розвиток мотивації, самореалізації та підвищення ефективності діяльності, так і деструктивні, зумовлюючи конфлікти, погіршення психологічного клімату та зниження самооцінки.

Перспективи подальших досліджень полягають у: вивченні специфіки ривалитету в умовах цифрового середовища та соціальних мереж; аналізі культурних і гендерних особливостей прояву суперництва;

дослідженні механізмів регуляції ривалитету на індивідуальному та груповому рівнях; розробленні практичних рекомендацій для використання конструктивного потенціалу ривалитету у сфері освіти, професійної діяльності та соціальних відносин.

Таким чином, подальше вивчення феномена ривалитету сприятиме не лише поглибленню наукових знань у психології, а й формуванню ефективних стратегій підтримки гармонійних соціальних взаємодій.

Література:

1. Адлер А. Наука жити / пер. з англ. Київ : Основи, 1997. 256 с.
2. Ананьїн В. О., Горлинський В. В., Пучков О. О., Уваркіна О. В. Соціальна філософія : навч. посіб. для самост. роботи аспірантів. Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, Вид-во «Політехніка», 2021. 299 с.
3. Ставицька О. В. Суперництво як соціально-психологічний феномен. *Психологія і суспільство*. 2020. № 2. С. 45–52.
4. Черниш Н. М. Конкуренція і кооперація в сучасному суспільстві: соціально-психологічний вимір. Львів : Видавництво ЛНУ, 2021. 198 с.
5. Festinger L. A Theory of Social Comparison Processes. URL: <https://www.humanscience.org/docs/Festinger%20%281954%29%20A%20Theory%20of%20Social%20Comparison%20Processes.pdf> (дата звернення: 05.08.2025).
6. Freud S. The Interpretation of Dreams. URL: <https://psychclassics.yorku.ca/Freud/Dreams/dreams.pdf> (дата звернення: 13.08.2025).
7. Maslow A. Motivation and Personality. URL: <https://www.holybooks.com/wp-content/uploads/Motivation-and-Personality-Maslow.pdf> (дата звернення: 14.08.2025).
8. Smith J. Competition in the Digital Age. London : Routledge, 2022. 276 p.
9. Tajfel H. Human Groups and Social Categories: Studies in Social Psychology. URL: <https://ru.scribd.com/document/748392604/Henri-Tajfel-Human-Groups-and-Social-Categories-Studies-in-Social-Psychology-1981-Cambridge-University-Press-Libgen-li> (дата звернення: 26.08.2025).

References:

1. Adler, A. (1997). *Nauka zhyty* [The science of living] (per. z anhl.). Kyiv: Osnovy, 256 s. [in Ukrainian].
2. Ananyin, V. O., Horlynskyi, V. V., Puchkov, O. O., & Uvarkina, O. V. (2021). *Sotsialna filosofia* [Social philosophy]: navch. posib. dlia samost. roboty aspirantiv. Kyiv: KPI im. Ihoria Sikorskoho, Vyd-vo «Politekhnik», 299 s. [in Ukrainian].
3. Stavytska, O. V. (2020). Supernytstvo yak sotsialno-psykhohichnyi fenomen [Rivalry as a socio-psychological phenomenon]. *Psykhohohiia i suspilstvo*, (2), 45–52. [in Ukrainian].
4. Chernysh, N. M. (2021). *Konkurentsii i kooperatsii v suchasnomu suspilstvi: sotsialno-psykhohichnyi vymir* [Competition and cooperation in modern society: the socio-psychological dimension]. Lviv: Vydavnytstvo LNU, 198 s. [in Ukrainian].
5. Festinger, L. (1954). Festinger L. A Theory of Social Comparison Processes. Retrieved from <https://www.humanscience.org/docs/Festinger%20%281954%29%20A%20Theory%20of%20Social%20Comparison%20Processes.pdf>
6. Freud, S. (n.d.). The Interpretation of Dreams. Retrieved from <https://psychclassics.yorku.ca/Freud/Dreams/dreams.pdf>
7. Maslow, A. (n.d.). Motivation and Personality. Retrieved from <https://www.holybooks.com/wp-content/uploads/Motivation-and-Personality-Maslow.pdf>
8. Smith, J. (2022). *Competition in the Digital Age*. London : Routledge, 276 p.
9. Tajfel, H. (1981). Human Groups and Social Categories: Studies in Social Psychology. Retrieved from <https://ru.scribd.com/document/748392604/Henri-Tajfel-Human-Groups-and-Social-Categories-Studies-in-Social-Psychology-1981-Cambridge-University-Press-Libgen-li>

Дата першого надходження статті до видання: 21.03.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 15.04.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026

УДК 364.4 -055.2

DOI <https://doi.org/10.32782/3041-1351/2026-2-20>

Николаєва Валентина Іванівна

доктор наук з державного управління, професор,
завідувачка кафедри соціології та соціальної роботи,
ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»
nykolaieva_v_i@pstu.edu

ORCID ID: 0000-0003-4594-303X

Малярчук Наталя Григорівна

кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри соціології та соціальної роботи,
ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»
maliarchuk_n_g@pstu.edu

ORCID ID: 0000-0002-5150-452X

В'ячеславова Софія Анатоліївна

здобувачка вищої освіти,
ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»
sofia.vyacheslavova03@gmail.com

ORCID ID: 0009-0000-1696-4697

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ ГЕНДЕРНО ОРІЄНТОВАНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ЖІНКАМИ-ВПО В УКРАЇНІ

Вступ. Актуальність обраної теми зумовлена необхідністю переосмислення підходів до соціальної підтримки ВПО крізь призму гендерного підходу. Назва роботи безпосередньо відображає її проблемне поле: поєднання гендерного підходу як теоретико-методологічної основи та практики соціальної роботи з конкретною вразливою групою – жінками, які зазнали вимушеного переміщення. В умовах війни гендерні нерівності загострюються: жінки частіше беруть на себе відповідальність за дітей і літніх родичів, стикаються з труднощами працевлаштування, подвійним навантаженням та підвищеним ризиком гендерно зумовленого насильства. Відтак виникає потреба у впровадженні гендерно-чутливих та гендерно-перетворювальних практик соціальної роботи, які не лише реагують на наслідки кризи, а й сприяють подоланню структурної нерівності.

Мета статті. Визначення особливостей гендерно орієнтованої соціальної роботи з жінками-ВПО в Україні, а також оцінка сучасних практик підтримки цієї групи клієнток крізь призму континууму гендерних підходів для підвищення ефективності їхньої соціальної адаптації.

Наукова новизна. Аналіз специфіки вразливості жінок-ВПО різних вікових груп, а також сучасних гендерно орієнтованих практик соціальної роботи з жінками-ВПО в Україні, здійснювалися через призму континууму гендерних підходів Гіти Рао Гупти. Це дозволило класифікувати існуючі практики соціальної роботи з жінками-ВПО в Україні відповідно до трьох рівнів гендерного підходу: гендерно-чутливий, гендерно-перетворювальний та імпауермент.

Висновки. Таким чином, гендерно орієнтована соціальна робота базується на принципах рівності, інтерсекційності, імпауерменту та подоланні структурної нерівності. Практичне застосування цього підходу передбачає здійснення гендерного аналізу на всіх рівнях, що забезпечує комплексне оцінювання потреб жінок-ВПО та адаптацію програм підтримки до їхніх актуальних умов життя в Україні.

Використання гендерної статистики як інформаційної основи аналізу дозволяє виявляти специфічні бар'єри, з якими стикаються жінки-ВПО, та формувати адресні стратегії допомоги з урахуванням їхнього унікального соціального досвіду.

Ключові слова: жінки-ВПО, гендерно орієнтований підхід, гендерний континуум, імпауермент, феміністична соціальна робота.

Nykolaieva Valentyna Ivanivna

Doctor of Public Administration, Professor,
Head of the Department of Sociology and Social Work,
State Higher Education Institution «Pryazovskyi State Technical University»

Maliarchuk Natalia Hrygorivna

Candidate of Historical Sciences, Associate Professor
of the Department of Sociology and Social Work,
State Higher Education Institution «Pryazovskyi State Technical University»

Viacheslavova Sofia Anatoliivna

Higher Education Student,
State Higher Education Institution «Pryazovskyi State Technical University»

**CONCEPTUAL FOUNDATIONS OF GENDER ORIENTED SOCIAL WORK WITH INTERNALLY
DISPLACED WOMEN IN UKRAINE**

Introduction. The relevance of the chosen topic is due to the need to rethink approaches to social support for IDPs through the prism of a gender approach. The title of the work directly reflects its problematic field: combining the gender approach as a theoretical and methodological basis and practice of social work with a specific vulnerable group – women who have experienced forced displacement. In war conditions, gender inequalities are exacerbated: women more often take on responsibility for children and elderly relatives, face difficulties in finding employment, double burden and increased risk of gender-based violence. Therefore, there is a need to implement gender-sensitive and gender-transformative social work practices that not only respond to the consequences of the crisis, but also contribute to overcoming structural inequality.

Objective of the article. Identification of the features of gender oriented social work with IDP women in Ukraine, as well as an assessment of modern practices of supporting this group of clients through the prism of the continuum of gender approaches to increase the effectiveness of their social adaptation.

Scientific novelty. The analysis of the specifics of the vulnerability of IDP women of different age groups, as well as modern gender oriented practices of social work with IDP women in Ukraine, was carried out through the prism of the continuum of gender approaches by Gita Rao Gupta. This allowed classifying existing practices of social work with IDP women in Ukraine according to three levels of gender approach: gender-sensitive, gender-transformative and empowerment.

Results. Thus, the practical application of a gender oriented approach in social work involves conducting gender analysis at all levels and taking into account the principles of intersectionality and inclusiveness, which ensures a more comprehensive consideration of the needs of IDP women and the adaptation of support programs to their real needs and living conditions in Ukraine. Gender-oriented social work is based on the principles of gender equality, intersectionality, empowerment and overcoming structural inequality. The use of gender analysis allows identifying specific barriers faced by IDP women and forming targeted support programs taking into account their social experience.

Using gender statistics as an information basis for analysis allows us to identify specific barriers faced by IDP women and to formulate targeted assistance strategies that take into account their unique social experiences.

Key words: IDP women, gender oriented approach, gender continuum, empowerment, feminist social work.

Актуальність проблеми. З початку військової агресії російської федерації проти України у 2014 р., а особливо після повномасштабного вторгнення у 2022 р., країна зіткнулася з безпрецедентною внутрішньою міграцією. Станом на квітень 2025 року, кількість внутрішньо переміщених осіб (ВПО) перевищила 4,5 мільйонів. Серед них значну частину становлять жінки (59,7 %), які стали особливо вразливою соціальною групою в умовах воєнної нестабільності, соціальної дезінтеграції та вимушеного пошуку нового життєвого простору [17].

На початку війни жінки становили 54 % переміщених, а вже в серпні 2022 – до 70 %. Найбільш переміщеною категорією були жінки віком 30-40 років, часто з дітьми віком 5–18 років. З 2023 року частка жінок стабілізувалася на рівні 55–58 %, що свідчить про відносну гендерну рівновагу серед осіб, які залишаються ВПО тривалий час [2].

Жінки, які були змушені покинути свої домівки, стикаються з низкою складних викликів: втратою стабільності, безробіттям, труднощами у доступі до соціальних послуг, медичної допомоги, освіти для дітей, дискримінацією, а також психологічним тиском, пов'язаним із невизначеністю майбутнього.

Крім того, на них часто покладається відповідальність за забезпечення життєвих потреб родини, догляд за дітьми та літніми батьками. Це робить процес їхньої соціальної адаптації особливо складним і потребує комплексного вивчення.

Водночас жінки-ВПО мають значний ресурс для активного включення в життя приймаючих громад: освітній, трудовий, комунікативний потенціал. Проте для його реалізації необхідні сприятливі умови: підтримка з боку місцевої влади, ефективні інструменти соціальної політики, доступ до програм перекваліфікації, психологічної реабілітації та участі у громадських ініціативах. На жаль, діючі державні програми підтримки ВПО здебільшого не враховують гендерні особливості та реальні потреби жінок, що знижує ефективність інтеграційних заходів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукового доробку з обраної теми дозволяє констатувати, що фундаторками теорії феміністичної та гендерно орієнтованої соціальної роботи є зарубіжні дослідниці Л. Домінеллі, Б. Соломон, К. Креншоу, Г. Рао Гупта. Український контекст гендерної політики та гендерно орієнтованої соціальної роботи ґрунтовно висвітлено у роботах Т. Марценюк [8] та

Т. Семигіної [11–13], які адаптують світові стандарти гендерної рівності до вітчизняних реалій, зокрема праці Т. Семигіної закладають методологічну базу для практичного впровадження гендерно орієнтованих підходів у систему соціальних послуг. Окрему групу досліджень становлять праці українських науковиць: А. Ярошенко, О. Уварової, М. Ясеновської, Н. Малярчук, Т. Коляди, В. Заїки, М. Палець, Н. Блюк, які зосереджують увагу на потребах, проблемах, а також змісті та формах надання соціальної допомоги вразливим категоріям населення, зокрема жінкам-ВПО. У статті І. Мельник досліджено проблематику ВПО, виявлено неоднорідність та специфічні характеристики цієї категорії як об'єкта соціальної роботи [9]. Т. Коляда висвітлює питання соціальної підтримки ВПО жіночої статі [4].

Окремо варто відзначити дослідження «Жінки як внутрішньо переміщені особи в умовах війни», в якому всебічно проаналізовано становище жінок-ВПО у сфері трудових та сімейних відносин [2].

Проблематика соціальної роботи з жінками-ВПО, особливо в контексті гендерного підходу, набуває особливої актуальності в сучасних умовах та є предметом активного вивчення серед українських дослідників.

Мета дослідження: визначення особливостей гендерно орієнтованої соціальної роботи з жінками-ВПО в Україні, а також оцінка сучасних практик підтримки цієї групи клієток крізь призму континууму гендерних підходів для підвищення ефективності їхньої соціальної адаптації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Гендерно орієнтований підхід у соціальній роботі враховує гендерні ролі, нерівності та стереотипи для більш ефективної допомоги клієнтам. Він базується на феміністській теорії та розглядає гендер як соціально сконструйований феномен, пов'язаний із владними відносинами та структурною нерівністю [8].

Феміністична соціальна робота виникла у 1990-х роках і заклала фундамент сучасної гендерно орієнтованої соціальної роботи. Вона аналізує соціальні структури, які породжують гендерну нерівність, дискримінацію та маргіналізацію, і прагне змінити гендерний дисбаланс через системні трансформації. Феміністична соціальна робота виходить за межі індивідуальної допомоги, фокусуючись на владних відносинах та структурній нерівності, спрямованій на ресоціалізацію, антидискримінаційну політику та зміну соціальних норм.

Основні принципи феміністичної соціальної роботи включають: гендерну справедливість; акцент на голосі та досвіді жінок і дискримінованих груп; підтримку агентності клієнтів/-ок; врахування інтерсекційності; критику влади та патріархальних структур; колективну дію та соціальні зміни через активізм і адвокацію; рефлексивність і партнерські відносини між соціальним працівником і клієнтом/-кою.

Феміністська практика у соціальній роботі не обмежується індивідуальною допомогою, а спрямована на зміну політик, законів і соціальних практик, зокрема через адвокацію рівного доступу до послуг

та протидію гендерно зумовленому насильству. Вона включає лобювання реформ у сферах зайнятості, охорони здоров'я та освіти, де гендерні бар'єри обмежують можливості жінок. Такий підхід поєднує мікро- та макрорівні втручання, інтегруючи терапевтичну підтримку з громадським активізмом для досягнення довгострокових соціальних змін.

Значний внесок у розвиток феміністичної соціальної роботи та становлення гендерно-орієнтованого підходу зробила британська науковиця Лена Домініеллі, яка підкреслювала необхідність розгляду проблеми жінок у контексті структурних соціально-економічних нерівностей. У праці *Feminist Social Work* (1989) вона обґрунтувала інтеграцію феміністичних принципів у соціальну роботу, наголошуючи на різноманітності досвіду жінок, орієнтації на їхні сильні сторони та формуванні партнерських відносин між фахівцем і клієнткою [12, с. 44]. Домініеллі підкреслювала важливість поєднання індивідуальної допомоги із ширшими соціальними змінами, де клієнтка виступає активним суб'єктом, а не об'єктом втручання.

Важливою концепцією у цьому підході є імпауермент (empowerment) – процес розширення прав і можливостей людини через набуття знань, навичок, ресурсів і впевненості. Він сприяє самостійності, соціальній інтеграції та подоланню структурної нерівності завдяки партнерським відносинам між соціальним працівником і клієнтом. Імпауермент фокусується на сильних сторонах людини та допомагає долати бар'єри, такі як бідність чи дискримінація.

Однією з перших дослідниць цієї концепції була американська науковиця Барбара Соломон, яка розглядала безсилля маргіналізованих груп як наслідок соціального пригноблення. Вона наголошувала, що соціальна робота має сприяти розвитку ресурсів клієнтів і формувати партнерські відносини, у яких людина переходить від ролі «жертви» до ролі активного агента змін, а соціальний працівник виступає фасилітатором доступу до ресурсів, освіти та працевлаштування [13, с. 183].

Ще однією важливою концепцією феміністичної соціальної роботи, яка є невід'ємною складовою сучасної гендерно орієнтованої соціальної роботи, є інтерсекційність, що досліджує перетин різних форм дискримінації, пов'язаних із класом, расою, статтю, віком, релігією, сексуальною орієнтацією чи інвалідністю. Термін був запропонований американською правознавицею Кімберлі Креншоу у 1989 році. Саме інтерсекційний підхід дозволяє врахувати комплексний вплив різних факторів на становище вразливих груп, зокрема жінок-ВПО, ефективніше визначити їхні потреби, а також наочно демонструє як статус ВПО «накладається» на гендерну приналежність, створюючи унікальний досвід вразливості [13, с. 334].

Першим етапом гендерно орієнтованої соціальної роботи є гендерний аналіз – вивчення впливу гендерних ролей, нерівності та стереотипів на доступ до ресурсів, послуг і можливостей. Застосування ген-

дерного аналізу у роботі з жінками-ВПО дозволяє за узагальненим поняттям «внутрішньо переміщена особа» побачити конкретних жінок та специфічні бар'єри (економічна залежність, подвійне навантаження, гендерно-зумовлене насилля), з якими вони стикаються. Результати гендерного аналізу створюють підґрунтя для переходу від стандартної допомоги до створення індивідуалізованих програм імпауерменту [12, с. 14].

Варто наголосити, що інформаційною основою гендерного аналізу слугує гендерна статистика, яка має виходити за межі простого підрахунку кількості жінок і чоловіків. Це вимагає від соціальних служб впровадження якісних методів збору даних, зокрема розробки спеціалізованих анкет для роботи з жінками-ВПО. Глибокий аналіз потребує врахування таких показників, які зазвичай офіційна статистика не відображає: розподіл домашніх обов'язків, контроль над сімейним бюджетом, джерела доходу, бар'єри до працевлаштування, доступ до послуг з репродуктивного здоров'я та психологічної підтримки, ризику насильства, необхідність догляду за літніми родичами або особами з інвалідністю, рівень соціальної ізоляції, залученість до діяльності громадських організацій або ініціативних груп ВПО, запит на соціальну підтримку тощо.

Важливим індикатором гендерної нерівності, який потрібно враховувати фахівцям з соціальної роботи, є гендерний розрив – відмінність рівнів участі жінок і чоловіків у реалізації їхніх прав та можливостей у різних сферах життєдіяльності суспільства, їх доступу до ресурсів. Так, в Україні спостерігається гендерний розрив у зайнятості: до складу робочої сили залучено приблизно 78 % чоловіків і близько 68 % жінок працездатного віку. Важливими причинами нижчого рівня зайнятості жінок є догляд за дітьми та неоплачувана домашня праця. Негативно впливають небажання роботодавців наймати жінок із малими дітьми, відсутність можливостей для роботи за гнучким графіком, а також

недостатня доступність і якість послуг із догляду за дітьми. Усі ці чинники стримують економічну активність жінок, зокрема й жінок-ВПО [14].

Теоретичною основою гендерно орієнтованої соціальної роботи є континуум гендерних підходів індійсько-американської дослідниці Гіти Рао Гупти: від стереотипного і нейтрального до гендерно-чутливого, гендерно-перетворювального та підходу наснаження. Використання континууму гендерних підходів дозволяє диференціювати рівень втручання соціальних служб: від пасивного визначення потреб (гендерна чутливість) до активного перетворення владних відносин у житті жінок (імпауермент) [12, с. 82]. У соціальній роботі з жінками-ВПО: від розширення доступу до ресурсів, подолання структурних бар'єрів до розвитку можливостей жінок (рис. 1).

Необхідно зазначити, що за даними IDMC (Internal Displacement Monitoring Centre), станом на кінець 2021 року понад половину з 854 тис. ВПО в Україні становили жінки. Після початку повномасштабного вторгнення в 2022 році масштаби внутрішнього переміщення значно зросли. Станом на кінець 2023 року в межах країни залишалось приблизно 3,7 млн ВПО, і за оцінками МОМ близько 60 % з них – це жінки та діти [16].

Більшість переселенок – це жінки віком 25–60 років із досвідом роботи та сімейними обов'язками. Їхній потенціал у нових громадах високий, але потребує належної підтримки [3].

Причини вимушеного переміщення жінок:

- 1) активні бойові дії;
- 2) небажання залишатися під окупацією;
- 3) прагнення безпечного майбутнього для дітей;
- 4) побоювання політичних репресій;
- 5) руйнація інфраструктури;
- 6) відсутність економічних ресурсів для життя;
- 7) загальне моральне виснаження населення [1].

На наступних графіках представлено динаміку внутрішнього переміщення жінок у 2022 році

Рис. 1. Континуум гендерних підходів [12]

(рис. 2) та в період 2023-2025 років (рис. 3) на основі даних МОМ.

Згідно з результатами дослідження МОМ: майже половина осіб залишили свої домівки в перші дні війни (48,3 %); ще стільки ж – коли бойові дії дісталися їхньої місцевості (45,3 %); лише незначна частина (5,1 %) виїхала завчасно в очікуванні конфлікту [3]. Серед тих, хто залишився у зоні бойових дій, найчастіші причини невиїзду – небезпека дороги, невизначеність щодо місця призначення, турбота про близьких, нестача коштів або стан здоров'я [4].

Жінки-ВПО оселяються переважно в західних і центральних регіонах України, зокрема у Івано-Франківській, Львівській, Вінницькій, Тернопільській та

Київській областях, де умови безпеки дозволяють стабілізувати життя. Водночас вони зіштовхуються з перешкодами в доступі до житла, працевлаштування, медичних і соціальних послуг, а також браком психологічної допомоги, що є особливо актуальним для тих, хто пережив бойові дії або втрату близьких.

Проживання у переповнених шелтерах, місцях компактного проживання ВПО, економічна залежність і стрес підвищують ризик домашнього та гендерно зумовленого насильства щодо жінок-ВПО. Тому в умовах внутрішнього переміщення жінок особливого значення набуває впровадження в соціальну роботу з жінками-ВПО стандартів, закріплених у Стамбульській конвенції [6] та Конвенції Орга-

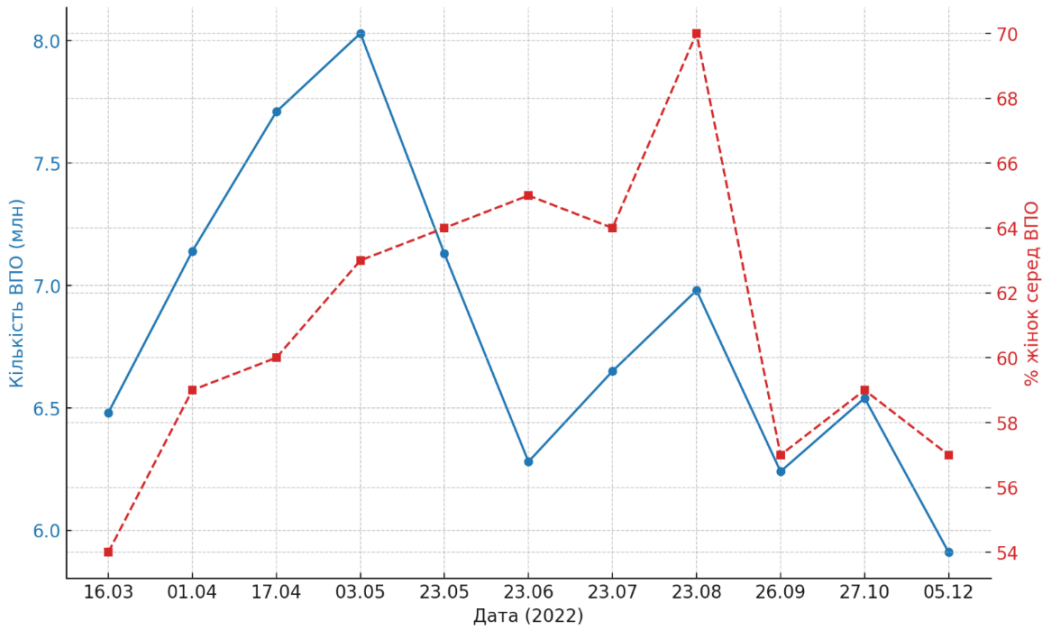

Рис. 2. Динаміка кількості жінок серед ВПО у 2022 році

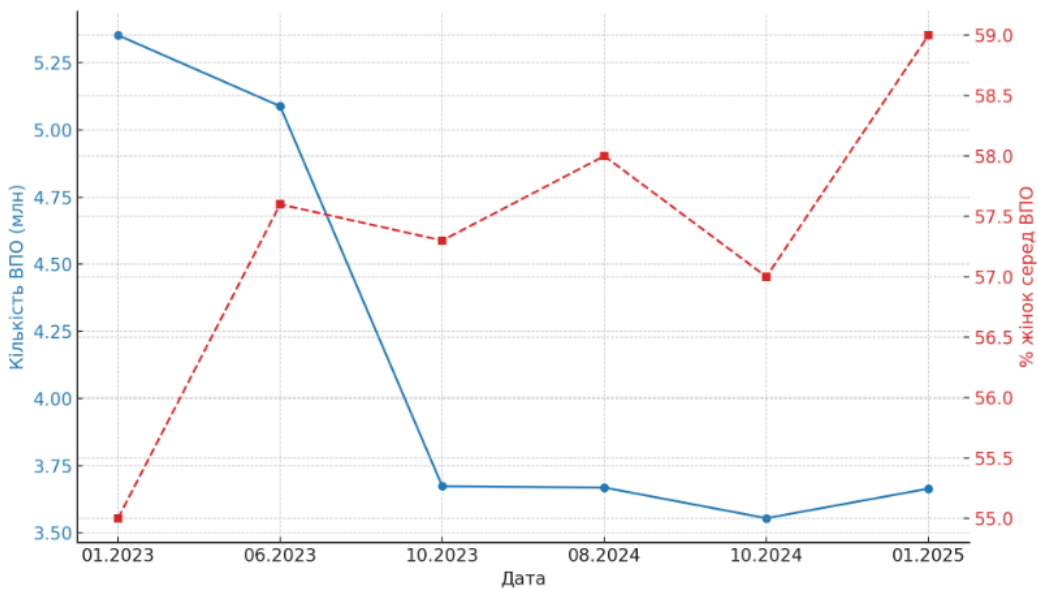

Рис. 3. Динаміка кількості жінок серед ВПО у 2023-2025 рр.

нізації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок [5].

Виходячи з принципу інтерсекційності серед жінок-ВПО можна виділити найбільш вразливі категорії: 1) одинокі матері, які самостійно виховують дітей; 2) старші жінки 60+; 3) жінки, які опікуються членами сім'ї похилого віку та особами з інвалідністю; 4) жінки з інвалідністю або з хронічними хворобами; 5) вагітні жінки, які мали обмежений доступ до медичних послуг; 6) жінки-ВПО, які втратили джерело доходу і не мали можливості влаштуватися на новому місці; 7) жінки ромської національності, які можуть зазнавати множинної дискримінації та соціальної ізоляції [7;10]; 8) жінки-ВПО, які належать до ЛГБТК+ спільноти, і можуть стикатися з додатковими формами стигматизації, дискримінації та обмеженим доступом до послуг.

Втручання у гендерно орієнтованій соціальній роботі здійснюється за багаторівневою моделлю. Первинний рівень (профілактика) передбачає превентивну роботу з метою мінімізувати можливі ризики дискримінації та насильства ще до їхнього виникнення, а також гендерний мейнстрімінг у соціальній політиці та програмах підтримки. У соціальній роботі з жінками-ВПО це можуть бути інформаційні кампанії спрямовані на руйнування існуючих стереотипів щодо них, як «отримувачок допомоги», «конкуренток у боротьбі за ресурси», «ненадійних працівниць, яких не варто приймати на роботу» та просування образу жінки-ВПО, як агента змін в громаді, активну учасницю її економічного життя.

Важливою є робота з нормами маскуліності й фемінності, оскільки вимушене переміщення родини часто призводить до руйнування традиційних сімейних ролей. Наприклад, чоловіки часто не можуть змиритися з втратою ролі «годувальника», з новою лідерською позицією дружини, не готові взяти на себе обов'язки щодо догляду за дітьми, виконанню домашньої роботи, що може спричинити спалахи домашнього насильства. Тому потрібно обговорювати проблему трансформації ролей в групах чоловіків-ВПО, активніше залучати їх до відповідального батьківства.

Вторинний рівень (раннє втручання) охоплює роботу з групами ризику серед жінок-ВПО (самотні матері, ромки, представниці ЛГБТК+ спільноти тощо), гендерний аналіз потреб, тренінги з розширення можливостей, юридичну допомогу та профілактику насильства чи соціальної вразливості.

Третинний рівень (реабілітація) передбачає індивідуальну роботу з жінками-ВПО, що постраждали від насильства або кризових ситуацій, кризове консультування, терапію травм і підтримку реінтеграції з урахуванням гендерних бар'єрів [15].

Аналіз сучасних практик соціальної роботи з жінками-ВПО свідчить про суттєву еволюцію підходів: від універсалізованої гуманітарної допомоги без урахування гендерної специфіки у 2014 р. до більш комплексних і чутливих до потреб жінок програм підтримки, починаючи з 2022 року. Сучасні гендерно орієнтовані практики враховують не лише базові потреби виживання, а й потребу жінок у збереженні гідності, самоповаги та відчутті турботи.

Окремим напрямом гендерно орієнтованої соціальної роботи стало створення спеціалізованих просторів для жінок-ВПО. Така діяльність охоплює психосоціальну підтримку, адвокацію прав та розробку механізмів інтеграції у нові громади. Соціальна робота з жінками-ВПО в умовах воєнного стану за своєю суттю є гендерно чутливою, оскільки спрямована на задоволення специфічних потреб жінок. Водночас у багатьох ініціативах уже простежується вектор до гендерно-перетворювальних стратегій, орієнтованих на подолання стереотипів та зміну соціальних норм. Попри це, перехід до імпауерменту, за якого жінка-ВПО стає повноцінною суб'єктом розвитку громади, усе ще залишається головним викликом

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, гендерно орієнтована соціальна робота базується на принципах рівності, інтерсекційності, імпауерменту та подоланні структурної нерівності. Практичне застосування цього підходу передбачає здійснення гендерного аналізу на всіх рівнях, що забезпечує комплексне оцінювання потреб жінок-ВПО та адаптацію програм підтримки до їхніх актуальних умов життя в Україні.

Використання гендерної статистики як інформаційної основи аналізу дозволяє виявляти специфічні бар'єри, з якими стикаються переселенки, та формувати адресні стратегії допомоги з урахуванням їхнього унікального соціального досвіду. Перспективи подальших досліджень полягають у детальному вивченні специфіки соціальної роботи з жінками-ВПО безпосередньо в межах державних соціальних служб, що дозволить удосконалити механізми надання послуг на місцевому рівні.

Список літератури:

1. Вимушена міграція і війна в Україні (24 лютого – 24 березня 2022). Cedos. URL: <https://cedos.org.ua/researches/vumushena-migracziya-i-vijna-v-ukrayini-24-lyutogo-24-bereznia-2022/> (дата звернення: 13.03.2026).
2. Жінки як внутрішньо переміщені особи в умовах війни / за заг. ред. Л. Олійник. URL: <https://jurfem.com.ua/wp-content/uploads/2024/01/%D0%94%D0%BE%D1%81%D0%BB%D1%96%D0%B4%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F-%D0%96%D1%96%D0%BD%D0%BA%D0%B8-%D0%92%D0%9F%D0%9E-%D0%AE%D1%80%D0%A4%D0%B5%D0%BC-.pdf> (дата звернення: 22.03.2026).
3. Звіт про внутрішнє переміщення в Україні (раунд 12). *International Organization for Migration*. URL: <https://dtm.iom.int/reports/ukraine-zvit-pro-vnutrishne-peremischennya-v-ukraini-opituvannya-zagalnogo-naselennya-0?close=true> (дата звернення: 14.03.2026).

4. Коляда Т. В. Соціальна підтримка внутрішньо переміщених осіб жіночої статі в сучасній Україні. URL: https://dspace.udpu.edu.ua/bitstream/6789/5835/1/%D1%82%D0%B5%D0%B7%D0%B8_%D0%BA%D0%BE%D0%BB%D1%8F%D0%B4%D0%B0_2.PDF
5. Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок: Міжнародний документ ООН від 18 груд. 1979 р. *Верховна рада України: офіційний вебпортал парламенту України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207 (дата звернення: 06.03.2026).
6. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція) від 11 травня 2011 р.: ратифікована Законом України від 20.06.2022. *Верховна рада України: офіційний вебпортал парламенту України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-11/ed20220620#Text (дата звернення: 06.03.2026).
7. Малярчук Н. Особливості соціальної роботи з ромами-ВПО в Україні: проблеми та шляхи вдосконалення. *Вісник гуманітарності. Humanitas*. 2023. №2. С. 104–113. DOI:10.32782/humanitas/2023.2.15
8. Марценюк Т. Гендер для всіх. Виклик стереотипам. Київ: Основи, 2017. 256 с.
9. Мельник І. П. Внутрішньо переміщені особи як об'єкт соціальної роботи. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія: Соціальна робота. Соціальна педагогіка*. 2017. Том 11 (23). С. 176–181. URL: <https://enpuirb.udpu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/1fc739d1-32b7-4bc1-a381-9e35472c8730/content>
10. Місцеві громади та внутрішня міграція населення: виклики під час воєнного стану та пошуки шляхів їх подолання. *ЮрФем*. URL: <https://jurfem.com.ua/mistsevi-hromady-vnutrishnya-mihratsia-naselelnya/> (дата звернення: 13.03.2026).
11. Семигіна Т. Втілення феміністичних принципів у соціальній роботі: кейс української спільноти жінок, які живуть з ВІЛ. *Social Work and Education*. 2025. Вип. 12. № 4. С. 689–707. DOI:10.25128/2520-6230.25.4.10
12. Семигіна Т. Гендерні аспекти соціальної роботи: антологія. Київ: Академія праці, соціальних відносин і туризму. 2021. 214 с. DOI:10.6084/m9.figshare.16944115
13. Семигіна Т., Столярчук О. Нове обличчя соціальної роботи: сучасні теорії та підходи. Таллінн : Teadmus. 2025. 524 с. DOI:10.6084/m9.figshare.29552018
14. Уварова О., Ясеновська М. Гендерний вимір внутрішнього переміщення: світовий досвід і ситуація в Україні. Харків, 2020. 74 с. URL: <https://rm.coe.int/pub-alter-gender-vimir/16809f2b03>
15. Ярошенко А., Семигіна Т. Гендерні континууми і їхній потенціал для розвитку соціальної роботи у ВІЛ-сервісі. *Матеріали II Всеукраїнської наукової конференції (Дніпро, 26-27 жовтня 2018 р.)*. Дніпро : СПД«Охотнік». 2018. С. 79–81. URL: https://www.researchgate.net/publication/337474944_Genderni_kontinuumi_i_ihnij_potencial_dla_rozvitku_sotsialnoi_roboti_u_VIL-servisi
16. Figures Analysis 2021 – Ukraine. *IDMC*. URL: <https://api.internal-displacement.org/sites/default/files/figures-analysis-2021-ukr.pdf> (дата звернення: 06.03.2026).
17. Ukrainian internally displaced women at risk of sexual and gender-based violence. *Forced Migration Review*. URL: <https://www.fmreview.org/ukraine/pertek-kuznetsova-tsarevska/> (дата звернення: 08.03.2026).

References:

1. Cedos (2022). Vymushena mihratsiia i viina v Ukraini (24 liutoho – 24 bereznia 2022) [Forced migration and war in Ukraine (February 24 – March 24, 2022)]. Retrieved from: <https://cedos.org.ua/researches/vymushena-migracziya-i-vijna-v-ukrayini-24-lyutogo-24-bereznya-2022/> [in Ukrainian].
2. Oliinyk, L. (Eds.). Zhinky yak vnutrishno peremishcheni osoby v umovakh viiny [Women as internally displaced persons in wartime]. Retrieved from: <https://jurfem.com.ua/wp-content/uploads/2024/01/%D0%94%D0%BE%D1%81%D0%BB%D1%96%D0%B4%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F-%D0%96%D1%96%D0%BD%D0%BA%D0%B8-%D0%92%D0%9F%D0%9E-%D0%AE%D1%80-%D0%A4%D0%B5%D0%BC-.pdf> [in Ukrainian].
3. International Organization for Migration (2022). Zvit pro vnutrishnie peremishchennia v Ukraini (raund 12) [Report on internal displacement in Ukraine (Round 12)]. Retrieved from: <https://dtm.iom.int/reports/ukraina-zvit-pro-vnutrishne-peremishchennia-v-ukraini-opituvannya-zagalnogo-naselelnya-0> [in Ukrainian].
4. Koliada, T. V. (2022). Sotsialna pidtrymka vnutrishno peremishchenykh osob zhinochoi staty v suchasni Ukraini [Social support of internally displaced women in modern Ukraine]. *Naukovyi visnyk UDPU*, 75–80. Retrieved from: https://dspace.udpu.edu.ua/bitstream/6789/5835/1/%D1%82%D0%B5%D0%B7%D0%B8_%D0%BA%D0%BE%D0%BB%D1%8F%D0%B4%D0%B0_2.PDF [in Ukrainian].
5. Konventsiia pro likvidatsiiu vsikh form dyskryminatsii shchodo zhinok: Mizhnarodnyi dokument OON [Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women: United Nations. (1979, December 18)]. *Verkhovna rada Ukrainy: ofitsiyni vebportal parlamentu Ukrainy [Verkhovna Rada of Ukraine: Official Web Portal of the Parliament of Ukraine]*. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207 [in Ukrainian].
6. Konventsiia Rady Yevropy pro zapobihannia nasyilstvu stosovno zhinok i domashnomu nasyilstvu ta borotbu iz tsymy yavyshchamy (Stambulska konventsiia) (2011, May 11) [Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence (Istanbul Convention) of May 11, 2011]: ratyfikovana Zakonom Ukrainy vid 20.06.2022 [ratified by the Law of Ukraine of June 20, 2022]. *Verkhovna rada Ukrainy: ofitsiyni vebportal parlamentu Ukrainy [Verkhovna Rada of Ukraine: Official Web Portal of the Parliament of Ukraine]*. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-11/ed20220620#Text [in Ukrainian].

7. Maliarchuk, N. (2023). Osoblyvosti sotsialnoi roboty z romamy-VPO v Ukraini: problemy ta shliakhy vdoskonalennia [Features of social work with Roma IDPs in Ukraine: problems and ways of improvement]. *Vvichlyvist. Humanitas*, (2), 104–113. DOI:10.32782/humanitas/2023.2.15 [in Ukrainian].
8. Martseniuk, T. (2017). Hender dlia vsikh. Vyklyk stereotypam [Gender for all. Challenging stereotypes]. Kyiv: Osnovy. [in Ukrainian].
9. Melnyk, I. P. (2017). Vnutrishno peremishcheni osoby yak ob'iekt sotsialnoi roboty [Internally displaced persons as an object of social work]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. Seriia: Sotsialna robota. Sotsialna pedahohika*, 11(23), 176–181. Retrieved from: <https://enpuirb.udu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/1fc739d1-32b7-4bc1-a381-9e35472c8730/content> [in Ukrainian].
10. Mistsevi hromady ta vnutrishnia mihratsiia naseleння: vyklyky pid chas voiennoho stanu ta poshuky shliakhiv yikh podolannia [Local communities and internal migration: challenges during martial law and ways to overcome them]. <https://jurfem.com.ua/mistsevi-hromady-vnutrishnya-mihratsia-naseleння/> [in Ukrainian].
11. Semyhina, T. (2025). Vtilennia feministychnykh pryntsyviv u sotsialnii roboti: keis ukraïnskoi spilnoty zhinok, yaki zhyvut z VIL [Implementation of feminist principles in social work: the case of Ukrainian community of women living with HIV]. *Social Work and Education*, 12(4), 689–707. DOI: <https://doi.org/10.25128/2520-6230.25.4.10> [in Ukrainian].
12. Semyhina, T. (2021). Henderni aspekty sotsialnoi roboty: antolohiia [Gender aspects of social work: anthology]. Kyiv: Akademiia pratsi, sotsialnykh vidnosyn i turyzmu. DOI:10.6084/m⁹.figshare.16944115 [in Ukrainian].
13. Semyhina, T., & Stoliaryk, O. (2025). Nove oblychchia sotsialnoi roboty: suchasni teorii ta pidkhody [The new face of social work: modern theories and approaches]. Tallinn: Teadmus. DOI:10.6084/m⁹.figshare.29552018 [in Ukrainian].
14. Uvarova, O., & Yasenovska, M. (2020). Hendernyi vymir vnutrishnoho peremishchennia: svitovy dosvid i sytuatsiia v Ukraini [Gender dimension of internal displacement: global experience and the situation in Ukraine]. Harkiv. Retrieved from: <https://rm.coe.int/pub-alter-gender-vimir/16809f2b03> [in Ukrainian].
15. Yaroshenko, A., & Semyhina, T. (2018). Henderni kontynuomy i yikhonii potentsial dlia rozvytku sotsialnoi roboty u VIL-servisi [Gender continuums and their potential for the development of social work in HIV services]. In *Materialy II Vseukraïnskoi naukovoï konferentsii (Dnipro, 26–27 zhovtnia 2018 r.)* (pp. 79–81). Dnipro: SPD “Okhotnik” Retrieved from: https://www.researchgate.net/publication/337474944_Genderni_kontynuomy_i_ikhonii_potentsial_dlia_rozvytku_socialnoi_roboty_u_VIL-servisi [in Ukrainian].
16. Displaced persons. IFSW. Retrieved from: <https://www.ifsw.org/displaced-persons/>
17. Ukrainian internally displaced women at risk of sexual and gender-based violence. Forced Migration Review. Retrieved from: <https://www.fmreview.org/ukraine/pertek-kuznetsova-tsarevska/>

Дата першого надходження статті до видання: 25.03.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 17.04.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026

УДК 378.091:174:[159.9+364]

DOI <https://doi.org/10.32782/3041-1351/2026-2-21>**Палилюк Олександра Михайлівна**

кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної роботи та соціокультурної діяльності імені Т. Сосновської,
Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»
ORCID ID: 0000-0002-9314-0461

Гуменюк Інна Миколаївна

викладач правознавчих та суспільних дисциплін,
спеціаліст вищої категорії,
голова циклової комісії фундаментальних дисциплін,
Відокремлений структурний підрозділ
Кам'янець-Подільський фаховий коледж
Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»
ORCID ID: 0000-0003-2443-3938

Сторожук Наталія Романівна

викладач української літератури та соціальних дисциплін,
в.о. директора,
Відокремлений структурний підрозділ
Кам'янець-Подільський фаховий коледж
Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»
ORCID ID: 0000-0001-7095-1205

АКАДЕМІЧНА ДОБРОЧЕСНІСТЬ І ПРОФЕСІЙНА ЕТИКА В ПІДГОТОВЦІ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ СФЕРИ

Вступ. У сучасних умовах реформування вищої освіти особливої ваги набуває проблема академічної доброчесності та професійної етики як базових засад підготовки фахівців соціально-психологічної сфери. Їх значущість визначається не лише потребою забезпечення якості освітнього процесу, а й необхідністю формування відповідального спеціаліста, здатного діяти відповідно до моральних норм, професійних стандартів і принципів гуманістичної взаємодії. Для майбутніх психологів, соціальних працівників, консультантів і педагогів дотримання академічної доброчесності є передумовою розвитку критичного мислення, самостійності, наукової коректності та відповідального ставлення до результатів власної діяльності. Водночас професійна етика визначає межі й способи взаємодії з людьми, забезпечує довіру, конфіденційність, толерантність, повагу до гідності особистості та недопущення професійних зловживань. Саме тому осмислення взаємозв'язку академічної доброчесності й професійної етики є важливим напрямом удосконалення фахової підготовки майбутніх спеціалістів.

Мета та завдання роботи. Метою роботи є теоретичне обґрунтування ролі академічної доброчесності та професійної етики у процесі підготовки фахівців соціально-психологічної сфери. Для досягнення поставленої мети передбачено розкрити сутність понять «академічна доброчесність» і «професійна етика», визначити їх місце у структурі професійної компетентності майбутнього фахівця, охарактеризувати основні ризики порушення етичних і доброчесних норм у навчальній та майбутній професійній діяльності, а також окреслити педагогічні умови формування відповідної культури в системі вищої освіти.

Результати. У ході дослідження встановлено, що академічна доброчесність і професійна етика є взаємопов'язаними компонентами професійного становлення майбутніх фахівців соціально-психологічної сфери. Доведено, що систематичне дотримання принципів чесності, відповідальності, поваги до авторства, достовірності результатів навчальної та наукової діяльності створює підґрунтя для формування етично зрілої особистості спеціаліста. З'ясовано, що порушення академічної доброчесності в освітньому процесі може трансформуватися у професійні деформації, зокрема безвідповідальне ставлення до клієнта, викривлення результатів діагностики, нехтування конфіденційністю та професійними нормами. Обґрунтовано, що ефективне формування відповідних цінностей потребує інтеграції етичної проблематики у зміст фахових дисциплін, використання практикоорієнтованих завдань, аналізу професійних ситуацій, розвитку рефлексії та особистої відповідальності здобувачів освіти. Узагальнено, що утвердження академічної доброчесності й професійної етики в освітньому середовищі є важливою умовою підготовки компетентних, морально відповідальних і соціально зрілих фахівців, здатних до ефективної професійної діяльності в умовах сучасних суспільних викликів.

Ключові слова: академічна доброчесність, професійна етика, вища освіта, фахівці соціально-психологічної сфери, професійна підготовка, етична компетентність, освітнє середовище.

Palyiulko Oksana Mykhailivna

Candidate of Historical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Social Work, Psychology and Sociocultural Activity
named after T. Sosnovska,
Educational and Rehabilitation Institution of Higher Education
«Kamianets-Podilskyi State Institute»

Humeniuk Inna Mykolaivna

Lecturer of Legal and Social Sciences,
Higher Category Specialist,
Head of the Cycle Commission
of Fundamental Disciplines,
Separate structural subdivision Kamianets-Podilskyi
Professional College of Educational and Rehabilitation
Institution of Higher Education «Kamianets-Podilskyi State Institute»

Storozhuk Nataliia Romanivna

Lecturer of Ukrainian Literature and Social Sciences,
Acting Director,
Separated structural subdivision Kamianets-Podilskyi
Professional College of the Educational and
Rehabilitation Institution of Higher Education
«Kamianets-Podilskyi State Institute»

ACADEMIC INTEGRITY AND PROFESSIONAL ETHICS IN THE TRAINING OF SPECIALISTS IN THE SOCIO-PSYCHOLOGICAL SPHERE

Introduction. In the current context of higher education reform, the issue of academic integrity and professional ethics is gaining particular importance as a fundamental basis for the training of specialists in the socio-psychological sphere. Their significance is determined not only by the need to ensure the quality of the educational process, but also by the necessity of forming a responsible specialist capable of acting in accordance with moral norms, professional standards, and the principles of humanistic interaction. For future psychologists, social workers, counselors, and educators, adherence to academic integrity is a prerequisite for the development of critical thinking, independence, scientific accuracy, and a responsible attitude toward the results of their own activities. At the same time, professional ethics determines the boundaries and modes of interaction with people, ensures trust, confidentiality, tolerance, respect for human dignity, and the prevention of professional misconduct. Therefore, understanding the interrelation between academic integrity and professional ethics is an important area for improving the professional training of future specialists.

Purpose and objectives of the study. The purpose of the study is to provide a theoretical substantiation of the role of academic integrity and professional ethics in the process of training specialists in the socio-psychological sphere. To achieve this purpose, it is necessary to reveal the essence of the concepts of “academic integrity” and “professional ethics,” determine their place in the structure of the future specialist’s professional competence, characterize the main risks of violating ethical and integrity standards in educational and future professional activities, and outline the pedagogical conditions for the formation of an appropriate culture within the higher education system.

Results. The study has established that academic integrity and professional ethics are interrelated components of the professional development of future specialists in the socio-psychological sphere. It has been proved that systematic adherence to the principles of honesty, responsibility, respect for authorship, and the reliability of the results of educational and scientific activity creates the foundation for the formation of an ethically mature professional personality. It has been found that violations of academic integrity in the educational process may transform into professional deformations, including irresponsible attitudes toward clients, distortion of diagnostic results, disregard for confidentiality, and neglect of professional standards. It has been substantiated that the effective formation of the relevant values requires the integration of ethical issues into the content of professional disciplines, the use of practice-oriented tasks, the analysis of professional situations, and the development of reflection and personal responsibility among students. It has been generalized that the establishment of academic integrity and professional ethics in the educational environment is an important condition for training competent, morally responsible, and socially mature specialists capable of effective professional activity in the context of contemporary social challenges.

Key words: *academic integrity, professional ethics, higher education, specialists in the socio-psychological sphere, professional training, ethical competence, educational environment.*

Вступ. Актуальність дослідження академічної доброчесності та професійної етики в підготовці фахівців соціально-психологічної сфери зумовлена глибокими трансформаціями сучасної вищої освіти, підвищенням вимог до якості професійної підготовки та необхідністю формування фахівця, здатного здійснювати свою діяльність на засадах відповідальності, гуманізму, чесності й поваги до особистості. У професіях соціально-психологічного спрямування етичний вимір має особливе значення, оскільки майбутня професійна діяльність таких спе-

ціалістів безпосередньо пов’язана з міжособистісною взаємодією, підтримкою людини, збереженням конфіденційності, дотриманням принципу недопущення шкоди та прийняттям рішень, що впливають на психологічне благополуччя й соціальне функціонування особистості. У цьому контексті академічна доброчесність постає не лише як нормативна вимога до освітнього процесу, а як важливий чинник становлення професійної культури майбутнього фахівця. Недотримання принципів доброчесності під час навчання може спричинити деформацію професій-

них цінностей, зниження рівня відповідальності, викривлення уявлень про норми професійної поведінки та перенос неетичних моделей у практичну діяльність. Саме тому проблема формування академічної доброчесності й професійної етики набуває особливої значущості в системі підготовки фахівців соціально-психологічної сфери, оскільки від її розв'язання залежить не лише рівень їхньої фахової компетентності, а й суспільна довіра до професії, ефективність професійної взаємодії та якість допомоги, яку вони надаватимуть у майбутньому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема академічної доброчесності у сучасній науковій літературі розглядається як системне явище, безпосередньо пов'язане з якістю вищої освіти, культурою закладу освіти та професійним становленням майбутнього фахівця. Нормативну основу такого підходу в Україні закріплено в Законі України «Про освіту» [1], де академічну доброчесність визначено як сукупність етичних принципів і правил, якими мають керуватися учасники освітнього процесу під час навчання, викладання та наукової діяльності. У новітніх працях Т.Бертрам-Галлант [3] академічна доброчесність подається не як вузька антиплагіатна практика, а як центральний елемент досягнення освітніх цілей, тоді як порушення доброчесності інтерпретуються як системний, а не суто індивідуальний виклик. Г. Куртіс і Дж. Клер [6] обґрунтовують необхідність теоретично вмотивованого вивчення академічної доброчесності та доводять продуктивність психологічних і кримінологічних підходів для пояснення причин академічних порушень. Л. Адам [2], аналізуючи студентські уявлення про академічну доброчесність, встановлює наявність розриву між інституційними вимогами та тим, як самі здобувачі освіти розуміють плагіат, посилення, правила співпраці та межі допустимої допомоги. В. Жу. [11] доводить ефективність структурованих програм формування культури доброчесності, які сприяють зниженню недоброчесної поведінки та посиленню етичної свідомості студентів. С. Л. Хуанг, Х. Шао, С. Ву та С. Янг [8] показують, що цифрове освітнє середовище породжує нові етичні дилеми й посилює ризики академічних порушень, а К. Bittle [4] у систематичному огляді засвідчує, що поширення генеративного штучного інтелекту істотно змінює практики навчальної діяльності та актуалізує перегляд підходів до забезпечення академічної доброчесності. Е.Д.Л. Євангеліста (E. D. L. Evangelista) [7] наголошує на необхідності переосмислення дизайну оцінювання, розроблення етичних політик використання ШІ та формування культури доброчесності замість орієнтації лише на контроль і санкції.

У дослідженнях, присвячених професійній етиці фахівців соціально-психологічної сфери, домінує положення про те, що етична компетентність є обов'язковою складовою професійної підготовки й не може формуватися ізольовано від практичних ситуацій морального вибору. Т. Семигіна [10] у праці про етичні стандарти й кодекси соціальної роботи в міжнародному та національному контекстах дово-

дить, що сучасна підготовка соціальних працівників має спиратися на права людини, соціальну справедливість і професійну регуляцію, узгоджену з міжнародними стандартами. Н. Кодеро-Рамос, М. Флорес Санчес, Р. Альварес Перец і М. Мунос Беллерін [5] обґрунтовують результативність проблемно-орієнтованого навчання та роботи з моральними дилемами для розвитку рефлексивних, критичних і прикладних етичних компетентностей у майбутніх соціальних працівників. Ф.Г. Ремер (F. G. Reamer) [9], аналізуючи новітні етичні виклики у соціальній роботі, показує, що цифровізація та використання штучного інтелекту висувають підвищені вимоги до підготовки фахівців у питаннях відповідальності, прозорості, конфіденційності, недопущення викривлень і професійної чесності. Отже, сучасні публікації переконливо засвідчують, що академічна доброчесність і професійна етика мають спільне ціннісне підґрунтя та повинні розглядатися як взаємопов'язані компоненти підготовки майбутніх психологів, соціальних працівників, консультантів і педагогів.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Попри вагомий напруження в галузі академічної доброчесності та професійної етики, наукова література ще не сформувала цілісної моделі їх інтегрованого розгляду саме у підготовці фахівців соціально-психологічної сфери. Наявні дослідження переважно аналізують або загальноуніверситетські механізми забезпечення академічної доброчесності, або професійну етику окремо від освітнього контексту. Недостатньо розкрито, яким чином порушення академічної доброчесності на етапі навчання трансформуються у майбутні професійні ризики, зокрема у викривлення діагностичних висновків, нехтування конфіденційністю, формалізацію допомоги, зниження відповідальності за професійне рішення та нормалізацію неетичних практик. Недостатньо дослідженими залишаються також педагогічні умови, методи й засоби, що забезпечують одночасне формування доброчесної академічної поведінки, етичної рефлексії, навичок розв'язання моральних дилем і відповідального використання цифрових та ШІ-інструментів у підготовці майбутніх фахівців допомагаючих професій.

Мета дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні сутності, змісту та взаємозв'язку академічної доброчесності й професійної етики в системі підготовки фахівців соціально-психологічної сфери, а також у визначенні їх ролі у формуванні професійної компетентності, моральної відповідальності та готовності майбутніх фахівців до етично виваженої професійної діяльності.

Виклад основного матеріалу. У сучасному освітньо-науковому просторі академічна доброчесність і професійна етика постають не як ізольовані нормативні вимоги, а як взаємопов'язані засади підготовки фахівців, від яких залежить якість освіти, довіра до результатів навчання та готовність майбутнього спеціаліста до відповідальної професійної діяльності. Для фахівців соціально-психологічної сфери ця проблема має особливу вагу, оскільки їхня

майбутня праця безпосередньо пов'язана з людиною, її гідністю, правами, психологічним благополуччям, конфіденційністю та безпечністю професійного втручання. Саме тому в українському законодавстві академічна доброчесність визначається як сукупність етичних принципів і правил, яких мають дотримуватися учасники освітнього процесу задля забезпечення довіри до результатів навчання і наукових досягнень, а Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти розглядає її як складник внутрішньої системи якості та інституційної культури університету. Така логіка цілком узгоджується з окресленим у поданому тексті розумінням академічної доброчесності й професійної етики як базових чинників професійного становлення майбутніх спеціалістів соціально-психологічного профілю.

Український досвід розбудови культури академічної доброчесності розвивається в руслі загальноєвропейських підходів до забезпечення якості вищої освіти. У європейському просторі академічна свобода та академічна доброчесність прямо пов'язані з політикою внутрішнього забезпечення якості, що зафіксовано в ESG 1.1, а інституційна відповідальність за підтримку цих цінностей визнається ключовою умовою довіри до університету. Водночас оновлений European Code of Conduct for Research Integrity у редакції 2023 року визначає доброчесність як рамку саморегуляції для всієї європейської дослідницької спільноти, акцентує значення дослідницької культури, добрих практик, відкритої науки, захисту даних, рівності та інклюзії. Це означає, що академічна доброчесність сьогодні розглядається не лише як механізм протидії плагіату чи шахрайству, а як широка ціннісна система, яка формує етичний тип професійної поведінки майбутнього фахівця.

Для підготовки фахівців соціально-психологічної сфери принципово важливим є те, що європейський і міжнародний професійний досвід пов'язує етичність практики з етичністю професійного навчання. Європейська федерація психологічних асоціацій у Meta-Code of Ethics наголошує, що національні етичні кодекси мають бути інтегровані в освіту, супервізію та професійну підготовку психологів, а в рекомендаціях щодо психологічних послуг у цифровому середовищі підкреслює незмінність базових етичних принципів – поваги до прав і гідності людини, компетентності, відповідальності та чесності – незалежно від форми надання допомоги. Так само Міжнародна Федерація Соціальних Працівників (International Federation of Social Workers) визначає центральними для соціальної роботи принципи людської гідності, прав людини, соціальної справед-

ливості та поваги до різноманіття. Отже, професійна етика у сфері соціально-психологічної допомоги не обмежується кодексною регламентацією поведінки фахівця, а виступає методологічною основою його професійної ідентичності, стилю взаємодії та способу прийняття рішень.

За сучасних умов цифровізації вищої освіти, активного використання ШІ-інструментів, розширення практик дистанційної взаємодії та зростання суспільного запиту на якісну психологічну і соціальну допомогу проблема поєднання академічної доброчесності з професійною етикою набуває ще більшої актуальності. Українські ініціативи щодо відповідального використання штучного інтелекту у вищій освіті вже прямо пов'язують його впровадження з питаннями академічної доброчесності, оцінювання та правових аспектів освітнього процесу, а європейський досвід переконливо засвідчує, що саме інтеграція цінностей доброчесності, етичної рефлексії, професійної відповідальності та інституційної підтримки забезпечує підготовку фахівця, здатного до гуманістично орієнтованої, компетентної та соціально відповідальної діяльності. У цьому контексті дослідження академічної доброчесності і професійної етики в підготовці майбутніх психологів, соціальних працівників, консультантів та інших фахівців соціально-психологічної сфери є своєчасним, науково обґрунтованим і практично значущим.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Проведений теоретичний аналіз дає підстави стверджувати, що академічна доброчесність і професійна етика становлять взаємопов'язані та взаємозумовлені компоненти підготовки фахівців соціально-психологічної сфери. Їх інтеграція у зміст професійної освіти забезпечує не лише дотримання нормативних вимог освітнього процесу, а й формування ціннісних орієнтирів, моральної відповідальності, професійної рефлексії та готовності майбутніх спеціалістів до етично виваженої взаємодії з людиною. Установлено, що академічна доброчесність у системі вищої освіти виконує значно ширшу функцію, ніж запобігання плагіату чи іншим формам недоброчесної поведінки, оскільки вона формує культуру чесності, відповідальності, поваги до авторства, достовірності результатів навчальної й наукової діяльності. Водночас професійна етика визначає світоглядні та практичні орієнтири майбутньої фахової діяльності, пов'язаної з дотриманням конфіденційності, повагою до гідності людини, недопущенням шкоди, об'єктивністю висновків і відповідальністю за професійні рішення.

Список літератури:

1. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII : редакція від 19.01.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19/en/ed20190119#Text>
2. Adam L. *Framing Students' Perspectives on Academic Integrity*. In: *Handbook of Academic Integrity*. 2023. P. 1–19. DOI: 10.1007/978-981-287-079-7_187-1
3. Bertram-Gallant T. *Leveraging Institutional Integrity for the Betterment of Education*. In: *Second Handbook of Academic Integrity*. 2024. P. 1889–1904. DOI: 10.1007/978-3-031-54144-5_52

4. Bittle K., El-Gayar O. *Generative AI and Academic Integrity in Higher Education: A Systematic Review and Research Agenda. Information*. 2025. Vol. 16, no. 4. Article 296. DOI: 10.3390/info16040296
5. Cordero Ramos N., Flores Sánchez M., Álvarez Pérez R., Muñoz Bellerín M. *Acquiring ethical competences for the resolution of moral dilemmas in social work. Social Work Education*. Published online: 13 Dec 2024. DOI: 10.1080/02615479.2024.2435531
6. Curtis G. J., Clare J. Academic Integrity Scholarship: The Importance of Theory. In: *Second Handbook of Academic Integrity*. 2024. P. 1651–1669. DOI: 10.1007/978-3-031-54144-5_164
7. Evangelista E. D. L. *Ensuring academic integrity in the age of ChatGPT: Rethinking exam design, assessment strategies, and ethical AI policies in higher education. Contemporary Educational Technology*. 2025. Vol. 17, no. 1. Article ep559. DOI: 10.30935/cedtech/15775
8. Huang C. L., Shao X., Wu C. et al. *Navigating the digital learning landscape: insights into ethical dilemmas and academic misconduct among university students. International Journal of Educational Technology in Higher Education*. 2025. Vol. 22. Article 29. DOI: 10.1186/s41239-025-00516-2
9. Reamer F. G. *Artificial Intelligence in Social Work: Emerging Ethical Issues. International Journal of Social Work Values and Ethics*. 2023. Vol. 20, no. 2. P. 52–71. DOI: 10.55521/10-020-205
10. Semigina T. *Ethical standards and codes in social work: International and national context. Social Work and Education*. 2025. Vol. 12, no. 3. P. 522–539. DOI: 10.25128/2520-6230.25.3.19
11. Zhu W. *The importance of promoting a culture of academic integrity in higher education institutions in China. Psicologia: Reflexão e Crítica*. 2025. Vol. 38. Article 30. DOI: 10.1186/s41155-025-00367-w

References:

1. Pro osvitu: Zakon Ukrainy vid 05.09.2017 № 2145-VIII: redaktsiia vid 19.01.2019 [On education: Law of Ukraine dated September 5, 2017, No. 2145-VIII, as amended on January 19, 2019]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19/en/ed20190119#Text> [in Ukrainian].
2. Adam, L. (2023). Framing students' perspectives on academic integrity. In: *Handbook of Academic Integrity*, pp. 1–19. DOI: 10.1007/978-981-287-079-7_187-1
3. Bertram-Gallant, T. (2024). Leveraging institutional integrity for the betterment of education. In: *Second Handbook of Academic Integrity*, pp. 1889–1904. DOI: 10.1007/978-3-031-54144-5_52
4. Bittle, K., & El-Gayar, O. (2025). Generative AI and academic integrity in higher education: A systematic review and research agenda. *Information*, Vol. 16, no. 4, Art. 296. DOI: 10.3390/info16040296
5. Cordero Ramos, N., Flores Sánchez, M., Álvarez Pérez, R., & Muñoz Bellerín, M. (2024). Acquiring ethical competences for the resolution of moral dilemmas in social work. *Social Work Education*. Published online: 13 Dec 2024. DOI: 10.1080/02615479.2024.2435531
6. Curtis, G. J., & Clare, J. (2024). Academic integrity scholarship: The importance of theory. In: *Second Handbook of Academic Integrity*, pp. 1651–1669. DOI: 10.1007/978-3-031-54144-5_164
7. Evangelista, E. D. L. (2025). Ensuring academic integrity in the age of ChatGPT: Rethinking exam design, assessment strategies, and ethical AI policies in higher education. *Contemporary Educational Technology*, Vol. 17, no. 1, Art. ep559. DOI: 10.30935/cedtech/15775
8. Huang, C. L., Shao, X., Wu, C., et al. (2025). Navigating the digital learning landscape: Insights into ethical dilemmas and academic misconduct among university students. *International Journal of Educational Technology in Higher Education*, Vol. 22, Art. 29. DOI: 10.1186/s41239-025-00516-2
9. Reamer, F. G. (2023). Artificial intelligence in social work: Emerging ethical issues. *International Journal of Social Work Values and Ethics*, Vol. 20, no. 2, pp. 52–71. DOI: 10.55521/10-020-205
10. Semigina, T. (2025). Ethical standards and codes in social work: International and national context. *Social Work and Education*, Vol. 12, no. 3, pp. 522–539. DOI: 10.25128/2520-6230.25.3.19
11. Zhu, W. (2025). The importance of promoting a culture of academic integrity in higher education institutions in China. *Psicologia: Reflexão e Crítica*, Vol. 38, Art. 30. DOI: 10.1186/s41155-025-00367-w

Дата першого надходження статті до видання: 20.03.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 14.04.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026

УДК 305:37.04]:364-786.4-055.2(045)

DOI <https://doi.org/10.32782/3041-1351/2026-2-22>

Попадинець Ольга Анатоліївна

аспірантка кафедри соціальної роботи,

Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради

olha.popadynecz@gmail.com

ORCID ID: 0009-0005-8502-8911

ГЕНДЕРНО ОРІЄНТОВАНЕ КАР'ЄРНЕ КОНСУЛЬТУВАННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПРОФЕСІЙНОЇ РЕСОЦІАЛІЗАЦІЇ ЖІНОК

Вступ. Сучасний ринок кар'єрного консультування в Україні часто залишається гендерно нейтральним, що призводить до ігнорування дискримінації за ознакою статі та закріплення нерівності. Традиційні методики, орієнтовані на андроцентричну модель «ідеального працівника», виявляються малоефективними для вразливих категорій населення, зокрема жінок із дітьми та жінок, які постраждали від гендерно зумовленого насильства (ГЗН). Стаття актуалізує проблему необхідності переходу від технічного кар'єрного консультування до комплексної стратегії економічного емпowerменту жінок, де фінансова незалежність розглядається як фундаментальний фактор безпеки та соціальної реабілітації жінки.

Мета роботи. Обґрунтувати необхідність впровадження гендерного підходу в систему підготовки кар'єрних радників та радників як ключової умови успішної професійної ресоціалізації жінок, що мають досвід ГЗН або перебувають у складних життєвих обставинах, на прикладі кейса проєкту «Розірви коло».

Наукова новизна. У статті вперше на прикладі конкретного тренінгового кейса для консультантської спільноти Хабу «Розірви коло» описано методологію інтеграції гендерної оптики в технологію кар'єрного супроводу. Авторська розробка базується на деконструкції ідеї виключно індивідуальної відповідальності за успіх та перегляді поняття кар'єрної перерви у контексті неоплачуваної доглядової праці. Обґрунтовано роль лінгвістичної репрезентації (фемінітивів) та легітимізації доглядової праці як інструментів відновлення суб'єктності жінки у професійному дискурсі.

Висновки. Доведено, що гендерна компетентність кар'єрних консультанток і консультантів дозволяє ідентифікувати приховані бар'єри (скляна стеля, липка підлога, штраф за материнство) та пропонувати реалістичні траєкторії розвитку для жінок, які прагнуть повернутися на ринок праці. Успішна ресоціалізація постраждалих від насильства жінок можлива лише за умови розуміння фаховою спільнотою соціального контексту та відмови від віктимізуючої лексики. Перспективи подальших досліджень полягають у впровадженні цих стандартів у роботу державних центрів зайнятості для створення запобіжників проти економічної залежності та насильства.

Ключові слова: професійна ресоціалізація, гендерно зумовлене насильство, кар'єрна перерва, соціальна робота, економічна незалежність жінок, дискримінація за статтю.

Popadynets Olha Anatoliivna

PhD Student at the Department of Social Work,

Municipal Establishment «Kharkiv Humanitarian-Pedagogical Academy» of Kharkiv Regional Council

GENDER RESPONSIVE CAREER COUNSELING AS A TOOL FOR THE PROFESSIONAL RESOCIALIZATION OF WOMEN

Introduction. The modern career counseling market in Ukraine often remains gender-neutral, leading to the disregard of gender-based discrimination and the reinforcement of inequality. Traditional methodologies, oriented toward the androcentric «ideal worker» model, prove ineffective for vulnerable categories, particularly women with children and women survivors of gender-based violence (GBV). The article highlights the necessity of shifting from technical career counseling to a comprehensive strategy for women's economic empowerment, where financial independence is viewed as a fundamental factor in a woman's safety and social rehabilitation.

Purpose. To substantiate the necessity of implementing a gender-sensitive approach in the training system for career advisors as a key condition for the successful professional resocialization of women who have experienced GBV or find themselves in difficult life circumstances, based on the case study of the «Break the Circle» project.

Academic novelty. For the first time, using a specific training case for the «Break the Circle» Hub counseling community, the article describes the methodology for integrating a gender lens into career support technology. The author's development is based on the deconstruction of the idea of sole individual responsibility for success and a revision of the concept of career gaps in the context of unpaid care work. The role of linguistic representation (femininitives) and the legitimization of care work as tools for restoring a woman's agency within professional discourse is substantiated.

Conclusions. It is proved that the gender competence of career counselors allows for the identification of hidden barriers (glass ceiling, sticky floor, motherhood penalty) and the proposal of realistic development trajectories for women seeking to re-enter the labor market. Successful resocialization of women survivors of gender-based violence is possible only if the professional community understands the social context and rejects victim-blaming vocabulary. Future research prospects lie in implementing these standards into the work of state employment centers to create safeguards against economic dependence and violence.

Key words: professional resocialization, gender-based violence, career gap, social work, women's economic independence, gender discrimination.

© Попадинець О. А., 2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

Актуальність проблеми. Сучасний ринок кар'єрного консультування в Україні, попри певні здобутки у впровадженні принципів гендерної чутливості, значною мірою залишається умовно гендерно нейтральним, що може призвести до закріплення структурної нерівності. Більшість поширених методик досі базуються на андроцентричній моделі, орієнтованій на образ «ідеального працівника», який не має побутових обтяжень, перерв у стажі через доглядову працю або специфічних психологічних бар'єрів. Такий підхід ігнорує фактор структурної дискримінації, з якою стикаються жінки, та виявляється не лише неефективним, а й потенційно шкідливим для вразливих категорій, зокрема для постраждалих від насильства. Аналогічні виклики постають і перед жінками, які повертаються до професійної діяльності після відпустки по догляду за дитиною або поєднують роботу з вихованням маленьких дітей. Саме материнство часто стає критичним фактором економічної залежності: через вимушену необхідність одноосібно опікуватися дитиною та неможливість повноцінно залучатися до трудової діяльності жінка втрачає фінансову автономію, що стає додатковим чинником вразливості у стосунках із партнером.

Класичний підхід до консультування традиційно фокусується на «браку навичок», ігноруючи системні бар'єри, що вони насправді визначають успіх ресоціалізації особи після травми чи тривалої ізоляції. Проблема полягає не стільки у відсутності кваліфікації (*hard skills*), скільки у наявності глибоких зовнішніх перешкод: упередженого ставлення роботодавців до матерів, невідповідності графіків роботи дитячих установ режиму офісів [1], а також стигми та розірваних соціальних зв'язків. В умовах гендерно зумовленого насильства (ГЗН) ці фактори підсилюються економічною залежністю, яка нерідко свідомо використовується кривдником як інструмент контролю та ізоляції постраждалої особи.

Окремим викликом є відсутність травмоінформованості в стандартному консультуванні. Традиційні методи часто базуються на стимулюванні клієнтки до «чоловічого» темпу та агресивних моделей успіху, що в стані вразливості може стати джерелом ретравматизації. Замість очікуваної підтримки жінка отримує підтвердження власної «невідповідності» ринковим стандартам, що призводить до демотивації та відмови від подальших спроб реалізації. Це підкреслює неможливість відокремлення кар'єрної траєкторії від аспекту безпеки: для постраждалих від насильства робота є не лише джерелом доходу, а передусім фізичною можливістю розірвати коло насильства. Без урахування безпекових ризиків та психологічного стану професійні поради втрачають свою практичну цінність.

У сучасних реаліях критично необхідним постає пошук та впровадження спеціалізованих підходів, що здатні подолати описані бар'єри. Одним із прикладів такої системної трансформації є діяльність Кар'єрного хабу «Розірви коло», який пропонує модель гендерно орієнтованого супроводу для розір-

вання «замкненого кола» економічної залежності. Без впровадження подібних інструментів жінка, намагаючись вийти на ринок праці, неминуче стикається з нечутливістю системи, що часто призводить до професійної невдачі та неможливості розірвати зв'язок з агресором через фінансову неспроможність. Саме тому зміна фокусу з технічного працевлаштування на комплексну стратегію економічного емплауерменту – з урахуванням специфіки кар'єрних перерв та досвіду ГЗН – є фундаментальною умовою ефективною соціальною реабілітації жінок. У межах цієї статті ми розглянемо кейс проведення тренінгу з гендерної рівності і недискримінаційної мови для кар'єрних консультанток і консультантів хабу «Розірви коло», спрямованого на розвиток гендерної обізнаності фахового кола та формування у них специфічних навичок, необхідних для роботи з вразливими категоріями жінок.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз сучасних наукових публікацій свідчить, що окремі компоненти окресленої проблеми досліджені досить ґрунтовно, проте в українському та міжнародному дискурсі вони існують переважно паралельно, рідко перетинаючись у межах цілісної методологічної моделі.

Зокрема, питання взаємозв'язку жіноцтва, материнства та ринку праці детально висвітлені у працях Олени Стрельник, яка в контексті материнства як неоплачуваної доглядової праці та викликів воєнного часу описує системні бар'єри, з якими стикаються матері, і ширше – жінки [2, 3]. Системний аналіз гендерної нерівності у професійній сфері та деконструкція явищ «скляної стелі» представлені у роботах Тамари Марценюк [4].

Елла Лібанова в своїй роботі «Гендерні відмінності на ринку праці: уроки Клаудії Голдін для України» фокусується на інституційних причинах нерівності [5].

Ця проблематика також знаходить широке відображення і в англійській науково-популярній літературі, де активно аналізуються структурні перешкоди для жінок на ринку праці. Так, Мішель Кінг [6] та Айріс Боннет [7] досліджують інституційні механізми нерівності, а Арлі Хохшильд [8] та Джоелі Брірлі [9] фокусуються на феномені «подвійного навантаження» та професійних втратах, пов'язаних із материнством. Економічні наслідки дискримінації за статтю та причини фінансової незахищеності жінок ґрунтовно розбирають Аннабель Вільямс [10] та Лінда Скотт [11]. Проте ці дослідження, пояснюючи зовнішній контекст дискримінації, переважно не торкаються того, як досвід гендерно зумовленого насильства (ГЗН) трансформує повсякденні реалії життя жінки та безпосередньо обмежує її можливості на ринку праці.

Інший масив літератури присвячений самому феномену насильства та системним збоям у захисті жінок. Праці Лори Бейтс [12,13], Джулі Біндел [14] та Гарріет Джонсон [15] фокусуються на критиці патріархальних структур та механізмах відтворення ГЗН.

В українському полі ці аспекти розроблені у працях Олени Кочемировської [16], Ганни Герасименко [17], та низці інших робіт українських дослідників і дослідниць, які фокусуються саме на домашньому і гендерно зумовленому насильстві, наприклад Т. Побережець [18], А. Дуля [19] та К. Локтева [20].

Попри значну кількість праць у обох напрямках, у світовому та вітчизняному полі відчувається брак системних досліджень, які б розглядали економічну незалежність жінок як прямий і дієвий інструмент запобігання гендерно зумовленому насильству. Поза фокусом уваги часто залишається теза про те, що фінансова спроможність жінки є ключовим фактором, який дозволяє уникати ситуацій вразливості та мінімізувати залежність від кривдника.

Таким чином, існує значний дефіцит методологічних розробок, де гендерна компетентність виступала б базовим професійним стандартом саме для консультанток і консультантів із працевлаштування. Саме цей розрив між загальною соціальною реабілітацією та «сухим» кар'єрним консультуванням намагається закрити дане дослідження. На прикладі кейсу Хабу «Розірви коло» пропонується модель інтеграції гендерної оптики безпосередньо в підготовку кар'єрних консультанток і консультантів.

Мета дослідження. Обґрунтувати необхідність впровадження гендерного підходу в систему підготовки кар'єрних консультанток і консультантів як визначальної умови успішної професійної ресоціалізації жінок, що зазнали гендерно зумовленого насильства (на прикладі аналізу тренінгового кейса проєкту «Розірви коло»).

Виклад основного матеріалу. Практичне підґрунтя дослідження склав досвід розробки та проведення авторкою спеціалізованого тренінгу для фахівчинь і фахівців у межах проєкту UNFPA «Посилення національних і регіональних механізмів побудови адаптивної, підзвітної та економічно ефективної системи протидії та запобігання насильству за ознакою статі». Робота базувалася на аналізі діяльності авторки як консультантки з гендерної рівності та досвіді взаємодії з майданчиком професійної ресоціалізації жінок – спеціалізованою вебплатформою «Розірви коло. Кар'єрний хаб» (Women Career Hub). Головною філософією цієї ініціативи є розуміння того, що подолання домашнього насильства є неможливим без розірвання ланцюга економічної залежності постраждалих осіб, яка часто стає головним якорем у деструктивних стосунках.

Згідно з методологією проєкту, гендерно зумовлене насильство (ГЗН) не лише підриває здоров'я та гідність потерпілих, а й прямо впливає на їхню автономію. В умовах сучасної України, коли збройний конфлікт значно підвищив ризики потрапляння в ситуацію насильства, розвиток професійного потенціалу та фінансової спроможності жінок визначено як стратегічний пріоритет. Метою Хабу є створення умов, за яких жінки, що постраждали від ГЗН або перебувають у групі ризику через економічну вразливість, отримують доступ до якісних послуг із працевлаштування. Проєкт базується на фунда-

менті Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» [21] та орієнтований на інтеграцію спеціалізованих послуг у загальну систему соціального захисту. Хаб пропонує постраждалим жінкам індивідуальну підтримку кар'єрних радниць та радників, психологічні онлайн-консультації та професійні курси, що дозволяють здобути стійкі й затребувані на ринку праці навички.

Важливою складовою діяльності Women Career Hub є безперервний розвиток компетенцій кар'єрних радниць і радників. Роль авторки полягала у впровадженні гендерно орієнтованого підходу в процес підготовки фахового кола, де економічна незалежність розглядалася передусім як фактор безпеки. Таким чином, в основу розробки тренінгової програми було покладено концепцію, згідно з якою професійна ресоціалізація розглядається не як технічний процес пошуку вакансій, а як цілісний реабілітаційний захід. Окремим завданням тренінгу було формування спеціального понятійного апарату та мови емпайерменту замість «токсичної мотивації». Роль авторки як консультантки і тренерки полягала у деконструкції стандартних підходів, які часто ігнорують соціальний контекст. Це з одного боку передбачало вміння говорити з жінкою не як із «жертвою», а як із фахівчиною, чия кар'єра була призупинена через об'єктивні зовнішні обставини. З іншого боку, окремим аспектом підготовки стала дискусія щодо меж застосування концепції індивідуальної відповідальності за успіх. Попри її потенційну життєздатність у стабільних умовах, було обґрунтовано, що за відсутності гендерної оптики цей підхід може ставати деструктивним, адже не враховує структурну дискримінацію та соціальний контекст клієнтки. Під час навчання було деконструйовано популярні, але часто шкідливі установки на кшталт «все залежить тільки від тебе» або «межі лише в голові». У контексті жінок, які проживають у шелтерах або виховують дітей без підтримки партнера, такі фрази є не лише неправдивими, а можуть бути і ретравматизуючими, оскільки вони ігнорують системні бар'єри: брак дитячих садків, дискримінацію з боку роботодавців та відсутність житла. Варто не забувати також про структурну дискримінацію, якої зазнають матері на ринку праці: високий ризик потрапляння в ситуацію насильства та неможливість виходу з неї корелюють із материнством, саме поява дитини часто стає тригером економічної вразливості для жінки. Жінка вимушено полишає ринок праці, фокусуючись на забезпеченні життєдіяльності дитини, що призводить до повної фінансової залежності від партнера.

Разом із цим під час тренінгу відбувалася деконструкція моделі «ідеального працівника», де консультантки та консультанти вчилися розуміти, що ринок праці сформований під чоловічий досвід, а перерва на дитину чи через ситуацію насильства є не професійною деградацією, а складним соціальним контекстом.

Значна частина роботи була спрямована на формування нової самопрезентації клієнток. Через фахівчинь і фахівців жінкам трансливалася мова,

якою вони можуть описувати свій досвід без сорому. Це включало визнання «домашньої» та «доглядової» праці як важливого досвіду, що розвиває компетенції, та легітимізацію кар'єрної перерви як наслідку системних нерівностей, а не особистої невдачі. Консультантки та консультанти вчилися будувати реалістичні кар'єрні траєкторії, враховуючи навіть мінімальні можливості жінок у кризових умовах. Було наголошено, що вимушений вибір жінками низькокваліфікованої роботи або неповного робочого дня часто є не ознакою втрати кваліфікації, а вимушеною адаптацією до край несприятливих умов ринку праці. Таким чином, успішна ресоціалізація починається з визнання структурних перепон та переходу від технічної допомоги до ціннісної підтримки.

Окремим блоком тренінгу стала лінгвістична репрезентація жіноцтва у професії, де використання фемінітивів розглядалося як інструмент видимості. Важливість цього підходу полягає в тому, що мова не лише відображає реальність, а й формує її. Використання таких форм, як «директорка», «консультантка» чи «менеджерка», стає способом зробити жінку лінгвістично помітною у професійному просторі. Психологічний ефект вживання фемінітивів у спілкуванні з жінками, які перебувають у складних життєвих обставинах, сприяє їхній самоідентифікації як фахівчинь. Це частина процесу емпвауерменту, де мова стає інструментом подолання внутрішньої невпевненості та відчуття меншовартості, транслюючи повідомлення про те, що жінка повноправно присутня у професійному дискурсі.

Для реалізації цих завдань під час тренінгового навчання було використано низку практичних вправ та методичних кейсів, спрямованих на відпрацювання навичок гендерно чутливої комунікації. Також для закріплення теоретичного матеріалу, окрім лекційної частини, аудиторії були запропоновані практичні вправи, спрямовані на розвиток навичок структурного аналізу професійного середовища і розпізнання дискримінації. Зокрема, було використано вправу «Зроби крок», яка дозволила учасницям та учасникам наочно побачити механіку структурної нерівності. Завдяки цій методиці вони змогли візуалізувати, як різні стартові умови, зумовлені статтю, наявністю дітей або досвідом насильства, створюють невидимі перешкоди, що уповільнюють або унеможливають професійний поступ жінки.

Важливий акцент було зроблено на командній роботі, під час якої відбувалася деконструкція поширених стереотипів стосовно жінок на ринку праці.

Фахівчині та фахівці вчилися ідентифікувати та аналізувати такі приховані бар'єри, як «скляна стеля», «липка підлога», «штраф за материнство» та гендерний розрив в оплаті праці. Практична частина також включала роботу над переформулюванням кейсів соціальної роботи: учасники та учасниці опанували мову емпвауерменту, вчилися відходити від віктимізуючої лексики та будувати стратегію консультування, що базується на визнанні суб'єктності та прав клієнтки.

Результатом тренінгу стало суттєве підвищення рівня професійної впевненості учасників і учасниць. Згідно зі зворотним зв'язком, вони відзначили значне зростання особистої обізнаності стосовно гендерних питань у кар'єрному консультуванні. Ключовим підсумком навчання стала готовність аудиторії інтегрувати гендерно орієнтовані підходи у свою щоденну практику, використовуючи отримані інструменти для створення безпечного та підтримуючого середовища для професійної ресоціалізації жінок.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Підсумовуючи результати дослідження, можна дійти висновку, що впровадження гендерно орієнтованого підходу в систему підготовки кар'єрних радниць та радників є базовою умовою успішної ресоціалізації жінок, особливо тих, хто має досвід гендерно зумовленого насильства. Аналіз діяльності Кар'єрного хабу «Розірви коло» засвідчує, що відмова від андроцентричної моделі «ідеального працівника» на користь розуміння реального соціального контексту дозволяє фахівцям і фахівчиням ефективніше ідентифікувати та долати структурні бар'єри.

Головним результатом запропонованої методології є перехід від технічної допомоги у працевлаштуванні до стратегії економічного емпвауерменту. Це передбачає не лише деконструкцію гендерних стереотипів, а й легітимізацію доглядової праці, визнання «штрафу за материнство» як системного чинника та використання лінгвістичних інструментів видимості (фемінітивів) для відновлення суб'єктності жінки.

Перспективи подальших досліджень вбачаються у розробці стандартизованих методичних рекомендацій для державних центрів зайнятості та приватних рекрутингових агенцій щодо роботи з вразливими категоріями жінок. Подальша інтеграція гендерної оптики в інструменти ринку праці дозволить не лише підвищити рівень економічної активності жіноцтва, а й створити дієві запобіжники проти відтворення циклів фінансової залежності та насильства.

Список літератури:

1. Попадинець О. Роль громади і підтримуючого середовища в соціалізації матерів: на матеріалі 10 глибинних інтерв'ю з українськими жінками. *Соціальна педагогіка: теорія та практика*. 2025. № 1. <https://doi.org/10.12958/1817-3764-2025-1-51-65>
2. Стрельник О. Турбота як робота: материнство у фокусі соціології: монографія / КНУ ім. Т. Шевченка; факультет соціології. Київ: Критика, 2017. 288 с.
3. Стрельник О. Материнство як соціальна практика: структурно-діяльнісний підхід : дис. д-ра соціол. наук : 22.00.04 / Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка. Київ, 2017. 459 с.
4. Марценюк Т. О. Гендер для всіх. Виклик стереотипам. Київ : Основи, 2017. 254 с.

5. Лібанова Е. Гендерні відмінності на ринку праці: уроки Клаудії Голдін для України. Премія з економіки пам'яті Альфреда Нобеля 2023 року. *Вісник НАН України*. 2023. № 12. С. 47–60. DOI: <https://doi.org/10.15407/vism2023.12.047>
6. King M. P. *The Fix: Overcome the Invisible Barriers That Are Holding Women Back at Work*. New York : Simon & Schuster Audio та Blackstone Publishing, 2020.
7. Bohnet I. *What Works: Gender Equality by Design*. Cambridge : Harvard University Press, 2016. 399 p.
8. Hochschild A. R., Machung A. *The Second Shift : Working Families and the Revolution at Home*. New York :Penguin Group Inc.,2003. 322p.
9. Brearley J. *The Motherhood Penalty: How to stop motherhood being the kiss of death for your career*. New York : Simon & Schuster, 2022. 384 p.
10. Williams A. *Why Women Are Poorer Than Men and What We Can Do About It*. London : Penguin Books, 2021. 288 p.
11. Скотт Л. Книга Економіка з двома іксами. Грандіозний потенціал жіночої незалежності. Київ: Yakaboo Publishing, 2021. 384 с.
12. Bates L. *Fix the System, Not the Women*. New York : Simon & Schuster LLC, 2022. 208 p.
13. Bates L. *Men Who Hate Women. From incels to pickup artists, the truth about extreme misogyny and how it affects us all*. New York : Simon & Schuster LLC, 2021.368 p.
14. Bindel J. Feminism for Women: The Real Route to Liberation. *The British Journal of Criminology*. 2023. Vol. 63. Issue 2. P. 529–531. DOI : <https://doi.org/10.1093/bjc/azac048> (date of application : 12/03/2026).
15. Johnson H. *Enough: The Violence Against Women and How to End It*. Scotland : William Collins, 2022. 300 p.
16. Кочемировська О. О., Христова Г.О. Стандарти надання соціальних послуг особам, які постраждали від насильства в сім'ї: міжнародний досвід та рекомендації для України / заг. ред С. Павлиш. Київ ; Запоріжжя: Друкарський світ, 2011. 228 с. URL: https://gender.org.ua/images/lib/standarty_soc_poslug.pdf (дата звернення : 12/03/2026).
17. Герасименко Г. Гендерна рівність та відповідь на домашнє насильство в приватному секторі в Україні: заклик до дії. 2019. 65 с. URL : <https://ukraine.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/%D0%93%D0%95%D0%9D%D0%94%D0%95%D0%A0%D0%9D%D0%90%20%D0%A0%D0%86%D0%92%D0%9D%D0%86%D0%A1%D0%A2%D0%AC%20%20%281%29.pdf> (дата звернення : 12/03/2026).
18. Побережець Т. Соціальна робота з жінками, які постраждали від домашнього насильства. *Вісник Приазовського державного технічного університету. Сер.: Соціально-гуманітарні науки та публічне адміністрування*. 2023. №. 10. С. 65–74. DOI: <https://doi.org/10.31498/2617-2038.2023.10.303882> (дата звернення : 12/03/2026).
19. Дуля А. В., Діброва О. В. Сімейне насильство як соціальна проблема. *Соціальна робота: реалії та перспективи*: зб. наук. пр. Всеукр. наук.-практ. конф., присвяч. 110-річчю Полтавський нац. пед. ун-та імені В. Г. Короленка. Полтава, 2024. С. 15–17.
20. Локтева К. М. Соціальна робота з запобігання та протидії домашньому насильству в Україні : кваліфікаційна робота здобувача вищої освіт / Маріуполь. держ. ун-т. Маріуполь, 2023. 73 с. URL : <https://repository.mu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/3930/3/%D0%9B%D0%BE%D0%BA%D1%82%D1%94%D0%B2%D0%B0%20%D0%A1%D0%A0-19%20%D0%9A%D0%B2%D0%B0%D0%BB%D1%96%D1%84%D1%96%D0%BA%D0%B0-D1%86%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%B0%20%D1%80%D0%BE%D0%B1%D0%BE%D1%82%D0%B0.pdf> (дата звернення : 12/03/2026).
21. Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 07.12.2017 № 2229-VIII (редакція від 19.12.2024, підстава – 3733-IX, 4073-IX). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text> (дата звернення : 12/03/2026).

References:

1. Popadynets, O. (2025). Rol hromady i pidtrymuichoho seredovyscha v sotsializatsii materiv: na materialy 10 hlybnykh interv'iu z ukrainskymy zhinkamy [The role of community and supportive environment in the socialization of mothers: based on 10 in-depth interviews with Ukrainian women]. *Sotsialna pedahohika: teoriia ta praktyka – Social pedagogy: theory and practice*, issue1 <https://doi.org/10.12958/1817-3764-2025-1-51-65> [in Ukrainian].
2. Strel'nyk, O. (2017). *Turbota yak robota: materynstvo u fokusi sotsiologhii [Caring as work: motherhood in the focus of sociology]*. Kyiv: Criticism [in Ukrainian].
3. Strel'nyk, O. (2017). *Materynstvo yak sotsialna praktyka: strukturno-diiialnisnyi pidkhid [Motherhood as a social practice: a structural-activity approach]*. *Doctor's thesis*. Kyiv : Kyiv. nats. un-t imeni Tarasa Shevchenka [in Ukrainian].
4. Martseniuk, T. O. (2017). *Hender dlia vsikh. Vyklyk stereotypam [Gender for all. A challenge to stereotypes]*. Kyiv: Osnovy [in Ukrainian].
5. Libanova, E. (2023). *Henderni vidminnosti na rynku pratsi: uroky Klaudii Holdin dlia Ukrainy. Premiia z ekonomiky pam'iaty Alfreda Nobelia 2023 roku [Gender differences in the labor market: lessons from Claudia Goldin for Ukraine. The 2023 Nobel Prize in Economics]*. *Visnyk NAN Ukrainy – Bulletin of the NAS of Ukraine*, 12, 47–60 [in Ukrainian]. Retrieved from <https://doi.org/10.15407/vism2023.12.047>.
6. King, M. P. (2020). *The Fix: Overcome the Invisible Barriers That Are Holding Women Back at Work*. New York : Simon & Schuster Audio та Blackstone Publishing.
7. Bohnet, I. (2016). *What Works: Gender Equality by Design*. Cambridge : Harvard University Press.
8. Hochschild, A. R., Machung, A. (2003). *The Second Shift : Working Families and the Revolution at Home*. New York :Penguin Group Inc.
9. Brearley, J. (2022). *The Motherhood Penalty: How to stop motherhood being the kiss of death for your career*. New York : Simon & Schuster.

10. Williams, A. (2021). *Why Women Are Poorer Than Men and What We Can Do About It*. London : Penguin Books.
11. Skott, L. (2021). *Knyha Ekonomika z dvoma iksamy. Hrandiozniy potentsial zhinochoi nezalezhnosti [The book Economics with two Xs. The grandiose potential of women's independence]*. Kyiv: Yakaboo Publishing [in Ukrainian].
12. Bates, L. (2022). *Fix the System, Not the Women*. New York : Simon & Schuster LLC.
13. Bates, L. (2021). *Men Who Hate Women. From incels to pickup artists, the truth about extreme misogyny and how it affects us all*. New York : Simon & Schuster LLC.
14. Binde, J. (2023). Feminism for Women: The Real Route to Liberation. *The British Journal of Criminology*, 63(2), 529–531. Retrieved from <https://doi.org/10.1093/bjc/azac048>
15. Johnson, H. (2022). *Enough: The Violence Against Women and How to End It*. Scotland : William Collins.
16. Kochemyrovska, O. O., Khrystova, H. O. (2011). *Standarty nadannia sotsialnykh poslug osobam, yaki postrazhdaly vid nasylstva v simi: mizhnarodnyi dosvid ta rekomendatsii dlia Ukrain [Standards for the provision of social services to victims of domestic violence: international experience and recommendations for Ukraine]*. Kyiv; Zaporizhzhia: Drukarskyi svit. Retrieved from https://gender.org.ua/images/lib/standarty_soc_poslug.pdf [in Ukrainian].
17. Herasymenko, H. (2019). *Henderna rivnist ta vidpovid na domashnie nasylstvo v pryvatnomu sektori v Ukrain i: zaklyk do dii [Gender equality and the response to domestic violence in the private sector in Ukraine: a call to action]*. Retrieved from <https://ukraine.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/%D0%93%D0%95%D0%9D%D0%94%D0%95%D0%A0%D0%9D%D0%90%20%D0%A0%D0%86%D0%92%D0%9D%D0%86%D0%A1%D0%A2%D0%AC%20%20%281%29.pdf> [in Ukrainian].
18. Poberezhets, T. (2023). Sotsialna robota z zhinkamy, yaki postrazhdaly vid domashnoho nasylstva [Social work with women who have suffered from domestic violence]. *Visnyk Pryazovskoho derzhavnoho tekhnichnoho universytetu. Ser.: Sotsialno-humanitarni nauky ta publichne administruvannia – Bulletin of the Azov State Technical University. Ser.: Social and Human Sciences and Public Administration*, 10, 65–74. Retrieved from <https://doi.org/10.31498/2617-2038.2023.10.303882> [in Ukrainian].
19. Dulia, A. V., Dibrova, O. V. (2024). Simeine nasylstvo yak sotsialna problema [Domestic violence as a social problem]. *Sotsialna robota: realii ta perspektyvy – Social work: realities and prospects*, 15–17. [in Ukrainian].
20. Loktieva, K. M. (2023). *Sotsialna robota z zapobihannia ta protydii domashnomu nasylstvu v Ukraini [Social work to prevent and combat domestic violence in Ukraine]*. Mariupol : Mariupol State University. Retrieved from <https://repository.mu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/3930/3/%D0%9B%D0%BE%D0%BA%D1%82%D1%94%D0%B2%D0%B0%20%D0%A1%D0%A0-19%20%D0%9A%D0%B2%D0%B0%D0%BB%D1%96%D1%84%D1%96%D0%BA%D0%B0-D1%86%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%B0%20%D1%80%D0%BE%D0%B1%D0%BE%D1%82%D0%B0.pdf> [in Ukrainian].
21. Zakon Ukrainy Pro zapobihannia ta protydii domashnomu nasylstvu : vid 07.12.2017 № 2229-VIII (redaktsiia vid 19.12.2024, pidstava – 3733-IX, 4073-IX) [Law of Ukraine On Prevention and Counteraction to Domestic Violence: dated 07.12.2017 No. 2229-VIII (edition dated 19.12.2024, basis – 3733-IX, 4073-IX)]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text> [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 23.03.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 20.04.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026

УДК 364.4:004

DOI <https://doi.org/10.32782/3041-1351/2026-2-23>**Шевчук Олександр Володимирович**

кандидат педагогічних наук,
викладач кафедри цифрових, освітніх та соціо-економічних технологій,
Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»
ORCID ID: 0000-0002-0557-2994

ЦИФРОВА ІНКЛЮЗІЯ ЯК НАПРЯМ СУЧАСНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ В ГРОМАДІ

Вступ. У сучасних умовах цифрової трансформації суспільства соціальна робота в громаді набуває нових змістових і технологічних характеристик, пов'язаних із потребою забезпечення рівного доступу всіх категорій населення до соціальних послуг, інформації, комунікації та ресурсів підтримки. Особливої актуальності це питання набуває в контексті соціального включення осіб з інвалідністю, людей старшого віку, внутрішньо переміщених осіб, сімей у складних життєвих обставинах та інших вразливих груп, для яких цифрове середовище може одночасно виступати як простором нових можливостей, так і чинником поглиблення нерівності. Цифрова інклюзія в такому вимірі постає не лише як технічне забезпечення доступу до електронних сервісів, а як комплексний соціальний процес, що охоплює розвиток цифрової грамотності, формування доступного комунікаційного простору, адаптацію цифрових інструментів до потреб різних категорій населення та посилення спроможності громади до соціальної підтримки.

Мета та завдання. Метою роботи є теоретичне обґрунтування цифрової інклюзії як важливого напрямку сучасної соціальної роботи в громаді та визначення її значення для розширення доступу вразливих груп населення до соціальних послуг і механізмів соціальної участі. Для досягнення поставленої мети передбачено з'ясувати сутність поняття «цифрова інклюзія» у соціально-робочому дискурсі, окреслити її основні складники та функції, охарактеризувати можливості використання цифрових технологій у практиці соціальної роботи в громаді, а також визначити ключові бар'єри й ризики, що ускладнюють залучення клієнтів до цифрового середовища.

Результати роботи. У ході дослідження встановлено, що цифрова інклюзія є багатовимірним явищем, яке поєднує технологічний, соціальний, освітній та комунікативний компоненти. Доведено, що її впровадження в практику соціальної роботи в громаді сприяє підвищенню доступності соціальних послуг, оперативності соціального супроводу, розвитку дистанційного консультування, зміцненню міжвідомчої взаємодії та активізації участі клієнтів у розв'язанні власних соціальних проблем. Обґрунтовано, що ефективність цифрової інклюзії залежить від рівня цифрової компетентності як фахівців соціальної сфери, так і отримувачів послуг, а також від наявності адаптованих цифрових ресурсів, безбар'єрного дизайну сервісів і підтримувального соціального середовища в громаді.

Ключові слова: цифрова інклюзія, соціальна робота, громада, цифрова грамотність, вразливі групи, соціальні послуги, цифрова нерівність, безбар'єрність, електронні сервіси, соціальна підтримка.

Shevchuk Oleksandr Volodymyrovych

Candidate of Pedagogical Sciences,
Lecturer at the Department of Digital, Educational, and Socio-Economic Technologies,
Educational and Rehabilitation Institution of Higher Education
«Kamianets-Podilskyi State Institute»

DIGITAL INCLUSION AS A DIRECTION OF MODERN COMMUNITY SOCIAL WORK

Introduction. In the current context of the digital transformation of society, community social work is acquiring new substantive and technological characteristics associated with the need to ensure equal access for all categories of the population to social services, information, communication, and support resources. This issue becomes especially relevant in the context of the social inclusion of persons with disabilities, older adults, internally displaced persons, families in difficult life circumstances, and other vulnerable groups, for whom the digital environment may simultaneously serve both as a space of new opportunities and as a factor deepening inequality. In this dimension, digital inclusion appears not only as the technical provision of access to electronic services, but also as a comprehensive social process that encompasses the development of digital literacy, the creation of an accessible communication space, the adaptation of digital tools to the needs of different population groups, and the strengthening of a community's capacity for social support.

Purpose and objectives. The purpose of the study is to provide a theoretical substantiation of digital inclusion as an important direction of modern community social work and to determine its significance for expanding vulnerable population groups' access to social services and mechanisms of social participation. To achieve this purpose, the study is intended to clarify the essence of the concept of "digital inclusion" within social work discourse, outline its main components and functions, characterize the possibilities of using digital technologies in community social work practice, and identify the key barriers and risks that complicate clients' engagement in the digital environment.

Results. The study found that digital inclusion is a multidimensional phenomenon that combines technological, social, educational, and communicative components. It was proved that its implementation in community social work practice contributes to increasing the accessibility of social services, improving the efficiency of social support, developing remote counseling, strengthening interagency

© Шевчук О. В., 2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

cooperation, and enhancing clients' participation in solving their own social problems. It was substantiated that the effectiveness of digital inclusion depends on the level of digital competence of both social service professionals and service recipients, as well as on the availability of adapted digital resources, barrier-free service design, and a supportive social environment within the community.

Key words: *digital inclusion, social work, community, digital literacy, vulnerable groups, social services, digital inequality, barrier-free accessibility, electronic services, social support.*

Актуальність проблеми. Актуальність дослідження цифрової інклюзії як напряму сучасної соціальної роботи в громаді зумовлена глибокими змінами, що відбуваються в суспільстві під впливом цифрової трансформації. У сучасних умовах доступ до інформації, електронних сервісів, дистанційної комунікації та онлайн-підтримки стає важливою передумовою повноцінної участі людини в суспільному житті. Водночас цифровізація не гарантує автоматичного розширення можливостей для всіх категорій населення, оскільки значна частина громадян, зокрема особи з інвалідністю, люди старшого віку, внутрішньо переміщені особи, сім'ї у складних життєвих обставинах та інші вразливі групи, нерідко стикаються з бар'єрами у користуванні цифровими ресурсами. За таких умов проблема цифрової інклюзії набуває особливого значення, оскільки стосується не лише технічної доступності цифрових інструментів, а й забезпечення соціальної справедливості, рівності можливостей і реального включення людини в систему соціальної підтримки громади.

Посилення ролі цифрових технологій у діяльності соціальних служб, розвитку електронних послуг, дистанційного консультування та міжвідомчої взаємодії потребує переосмислення змісту й практик соціальної роботи на рівні громади. Саме тому цифрова інклюзія постає як один із ключових напрямів її модернізації, орієнтований на подолання цифрової нерівності, розвиток цифрової грамотності населення, упровадження безбар'єрних сервісів і створення доступного комунікаційного середовища. Актуальність цієї проблеми посилюється тим, що ефективність соціальної роботи сьогодні дедалі більше залежить від здатності фахівців адаптувати цифрові інструменти до потреб клієнтів, забезпечувати індивідуалізований соціальний супровід та формувати умови для активної участі людини у вирішенні власних соціальних проблем. Отже, дослідження цифрової інклюзії є важливим як у теоретичному, так і в практичному вимірах, оскільки спрямоване на вдосконалення механізмів соціальної підтримки, зміцнення спроможності громади та формування інклюзивного соціального простору.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз сучасного наукового дискурсу засвідчує, що проблема цифрової інклюзії дедалі виразніше розглядається не лише як технічне питання доступу до пристроїв чи інтернету, а як складова соціальної справедливості, участі та рівності можливостей для вразливих груп. У європейському дослідницькому полі окремих напрямів уже сформовано навколо впливу цифрового розриву на людей з низькими доходами й освітою, осіб старшого віку, людей з інвалідністю, етнічних меншин і мешканців віддалених територій. Це означає, що цифрова інклюзія

набула статусу міждисциплінарної проблеми, яка прямо стосується соціальної роботи, оскільки саме вона працює з групами, що найчастіше зазнають цифрового виключення.

У дослідженнях, безпосередньо пов'язаних із соціальною роботою, уже закладено важливі підходи до розв'язання цієї проблеми. М. Hartman-van der Laan, A. J. A. M. van Deursen, E. van Laar і J. Tuinstra [5] у систематичному огляді показали, що соціальні працівники є однією з найбільш доступних формальних ланок підтримки цифрової інклюзії на рівні громади, а їхня роль охоплює виявлення ознак цифрового виключення, пряму допомогу клієнтам, організацію навчання, peer support і реагування на системні бар'єри. Marjo Romakkaniemi, Mari Kivistö, Timo Harrikari, Valentina Fiorentino, Tanja Leppiaho та Sanna Hautala [8] довели, що цифрові середовища вже стали частиною relationship-based social work і змінили способи підтримання професійного контакту з клієнтом. Juha Hämäläinen і Jari Lindh [4] обґрунтували, що цифрова трансформація породжує нові форми вразливості та соціального виключення, а тому потребує оновлення практик, професійної експертизи, підготовки кадрів і дослідницьких рамок у соціальній роботі.

Суттєвий внесок у розуміння механізмів цифрової інклюзії зробили дослідження, присвячені конкретним інтервенціям і ризикам цифровізації. Amy Oliver, Ella Chandler і Julia A. Gillard [7] на матеріалі служби психічного здоров'я у Великій Британії довели, що цифрова інклюзія працює ефективно тоді, коли поєднує надання пристрою, підключення, мобільних даних і персоналізовану підтримку цифрових навичок; саме такий комплексний підхід підвищує доступ до послуг, покращує самопочуття та посилює відчуття спроможності користувачів. Elizabeth Martinell Barfoed [6] водночас переконливо показала, що цифрові системи документації не є нейтральними, оскільки вони можуть спотворювати голос клієнта й конструювати «цифрового клієнта» відповідно до логіки системи, а не до реального досвіду людини. Alexander J. A. M. van Deursen і Jan A. G. M. van Dijk [10] обґрунтували у межах resources and appropriation theory, що цифрова нерівність розгортається як послідовність мотивації, доступу, навичок, використання й результатів, а отже, не зводиться лише до факту наявності інтернету чи пристрою.

В українському науковому полі проблема також отримала помітне опрацювання. Максим Скочко і Назар Салата [9] довели, що цифровізація соціальної сфери підвищує доступність соціальних послуг для вразливих категорій населення, але одночасно змінює саму організацію соціальної роботи, моделі міжінституційної взаємодії та вимоги до компетент-

ностей фахівця. Сергій Гунько і Тетяна Лях [3] на основі експертного опитування встановили, що в сільських громадах цифровізація соціальних послуг відбувається нерівномірно й стримується дефіцитом технічної інфраструктури, нестабільним інтернетом, низьким рівнем цифрових компетентностей і браком методичного супроводу. М. Р. Чалабієва [1] показала, що в територіальних громадах України цифровізація соціальних послуг уже стала необхідною умовою соціальної безпеки та реалізації прав людини, однак її стримують фрагментарність нормативної бази, відсутність універсальних стандартів доступності, цифрова нерівність і ризики, пов'язані з персональними даними.

Мета дослідження полягає в обґрунтуванні цифрової інклюзії як важливого напрямку сучасної соціальної роботи в громаді та визначенні її значення для розширення доступу вразливих груп населення до соціальних послуг, цифрових ресурсів і механізмів соціальної участі.

Виклад основного матеріалу. У сучасних умовах цифрової трансформації суспільства соціальна робота в громаді набуває нових змістових і технологічних характеристик, пов'язаних із потребою забезпечення рівного доступу різних категорій населення до інформації, соціальних послуг, електронних сервісів, комунікаційних ресурсів і механізмів підтримки. Наукові праці засвідчують, що цифрова нерівність уже не зводиться лише до різниці в наявності технічного доступу до мережі, а охоплює також відмінності у мотивації користування цифровими ресурсами, рівні цифрових навичок, характері використання цифрових сервісів та можливостях отримання реальних соціальних результатів. У зв'язку з цим цифрова інклюзія розглядається як важлива умова забезпечення рівності можливостей, соціальної участі та запобігання новим формам соціального виключення, що виникають у цифровому середовищі.

Особливої актуальності ця проблема набуває у сфері соціальної роботи, оскільки саме її професійне поле охоплює підтримку осіб з інвалідністю, людей старшого віку, внутрішньо переміщених осіб, сімей у складних життєвих обставинах, мешканців сільських територій та інших вразливих груп, які найчастіше стикаються з бар'єрами у цифровому просторі. Сучасні наукові дослідження доводять, що цифрові технології вже стали важливим інструментом соціального супроводу, дистанційного консультування, координації послуг, міжвідомчої взаємодії та підтримання контакту з клієнтом, однак їх ефективність безпосередньо залежить від доступності сервісів, рівня цифрової компетентності, індивідуалізованої підтримки та збереження людиноцентричного характеру соціальної роботи. Саме тому цифрова інклюзія постає не як допоміжний елемент цифровізації, а як один із ключових напрямів модернізації сучасної соціальної роботи в громаді.

В українському науковому просторі дослідження цифрової інклюзії у сфері соціальної роботи набуває особливого значення в умовах реформування

системи соціального захисту, розвитку територіальних громад, посилення ролі електронних послуг і зростання потреб вразливих категорій населення. Наукові праці засвідчують, що цифровізація соціальних послуг в Україні розширює можливості доступу до підтримки, підвищує оперативність соціального супроводу та створює передумови для більш гнучкої взаємодії між фахівцем і клієнтом, але водночас виявляє низку системних бар'єрів, серед яких недостатній рівень цифрової грамотності, нерівномірний розвиток технічної інфраструктури, обмежений доступ до інтернету й технічних засобів, а також недостатня адаптованість окремих сервісів до потреб різних соціальних груп. За таких умов дослідження цифрової інклюзії як напрямку сучасної соціальної роботи в громаді є науково обґрунтованим і практично значущим, оскільки спрямоване на поєднання технологічних можливостей із принципами доступності, безбар'єрності, адресності та соціальної справедливості.

Дослідження, присвячені цифровій інклюзії в контексті сучасної соціальної роботи, засвідчують, що ця проблема має комплексний характер і охоплює кілька взаємопов'язаних напрямів. У наукових публікаціях обґрунтовується доцільність використання цифрових та інтерактивних технологій як засобу соціальної адаптації, підвищення мотивації клієнтів до взаємодії та розширення практичного інструментарію соціального працівника. Окрема увага приділяється значенню інклюзивного дизайну цифрових рішень, подоланню бар'єрів доступності та створенню безбар'єрного середовища, у якому різні категорії населення можуть повноцінно користуватися цифровими ресурсами. Також доведено, що розвиток цифрової грамотності є не лише освітнім завданням, а й важливим чинником соціальної інтеграції, оскільки сприяє підвищенню самостійності людини, розширенню можливостей комунікації, доступу до послуг та активної участі в житті громади [2].

Узагальнення наукових підходів дає підстави стверджувати, що цифрова інклюзія як напрям сучасної соціальної роботи в громаді має розглядатися як цілісна система, що поєднує розвиток цифрових компетентностей, упровадження інноваційних технологій соціального супроводу, забезпечення доступності цифрових сервісів і формування інклюзивної професійної готовності фахівців. За такого підходу цифрові інструменти постають не як допоміжний елемент, а як важливий механізм розширення доступу вразливих груп населення до соціальної підтримки, інформації, консультування та ресурсів громади. Саме тому дослідження цифрової інклюзії є перспективним напрямом наукового пошуку, пов'язаним із подальшим осмисленням шляхів поєднання технологічних можливостей із принципами доступності, рівності та соціальної справедливості.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Узагальнення теоретичних положень і наукових підходів дає підстави стверджувати, що цифрова

інклюзія є одним із провідних напрямів оновлення сучасної соціальної роботи в громаді, оскільки забезпечує розширення доступу вразливих груп населення до соціальних послуг, інформації, комунікації та механізмів соціальної участі. Її сутність виявляється у поєднанні технологічного, соціального, освітнього та комунікативного компонентів, що дає змогу розглядати цифрову інклюзію не лише як інструмент технічного доступу до електронних сервісів, а як важливу умову соціальної справедливості, безбар'єрності та підвищення якості соціального супроводу. Установлено, що впровадження цифрових інструментів у практику соціальної роботи сприяє оперативності надання допомоги, розвитку дистанційного консультування, активізації міжвідомчої взаємодії та посиленню суб'єктивності клієнтів у розв'язанні власних соціальних проблем. Водночас ефективність цього процесу визначається рівнем цифрової компетентності фахівців і отримувачів послуг, доступністю технічної інфраструктури, адаптованістю цифрових ресурсів та наявністю підтримувального середовища в громаді.

Перспективи подальших досліджень доцільно пов'язати з розробленням практичних моделей упровадження цифрової інклюзії у діяльність соціальних служб територіальних громад, вивченням ефективності конкретних цифрових інструментів соціального супроводу для різних категорій клієнтів, аналізом впливу цифрової грамотності на доступність і результативність соціальних послуг, а також із обґрунтуванням організаційно-педагогічних умов підготовки соціальних працівників до роботи в цифровому середовищі. Особливої уваги потребують питання безбар'єрного дизайну електронних сервісів, етичних засад цифрової взаємодії з клієнтом, захисту персональних даних та подолання цифрової нерівності між міськими і сільськими громадами.

Список літератури:

1. Чалабієва М. Р. Цифровізація соціальних послуг у територіальних громадах: правові виклики адаптації до кризових обставин. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 4. С. 93–96. DOI: 10.32782/2524-0374/2025-4/20
2. Шевчук О. В. Gamification у соціальній роботі: використання ігрових технологій для соціальної адаптації. *Соціальна робота та психологія: освіта і наука*. 2024. № 2. С. 94–98. DOI: 10.32782/3041-1351/2024-2-17
3. Gunko S., Liakh T. Expert assessments of the challenges of digitalization of social services in rural communities. *Social Work and Education*. 2025. Vol. 12, no. 3. P. 444–453. DOI: 10.25128/2520-6230.25.3.12
4. Hämäläinen J., Lindh J. Social work in an information-intensive era: Digitalization in social work practices, expertise, training, and research. *International Social Work*. 2026. Vol. 69, no. 2. P. 187–200. DOI: 10.1177/00208728251382817
5. Hartman-van der Laan M., Van Deursen A. J. A. M., van Laar E., Tuinstra J. The role of social work in digital inclusion: a systematic literature review. *European Journal of Social Work*. 2025. Published online: 23 Sept 2025. DOI: 10.1080/13691457.2025.2553856
6. Martinell Barfoed E. Digital Clients: An Example of People Production in Social Work. *Social Inclusion*. 2019. Vol. 7, no. 1. P. 196–206. DOI: 10.17645/si.v7i1.1814
7. Oliver A., Chandler E., Gillard J. A. Impact of Digital Inclusion Initiative to Facilitate Access to Mental Health Services: Service User Interview Study. *JMIR Mental Health*. 2024. Vol. 11. Article e51315. DOI: 10.2196/51315
8. Romakkaniemi M., Kivistö M., Harrikari T., Fiorentino V., Leppiaho T., Hautala S. Emerging opportunities for relationship-based social work? Finnish social workers' reflections on utilising digital environments during two phases of the COVID-19 pandemic. *European Journal of Social Work*. 2023. Vol. 27, no. 5. P. 952–964. DOI: 10.1080/13691457.2023.2196374
9. Skochko M., Salata N. Вплив цифрових технологій на доступність соціальних послуг для вразливих категорій населення. *Social Work and Education*. 2025. Vol. 12, no. 4. P. 650–660. DOI: 10.25128/2520-6230.25.4.7.
10. van Deursen A. J. A. M., van Dijk J. A. G. M. The first-level digital divide shifts from inequalities in physical access to inequalities in material access. *New Media & Society*. 2019. Vol. 21, no. 2. P. 354–375. DOI: 10.1177/1461444818797082

References:

1. Chalabiieva, M. R. (2025). Tsyfrovizatsiia sotsialnykh posluh u terytorialnykh hromadakh: pravovi vyklyky adaptatsii do kryzovykh obstavyn [Digitalization of social services in territorial communities: legal challenges of adaptation to crisis circumstances]. *Iurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal* [Juridical Scientific Electronic Journal], no. 4, pp. 93–96. DOI: 10.32782/2524-0374/2025-4/20 [in Ukrainian].
2. Shevchuk, O. V. (2024). Gamification u sotsialnii roboti: vykorystannia ihrovykh tekhnolohii dlia sotsialnoi adaptatsii [Gamification in social work: the use of game technologies for social adaptation]. *Sotsialna robota ta psykholohiia: osvita i nauka* [Social Work and Psychology: Education and Science], no. 2, pp. 94–98. DOI: 10.32782/3041-1351/2024-2-17 [in Ukrainian].
3. Gunko, S., & Liakh, T. (2025). Expert assessments of the challenges of digitalization of social services in rural communities. *Social Work and Education*, Vol. 12, no. 3, pp. 444–453. DOI: 10.25128/2520-6230.25.3.12
4. Hämäläinen, J., & Lindh, J. (2026). Social work in an information-intensive era: Digitalization in social work practices, expertise, training, and research. *International Social Work*, Vol. 69, no. 2, pp. 187–200. DOI: 10.1177/00208728251382817
5. Hartman-van der Laan, M., Van Deursen, A. J. A. M., van Laar, E., & Tuinstra, J. (2025). The role of social work in digital inclusion: A systematic literature review. *European Journal of Social Work*. Published online: 23 Sept 2025. DOI: 10.1080/13691457.2025.2553856

6. Martinell Barfoed, E. (2019). Digital clients: An example of people production in social work. *Social Inclusion*, Vol. 7, no. 1, pp. 196–206. DOI: 10.17645/si.v7i1.1814
7. Oliver, A., Chandler, E., & Gillard, J. A. (2024). Impact of digital inclusion initiative to facilitate access to mental health services: Service user interview study. *JMIR Mental Health*, Vol. 11, Art. e51315. DOI: 10.2196/51315
8. Romakkaniemi, M., Kivistö, M., Harrikari, T., Fiorentino, V., Leppiaho, T., & Hautala, S. (2023). Emerging opportunities for relationship-based social work? Finnish social workers' reflections on utilising digital environments during two phases of the COVID-19 pandemic. *European Journal of Social Work*, Vol. 27, no. 5, pp. 952–964. DOI: 10.1080/13691457.2023.2196374
9. Skochko, M., & Salata, N. (2025). Vplyv tsyfrovoykh tekhnolohii na dostupnist sotsialnykh posluh dlia vrazlyvykh katehorii naseleattia [The impact of digital technologies on the accessibility of social services for vulnerable population groups]. *Social Work and Education*, Vol. 12, no. 4, pp. 650–660. DOI: 10.25128/2520-6230.25.4.7 [in Ukrainian].
10. Van Deursen, A. J. A. M., & van Dijk, J. A. G. M. (2019). The first-level digital divide shifts from inequalities in physical access to inequalities in material access. *New Media & Society*, Vol. 21, no. 2, pp. 354–375. DOI: 10.1177/1461444818797082

Дата першого надходження статті до видання: 21.03.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 17.04.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026

Наукове видання

**СОЦІАЛЬНА РОБОТА ТА ПСИХОЛОГІЯ:
ОСВІТА І НАУКА**

Випуск 2

Коректура • *Ірина Чудеснова*

Комп'ютерна верстка • *Вікторія Гайдабрус*

Дата розміщення онлайн: 29.05.2026. Дата друку: 05.06.2026.
Формат 60×84/8. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум. друк. арк. 17,90. Зам. № 0526/425
Наклад 100 прим.

Видавничий дім «Гельветика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглєзі, 6/1
Телефони: +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.